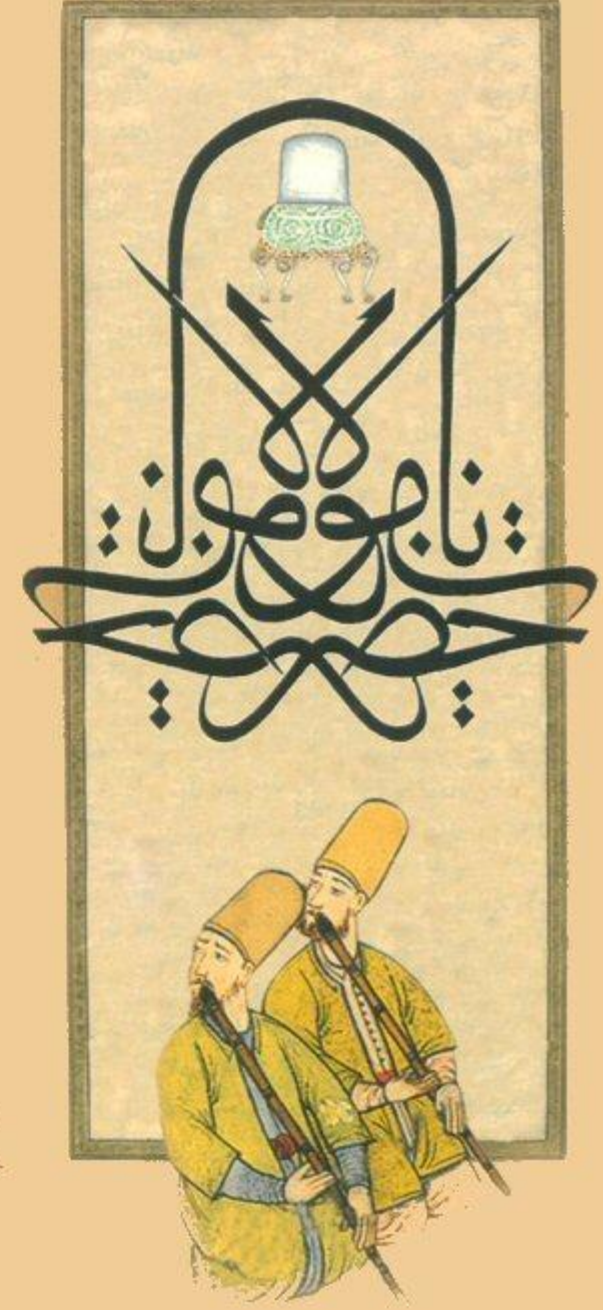

“HER GÜN BİR YERDEN GÖÇMEK NE İYİ.
HER GÜN BİR YERE KONMAK NE GÜZEL.
BULANMADAN, DONMADAN AKMAK NE HOŞ.
DÜNLE BERABER GİTTİ CANCAĞIZIM,
NE KADAR SÖZ VARSA DÜNE AİT...”

ŞİMDİ
YENİ ŞEYLER SÖYLEMEK
LAZIM”

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî

M. Muhlis Koner

17 Mayıs 1886 — 21 Ekim 1957

İÇİNDEKİLER

MUKADDİME

	<u>Sahife</u>
1 — Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri.	I 6
2 — Mevlâna'nın hayatında büyük bir tebeddül ve Şemsî Tebrizi	IV 8
3 — Mevlâna'nın ashâbı ve halifeleri	IX 10
4 — İlk halife Hüsameddin Çelebi	X 11
5 — Sultan Veled'in halifeliği.	X 11
6 — Mevlâna'nın eserleri ve Mesnevi üzerinde bir tahlil.	XI 16
7 — Tasavvuf nedir? (İlim ve tasavvuf farkları, tasavvuf bir ilim midir, tasavvuf ve ilimde yol).	XX 17
8 — Mevlâna'nın tasavvufî mesleği (Vahdeti vücud ve pan-teizm, Mevlâna bir filozof, bir şair midir? Mevlâna ve neoplâtonizm)	XXIII 21
9 — Mevlâna ile bazı idealist filozofların mukayesesi	XXXI 24
10 — Mevlâna'yı diğer mutasavvıflardan ayıran en mühim vasıflar.	XXXVI 25
11 — Tasavvufî İslâm akliyeciliği (İlimî Kelâm) arasındaki görüş farkları.	XXXVIII 31
12 — Tarikat	L 31
13 — Tecelli ve mertebeleri	LI 32
14 — Tasavvufun kısa bir tarihi	LII 32
15 — Hindistanda tasavvuf	LIII 32
16 — Mısırda tasavvuf	LIV 33
17 — Yunanistanda tasavvuf	LV 37
18 — Musevilikte tasavvuf	LVI 37
19 — İskenderiyye Felsefe mektebi (Néoplatonisme)	LVII 38
20 — Hıristiyanlıkta tasavvuf	LVIII 38
21 — İslâmlar arasında tasavvufun suhuru	LIX 38

	Sahife
1 — Birinci cilde Mevlâna tarafından yazılan önsöz.	1 40
2 — Mesnevi'ye giriş (On sekiz beyit)...	1 41
3 — Haris malının bekçisidir.	14 47
4 — Hakiki aşk hakkında.	15 48
5 — HİKÂYE (Padişahın bir cariyyeye aşkı ve onu satın alması v. s.).	16 48
6 — Aşkın yüksekliği hakkında	18 49
7 — Edebe riayet ve küstahlığın zararları hakkında	19 50
8 — Sırlarınızı saklayınız.	19 50
9 — Yine hakiki aşka dair ve her ne yaparsak karşılığını mutlaka görürüz.	20 50
10 — HİKÂYE (Bakkalla dudu)	21 51
11 — Kıyas hakikatın tam ölçüsü değildir ve ezeli istidâda dair	22 51
12 — Yine ezeli istidâd hakkında	23 52
13 — HİKÂYE (Taassup yüzünden Hıristiyanları öldüren Yahudi Padişahı)	24 52
14 — Hiddet, şehvet ve garazın ruhu körletmesi ve doğru yoldan alıkoyması.	26 53
15 — Hakiki fâil ve mutasarrıf O'dur.	27 54
16 — Zâhîrî duygulardan feragat hakkında	28 54
17 — Biz vasıtayız, herşey Ondandır	29 55
18 — Hakiki fail ve cebir.	30 55
19 — Tekrar ihtiyar ve cebir hakkında	31 56
20 — Süret ayrı fakat nur birdir.	32 56
21 — HİKÂYE (İsa dinini mahv e çalışan diğer bir yahudi Padişahı)	33 57
22 — İyilik de, kötülük de kıyamete kadar anılır, yıldızlar ve tesirleri	35 58
23 — Putların anası nefis putudur.	37 59
24 — Başkalarını istihzâ ve yansılama	38 59
25 — Dört unsur Hak'kın emrindedir ve sebeplerin halkediciisi Allah'tır.	39 60
26 — HİKÂYE — (Peygamber Hüd zamanında Âd kavmini helâk eden rüzgâr)	40 60
27 — Cins cinse meyleder	41 61
28 — HİKÂYE (Av hayvanlarının arslana çalışmayı bırakıp tevakkül tavsiye etmeleri).	42 61
29 — Düşmanın sözlerine aldanma.	46 63

	Sahife
30 — Zulüm etme ve mazlumlara yardımısız sanma.	47 64
31 — HİKÂYE : (Azrailin birisine bakması ve o kimsenin Süleyman Peygamber'in sarayına kaçması).	48 64
32 — Kaza ve kaderle pençeleşmek mümkün değildir.	49 65
33 — Üç şeyin gizlenmesi lâzımdır.	50 65
34 — Tamaruz eden (yalandan hasta olan) mutlaka hasta olur hadisi.	51 66
35 — Sineğin tevilinin değersizliği.	51 66
36 — Aklıkül hakkında.	52 66
37 — Bize en yakın olan canı göremiyoruz.	53 67
38 — Hayatın bize uzun görünmesi Tanrı'nın halketmesindeki sürattendir.	56 68
39 — HİKÂYE : (Hüdhüd kıssası).	57 69
40 — İlâhî kaza hakkında	58 69
41 — Dil ve gönül beraberliği hakkında.	60 70
42 — Küçük savaş, büyük savaş.	60 70
43 — HİKÂYE : (Rum Kayserinin elçisiyle Hazreti Ömer).	61 71
44 — Adam gösdür, bakisi postdur.	63 72
45 — İhtiyar ve cebir hakkında.	64 72
46 — Yine ihtiyar ve cebir hakkında .	65 73
47 — Âdem'in günahı kendisine isnaadı; şeytanın ise Tanrı'ya izafe etmesi.	67 74
48 — Bir kimse Allah ile oturmak dilerse tasavvuf ehli ile otursun.	67 74
49 — HİKÂYE : (Bir tacirin Hindistana gitmesi ve duduşunun onunla Hindistan dudularına selâm yollaması).	68 74
50 — Sözün tesirinin şiddet ve kuvveti hakkında.	69 75
51 — Fiillerimizin gayb âlemindeki eserleri hakkında.	70 75
52 — İsbat ve nefi hakkında	73 77
53 — Hakim Senai'nin bir sözünün tefsiri	74 77
54 — İlâhî gayret (kıskançlık) hakkında	75 78
55 — Ehlullah fânide aslı görürler	76 78
56 — Halkın bir kişiyi büyütmesinin ve o kimsenin parmakla gösterilmesinin kötülüğü	77 79
57 — Daima alçak gönüllü ol	78 79
58 — «O şeyi ki Allah dilemiş oldu, dilemedi olmadı» hadisinin tefsiri	78 79
59 — HİKÂYE : (Hazreti Ömer zamanında bir ihtiyar çalgıcı)	81 81
60 — Hak indinde ayıp yoktur	84 82
61 — Cihet tenin vasfıdır	85 83

	Sahife	
62 — Hazreti Ayşe'nin Cenabı Peygambere «bugün yağmur yağdı, sen mezarlığa gittiğin halde elbisen niçin ıslak değil» diye sorması.	86	83
63 — Haşrin temsili bir izahı	86	83
64 — Hakîm Senâî'nin bazı beyitlerinin te fsiri	88	84
65 — «Bahar serinliğini ganimet bilerek istifade edin» hadisi şerifinin mâna ve tefsiri	89	85
66 — Bu âlemin direği gaflettir.	90	85
67 — Hannane direğinin inlemesi ve Peygamberin direkle müşahabesi	91	86
68 — Taklit ehli zanına bağlıdır, daima aldanır	92	86
69 — Eşya nutka sâhiptir, fakat felsefeci bunu münkirdir:	93	
70 — Hz. Peygamberin Ebucehil'e karşı bir mucizesi	94	87
71 — HİKÂYE : (Yoksul bir Arap bedevisi)	94	87
72 — Erkeğin kadına galip oluşu zâhirdir, uzvidir.	97	89
73 — Yalnız mânevi beyan kâfi değildir.	99	90
74 — Her işin kemali başa bağlıdır	101	91
75 — Herkes her şeyi kendi zâviyesinden görür	102	91
76 — Her şeyin hakiyatı, mânevi duygularımızın kuvvetine bağlıdır	102	91
77 — Velînin yaptığı şey mürit için küstahlıktır	103	92
78 — Hz. Süleyman'ın münacatı	103	92
79 — Tanrıya susamış ve ona müştak kimse ile Tanrı'dan başkasını dileyen kimse arasındaki fark	105	93
80 — Suret ve ruh	105	93
81 — Dünyaya aşık olan, güneş vurmuş duvara aşık olan gibidir	106	93
82 — HİKÂYE : (Nahivci ile gemici)	106	93
83 — Pîr kimdir ve pîrin vasıfları	107	94
84 — Nefsi emmareye uymayınız	108	94
85 — HİKÂYE : (Vücûduna arslan resmi döğdürmek isteyen Kazvinli)	108	94
86 — Nefsın iğnesine sabreyle	109	95
87 — HİKÂYE (Ava giden arslan, kurt ve tilki)	110	95
88 — HİKÂYE (Bir dostunun kapısını çalan kimse)	111	96
89 — Her şey fânî, ancak O bâkidir; adem ve hayal âlemleri hakkında	111	96
90 — Peygamber Hz. Yusuf'a bir misafir gelmesi ve Yusuf'un ondan bir armağan istemesi	115	98
91 — Noksanlar, herşeyin kemalinin aynasıdır	116	98
92 — Vahiy kâtibinin irtidadı (dinden çıkması)	118	99

	Sahife	
93 — Güzellik ruhtadır	119	100
94 — Sağırın hasta komşusuna hatırı sormaya gitmesi	120	100
95 — Nas karşısında ilk olarak kıyası ileri süren şeytandır	120	100
96 — Vahy ve gayb üzerine kıyas yapılamaz	121	101
97 — Kendi halini, neşe ve sarhoşluğunu, daima cahillerden saklamak lâzımdır	122	101
98 — Huda'nın sarhoşlarından gayrı bütün halk çocuklardır	122	101
99 — Rum ressamı ile Çin ressamlarının bahse girişmeleri	127	104
100 — Renk ve renksizlik; hakiki ayna, suret aynası	127	104
101 — Gayb ve suret	129	105
102 — Hekim Lokman ve turfanda meyvalar	130	105
103 — Hz. Peygamber'in Zeyd'e «Bugün nasılsın ve nasıl kalktın?» diye sorması	130	105
104 — Hakikat tecelli edince her şey bir olur	131	106
105 — Ayna yalan söyleyemez; bütün varlığımız kalbin emrine bağlıdır	132	106
106 — Gayba imanın büyük fazilet ve kıymeti hakkında	134	107
107 — Hakikat güneşinden nur almak için heva ve hevsten geçmek lâzımdır.	136	108
108 — Hz. Ömer zamanında şehire ateş düşmesi	137	109
109 — Bir düşmanın Hz. Ali'nin yüzüne tükürmesi ve Ali'nin kılıncı elinden atması	138	110
110 — Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin seyisinin kulağına, Ali'nin şehadeti senin eline olacak demesi	139	111
111 — Peygamber'in Mekke'yi ve diğer yerleri fethetmesi, dünya mülkünü sevdiğinden değil Tanrı emriyledir. Çünkü Peygamber, dünya cifedir, demiştir.	140	111

Mehmed Muhlis Koner Kimdir ?

Her yaratık gibi insan da muhakkak bir gün ölecektir. Fakat öyle insanlar vardır ki, İlahî emir tecelli eder etmez cemiyet tarafından hemen unutulurlar. Yine öyle insanlar vardır ki ölümlerinden yıllar, hatta asırlar geçse unutulmak şöyle dursun, her geçen gün kıymetleri biraz daha artarak, yenileşen nesillerle beraber daima yaşarlar. Çünkü onlar, hayatta buldukları müddetçe maddî ve manevî eserleriyle gönülleri fethetmişler; çeşitli sahalarda insanlığa hizmet ederek ebedilik sırrına ermişlerdir.

İşte M. Muhlis Koner de bu bahtiyarlar arasındadır. O'nun 71 sene süren fırtınalı ömrü, maddî ve manevî birçok eserlerin inşasıyla geçmiştir. Ancak biz burada bunları sayacak değiliz. Yalnız O'nun hayat hikâyesini kısaca nakledeceğiz.

O, 17 Mayıs 1886 da Konya'da doğdu. Babası Rüştü efendi, annesi Emine Şerife hanımdır. Tahsilini Konya'da ikmâl ettikten sonra bazı memuriyetlerde bulunmuş ve daha sonra çok sevdiği öğretmenlik mesleğine intisap etmiştir. Senelerce Konya Lisesinde ve Konya Öğretmen Okulunda Fransızca, Psikoloji, Sosyoloji, Mantık, Felsefe ve Edebiyat öğretmenlikleri yapmış; aynı zamanda da duyuş ve düşünüşlerini, 1909 dan itibaren çıkmaya başlayan ve Türk gazeteciliğinde ehemmiyetli bir yeri olan «Babalık» sütunlarına ve o zamanki diğer Konya gazetelerine aksettirmeğe başlamıştır. Felsefi, içtimai ve edebî mevzulara taallük eden bu yazılar, nazarı dikkati çekmiş ve devrin valisi Muammer Bey tarafından pek genç yaşta Konya şehrine Belediye Reisi tayin olunmuştur. Daha sonra, Millî Mücadele yıllarında, aynı vazifede tekrar çalışmış; İstiklâl savaşımızın erzak ve mühimmat teminine geniş ölçüde yardım etmiştir. 1927 de Adana Maarif Müdürü olmuş, bir ara Konya Halkevi Reisiğinde bulunmuş, 1945 de «Selçuk» isimli siyasi bir gazete çıkartmış; fakat bir sene sonra üçüncü defa Belediye Reisi olunca gazete ile fazla meşgul olamadığından onu 1947 de kapatmak mecburiyetinde kalmıştır. 1950 de bu vazifeden istifa etmek suretiyle ayrıldıktan sonra, ölümü olan 21 Ekim 1957 tarihine kadar âsude bir hayat yaşamış, ta gençlik çağından beri büyük bir aşkla bağlı bulunduğu Mevlânâ ve O'nun ölmez eseri «Mesnevî» üzerindeki tedkiklerini genişleterek sekiz yıllık devamlı ve sebatlı bir çalışmadan sonra bu eseri meydana getirmiştir.

Hayatını ana hatlarıyla bu şekilde özetlediğimiz M. Muhlis Koner, her vâdide kafa yormuş, zihnini kurcalayan her sorunun cevabını aramış; bıkmadan, usanmadan okumuş ve kendi kendini yetiştirmiştir. O, daima hakkın ve hakikatın adamı olmuş; her türlü memleket hizmetinde, azimle, metanetle, cesaretle çalışmıştır. Selçuk gazetesinin 19 Aralık 1945 tarih ve 12 sayılı nüshasında «Merkez ve Mülhakat Sayın Halkımıza Açık Mektup» başlıklı bir yazısında O, «Selçuk» un merkez ve mülhakatta gördüğü yüksek alâkaya lâyık olmaya çalışacağını ifade ederken «Altmış senelik bir ömrün tatlı, acı birçok hâtıralarını taşıdığım memleketime çok bağlı olduğum için, her türlü neşriyatımda vicdanımı rehber yaparak bir zerre hatayı tamir edebilirsem; memleket işlerini her sahada doğruluk mecrasına sokmağa vasıta olabilirsem, ömrümün mükâfatını görmüş ola-

cağım. Bunun manevî zevki benim için her türlü kazançların üstündedir» diyordu. Hakikaten O, her zaman ve her yerde bunun için çalışmış; doğru söylemeyi, doğru yazmayı hiç bir şeye değişmemiştir.

Nükte ve hazırcevaplılığı ile olduğu kadar, tevazuu ve engin bilgisiyle de hemşehrilerinin sevgisine mazhar olan M. Muhlis Koner, vefat ettikten kısa bir müddet sonra, Konya Gazeteciler Cemiyeti, O'nun Konya gazeteciliğine yaptığı sayısız hizmetlerine bir şükran kabilinden, mezar taşına yazılacak kitabe için bir müsabaka tertipledi. Ve birinci gelecek kitabe yazısını yazacak olana bu eserden bir tane hediye edileceğini vadetti. Neticede, değerli üyeleri Konya Belediyesine seçilen jüri, memleketin her tarafından gelen manzum ve mansur bir çok yazı içinden merhumu bütün cepheleriyle ve tam bir şekilde anlatan bir yazı bulamadı. Bunun üzerine jürinin bizzat kendisi, bu yazıları mezc ederek O'nun mezar taşına şu kitabenin yazılmasına karar verdi : « Burada Rüştü Efendi oğlu Mevlânâ soyundan, harsiyatçı, maarifçi, muharrir, öğretmen ve defalarca yaptığı Konya Belediye Reisiğinde memlekete ve halka hizmet eden Mesnevî şârihi, bilgin Mehmed Muhlis Koner yatmakta. Aziz ruhuna elifatiha »

O'nun şahsiyetini daha iyi tebarüz ettireceği kanaatiyle yazımıza aldığımız bu kitabe, onun hemşehrileri üzerindeki tesirini göstermesi bakımından da ayrıca dikkate şayandır.

Konya Belediyesi, idealist bir öğretmen, değerli bir mütefekkir ve gerçek bir gazeteci olduğu kadar, iyi bir belediyeci de olan M. Muhlis Koner'in, bu en son ve en olgun eserini neşretmekle yerinde bir kadirşinaslık eseri göstermiş oluyor. Bu vesile ile ve Koner ailesi adına, Konya Belediyesine en derin minnet ve şükranlarımızı arz ederken; eserin en kısa bir zamanda çıkarılması için bizleri daima teşvik ve teşci eden akraba ve dostlarımıza ve bu arada kitabın muahhahlığı gibi yorucu bir işi üzerlerine alan Konya Muzeler Müdürü Sayın Mehmet Öder ile Sayın Ahmed Bölen'e ve eserin dizgisiyle baskısında hizmetleri geçenlerin cümlesine teşekkürlerimizi sunmayı da zevkli bir vazife telâkki ederiz.

Mehmed Muhlis Koner'in tiyatro, tarih ve roman türünde basılmış ve basılacak bir çok eserleri vardır. Ayrıca kendisinin muhtelif şehirlerde müntezir, çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış sayısız makaleleri mevcuttur. Tanrı gani gani rahmet eylesin. 20/10/1960

Merhumun Torunlarından

Stj. Avukat

Özgen Küçükkoner

Ö N S Ö Z

Büyük şöhreti bütün Doğu ve Batı dünyasına yayılan Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevî'sini ve O'nun yüksek şahsiyetini Mevlâna muhiblerine ve münevver gençliğe mümkün merteye tanıtılabilmek amacıyla yazılan bu kitabın tertibinde şu esaslar nazarı dikkate alınmıştır.

Tedkik edenlerce malûmdur ki «Mesnevî» altı cilt ve (26660) beyittir. Türkçeye bu cildlerin tamamıyla terceme ve şerhini yapıp bitirenler, Dördüncü Murad devrinde yetişen meşhur şarih İsmail Ankaravî ile daha yakın zamanlarda Hak'kın rahmetine kavuşan Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü Hukuk Müşavirlerinden kıymetli âlim ve mutasavvıf A. Avni Konuk'tur. Avni Konuk'un 34 fasıkül olarak kendi el yazısıyla yazılan henüz basılmamış kitabı Konya Müzesine vakfedilmiştir. Bir de şerhini yapıp yazarak yalnız terceme ile iktifa eden ve altı cildi de bitiren Veled Çelebi İzbudak vardır.

Bundan başka Şem'i, Sururi şerhleri ve manzum olarak Nahifî tercemesi mevcuttur. Diğer daha birçok mütercim ve şarihler varsa da bunlar Mesnevî'yi bitirememişlerdir. Meselâ Abidin Paşa yalnız birinci cildi terceme ve şerh etmiştir. Bu eser de diğer birçok şerhler gibi muğlâk ve daha ziyade turturaklı kelimelerle dolu olduğundan bu günün muhibleri ve genç meraklıları bu şerhten birşey anıyamıyacaklardır. İşte bunun için bu günün ilmi, bu günün anlayışı ve nihayet bu günün açık lisanıyla bir terceme ve izaha ihtiyacı vardı. İşte ben buna uğraştım ve altı cilt Mesnevî'nin bütün bahislerini muhtasaran aldım ve her bahse ait mesnevilerden seçmeler yaparak onları bu günün Türkçesiyle, bu günün zihniyetiyle terceme ve izaha çalıştım.

Sonra okuyanlarca malûmdur ki, Mesnevî hikâyeleri birbirinin içinde mündemiçtir. Bir hikâyeye bitmeden bir diğeri başlar ve başlayan hikâyenin neticesi birçok bahislerden sonra alınır. Onları da bir sıraya koydum. Bu şekliyle kitabım, Mesnevî'nin tam bir özü haline geldi.

Bu eserle, okuyucularımızın, Mesnevî hakkında tam bir fikir edinmelerine vesile olabilirim, bundan büyük bir mânevî haz duyarak kendimi bahtiyar sayacağım.

Konya, 15 Nisan 1957

M. Muhlis Koner

MUKADDİME

Mevlâna Celâleddin Rumî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri

Mevlâna Celâleddin Rumî'nin biyografisi hakkında en sahih ve mühim malûmatı, kanaatimizce Eflâki'nin (Menakibülârifin) i ile Sipehsalar namıyla maruf Feridun İbni Ahmed'in (Risalei Sipehsalar) ında bulabiliriz.

Mevlâna Hicri 604, Milâdi 1207 tarihinde Maveraünnehir'de Ümmü Dreyâ Irmağı eivarındaki Belh şehrinde doğmuştur. Babası Sultanül'ülema namıyla maruf Mehmed Behaeddin Veled, annesi Belh Emiri Sultan Rükneddin'in kızı Mümine Hatundur. Baba annesi yani Hüseyinülhatibî'nin zevcesi, Harzem Hanedanından Alaaddin Hurrem Şah'ın kızı Ümmetullah Sultandır.

Bundan başka Mevlânanın meşhur mutasavvıf İbrahim Edhem Hazretlerine nisbetleri olduğu gibi, Eflâki'nin «Âriflerin Menkıbeleri» adlı eserinin 2. sahifesinde de Mevlânâ'nın dedesi Hüseyin Hatibî'nin, İslâmın ilk halifesi Hazreti Ebubekir-i Sıddık'ın çocuklarından olduğu ve binnetice Cenabı Pir'in yüksek neseplerinin Hazreti Ebubekir'e dayandığı yazılı ise de bu husus, mezkûr eserin müterciminin de dediği gibi, mevcut kaynakların verdiği malûmatla pek tevsik edilmemektedir.

Sultan'ül'ülema, Belh'de ilim ve faziletiyle fevkalâde şöhret iktisap etmişti. Harzem Şahı Sultan Kutbüddin Mehmed (1200-1220) dahi Sultan'ül'ülema'nın müridlerinden olup üstadı Fahri Razi ile birlikte Sultan'ül'ülema'yı daima ziyaret ederdi. Sultan'ül'ülema'nın ilmi şöhreti git-

tikçe artıyordu. Bilhassa camilerdeki va'ız halkı tamamıyla kendisine bağlamıştı. Birgün va'ız esnasında Sultanül'ülema Yunan Hakimlerinin felsefi mezheplerini zem ve tenkid maksadıyla (bir cemaat var ki kütübü asumanîyi arkalarına atmışlar, felsefenin eski, köhne sözlerini karşlarına almışlardır, acaba bundan ne gibi ümid-i necat tutarlar) diye açıktan hücumla başlamış ve vaz'da bulunan Fahri Râzî buna fevkalâde kızmıştı. Râzî, Sultanül'ülema'nın amcazadesi olduğu halde aralarındaki mezhep ihtilâfı ve dinî düşünceler bunları birbirinden ayırmıştı. Yine bir gün pek kalabalık bir va'ız meclisinde Sultan Celâleddin Harzem Şah'ta, Fahri Râzî ile birlikte câmide idiler. Harzem Şah, Fahri Râzî'ye dönerek (Mecliste hadden efzun kalabalık var) demesi Râzî'ye fırsat vermiş : (Efendim, bu kalabalığın izalesine bir

tedbir bulunmazsa netice vahimdir. Erkânı Saltanatın haleldar olmasından korkulur.) gibi tahriklerde bulununca, Harzem Şah cevaben : (Buna çare nedir?) diye sordu. Fahri Râzî : (Efendim, ben şöyle bir çare buluyorum. Hazinenin ve kal'anın anahtarlarını kendilerine gönderelim ve diyelim ki; (Bir postta iki sultan, bir meşelikte iki arslan yaraşmaz, Eğer kendileri memlekette saltanat sürmek hevesinde iseler işte kal'anın anahtarları, değilse bu tuttukları yol müthiş bir fitne ve fesda yol açacaktır. Bunun için başka bir diyarda neşri din buyursunlar.)

Harzem Şah, Sultanül'ülema'nın Hanedanı saltanattan bulunması dolayısıyla zaten mevkiinden endişe etmekteydi ve Fahri Râzî'nin dediği gibi yapıldı. Bunun üzerine Sultanül'ülema ertesi va'ızda halka : (Yarın azimetimiz mukarrerdir. Her kimin dervişlere iradeti varsa hazır olsun) dedi. Ertesi günü üçyüz kişi kadar geldiler ve beraberce Hazretin rikabında bulundular. Padişah yaptığına çok nadim olmuş ve özür dilemiş ise de Sultanül'ülema kabul etmedi ve Belhi arkadaşlarıyla birlikte terketti. (608 H. - 1211 M.)

Kafile Nişabur tarihiyle Bağdad'a geldiler. Sultanül'ülema, Bağdad'da pek şerefli bir şekilde kabul olunarak Abbasi Halifesi Nasırrüddin Ebül'abbas Ahmed tarafından çok riayet gördü. Sultanül'ülema'nın yanlarında karısı ve o vakit dört yaşında bulunan Mevlâna ve bir de diğer oğlu Alâaddin vardı. Sultanül'ülema burada va'ızlar vermeye başladı. O sırada Konya emirlerinden bazıları Bağdad'da idiler, va'ızda daima bulunuyorlardı. Emirler, Sultanül'ülemayı çok takdir ettiler ve Konyaya avdetlerinde o vakit daha Şehzade bulunan Alâaddin Selçuki'ye Sultanül'ülema'nın pek çok medhinde bulundular.

Nihayet Sultanül'ülema, Bağdad'dan hac etmek üzere Mekkeye gitmişler ve badel hac Mekke'den Şam ve Haleb tarihiyle Erzinçan'a muvasalat ederek orada dört sene kadar kalmışlardır ki, Bağdad'dan iti-

baren müddeti seyahatleri on sene sürmüştür. Alaaddin Keykubad Padişah olunca vaktiyle emirler vasıtasıyla gıyaben tanıdığı Sultanül'ülema'yı Konyaya davet etmiş ve Sultanül'ülema bu daveti kabul ederek Karaman'a gelmişlerdir. (618 H. - 1221 M.). Burada yedi yıl kaldılar. Burada Mevlâna da yetişmiş ve evlenme çağına gelmişti. Kendilerine Belh'ten beri arkadaşlık eden Şemseddin Lala Semerkandî'nin kızı Gevher Hatun alındı. Yine Karaman'da bu seneler içinde Annesi Mümine Hatunla, biraderi Alâaddin'in vefat ettiği rivayet ediliyorsa da memleketimizde müzecciliğin kurncusu, kıymetli tarihçi HalilEdhem Beyin (Karaman Oğulları hakkında vesaiki mahkûke) adlı eserinde Mevlânanın anasının Karamandaki türbede medfun bulunduğu dair türbe kitabesinde bir ibare olmadığı yazılmakta ve ancak kitabenin birinci satırındaki (Hürre) kelimesinin kişizade hatun manasına geldiği ve Mevlevî menkıbelerinde de Mümine Hatunun 621 tarihinde Karaman'da vefat ettiği zikredilmekte olmasına göre, Mevlânanın anasının oğlu Alâaddin ile birlikte orada medfun bulunduğu anlaşılmaktadır. Mesele tedkike muhtaçtır.

Karamanda yedi senedenberi ikamet etmekte olan Sultanül'ülema, Konya tahtında bulunan Alâaddin Keykubad tarafından musırrane Konyaya davet edilmekteydi, Nihayet Sultanül'ülema, Padişahın son davetini kabul etmiş, ve oğlu Celâleddin ile birlikte Konyaya gelmişlerdir. (625 H. - 1227 M.).

Sultanül'ülema Konyada büyük bir şöhrat olmuştu. Sarayın büyük hürmetini kazanmıştı. Fakat mütevazî ve alayıştan uzak bulunan bu zat, daima kendi âleminde kalmıştı. Genç Mevlâna ise Konyada yüksek bir ilim muhiti içinde bulunuyordu, Sadreddin Konevî, Burhaneddin Tirmizi, Sıracüddin Ürmevî gibi asrın en büyük alimleriyle daima beraberdi ve onlardan feyz alıyordu. Bilhassa Seyid Burhaneddin Muhakkık Tirmizi, Sultanül'ülemanın tensibiyle Mevlânanın Lalalık (Muhafız ve mürebbi) hizmetini görmekteydi. Cenabı Pir'in dokuz sene hizmetinde kaldılar ve maddî manevî ulumu telkin ettiler. Mevlâna büyük bir müderris ve yüksek bir alim olmuştu. Hatta bir gün Seyid Burhaneddin, Mevlâna'ya : (Ey nur-ı didem, tahsili ulûmda parmakla gösterilir oldunuz. Fakat bu ulûmun maverasında bir başka ilim vardır ki ulûm-ı zahire onun kısrıdır. O ilmi de tahsil buyurunuz.) dedi, Bunun üzerine Mevlâna, yavaş yavaş bu cepheye doğru yönelmiye başlamıştı. Bu sıralarda Sultanül'ülema vefat etmişti. (630 H. 1231 M.)

Bir müddet sonra Burhaneddin Tirmizi Kayseriye gitti. Mevlâna elde ettiği ulum-u fünunu genişletmek maksadıyla, evvela Haleb'e, sonra Şam'a giderek, Şam'da Muhyiddin Arabî'den ders aldı. Bundan başka Hakim Senaî de Cenabı Pir'in feyz aldığı en büyük zevattandır. Sonra,

çocukluğunda Nişabur'da rast gelen Ferididdin Attar'dan da manevî ilham almış ve Attar, Sultanül'ülema'ya Mevlânânın büyük bir istikbal vadettiğini söylemişti. İşte Mevlânâ, bu yüksek mutasavvıfların tesiri altında manevî ilimlere de büyük bir ihtiyaçla sarıldı, diğer taraftan Şam'da İbrani dilini öğrendiği gibi Rumcayı da tahsil etmişti. bir müddet sonra Konyaya döndü. Gerçi, tasavvufi feyzin ışığı içinde olmakla beraber daha ziyade zahiri ilimlerin tesiri altındaydı. İşte (Fihî mafih), (Mektubat), (Mecalisi Seb'a) gibi eserleri bu zamanın mahsuludur.

Mevlânânın Hayatında Büyük Bir Tebeddül

ve

Ş E M S T E B R İ Z İ

Mevlâna artık şarkın bir ilim yıldızı olmuştu. Medrese ve camilerde okuttuğu derslerde binlerce halk hazır bulunur ve herkes büyük bir sevgi ve ihtiram içinde dersini dinlerdi. Şunu bilelimki Halik onu yalnız zahiri ilimlerin yayıcısı değil, dünyanın en büyük bir mürşidi olarak haketmişti. İläbi hidayet parlamaya başlamıştı. Bir gün bir semti mechulden, Konyaya bir arif gelmiş ve Şekerciler hanına inmişti. Bu zat Şems Tebrizi idi.

Şems, sabahleyin hanın önündeki sedirde oturmuş kendisini Konyaya sevkeden büyük kudretin gönlüne koyduğu bir ateş içinde gözleriyle birisini arıyordu. İşte böyle mest ve bihüşî içinde iken Mevlâna gelmiş, Şems'in karşısına oturmuştu. Gözler birbirine dikilince ruhlar birleşti ve birbirlerine sarıldılar. İşte bu sırada Şems Sipehsalarda yazıldığı veçhile Mevlânaya şöyle bir sual sormuştu :

— Bayezidi Bistamî (Sübhani ma ağzame şani) «ben büyük olan şanımlı tesbih ederim»; bazan da (Leyse fi cübbeti sivallah) «cübbemin altında Allahtan başka kimse yoktu» derdi. Halbuki Hazreti Resul ü Ekrem; en büyük kemale sahip iken (bazan kalbim paslanır onun için her gün yetmiş kerre Allaha istiğfar ederim) diyor :

Bu iki sözü nasıl tevil edersiniz. Mevlâna cevap verdi :

— Bayezit bir makamda sabit kalarak o makamın yüksek ittihadını bu sözlerle ifade etmiştir. Halbuki Cenabı Peygamber her gün yetmiş makamdan geçiyor, öyle makamlar ki birincisinin ikincisine nisbeti yoktur ve her makamdan diğerine geçerken şükrediyor ve daha ileriye gidiyordu.

Hülâsa, Mevlâna, Peygamberi bir feyz ummanı sayarak (o küçük bir desti gibi dolmamış ki taşsın) demek istiyordu. Bu cevap üzerine Şems oturduğu sedirden aşağıya indi ve birbirleriyle müsafaha ettiler. O günden itibaren altı ay Şeyh Salahaddin Zerkûbî'nin hürelerinde sohbet eylediler. Bu sohbet, Mevlânayı büsbütün değiştirmiş ve yüksek

aşkın cezbeleri içinde bambaşka bir şahsiyet olmuştu. Artık halkı, her her şeyi bırakmış, kendi âlemine dalmıştı. Mevlâna meclubları bundan müteessir oldular ve bu teessür bir takım fitne ve hased doğurdu. Dedikodu gittikçe büyüdü. Şems bu vaziyetin iyilik getirmeyeceğini hissederek birdenbire habersizce Şam'a firar etti. Mevlânâ bu gaybubetten büyük bir elem duydu ve her gün derin bir hicran ateşi içinde onun aşkıyla semâ yapıyordu ki işte (Divanı Şemsül'hakayık-Divanı kebir) bu aşkın, bu hicranın ifadesidir. Nihayet Mevlâna gittikçe derinleşen bu hicrana tahammül edemiyerek Şemsi Konyaya davet için oğlu Sultan Veled'i Şam'a gönderdi. Sultan Veled, Şam'a varınca ashabına işaret ederek her tarafı aradılar. Nihayet bir köşede Şemsi buldular. Heyet, Şam'da bir kaç gün semâ ve zevk içinde vakit geçirerek Şems ile beraber Konyaya döndüler. Şems bir ata binmişti. Sultan Veled, Şems'in yanında yaya olarak geliyordu. Şems'in zaman zaman ata binmesi ısrarına karşı Sultan Veled: (Şah, süvar iken, kula süvar olmak yakışmaz) dedi. Nihayet Konyaya geldiler. Mevlâna istikbale çıkmıştı. İlk mülakatta iki hakikat güneşi birbirleriyle müsafaha ettiler. Artık hergün Şems namına ziyafetler, semâ ve musiki alemleri tertip ediliyor ve Mevlâna gece gündüz Şems'den ayrılmıyordu. Hatta her an beraber olmak için evinde Şemse mahsus bir yer ayırdı. Bir müddet beraber kaldılar. Şems bir gün Mevlâna'nın hizmetinde bulunan Kimya namındaki kızla evlenmek arzusunun gösterdi, ve Mevlâna da derhal muvafakat ederek izdivaç ettiler. Mevlâna'nın ortanca oğlu Alâaddin Çelebi bu halden infial duymuştu. Esasen Mevlâna'nın Sultan Veled hakkında gösterdiği fazla sevgi Alâaddin Çelebiyi müteessir etmekteydi. Alâaddin, vaziyeti dışarıda halka anlattı, ve dedikodu gittikçe büyüdü. Halk orada burada Şems'i gördükçe kızgınlıklarını gizlemiyor ve istihfaf ediyorlardı. Şems bundan çok müteessir olmuş ve Sultan Veled'e :

— Birgün öyle bir surette kaybolacağım ki kimse beni bulamayacaktır, demişti.

İşte bu sıralarda vaziyetten müteessir olan Şems ansızın kayboldu. Bazıları bu gaybubeti, Şems'in, Alâaddin tarafından öldürüldüğü şeklinde tefsir ediyorlarsa da hakiki bir vesikaya rastgeline memiştir. Hülâsa, Şems bir çok araştırmalardan sonra bulunamadı. Mevlâna, çok müteessirdi. Öyle ki Şems'in aşkıdan bihüş bir halde idi. Nihayet bir gün meseleyi oğlu Sultan Veled'e açarak yakınlarıyla beraber onu aramak için Şam'a azimet ettiler, ve Şam'da her yerde sorup soruşturuldu. Fakat bulmak mümkün olmadı. Mevlâna teessür içinde Konyaya döndüler ve artık Şems'in yerine hakikaten ehlihalde olan Salâhaddin Zerkûbî ile musahabete başladılar. Kuyumcu Salâhaddin artık

kâmillik zümresine girmişti. Mevlâna büyük bir istiğrak içinde her şeyden çekilmişti. Öyle ki kendisini ziyarete gelen saray erkânını bile kabul etmemişti. Artık Mevlâna Mesnevi şeriflerinde buyurdıkları gibi:

Ta lebi derya nişanı paihast

تالاب دریا نشان پاهاست

Pes nişanı pa derunı bahr last

پس نشان پا درون بحرلاست

«Deniz kenarına kadar ayakların izi vardır, fakat denizin içinde nişandan eser yoktur.»

Mevlâna artık hakikat ummanına atılmıştı. Onun bu âriyet hayat-ta hiç bir izi kalmamıştı.

İşte Mesnevi Şerif on sene süren bu büyük manevî kemal devresinin en kudretli mahsulüdür.

Cenabı Pir'in bu ariyet hayatı terk ile Rahmeti Rahmana kavuşması

Aşağıda Mesneviyi tablil ederken uzun izahat verileceği veçhile Mevlâna, Mesnevinin hitamından sonra artık hayata veda zamanının yaklaştığını anlıyordu. O Hak aşığı, zaten ölümü asıl hayat biliyor ve müstear hayatı hiç sayıyordu. Nitekim şu beyitler bu anlayışın en yüksek bir ifadesidir:

ای که ازین تن قفص می پری - رخت بیالای فلک می بری

زندگیء تازه به بین بعد ازین - چند ازین زندگیء سرسری

مرک حیاتست حیاتست مرک - عکس نماید نظر کافری

خانه تن کرشکند هین منال - خواجه یاقین دان که بزندان دری

Beyitlerin Tercemesi :

«Ey bu ten kafesinden uçan! Sen, bütün tecemmülâtını (yol takımları) feleğin üstüne yükseltmiş oluyorsun. Bir kaç günlük serseri hayattan sonra taze bir hayat görüyorsun. Ölüm, hayat; hayat ölümdür. Kâfirin nazarı bunun aksini göstermektedir. Artık ten evi yıkılırsa agâh ol, inleme! Ey efendi iyi bil ki sen zindandasın»

Yine diğer bir gazellerinde :

عاشقانی که باخبر میرند - پیش معشوق چون شکر میرند

از الست آب زندگی خوردند - لاجرم شیوة دیگر میرند

تو کجانی می بری که شیران نیز - چون سکان از برون درمیرند

(O âşıklar ki, haberdar olarak ölürler; onlar mâşukun huzurunda ağızları tatlı ölürler, onlar Elest meclisinden âbı hayat içmişlerdir. Nihayet onların ölmesi, bir başka şivededir. Sen zan ediyor musun ki, aslanlar da köpekler gibi kapı taşı dışında ölsünler),

Mevlânanın, asıl hayatın ölümden sonra başlayacağına ve ölümün sırrına dair gerek Divanı Kebir ve gerekse Mesnevi'de nice beyitleri vardır ki, biz yukarıdaki şu bir kaç beyti bir nümune olarak aldık.

Artık, Cenabı Pir'in ölümü yaklaşmıştı. Günden güne kendilerinde bir zaaf hissediyorlardı. Vaktin bütün büyükleri akşam sabah iadet için geliyorlar ve zamanın en hazık tabipleri olan Mevlâna Ekmelüddin ve Gazanferi, tedavi ile meşgul bulunuyorlardı. Her an sıkı muayeneye ve gördükleri ârazi tıp kitaplarından inceden inceye tedkik etmelerine rağmen, tabipler hastalığı bir türlü teşhis edememişlerdi ve kırk gün bütün tedaviye rağmen hastada bir salâh görülüyordu. Anlaşılmıştı ki, Mevlâna artık fenadan bakaya gidiyordu. Nihayet 672 senesi hicriyesi Cemazielahirinin 5 inci Pazar günü (17/Aralık/1273) bir güz mevsimi güneş batarken Cenabı Pir de kudsîyet ve hakikat alemine intikal etti. Şehirde büyük bir feryattır koştular. Tasavvura sızmayan bir ahı enin, baştan başa şehri kaplamıştı. O gece techiz ve tekfine ait hazırlıklar görüldü. Ertesi günü sabahleyin muazzam bir cenaze merasimi yapıldı. Saltanat naipleri ve emirler başta olduğu halde, Konyanın büyüklerinden ve halkından, hatta gayrimüslimlere varınca bütün memleket halkı bu merasime iştirak etmişti. Cenaze alayı her taraftan, her pazardan geçiyor ve herkes ihtiram vaziyetinde olarak tabutu omuzuna almak şerefini kazanmak için koşuyordu. Öyle bir kalabalık ki hareket etmek imkânı kalmamıştı. Halkın hücumunu zabta memurları değnek ve kılınçlarla defetmek zaruretinde kalmışlardı. Tabut o kadar yavaş gidiyordu ki cenaze alayı ancak akşam üzeri musallaya gelebilmişti, Âdet üzere muarrif öne geldi ve Şeyh Sadreddin Konevî'ye :

— Melikül'meşayih, buyurunuz; dedi. Bu söz üzerine tabip Ekmelüddin seslenerek :

— Muarrif ! Edebe riayet et, hakiki Sultanı meşayih Mevlâna idi. O da rihlet buyurdu.

Şeyh Sadreddin Konevî, namaz için ileri geldi. Bir şehka koparak bayıldı. Şeyhi geri çektiler ve Gazi Sıracüddin ileri gelerek imamet ettiler. Kırk gün büyük ve küçük bütün halk kabri şeriflerini ziyaret etmişler, mersiyeler okumuşlardı. Bu hali Sultan Veled (İbtidana-me) lerinde uzun uzadıya tasvir ederler ki ondan bir kaç satırı hülâsa

olarak alıyoruz. «O Hazretin mübarek cenazesinde herkes hazır. Ah! O, nasıl bir nazenini hakikat, ah! Nasıl bir vücudu pür nuru rahmet idi. Her nüzhetin ehli ona sadık, her milletin kavmi ona aşıktır. Mesihiler -Hiristiyanlar- onu mabud ittihaz etmişler, Cehut -Yahudiler- ise onu Hud gibi lâtif ve cemil görürlerdi. İseviler, bizim İsamız odur; Museviler, bizim Musamız odur derlerdi. Mü'minler ise ona nur ve sırrı Rasul itlak ederlerdi. O bir bahri azimi hakayıktı.»

Hakikaten aradan asırlar geçtiği halde Cenabı Pir'in hayranları hergün binlerce artmaktadır. Görülüyor ki, Mevlâna hilkatin müstesna bir vücudu idi. Kudretin büyük eli bazı varlıkları büyük vasıflarla bezer ve cemiyetin başına geçirir. Onlar, insanlara her cephede nümune ve rehber olurlar. İşte Mevlâna da bu hilkat nadiesinden biriydi. Bu gün dahi hayranlarının sayısı yüz elli milyon raddesinde olduğu söylenmektedir. Bahsi bitirirken yine ölümün hayatın aslı olduğuna dair sandukları üstündeki şu gazeli alalım :

- 1 - بروز مرگ چو تابوت من روان باشد - کجا مبر که مرا در دین جهان باشد
- 2 - برای من مگری و مکودریغ دریغ - بدوغ دیو در آفتی دریغ آن باشد
- 3 - جنازه ام چو بینی مکو فراق فراق - مر اوصال ملاقات آن زمان باشد
- 4 - مرا بگور سپاری مکو وداع وداع - که گور پرده جمعیت جان باشد
- 5 - فرو شدن چو بدیدی بر آمدن بنکر - غروب، شمس و قمر را چرا زیان باشد
- 6 - ترا غروب نماید ولی شروق بود - لحد چو حبس نماید خلاص جان باشد
- 7 - کدام دانه فرو رفت در زمین که ترست - چرا بدانه انسانیت این کجا باشد
- 8 - کدام دلو فرو رفت و پر برون نامد - ز چاد یوسف جانرا چرا فغان باشد
- 9 - دهان چو بستی ازین سوی آن طرف بکشا - های و هووی تو در جولا مکان باشد

1 — (Ölüm gününde benim tabutum giderken zannetme ki bende bu cihanın derdi kalmıştır.)

2 — (Benim için ağlama ve yazık, yazık deme. Felâket, şeytanın tuzağına tutulmaktadır ki, o gibi kimselere hayflanmak gerektir.)

3 — (Cenazemi görünce; ayrılık, ayrılık deme!... diye bağırma. Bana sevgilimle buluşma o zaman nasip olacaktır.)

4 — (Beni mezara koyduklarında; Elvda, elveda!... diye feryat etme. Mezar, Cennetlerdeki cemiyetlerle dünya arasında bir perdedir.)

5 — (İnmesini gördüğün şeyin çıkmasına da intizar et! batış, (gurup) güneş ve ay için neden bir ziyan olsun.)

6 — (Sana, batış gibi görünen, hakikatta bir doğmadır. Mezar bir hapisane gibi görünürse de ruhun kurtuluş yeridir.)

7 — (Haugi dane yere sokuldu da bitmedi. İnsan danesi hakkında şüphe neden hasıl oluyor.)

8 — (Hangi kova aşağıya indi de dolu olarak çıkmadı. Can Yusuf'u için kuyudan feryadü fiğana sebep ne.)

9 — (Ağzımı bu cihete kapadıktan sonra o tarafa açacaksın. Senin hayihuyun, lâmekân boşluğunda da devam edecek.)

Mevlânanın Ashabı ve Halifeleri

Cenabı Pir'in yüzlerce ashap ve yakini arasında, en önde gelenleri Burhaneddin Muhakkik Tirmizî, Şems Tebrizî, Salâhaddin Zerkubî, Çelebi Hüsameddin'dir.

Bu zevat arasında yukarıda söylendiği veçhile kendilerinin ilk müşidleri Burhaneddin Tirmizî olup Hazreti Şems'in Konyaya geleceği şayiaları üzerine Mevlâna'nın müsaadesiyle Kayseriyyeye hicret etmiş ve bu hicretten sonra Mevlânanın en yüksek musahibi Şems olmuştur. Şems de gaybubet edince Cenabı Pir'in en kıymetli musahibi olarak Salâhaddin Zerkubî kalmıştır. Salâhaddin Zerkubî kuyumculuk ile meşguldü. Mevlâna'ya ilk intisabına şu hadise sebep olmuştur. Bir gün Salâhaddin dükkânında kuyumculuğa müteallık bir işle meşgul iken Mevlâna ansızın Salâhaddin'in dükkânının önüne gelmiş ve içeriden gelen çekiç darbelerinin husule getirdiği ahenge uyarak kapının önünde semâa başlamıştır. Biraz sonra Mevlânanın daveti üzerine Salâhaddin kapının önüne gelmiş ve orada bir müddet sohbet etmişlerdir. Bu ilk konuşma Zerkubînin kalbine ilk feyz ve muhabbet ateşini düşürmüştür. Bundan sonra artık Mevlânanın en yüksek musahibi Salâhaddin olmuştu. Fakat halk bunu çekemediler ve Mevlâna'nın cahil bir kuyumcu ile sohbetini çok gördüler. Mevlâna bunun üzerine şunu söylemiştir. : (Ah, o avam tabiatlı insanlar, hamlıklarından dolayı Huda'nın en has bir kuluna cahil demişler, onlar şundan bihaberlerdir ki, asıl âlim Salâhaddin'dir; onun ilmi adem cihanından gelmiş, Hazreti Âdem'in okuduğu Hak kitabından, Maarifi Ledünniden hasıl olmuştur).

Nihayet Mevlâna, Salâhaddin ile batınî olan bu münasebetini zahirî olarak ta perçinlemek istemiş ve yüksek nesebine Salâhaddini de ilâve etmek için onun kızını oğlu Sultan Veled'e nikâhlamıştır.

Hülâsa, bu suretle Cenabı Mevlâna, Salâhaddin ile tam on sene sohbet buyurmuşlardır. Günün birinde Zerkubî hastalanarak vefat edince Mevlâna bundan büyük acı duymuştur.

İlk Halife Hüsameddin Çelebi

Salâhaddin Zerkubî'nin vefatıyla Mevlâna'nın en yüksek yakini Hüsameddin Çelebi olmuştur. Hüsameddin Çelebi'nin asıl isimleri Hasan ve babaları Mehmed, dedeleri de İbnül'hasenül'maruf olup Ahi Türk oğulları namıyla anılırlardı. Çelebi Hüsameddin'in baba ve dedeleri Ürmev dedikleri mevziden olup aslı Türktür. Ceddi alâları ise Şeyh Ebülvefayı Bağdadî'dir.

Aşağıda uzun tafsil edeceğimiz veçhile Mevlânâ'nın altı cild Mesnevisini o zabt etmiştir. Mevlâna, kendilerine, bütün Mesnevilerinin mukaddimelerinde ve bazan beyitleri arasında Ziyaülhak ünvanıyla hitap ederek yüksek teveccühlerini göstermişlerdir.

Hüsameddin Çelebi tam dokuz sene Cenabı Pir'in ilmi ve manevî hizmetinde ve Pir'in sağlığında imamlık ve halifelik vazifesinde bulunmuşlardır.

Mevlânânın Rahmeti Rahman'a intikalinden sonra Halifelik makamı için ashab arasında ihtilaf olmuştu. Bazı asbab Hüsameddin Çelebi'yi ve bazıları da Mevlâna'nın mahdumu mükerrerleri Sultan Veled'i istiyorlardı. Nihayet Sultan Veled; Hüsameddin Çelebiye hitaben :

— Pederim Hazreti Hüdaveadigâr sağlıklarında sizi herkesten güzide tutmuş ve ashabın riyaset ve imametini size tevdi etmişti, imamet sizindir, diyerek Hüsameddin Çelebi'yi mesnedi muallaya oturttu.

Hüsameddin Çelebi, on iki sene Halifelikte kaldı. (672 - 684 H.)

SULTAN VELED'İN HALİFELİĞİ

Hicri	Milâdi
684 — 712	1284 — 1312

Hüsameddin Çelebi'nin vefatından sonra Halifelik makamına Sultan Veled geçti. Sultan Veled çok yüksek vasıfları haiz, âlim ve derin bir mutasavvıftır. Mevlânadan sonra Mevlevî tarikatının esaslarını Sultan Veled kurmuştur. Kendisinin Rebabname, İbtidâname, İntihanâme adıyla üç mühim eseri vardır. Halifelikte yirmi sekiz sene kalmış ve 96 yaşında olduğu halde vefat etmiştir. (Hicri : 712 — Milâdi : 1312)

Sultan Veled'in vefatından sonra Hilafet makamına Çelebi Arif (Ulu Arif Çelebi) geçmiştir. Bu da şalifelerin yükseklerindedir. 719 senei hicriyesinde vefat etmiştir.

Bundan sonra hilafet makamında, zamanımıza kadar 32 halife bulunmuştur ki, bu halifelere bilâhère Molla Hünkâr oğlu ve daha kısa olarak Molla oğlu denilmekteydi. Son Molla Hünkâr Oğlu Abdülhalim Çelebi olup tekkelerin kapanmasıyla hilafet vazifesi bitmiştir. (1925)

Mevlânânın Eserleri ve Mesnevi Üzerinde Bir Tahlil

Mevlâna'nın eserleri : Fihi mafih, Mecalisi Seb'a, Mektubat, Divanı Şemsül'hakayık (Divanı Kebir), Rubaiyat olup en meşhur eseri Mesnevi'dir. Bu eserlerden Divanı Kebir Mevlâna'nın, Şems'e olan bağlılığının ve yüce aşkının heyecanlarını ve kısmen de tasavvufun derinliklerini ifade eder. Mevlâna, bu eseriyle en yüksek bir şairdir. Eser 40 küsur bin beyitten ibarettir.

Divanı Kebir'den bir kaç gazeli aşağıya dercediyoruz :

هر نقش را که دیدی جنبش زلامکانست - کر نقش رفت غم نیست اصلش چو جاودانست
هر صورتی که دیدی هر نکته که شنیدی - بد دل مشوک که رفت آن زیرانه آن چنانست

(Gördüğün nakışların hepsinin aslı lâmekandandır; nakış gittiyse ne gam, aslı bakidir.)

(Her sureti gördün, her nükteyi işittin; onların faniliğinden kasvet çekme, zira hal böyle değildir.)

چون بت رخ تست بت پرستی خوشتر - چون باده ز جام تست مستی خوشتر
هستی، عشق چنان نیست شدم - کان نیستی از هزار هستی خوشتر

(Ne vakit put senin yanağın oldu, putperestlik hoştur; ne vakit bade senin kadehindendir, sarhoşluk daha hoştur.)

(Aşkın varlığında öyle yok oldum ki o yokluk bin varlıktan daha hoştur.)

انصاف بده که عشق نیکو کارست - زانست خلل که طبع بد کردارست
تو شهوت خویش را لب عشق نهی - از شهوت تابع عشق ره بسیارست

(İnsaf et ki aşk iyi bir iştir; bozukluk tabiatın fenalığındandır.)

(Sen, kendi şehvetine aşk adını veriyorsun; şehvetten aşka çok yol vardır.)

5 — (O hem evvel, hem ahir; hem zahir, hem batındır : Ondan başka bir şey bilmiyorum.)

6 — Ey (Şems Tebrizi, bu âlemde öyle sarhoşum ki, sarhoşluk ve kalleslikten başka dermanım kalmadı.)

Kısa bir izah :

Tağavvufi yüksek düşünceleri ihtiva eden ve yukarıda iki kısımda gösterilen beyitlerin mümkün mertebe anlaşılabilmesi için büyük mutasavvıfların eserleri üzerinde daha evvel incelemeler yapmak ve bilhassa Mesneviyi dikkatle tetkik etmek lâzımdır. Biz burada şöyle kısa bir şekilde mümkün mertebe açıklamaya uğraştık.

Yukarıdaki üç beyitte Mevlâna buyuruyorlar ki, «daha üzüm ve şarap yaratılmazdan evvel bizim canımız ezel şarabından mahmur idi.» Yani biz cismaniyet âlemine gelerek vücuda bürünmezden evvel âyanı sabitede bağın, üzümün asıllarını müşahede ettik ve onun hakiki şarabını içtik, diyorlar.

Bir çok bahislerle mufassalan izah edildiği veçhile âyanı sabite bilcümle varlıkların vücuda bürünmezden evvel ezeldeki sabit hakikatleri olup bu âlemde gördüklerimiz o âyanın gölgelerinden ibarettir.

İşte Mevlâna, «Biz kendi hakikatimizde iken yani surete bürünmezden evvel o ezeli şarabı içtik ve onun ebedî sarhoşuyuz. Bu suret bağının gelip geçici bir hevsten ibaret şarabı nedir ki» buyuruyorlar ve tekrar derin bir cûşu huruş içinde «Biz, Enelhak diyen Mansur'dan evvel her şeyi cami' (Nefsikül) iken suret dünyasının değil, ruhlar âleminin Bağdadında bu sözü daha evvel söylemiştik. Çünkü Hak'kın ilminde mevcut ve Hak'la beraberdik. O'ndan kendimizi nasıl ayırd edebilirdik. Ve nihayet bu unsurlar âlemi ve bunun aslı rükünleri olan su, toprak daha mevcut değilken bunların mimarı biz idik, yani onlar bizi değil, biz onları vücuda getirdik» diyerek insanın her şeyi cami' bir âlemi kübra olduğunu anlatıyorlar.

Şimdi gelelim diğer altı beyitin izahına :

Mevlânâ'nın tam bir istiğrak içinde söylediği bu beyitler hakikaten orijinal ve eşine tesadüf edilmeyen derin bir ilâhî aşkın mahsulüdür. «Ey Müslümanlar diyor, Ben tamamiyle Hak'da fanî olarak kendimden geçmiş bir haldeyim. Yani yukarıda dediğimiz gibi âyanı sabitede bir ruhu mücerret halinde Hak'la beraber olanlar için teklif vaki olur mu. Hristiyanlık, Yahudilik, Mecusilik, Müslümanlık beşeriyet sıfatında olanlar içindir. Bu sıfat zail olup Hak'da fanî olunca artık hiç bir kayıt kalır mı?» buyuruyorlar.

Nitekim :

(Aşk dini bütün dinlerden uzaktır — âşıkların mezhebi, dini, an-

1 — Pîş azan kânder جهان باغ و می انکور بود۔ از شراب لایزالی جان ماممور بود

2 — بابعداد جهان جان انا الحق می زدیم۔ پیش از ان کین دارو کیر نکته منصور بود

3 — پیش از ان کین نفس کل در آب و کل معمار شد۔ در خرابات حقائق عیش ماممور بود

1 — (Cihanda henüz bağ, şarap, üzüm yaratılmamış idi ki bizim canımız ezel şarabından sarhoş idi.)

2 — (Mansurun Allahlık kavgası olmadan biz cihanı can bağdadında Enelhak diyorduk.)

3 — (Kudret eli su ile toprağa mimar olmadan bizim zevklerimiz ve içmelerimiz hakikatlar harabatında mamur ve mükemmel idi.)

Semâ esnasında okunan âyinlerden :

1 — چه تدبیر ای مسلمانان، که من خود را نمیدانم۔ نه ترساویه و یهودم من، نه کبر و نه مسلمانم

2 — نه از خاکم نه از آیم، نه از بادم نه از آتش۔ نه از عرشم نه از فرشم، نه از کوهسرم نه از کانم

3 — نه از دنیانه از عقبای، نه از دوزخ نه از جنت۔ نه از آدم، نه از حوا نه از فردوس رضوانم

4 — مکانم لا مکان باشد، نشانم بی نشان باشد۔ نه تن باشد، نه جان باشد، که من از جان جانانم

5 — هو الاول هو الاخر، هو الظاهر هو الباطن۔ بجز یا هو و یا من هو، دگر چیزی نمیدانم

6 — کون ای شمس تبریزی، چنان مستم درین عالم۔ بجز مستی و قلاشی، نباشد هیچ در مانم

1 — (Ne tedbir arıyorsunuz ey müslümanlar, ben kendimi bilmiyorum; ben ne Hristiyan, ne Yahudi, ne Mecusi, ne Müslümanım.)

2 — Ben ne topraktanım, ne sudanım, ne rüzgârdanım ve ne de ateştenim; ben ne arştanım, ne ferştanım, ne gevherden ne de maddendenim.)

3 — Ben ne dünyadanım, ne ahirettenim, ne cehennemdenim, ne cennettenim; ben ne Âdemdenim, ne Havvadanım, ne de Firdevstenim (cennet.)

4 — (Benim mekânım, mekânsızlıktan; nişanım nişansızlıktan olmuştur; bende ne ten vardır, ne de can; ben cananın canıdanım.)

cak Huda'dır). Mesnevisi bu hakikati ifade etmektedir.

Müteakiben Cenabı Pir, «Ben şimdi her şeyden mücerred bir melekûtiyet âlemindeyim. Ben bu mertebede iken toprak, su, hava, ateş gibi unsurlar mevcut değildi. Onlar ancak şuhud âlemine indikten sonra bizim ruhumuzun kıvrı oldular. Çünkü biz, o sabit ayn içinde bir nefsi kül iken ne dünya, ne ukba ne cennet, ne cehennem, ne Adem, ne Havva mevcuttu. O halde ben nasıl onlarda olurum. Belki onlar bendendir. Sonra benim mekanım, mekansızlıktır. Çünkü ne benim var, ne de canım. Mekân, iz, bu âleme mahsustur, bunlar cismanilere mahsustur. Bu izler de ancak denizin kenarına kadar görülür. O hududsuz ummana karışınca iz kalır mı?.. Ben şimdi o ilâhî derya içinde cananın canına karıştım. O canan ki, evvel de, ahir de, zahir de, batın da O'dur. Ben O'ndan gayri ve O'nda fanî olan hakikî benden başka hiç bir şey bilmiyorum. Ey Şems, ey hakikî maşuk.. Ben şimdi o kadar sarhoşum ki, bana dermanı ancak bu mestlik vermektir».

Mektubat — Bu eser devrin hükümdarlarına ve siyasi adamlarına Mevlâna'nın yazdıkları 144 adet mektup olup, bu mektuplar Selçuk Tarihi noktai nazarından ehemmiyetlidir.

Fihî Mafih — Mevlâna'nın, muhtelif meclislerde şifahi olarak söyledikleri bir takım hakikatlardan, öğütlerden ibarettir ki, bunlar ashâbı tarafından zaptedilmiştir. Eseri Muinüddin Pervane ile Mevlâna'nın zaman zaman mülâkatında yapılan müzahabeler teşkil eder.

Bir taraftan da âyet ve hadislerden alınan tasavvufî bahislerle derin bir serbesti içinde yazılan içtimalî düşünceler kitapta mühim bir yer almıştır.

Meselâ: kadınlık ve bilhassa tesettür mevzuu üzerinde kitabın 31 inci faslındaki şu mutalaa hakikaten calibi dikkat ve psikolojiktir.

Deniliyor ki :

(Kadın nedir? Söylesen de, söylemesen de o, yine o'dur. Kendi bildiğinden şaşmaz, belki söylemekle daha beter olur. Meselâ bir ekmeği al, koltuğunun altına koy ve herkesten ekmeği saklayıp göstermiyeceğim dersin, her tarafta ekmeğin dolu olduğu halde herkes senin koltuğunun altındaki ekmeğe düşerler ve onu almak isterler. İnsan men olduğuna haristir. Kadına ne kadar örtünmesini söylersen, onda kendini göstermek arzusu daha ziyade olur. Onun saklanmasından halkın rağbeti daha şiddetlenir ve iki tarafın da hırsı ziyadeleşir. Eğer kadının gevheri kötü harekete müsait ise, men etsek te, etmesek te o, fitratına göre hareket edecektir).

Görülüyor ki, Mevlâna, bilhassa kıskançlığa şiddetle hücum eder,

ve onu içtimalî bir yara olarak görür. Her şeyde cemiyetin serbestçe seyir ve hareketini ister. Mesnevi'de şu mealde bir kaç beyit vardır :

(Kadınlar, akıllı kimselere galebe çalarlar. Fakat cahiller kadına galebe ederler. Çünkü onların tabiatlarında hayvanlık vardır. Acıma, sevmeye, lütuf onlarda yoktur. Sevgi ve acıma insanlık, hiddet ve şehvet ise hayvanlık vasfıdır).

Hülâsa Cenabı Pir, içtimalî meselelerde tam bir medenî hüviyet taşıyan mükemmel bir insandır. Bir taraftan vücd ve istiğrak içinde maneviyat âleminin nurlu şahikalarına yükselirken diğere taraftan maddî ve cemiyet hayatında da böyle olgunluklar gösteriyor.

Rubaiyat — Bu kitap, aşıkane ve kısmen tasavvufî şiirlerden ibarettir.

Mesnevi — Şimdi asıl üzerinde duracağımız Mesnevi'ye gelince: Mevlâna'nın en yüksek kemalini bulduğu bir devrin mahsulü olan bu büyük eserin yazılmasına, Cenabı Pir'in en yakını muşahibi Çelebi Hüsameddin'in bir ricası müessir olduğu menkıbelerde görülmektedir. Olabilir, fakat, eser, bir ilhamı ilâhî olup her halde zaten vücuda gelecekti. Hüsameddin Çelebi, buna bir vasıta olmuştur. Esasen Mevlâna'nın müridleri ve Hüsameddin Çelebi, Hakim Senaf'nin İlâhîname'sini ve Feridüddin Attar'ın Mantıkuttayr kitabını okurlardı. Çelebi Hüsameddin bir gün Mevlâna'dan bu zatler gibi kendilerinin de bir eser telif etmesini rica etti. Mevlâna : (Bu fikir size gelmezden evvel âlemi gaybdan böyle bir kitabın telifi kalbime ilka' olundu) diyerek sarıklarcının arasından Mesnevi'nin Fatihası demek olan ve kendi el yazısıyla yazdıkları on sekiz beyti Hüsameddin Çelebi'ye sundular. Bundan sonra artık iş ilerlemiş ve Mevlâna'nın bu büyük kitabı kendisi tarafından söylenerek Çelebi Hüsameddin tarafından yazılmıştır. Kitap, Şark İslâm edebiyatında bir şiir tarzı olan Mesnevi tarzında yazılmıştır ve altı cildir. Kitabın altı cild olduğunu delili de altıncı cildin başında Hüsameddin Çelebi'ye hitaben söyledikleri şu beyittir :

پیشکش می آرمت ای معنوی جلد سادس در تمام مثنوی

(Ey manevî, bu kitabı sana hediye olarak sunuyorum, altıncı cild, Mesnevi'nin tamamıdır).

Artık buna karşı daha başka delillere lüzum yoksa da Mesnevi şarihî İsmail Ankaravî tarafından yazılmış bir yedinci cildin bulunduğu ve Padişah Dördüncü Murad'ın ısrarıyla bu cildin şerhedildiği rivayet edilmektedir. Gerçi Ankaravînin Matbaa - i Âmirede basılan şerhleri yedi cild ise de yedinci cild altıncının bir tek milesidir. Öyle zannediyorum

rum ki, bahs olunan bu yedinci cildi yazan adam, Şeyhi Ekber Muhiddini Arabî'nin (Fususullikem) indeki yüksek tasavvufi esasları bir türlü kafasına sığdıramıyan mutaassıp bir kimsenin ve bu cildi yazmasına sebep de o hakikatleri kavrayamamasıdır, bir tarafında güya Mevlâna bu yedinci cildde Şeyhi Ekber aleyhinde aşağıdaki şu Mesnevileri yazmış ki, düzme mesnevi bunları, bu yedinci cilde alıyor.

- 1 - آنکه ختم الاولیا خواندورا - کوجیم است وسقر ماواترا
- 2 - این تصوف نیست هم توحید نیز - این تصرف عین کفرست ای عزیز
- 3 - کرده ترک قول ختم الانبیا - که کرقم راه ختم الاولیا
- 4 - جاده شرعست راه راست هان - کثر روی بگذار از منزل ممان
- 5 - درشقاوت می زنی دائم قدم - پس تو ختم الاشقیائی ای عدم
- 6 - درنصوص وحی صدق آراز خلوص - دل تهی کن از فصوص وازنصوص

1 — (O kimse ki, ona hatmül'evliya «Evliyanın sonu» tabir eder; sana, cahim ve sakar «cehennem isimleri» mevadır).

2 — (Bu tasavvuf değildir, tevhid dahi değildir; bu tasarruf ey aziz aynı küfürdür).

3 — (Hatmül'enbiya'nın sözünü terketti; Hatmül'evliya'nın yolunu tuttum diye...)

4 — (Agâh ol, doğru yol şer'in caddesidir; eğri gidiciliği bırak ta menzilden kalma).

5 - (Daima şakavet içinde adım atıyorsun; binaenaleyh, sen bir hatmül'eşkiyasın).

6 — (Vahyin naslarını halis olarak sıdk ile kabul et, kalbi fustan, naslardan boşalt).

Halbuki Mevlâna, Şeyhi Ekber'in aleyhinde bulunmak değil, bilâkis O'nu şu beyitlerle öğmekte ve yüksek kemalini Mesnevinin dördüncü cildinde şöyle takdir etmektedir :

- 1 - همچنانکه دید آن صدر اجل - پیش کار خویش تا روز اجل
- 2 - آنچه خواهد بود بعد بیست سال - دید اندر حال آن نیکو خصال
- 3 - حال خود تنها ندید آن متقی - بلکه حال مغربی و مشرقی

- 1 — (Nitekim o sadrı ecel kendi kârnın önünü ecel gününe kadar gördü.)
- 2 — (Yirmi sene sonra olacak şeyi o ahlâklı adam hal içinde gördü).
- 3 — (O müttteki yalnız kendi halini görmedi, belki doğudan batıya kadar herkesin halini gördü) .

Sonra Divanı Kebir'inde Mevlâna yine Muhyiddini Arabî için şunu söylemiştir :

اندر جبل صالحه کانیست ز کوه - زان کوهر ماغرقة دریای دمشقیم

(Cebeli Saliha'da bir gevher vardır, biz o gevherden dolayı Şam deryasına garkolmuşuzdur).

Şimdi, gerek Divanı Kebir ve gerekse Mesnevisinde Şeyhi Ekberî bu derece medheden Mevlâna sonra bu yüksek zatı böyle zem eder mi ?

Nihayet anlaşılıyor ki, Dördüncü Murad'ın, bu yedinci cildin teremesini Ankaravî'ye ısrar etmesindeki sebep, Muhyiddini Arabî'nin Fusus ve diğer eserlerindeki çok ince ve vahdeti vücutta çok ileri giden ifadelerini hazmedememesindedir. Bu bir zan ve hükümden ibaret olup tetkike muhtaçtır. Netice şudur ki, yedinci cild diye bir mesnevi yoktur.

Şimdi gelelim Mesnevi'nin yazılışı ve bitmesi hususundaki rivayete:

On sekiz beyitten sonra Mesnevi'nin yazılması hususunda Çelebi Husameddin şunları söylüyor. (Ben Mesneviyi yazarken Cenabı Mevlâna hiç bir kitaba müracaat etmezdi; bir yere oturmazdı ve eline kalem almazdı; Medresede, İlgin kapıcasında, Konya hamamında, Meram ve diğer yerlerde, nerede hatırına geldiyse orada söyler ve ben derhal zaptederdim, hatta yazmağa bile yetişemezdim. Bazan geceli gündüzlü bir kaç gün söyler, bazan aylarca meşgul olmazlardı. Bir zaman Mesnevi tahririne iki sene fasıla verilmiştir).

Şimdi kıymetli mütefekkirlerimizden Abdülbaki Gölpınarlı'nın, Veled Çelebi'nin çıkardığı Mesneviye yazdıkları mukaddime, Mesnevinin yazılması bahsindeki tedkiklerini kısaca ve mealen alalım :

«Mesneviye hangi tarihte başlanıp hangi tarihte bitirildiğini kat'i olarak bilmiyoruz. Birinci cilde 656 - 1258 senesinde başlanmış, bu cilt bittikten sonra, ikinci cilde başlanması arasındaki duraklama altı ay sürmüştür. Son cildin 667 - 1269 da bittiği söylenmektedir. Şu halde Mesnevinin yazılmaya başlamasıyla bitmesi arasında 10 - 11 sene kadar bir zaman geçmiş oluyor.»

Mesnevi üzerinde bir tahlil : Mesnevi; Mevlânanın, benliğini zahiri ilimden ledün ilmine çevirdiği ve bütün şumulüyle her sahada tam kemalini bulduğu bir zamanda yazılmış en son eseridir.

Mesnevi yalnız yazıldığı zamanın değil, son asırların fikirlerini de kucaklamış olduğu bir kitaptır. Bunun için bu gün ve yarın bütün

dünyada bu eser daima yüksek akisler bırakmakta devam edecektir.
Mesnevi, yalnız şarkın değil, garp filozofları ve müsteşriklerinin de hayran kaldığı bir kitaptır.

Hayranlarının başında Mesnevi ile en az otuz senedenberi uğraşan İngiliz alim ve mütefekkeri Nicholson gelir. Nicholson Mesnevi'nin en eski nushaları üzerinde teknik ve ilmi bakımdan derin tedkiklerde bulunduğ gibi son zamanlarda bir de Mesnevi şerhi yazdığı rivayet olmaktadır. Eser Türkçeye terceme edilmiş değildir. Şimdi tahlile gelelim:

Mesnevinin bir çok cephelerden tahlilini şu iki noktada toplayabiliriz: Tasavvufi, ahlâkî ve içtimai...

Tasavvufi cephede başlıca vahdeti vücut esasları, yaradılıştan tavır ve menzilleri, mebd' ve mead meselesi; aşk, sırrı kader, kaza ve kader, ruhun ebediliği gibi daha bir çok yüksek bahisler ve bir çok Mesnevi-lerinde Kur'an'ı Kerim'in âyetlerinden tazminler vardır. İşte bu cepheden dolayı Mesnevi'ye Mağzı Kur'an denilmektedir. Yukarıda da söylediğimiz gibi İslam tasavvufunun esası Kur'andan alınmıştır. Ancak şurasını söylemeden geçemeyeceğim ki, Kur'anı tefsir eden zahiri âlimlerin tefsirleriyle tasavvufi tefsirler arasında çok derin bir fark vardır. Yani tasavvufi görüş âyetlerin içine tamamiyle nufuz etmektedir. Meselâ:

وما رميت از رميت ولكن الله رمي

«Attığın vakit sen atmadın, lâkin Allah attı.»

Ayetinin tefsirinde mutasavvife bu atış keyfiyetini derinleştirerek: «Biz Hak'ın iradesi olmaksızın parmağımızı bile oynatamayız; herşeyi yapan O dur» diyor ve «Hak'da fanî olunca bizden südür eden herşey Halik'tandır,» diyerek toprağı atanın Tanrı olduğunu söylüyor. Halbuki, zahiri ülemanın tefsirleri Bedr muharebesinde Peygamber tarafından atılan bir avuç toprağın tasvirinden ibarettir.

Daha sonra *كل شي مالك الاوجه* âyetinde müfessirler her şey helâk olur, bakî kalan Allah'tır, der ve «vechehu» daki zamiri Allah'a irca eder. Halbuki mutasavvife bu zamir «şay» aittir, ve her şeyin zahiri, sureti helâk olur, fakat aslı, sabit ve bakidir, derler.

Sonra, bir Hadisi kudsîde, ittikâ sahibi, hakikata ermiş bir kul için Allah «Biz onun kulağı ve gözü oluruz; işitilen, gören hep odur. «Yani salık bir çok riyazat ve ibadatten sonra öyle bir istiğrak haline girer ki artık kendisi Allah ta fanî olmuştur; onun gözü, kulağı, bütün maddî ve manevî benliği hep o'dur. İşte bu hadisin inceliğini tam anlayan mutasavvifedir. Ne hacet, her hangi bir tefsirde Ayatı Celîleye verilen zahiri mana ile bir de Mesnevi veya Fusus gibi her hangi tasavvufi bir eserdeki batini manâya bakarsak Kur'anın azametine o vakit şahit oluruz.

Şimdi gelelim Mesnevi'nin ahlâkî ve içtimai cephesine

Mesnevi, bir taraftan da, bir takım hikâye ve fıkraları, dini ve tarihi bahisleri ihtiva eder. Hikâyeler tamamıyla cemiyetin halini tasvir eder ve realisttir. Vak'a olduğu gibi bütün çıplaklığıyla gösterilmektedir. Hatta bazısı o kadar açıktır ki, bugün bile müstehecen sayılabilir. Fakat yukarıda dediğimiz gibi ehlullah, hakikatları bütün urlarıyla anlatırlar. Hikâyeler başlayıp bitmez; aralarına bu hikâyeye uygun diğer bir hikaye ve fıkralar da girer ve nihayet baştaki hikâyeye ve diğer hikâyeler sırasıyla biterler her hikâyenin mevzuuna göre bir çok Mesneviler vardır ki asıl hakikatlar bu beyitlerde mündemictir. Hikâyeler başlıca şehvet, hırs ve hasedin getireceği felaket ve fenalıklar hakkında olup bundan başka tasavvufa, taassubun fenalığına, mukallidliğe, izdivaç ve küfüv meselelerine, karakter sağlamlığına, cemiyetten kaçmamağa, kıskançlığın fenalığına, mevki ve mansıba küvenmemek lüzumuna yani devlet ve şöhrat gibi gördüğümüz şeylerin neticede büyük felaketlere sebep olacağına, ahde vefaya velhasıl cemiyet içinde olup biten bütün hallere taalluk eder. İşte bunun için Mesnevi bütün ahlâkî ve içtimai hareketimizin büyük bir yol göstericidir. Bunları okuduktan sonra seviyemize göre kendimizde kemale doğru bir hareketin başladığını sezeriz.

Bahsi bitirmeden evvel, şurasını da söyleyelim ki, bazı zevat Mevlâna'nın eserlerini Farsça yazdığı yolunda ufak tefek tarizlerde bulunuyorlar.

Mevlâna bir Türk'tür, ve şu beyti ile de kendi milliyetini göstermektedir.

بيکانه مکريد مرا زين کويم - در کوی شماخانه خودمي کويم
دشمن نهيم از چنده دشمن رويم - اصلم تورکست اگرچه هندو کويم

(Beni bu yerin biganesi sanmayın. Ben sizin memleketinizde kendi evimi arıyorum. Her ne kadar düşman yüzlü görünüyorsam da düşman değilim. Gerçi Acemce söylüyorum ama aslım Türktür.)

Mesnevi'yi Farsça yazmasını milli benliğe aykırı görmek doğru değildir. Malûmdur ki asırlarca Avrupada da ilim lisanı tamamiyle Lâ-tince idi ve yine o vakit bütün İslam alimleri, hakimleri, mutasavvifları, eserlerini hemen hemen Arapça ve Farsça yazarlardı, Türklerin İslamlığı kabulden sonra onun nufuz ateşi içinde erimesi buna bir sebep teşkil eder. Fakat şurasını da söylemek doğru olur ki, ilmin, ruhun lisanı yoktur. Binaenaleyh Mevlâna Türk olduğu kadar da insanlığa mal olmuştur. O daima eserlerinde çok bellig bir lisan ve eda ile insanlığa

hitap etmektedir. Hatta ilim ve irfan noktasında din ve milliyet gözetmez, Bunun için bir rubaisinde yüksek bir irşad kaynağı olan dergâhına herkesi şöyle davet ediyor.

بازآ بازآ هرآن چه هستی بازآ - کر کافر و کبروت پرستی بازآ
این درکه ما درکه نومیدی نیست - صد بار اگر توبه شکستی بازآ

(Gel, gel! Ne olursan ol gel. Kâfir isen de, Mecusi ve putperest isen de yine gel. Bizim bu dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir. Yüz kerre tevbeyi bozdunsa dahi yine gel.)

Hülâsa; Mevlâna, kalblere saçacağı hakikat iksirini hangi lisandan verirse versin muteberdir, makbuldür.

Sözü daha fazla uzatmıyarak bu noktada Mevlânanın şu Mesnevi-siyle bahse nihayet verelim.

روح با علمت و با عقلست یار - روح را با تازی و ترکی چه کار

(Ruh, ilim ile, akıl ile yardı; ruhun Arapça ve Türkçe ile işi yoktur.)

TASAVVUF NEDİR ?

İlim ve Tasavvuf farkları — Tasavvuf bir ilim midir ?

Tasavvuf ve ilimde yol

Kâinata tedkik ve tahlil gözûyle bakan âlimler, filozoflar ve nihayet insanı kâmil dediğimiz ârifler; bu âlem nedir, bunun arkasında sabit bir hakikat var mıdır, mevcudatın mahiyeti, mebdei, maadı nedir, nereden gelip nereye gidiyoruz?.. Suallerini soruyorlar, bunlardan âlim ve filozoflar, ilmi ve akli rehber yaparak mevcudatın hadiseleri üzerinde tecrübe, tedkik ve müşahedeye giriyorlar, ve nihayet yapılan fizik ve şimik bir çok terkiplerden sonra bir takım kanunlar koyuyorlar.

İşte âlim ve filozoflar bu yolla hakikate varılacağına inanarak türlü nazariyeler kurmuşlar ise de tatminkâr bir tesir bırakamamışlardır. Ne hacet, kadim Yunandan bugüne kadar gelip geçen bütün filozofların doktrinlerini incelediğimiz zaman görürüz ki, bütün bunlar birbirinden tamamiyle ayrı fikir ve nazariyelerle doludur. Çünkü akıl yoluyla ve zanna müsteaid olan ilmin tecrübe usulüyle eşyanın mahiyetine erişilemez. Vakıa bir kısım filozoflar bu yolla bazı müphem sezışlerde bulmuşlarsa da hiç birisi hakikatin içine girmeye muvafak olamamışlardır.

Mutasavvıfa gelince; onlar, akli cüz'î dedikleri bu aklın üstünde ve ondan büsbütün başka mahiyette bir keşif kudreti olduğunu ve hakikate akli cüz'î ile değil, ancak hâl ile, aşk ile, vecd ve istiğrak ile varılabileceğini iddia ediyorlar.

Şimdi meseleyi daha iyi tebellür ettirmek için tasavvufun tarifiyle ilim ve tasavvuf arasındaki farkları izah edelim :

Tasavvuf ve ilim :

Acaba tasavvuf ta bir ilim midir ? İlimin tarifi ve mevzuuna göre tasavvufu mevzuu muayyen bir ilim gibi telâkki etmek mümkün değildir. Çünkü tasavvufun mevzuu ancak vücudu mutlaklıdır. Sonra ilim, kishi olup bir muallimden öğrenilebilir ve akla dayanır.

Halbuki tasavvuf sonradan kazanmaya, delile muhtaç olmaksızın kalbe doğuveren yani hâl yoluyla inkişaf eden bir marifettir. Bunun için bilumum ilimlere ilmi zahir denildiği halde tasavvufa ilmi ledün, ilmi batın, ilmi huzuri (Intuition) denilmektedir.

Meşhur mutasavvıf İbrahim Hakkı'nın şu mutalâası tasavvufu ilmi zahirden ayırmak itibariyle çok kıymetli ve ehemmiyetli olup bu mutalâayı hülâsa olarak alıyoruz.

«İlim öğrenmekle; tasavvuf veya ilâhi hikmet, sünihatla yani kalbe akışla elde edilir.

İlim; lisandan lisana naklolunur. İlâhi hikmet veya tasavvuf gaybdan gelir, ilmi zahir; lisandan çıkar ve kulağa hitap eder; ilmi batın gönülden gönüle akar. İlim zahir tefekkürle bilinir; ilâhi hikmet veya tasavvuf tezekkürle bulunur.»

Şeyh İbrahim Hakkı hazretlerinin şu mutalâalarına ilâve edilecek başka bir şey yoktur.

Tasavvufun muhtelif tarifleri ve tasavvuf ta yol :

İslâm mutasavvıfları tasavvufu türlü şekilde tarif etmişlerdir. Meşhur Cüneydi Bağdadi; tasavvuf, Allah ile vasıtasız birlikte olmaktır, diyor.

Sonra Ebu Muhammedülcerir; tekellüfü terk ve ruhu bezletmektir, diye tarif ediyor.

Hal ve aşkla hakikate vasıl olunacağına iman eden kudsi bir marifet mesleğidir, diyede tarif olunuyor.

Fakat en ziyade şu tarif tasavvufun en ince sırlarını içine alan yüksek bir görüşün ifadesidir. «Tasavvuf ölümden evvel ölmektir».

Bu tarifi şöyle izah edebiliriz :

Ehlullah iki türlü ölüm kabul ederler. Birisi tabii ve ıztırâfi, diğeri ihtiyaridir.

Tabii ölüm :

Vakti geldiğinde bu mezaci hayatın mukadder akıbetine erişmesidir.

İhtiyarî ölüme gelince :

İşte tasavvufun, ölümden evvel ölüm, dediği bu merteye, sâlikî, Hak'ka götüren yolun ta kendisidir ki buna ulaşmak büyük bir cihada, yani nefis ile derin bir mücadeleye bağlıdır. Şöyle ki : Şehvet ve ihtirastan ve bütün nefsanî arzulardan geçmek ve hakikî bir riyazatla ruhu tasfiye ederek her türlü gullüğüsten sıyrılmaktır.

Hazreti Peygamber bir hadisi şeriflerinde «Bu ölüm mertebesine erişenler belki yürürler, giderler, gelirler amma ruhları âsumana ulaşmıştır» buyuruyorlar. Yani onlar tabii ölümle öldükleri zaman ruhları için tekrar bir nakil yoktur. Hak'ka zaten ulaşmışlardır.

İşte mutasavvifin ruhu vasıl dedikleri Allah'a ulaşan ruh budur.

Görülüyor ki ihtiyarî ölüm hakikate ulaşmanın son merhalesi olup ruhun Allah ile tam bir vuslatı ve dalganın deryaya karışmasıdır. Ancak şurasını hemen kaydedelim ki, ölümden evvel ölümler, «kendinizi dünyadan çekiniz, nefsinizi öldürünüz.» demek değildir. Yine mesnevinin bir çok bahislerinde zikredileceği veçhile islâmlıkta papazlık yoktur. Bir hadisi şerifte «Nefsin, senin binek atıdır O'na hoş muamelede bulun!..» buyurulmuştur ki kemala erişmek nefsi öldürmek değil, O'na galip gelmektir. Yoksa ölmüş nefsi yendim demekte ne manâ var, manâ ölmeyen nefsi ile mücadeledir. Beşinci cildde Tavos hikâyesinde bu mühim mes'eleden uzun uzadıya bahsedilmiştir.

Mesnevinin muhtelif bahislerinde buna dair uzun tafsilât verilecektir.

Tasavvuf ve ilimde yol :

Yukardaki tariflerimizden de anlaşıldığı veçhile tasavvufun yolu, tasfiye yani kalbin masivadan temizlenmesi ve nihayet hâl ve aşk yoludur.

İlmin yolu ise tecrübe, tahkik ve istidlal'dır ki, akla dayanmaktadır.

Bahse nihayet-vermezden evvel bilgi bölümleri hakkında şu muhtalâayı kısaca izah etmek gerekmektedir. Ariflere göre üç türlü bilgi vardır: (1) İlmelyakin, yani akli delillerden hasıl olan ilimdir. Dumanı görünce ateşin olduğunu kestirmemiz gibi. (2) Aynelyakin: görme ile hasıl olan ilimdir. Ateşi bizzat görmek gibi. (3) Hakkalyakin: bu bilgi, delil ve müşahedeye değil bizzat o şeyin kendisi olmaktır. Bizzat ateş olmak gibi ki, ehlulah bu bilgiye, Hak'ın sıfatında fanî olup kendisini onunla ilmen ve şuhuden birleştirmektedir.

Hülâse, ehlullah Hakkalyakin mertebesine dahil olduğundan bilginin delil ve müşâhede yolunda değil bizzat marifetin içindedir.

MEVLÂNANIN TASAVVUFÎ MESLEĞİ

(Vahdeti vücut ve panteizm « panthéisme » , Mevlâna bir filozof, bir şair midir? Mevlâna ve Néoplâtonizm « Néoplatonisme »)

Sofilere göre vücut birdir, o da vücudu mutlaktır. Gördüğümüz eşyanın hakikî ve müstakil bir varlığı yoktur, ancak vücudu mutlakla mevcuttur. Allah, nihayetsiz eşya ve mevcudatın her birinde onların istidatlarına göre bir gûna tecelli etmektedir ki bu tecellinin nihayeti yoktur ve her bir surete başka bir renk vermiştir, o olmasa hiç bir şey olmazdı. Bunu şöyle bir teşbih ile ifade edelim : Aynaya akseden her hangi bir şeyin müstakil bir varlığı yoktur ve bir gölge-den ibarettir. Asıl akseden çekilince, gölge de kaybolur. Sonra meselâ yüzlerce aynayı bir kimeeye aksedecek bir durumda koyarsak, aynanın içinde bir çok şahıs görürüz. Halbuki aslı birdir. Bu hakikatı, sofiyeden (Fahreddin İrakî) şu beyti ile ne güzel anlatıyor :

ومالوجه الواحد غيرانه

إذا انت عددت المرأيا تعدداً

(Yüz ancak bir yüzdür. Aynaların sayısını artırırsak görülen yüzlerin sayısı artar.)

Şimdi, sofiyenin ekserinin tek tasavvufî mesleği olan vahdeti vücutun en yüksek izahını yine Mevlânadan dinliyelim.

Ma demhayım ve hestihayı ma

Tu vücudi mutlâkî fânî nûma

(Biz yoğuz; bizim varlıklarımız da yoktur. Sen fanî suretler gösteren bir vücudu mutlaksın.)

Vücudu mutlak; vücudu, zatiyle kaim ve başkasına muhtaç olmıyan varlık demektir ki buna nazaran bizim vücudumuz hakiki değil, Hak'la mukayyettir. Meseleyi daha iyi anlamak için ademi izah edelim : Bir hadisi kudside Allah : «Ben bir gizli hazine idim. Bilinmiye ziyadesiyle muhabbet ettim ve bilinmek için bütün mevcudatı halk ettim.» İşte, Hak'ın gizli bir hazine olması, halktan evvel yalnız Allah mevcut olup ondan başka hiç bir şeyin olmaması adem demektir. Buna (La taayyün, gaybı evvel) denir. Fakat Hak bilinmiye muhabbet edince evvelâ kendinde, sonra bütün eşyanın asılları, mahiyetleri olan ayanı sabitede tecelli etmiş ve buna nazaran tecellinin mâkesi ve tecelli eden hep bir olmuştur, hep odur. İşte hakiki aşkın esası olan bu tecelliyi Fahreddini İrakî şöyle tasvir eder :

Hem aşku hem âşıkı hem maşukem

Hem âyine, hem cemal ve hem binaî

(Ben hem aşk, hem âşık ve hem de maşukum. Ben hem aynayım, hem cemalim ve hem de cemali gören benim.)

Şu halde hepsi odur ve biz o ilâhî tecellinin ilk mertebesi olan ayanı sabitenin gölgeleri gibiyiz. İşte tasavvufun aslı ve bütün sufîyenin akidesi budur. Mevlâna'da en yüksek bir vahdeti vücutçu olduğundan şu Mesnevisi ile bu hakikatı teyit ediyorlar.

Ma çü nayîmü neva ezmâ zitest

Ma çü kûhimü sadâ dermâ zitest

(Biz nây gibiyiz. Bizdeki neva «feryat, inleyiş» sendendir. Biz dağ gibiyiz. Bizde olan seda sendendir.)

Divanın mutasavvıf şairlerinden (Nev'î)'nin şu şiiri de vahdeti vücudun güzel bir ifadesidir :

Aksi rûyi yarsın âyinede

Sanma ey âşık vücudun var senin

Bazı mütefekkirlerimiz ve Avrupa felsefe tarihçileri vahdeti vücudu panteizmle karşılaştırarak Mevlâna'yı bir felsefe doktrini olan panteizm saliki zannediyorlar. Halbuki her ikisi de başka başka birer meslektir. Bilhassa panteizmin; Allah ile dünyanın, cevherî ayniyeti iddiası, vahdeti vücutla uzlaştırılmaz. Panteizmle vahdeti vücut arasındaki başkalağı yüksek mütefekkir ve mutasavvuf Avni Konuk merhum henüz basılmamış Mesnevi şerhlerinde şöyle izah ediyorlar :

1 — Vahdeti vücut, Peygamberler ve onların varisleri olan veliler vasıtasıyla Cenabı Hak'tan nazil olan bir ilimdir. Halbuki vücudiyecilerin ilmi ise hasseler vasıtasıyla alınan malûmatı delil ittihaz ederek varlığın birliğini sezmelerinden ibarettir. Yani İslam tasavvufunun tek kudsî kaynağı Kur'andır. Binaenaleyh akla istinat eden vücudiyeye ile, menbaı, ilâhî olan vahdeti vücudun bir münasebeti yoktur.

2 — Vahdeti vücut müşahitleri arasında ihtilaf yoktur. Halbuki vücudiyeciler arasında derin ayrılıklar vardır. Yani yukarıda dediğimiz gibi ilim, zannî ve nihayet istidlâlidir. Kat'iliği iddia edilemez. Bunun için akla ve ilme dayanan felsefe değişir. Fakat vahdeti vücutçular hep aynı görüştedirler. Yalnız mertebe farkları vardır.

3 — Vahdeti vücut müşahitleri Zati Hak'ka meçhulü mutlak derler ve onu her türlü vasıftan tecrit (ayırırlar) ederler. Fakat uluhiyet mertebesinde işitici, görücü ve kaâdir bilirler. Vucudiler ise Hak'ka illeti üla (ilk sebep) veya cevher derler. Yani vahdeti vücutçulara göre Allah tasavvur edilemez ve onu zatı ile bilmek mümkün değildir. Onun sıfatları beşerî bir sıfat ve âza ile değil, zatî kudretiyedir. Son-

ra sebep, suretin mahsulüdür. Bunun için o, ne sebep ve ne de cevherdir.

4 — Vahdeti vücut müşahitleri eşyanın hakikatına Hak ederler. Hak, Hak'tır; eşya eşyadır. Fakat vücudiyeciler ise bütün taayünata Hak derler.

Yani, Allah âlemin ve eşyanın kendisi değil ruhu olup suretler onun bir tecellisidir. Binaenaleyh tecelli başka, zat başkadır. Gerçi Muhyiddini Arabî: «Eşya ile zahir ve onun aynı olan Hak'kı tesbih ederim». Diyorsa da Fusus'un bir çok yerlerinde bu noktada şu ifade de bulunuyorlar :

«Hakikati vücut itibariyle Hak, bizim hüviyetimizdir. Taayyün ve izafet itibariyle değil...»

Sonra, yine «Sen hüviyetinle Hak, taayyününle Hakkın gayrisin.» Bunlar gösteriyor ki Şeyhî Ekber eşyayı hakkın aynı olarak görmüş değildir.

5 — Vahdeti vücut müşahitleri arasında aslında, ihtilâfa düşen nazariyelere tabi fırkalar yoktur. Vücudiyeciler ise muhtelif nazariyeler ileri sürerler. Yani ilmi ve akli sezilerde her filozofun görüşü ayrıdır. Fakat keşfi bilgi hakikatten şaşmaz. Onu için sufilerde daima görüş ve sezîş birliği vardır. Yalnız derece farkıyla...

Avni Konuk merhum, vahdeti vücudu panteizmden ayırırken bir başka meslek olan vücudiyeyi (monisme) panteizmle karıştırmış gibi görünüyorlar. Halbuki panteistlerin bir kısmının ileri sürdüğü nazariyeler, vahdeti vücut görüşüne uygundur. Halbuki vücudiyeye büsbütün maddeci bir felsefe olup panteizme benzer bir tarafı yoktur. Fakat esasta ne panteizm ve ne de monizm vahdeti vücuda uymaz. Dediğimiz gibi onun kaynağı ilâhîdir. Hülâsa felsefe tarihinde mesleklerini okuduğumuz filozofların felsefeleri hadisata bağlı tabii hikmet olup ilâhî hikmetten uzaktır. İşte Mevlâna'mız da ilâhî kaynaktan en kudretli ilhamı almış bir vahdeti vücutçudur.

Şimdi gelelim bazı mütefekkirlerin anlayışı gibi Mevlâna bir filozof mudur.?

Şurasını derhal söyleyelim ki, tasavvufu felsefeyi ve mutasavvıfı filozofu ekseriya karıştırıyoruz. Yukarıda sırası geldikçe tasavvuf ve felsefe farkını anlatmıştık. Nitekim vahdedi vücutla vücudiyenin izahı bize bu hususta kâfi bir fikir vermişti. Netice şudur ki felsefede, tasavvufda hakikata ulaşma gayesini taşır. Fakat felsefenin yolu akıl ve bilhassa aklın istidlâl esası olduğu halde, tasavvuf (hâl) e yani tecrübe ve aklın üstünde bilâsay ve amel kalbî doğuşa bağlıdır. O da derin bir aşk ve istiğrakla olur ki mutasavvıflar ilâhî yolda aklı, yol gösterici değil, bilâkis bir ayak bağı bilirler. Aklın zaman, mekan, ci-

het gibi makuleleri (categoric) bizi kesafet alemine bağlarlar. Bunları atarak yalnız ruh kalmadıkça yani hakiki benliğimize dönmedikçe o yüksek seyri yapamayız. İşte Mevlâna'nın aşağıdaki Mesnevileri bize bu hakikatı göstermektedir :

Akıl Hakkında :

Bendi makulat âmed felsefi

Şehsuvarı akli akil âmed sofi

(Felsefeci ma'kulata (akla) bağlanıp kalmıştır. Sofî yani mutasavvıf ise akılları, yani (aklı kül) ün baş süvarisi olarak akıp gitmektedir:

İstidlâlcılara karşı :

Payı istidlâliyan çûpin büved

Payı çûpin saht bi temkin büved

(İstidlâlcıların ayağı ağaçtandır, ağaç ayak temkinsizdir, çürüktür, yani bu ayakla hedefe varılamaz) demektir.

Vasıta ve delil yoluna giden felsefeciler hakkında :

Mi fezayed der vesait felsefi

Ez delâil bâz ber akşef sofi

Ger dühân arâ delili ateşest

Bi dühân mârâ der an ateş huşest

(Filozof tedkiklerinde bütün ilmi vasıtaları artırmaktadır. Halbuki sofi bunun aksine delillerden yüz çevirmiştir. Vakıa duman ateşe delildir. Amma bizim için dumansız olan o ateş hoştur.)

Bu noktanın iyi anlaşılması için sofilerin bilgi nevelerini izah edelim : Mutasavvıfa indinde üç türlü bilgi vardır.

1 — İlmelyakin; yani akli delilden hasıl olan bilgidir. Meselâ dumanı görünce ateşin olmasına hükmümüz gibi.

2 — Aynelyakin; yani müşahede (görme) ile hasıl olan bilgidir. Olabilir ki o duman bizi ateş dumanı diye aldatabilir. Belki o duman başkadır, veya bir buluttur. İşte daha ileri giderek dumanın çıktığı yeri bizzat ateşi görmemiz daha kuvvetli bir bilgi olur.

3 — Bir de herkese nasip olmıyan Hakka yakın bilgi vardır ki, o bilenecek olan bir şey için delile de müşahedeye de kanmaz. Bizzat o şeyin kendisi olur. İşte bu Mesnevi'de Mevlâna «Biz bilgi hususunda o şeyin hüviyetini alırız, bizzat ateş oluruz» diyorlar.

Cihet yani taraf hakkında :

Zirü bâlá pişü pes vasfı tenest

Bi cihet ha zati canı rûşenest

(Alt, üst, ön, arka tenin vasfıdır, bizzat ruşen olan can tarafsızdır)

Yukarıda aklın unsurlarından birisini de cihet demiştik. Halbuki Allah'ta fani kendinden geçmiş ve bütün kâinatı ve sonsuzluğu kaplıyan ârif için üst, alt, ön, arka olur mu? Artık o hasselerin muayyen hududundan ve cesedin kesafetinden kurtularak büyük bir hürriyet içindedir.

Mekân ve zaman hakkında :

Lûreteş ber hâk ve can der lâmekân :

Lâmekâni fevkl vehmi salikân

(Arifin sireti toprak üzerinde yani yer yüzünde amma canı mekânsızlıktadır. Mekânsızlık ise ârifin gayri olanlarla, salıkların akıl ve vehimlerinin üstündedir.)

Yani yukarıda söylediğimiz gibi cihet olmayınca mekân bahis mevzuu olabilir mi? Sonra zaman da öyledir ve zaten bunlar birbirine bağlıdır. İşte mutasavvıflar mekân ve zamanın her türlü kaydından ayrılmışlardır. Geçmiş, gelecek yoktur. Onların bütün hüviyetleri nihayetsizliği kaplıyan bir göz kesilmiştir. Şunu bilelim ki lâhut âleminin bu fani alemde bir çok misalleri mevcuttur. Rüyalara bakalım. Bir lahza neleri görmüyor, nerelere gitmiyoruz. Halbuki uykuda göz, kulak ve nihayet bütün hasseler, hepsi hepsinin faaliyeti durmuştur. Böyle olduğu halde ne seyirler yapıyoruz.

Şu halde büyük bir âlem olan insan hazinesi bütün hüviyetiyle ne kudretler saklamaktadır. İş, O'nu bulmakta ve lahutî ummana karışmaktadır.

Şuraya kadar verilen izahlardan anlaşılmalıdır ki, felsefe ve tasavvuf yolu başka başkadır ve Mevlâna, daima değişmeğe mahrum bir felsefe nazariyesi içinde bocalıyan bir filozof değil, bir hakimi ilâhidir.

Bu bahse nihayet verirken Hak'ın bir tecellisiyle başka bir hal ve vecde müstağrak olan Şair Enis Behiç Koryürek'in şu şiirini okuyalım:

Bırakın safsatayı felsefeyi !

Aklınız dolduramaz bir kefeyle.

Sırrı hilkat dolu diğer kefedey;

Olmaz ölçü ona felsefede.

Şimdi gelelim Mevlâna bir şair midir? Şiir, şiir kasdıyla yazılır, ve şair fikirlerini vezinli ve kafiyeli olarak ifade eder. Halbuki Mevlâna'da bilhassa Mesnevi'yi yazarken böyle bir nazım fikri yoktu. O zamana göre, eserler manzum yazılırdı. İşte bunu nazarı dikkate almıyan bazı Avrupa Edebiyat tarihçileri hatta İslâm mütefekkirlerinden bir çoğu Mevlâna'ya şair vasfını vermişlerdir. Şiir yalnız manzum söz söylemek

değil, bir heyecanın ifadesi olunca şiirin esası da lirik olmak lâzımdır. Sanatkâr kendi heyecan ve hicranını ifade için ne feryatlar yapıyor. İşte şair de hakikate, sonsuzluğa ulaşmak için çırpınan ve hicranının acılarını şiddetle duyan bir sanatkârdır. Fakat hedefe ulaşmamış ve ruhi bir itminana girememiştir. Amma tasavvuf öyle mi? O, asla erişmekle hicranın üstüne geçmiş, sanatın fevkine yükselmiştir. Evet, «Divanı Ke-bir» inde bazan çok yüksek bir şair olan Mevlâna, Mesnevi ummanına dalınca tamamiyle değişmiştir. Bu noktayı yine kendi Mesnevilerinden dinliyelim :

Keyçeşed dervişi suret zan zekât
Maniyest an ni feûlün fâilat

(Sureta derviş olân, ârifin irfanının zekâtını nasıl tadar. Mesnevi mânâdır, feûlün fâilat değil...)

Sonra Mevlâna, şiirin vezin ve kafiye endişesi altında kalamıya-
cağını aşağıdaki Mesnevilerinde apaçık ifade ediyorlar:

Kafiye endişemü dildarı men
Güyedem mendiş cüz didarı men

(Ben kafiye endişesindeyim; sevgilim ise benim didarımdan başka
hiç bir şey düşünme, diyor).

Hoş nişin ey kafiye endişi men
Kafiyei devlet tül derpişi men

(Ey kafiye endişesi içinde kalan rahat otur; benim nazarımda sen
bir devlet kafiyesisin).

Harf çi büved ta tü endişi ezan
Harf çi büved harı divarı rezan

(Harf yani söz nedir ki, sen onun endişesi içindesin; harf ne olu-
yor, o, üzüm bağının etrafındaki diken gibidir.)

Yani harf, mânanın bir suretidir. Biz mânanın içinde dalmışız,
suretin ne kıymeti var, demek istiyorlar.

Harfû savtü güft ra berhem zenem
Taki bi in her se ba tü dem zenem.

(Ben harfi de sesi de kaldırdım. Taki bu üçü de olmaksızın se-
ninle dem çekeyim.)

Yani harf, ses ve söz hakikate hicap olan birer suretlerdir. Sana
tamamen vasıtasız olarak ulaşmak ve dem çekmek için bunun için bu-
nun üçünü de kaldırıp attım.

Yine Divanı Kebirlerinde :

Şiir çi başed bermen taki zenem lâf ez'o
Hest mera fenni diğér gayri fúnunîşuara

(Şiir ne oluyor ki ben ondan lâf edeyim; benim bir başka fen ve
hünerim vardır ki o, şairlerin fenlerinden başkadır.)

Görülüyor ki veed ve istiğrakın derinlikleri içinde hakikatla karşı
karşıya olan bir sofi için şiirin ne kıymeti var. İnsan suretten sıyrılıp
mâna olduğu zaman kelime ve harf ortadan kalkar; lisan orada durur. İşte
Mevlâna da ilim ve san'atın, yarı aydınlık, şüpheli, müteredit yolu
üstünde değil; bizzat aradığını bulmuş bir (mutmeîn) in eriştiği vahdet
âleminde her an yükselmekte olan bir ârif olduğu için onun tarife sığ-
mayan yüksek mazhariyetini şiirin, ilmin lisanı anlamaktan âcizdir. Ve
nihayet O ancak ve ancak bir hakîmi ilâhîdir.

Mevlânâ ve Neoplâtonizm (Néoplatonisme)

Eflâtun tarafından kurulup Ploten tarafından Milâdın üçüncü as-
rına doğru bazı değişmelerle yeni bir şekil alan neoplatonizm'in bizim
mutasavvifinin sezisiyle az çok bir münasebeti vardır. Felsefe tarihi
müverrihleri Mevlânayı, Eflâtun ve sonra neoplatonizmden ilham almış
telâkki ederler.

Halbuki İslâm tasavvufunun aslı Kur'an ve hadisler olduğuna göre
İslâm tasavvufunun menbaı büsbütün ilâhidir. Şimdi Plotenden şu nok-
taları alarak İslâmî tasavvufu ve Mevlâna ile karşılaştıralım :

1 — Allah ile madde ayrıdır. Allah, birdir. Fakat madde mütead-
dit ve taksimi kabildir ve tecezzi eder. Allah, (Intelligible) gayri cis-
manî olup yalnız idrakimizde mevcuttur.

Halbuki mutasavvifeye göre madde diye ayrı bir rühalite yoktur.
Vahdeti vücut bahsinde izah ettiğimiz gibi suretler Onun'la mevcuttur.
Ve ancak O'nun istidatlara göre bir tecellisinden ibarettir.

2 — Ploten'e göre madde ve bütün kâinat Hak'dan sadır olmuş-
tur. Her şeyin masdarı O'dur. Bu fikir mutasavvifinin fikirleriyle az
çok uzlaşmaktadır.

3 — Ploten'e göre kâinat ve insan Allah'tan ayrılarak madde âle-
mine gelince bir daüssılaya uğramıştır ve aslına hasret çekmektedir.

Mevlânâ'nın 18 beytinden birinde herkes aslından uzak kaldığı için
daima o ebedi yurduna tekrar ulaşmanın hicranı içindedir, diyorlar ve
bu mesnevi ile Ploten'in daüssıla fikri arasında bir münasebet vardır.

4 — Ploten, Allah'tan sudur eden ilk kudret gayri şahsî olan ak-
lıküldür. Bu akıl bizimki gibi cüz'î değil, kâinatı kaplar. Ruh aklıkül-
den ayrılmış ve müteakiben cesedle birleşmiştir. Bunun için cesed ru-
ha; ruh, aklıkülle; aklıkül, Allah'a nisbetle daha az lâtif ve lâhutilik-
te daha noksandır, diyor.

Ploten'in bu fikirleri de Mevlânâ'nın görüş ve sezileriyle birleşir.
Mutasavvife de, ilk yaratılan nurun nuru Muhammedi veya hakikati
Muhammediye veya diğer bir tabirle aklıkül olduğunu ileri sürerler.

Sonra Allah, kendini bildirmek için derece derece tecellilerde bulunmuştur. Bu tecelliler aşağıda uzunca izah edileceği veçhile ayamı sabitenden âlemi şuhuda kadar tenezzül etmiştir, diyorlar.

5 — Allah'ın zatini akılla bilmeğe imkân yoktur. Bazan insan cezbe dediğimiz bir tecelli şiddeti içinde nihayet Allah'da fanî oluyor. Ploten'in bu kanaati de mutasavvifeye uymaktadır. Fakat neoplatonizm'in bir de tenasüh, yani ölen bir kimsenin ruhunun başkasına intikali hakkındaki fikirleri islâm tasavvofuyla uyuşmaz.

Sonra, en mühim bir nokta daha kâhyor, Eflâtun, vücud ve sıfat-ı ilâhiye bahsinde vücudu Hak'kı isbat için vaktiyle Anaksagor ve Sokrat tarafından serdedilen delillerden başka bir düşünceye gitmiş ve demiştir ki, hareketlerinin mebd ve illeti kendilerinde olmıyan eşya bir muharriki evvele, bir ruha muhtaçtır. İşte bu muharrik veya ruh, kâinatın illeti failesidir. Fakat Allah yalnız âlemin ruhu değil, her şeyi tanzim eden bir akıldır da...

Bu fikirler mutasavvifenin aşağıda hususî bahislerde bildireceğimiz aklıkül hakkındaki fikirlerine tetabuk etmektedir.

Ruhun Allah'a rücu :

Ploten'e göre ruhlardan hangileri mevt anında his ve şehadet âleminde alâkalarını tamamen kesebilmişlerse yalnız onlar ilk hallerine rücu edebilirler. Bu fikir, mutasavvifenin ruhu vasıl dediği doğrudan Hak'ka rücu edecek olan ruh fikrine uygundur. Ruh vasıldan ileride bahs edeceğimiz. Yine Ploten diyor ki; bu alâkayı kesemiyenler sair bedenlere hayat verirler. Ploten bu fikriyle tenasühe gidiyorki, mutasavvife yukarıda dediğimiz gibi bunu reddetmektedir.

Hayatta her şeyden akdem gaye ruhun, Allah'a rücuunu temin etmektir. Bunu iktisap için duygular âleminde alâkayı kesmek lâzımdır. İnsan cezbe ile duygunun üstünde bir âleme nazarını irca edebilir yani kendi zatine irca nazarla bilâ istidlâl âlemi makulü temaşa eder. En son merhaleye çıkınca ruh bizzat vücudu evvele yani Hak'ka nazar eder. İşte cezbe budur. Cezbe, zihni faaliyetin en son müteal suretidir ki, ruh bu hal ile Allah'ta müstagrak olur.

Ploten'in bu görüşü mutasavvifenin (fenafillâh) dedikleri yüksek mertebedeki hale uygundur, Görülüyor ki, tasavvuf ehliyle zaten (Şeyhi Yunani) diye vasıflandırılan Ploten arasında bazı ayrılıklar varsa da aslında derin bir ittihad mevcuttur.

Yukarıda dediğimiz gibi hakikat, kalbe kitaptan değil, doğrudan Hak'dan sanih olduğu için Ploten'e vaki olan bu tecelli Mevlânâda da zuhur edebilir.

Mevlâna ile bazı idealist filozofların mukayesesi

Bu mukayeseyi yapmazdan evvel idealist ve realist tabirleri hakkında şu kısa malûmatı verelim :

Filozoflar, varlığı tedkik ederken birbirine zıt iki temayül gösteriyorlar. Bir kısmı bu varlığın hakikaten mevcut ve reel bir esası haiz olduğuna kani olmuşlar, bazıları da bu görünüşlerin birer hayalden ibaret olup hakikî varlığın ancak fikir ve tasavvurlarımızdan ibaret olduğunu kabul etmişlerdir. Bunlara göre haricî bir varlık yoktur. İşte bu iki görüşten birincisine realist, ikincisine de idealist namı verilir. Bunlar başlı başına bir felsefe mesleği değildir. Ancak mevcut felsefi meslekler kendi doktrinlerine göre bu ikisinden birinin vasfını gösterirler. Bu arada her ikisini de uzlaştırıcı vasıfta olan filozoflar da vardır.

Yalnız, mutasavvifeye de idealist namını verebiliriz. Fakat şu farkla ki onlar çok defa tekrar ettiğimiz gibi akılcılık prensibinden uzaktırlar. Şimdi şu kısa izahtan sonra Mevlâna'yı bazı idealist filozoflarla mukayese edelim :

DESCARTES (1596 — 1650) — Madde ve ruhu mahiyet itibariyle birbirinden tamamen ayıran bir Düalistir. Dekart'ın çok yüksek felsefinin esasını şöyle toplayabiliriz. Dekart tecrübeyi ilmin esası addetmekle beraber ilmin üstünde, zihni bir kemâl olduğunu ve onun hiç bir tecrübeye dayanmadığını beyan etmektedir. (Düşünüyorum, binaenaleyh varım) dedikten sonra Allah fikri de tecrübeye müstenit olmıyarak zihne sanih olduğuna göre Allah da mevcuttur. Şu halde Dekart (Hads) i bütün malûmatımızın mebd ei olarak almakta ve bizde tecrübeden akdem bir takım kabli ve vehbi (a priori) kuvvetlerin mevcudiyetine inanmaktadır.

Dekart, havassımızın mütaları olan ihsasların şahadetine emin olamayacağımızı, nitekim hasselerimiz kapalı olduğu halde rüyada her türlü ihsaslardan müteessir olduğumuzu ve uyandığımız zaman bunların hiç birinin mevcut olmadığını söyler. Halbuki tefekkürde böyle bir aldanma olmayacağını izah eder.

Netice olarak şuna varıyoruz ki, ilim veya ilim felsefesi aklın tecrübeye dayanmasıyla taayyün eder. Fakat idrâk eden aklın, bizzat kendi kendisini müdrük olmasının yolu, ilmin tecrübe metodu ile değildir.

Görülüyor ki, Dekart'ın ihsaslar hakkındaki görüşü Mevlâna'nın ve diğer mutasavvifenin yüksek sezisleriyle az, çok mutabıktır.

Hissetmenin, yani hasselerin mütalarına dayananların nihayet

tecrübeye müstenit ilimlerinin kıymeti, bir ağız bağından ibarettir. Onlar yüksek ledün ilminden zevkiyap olamazlar.

İdealistlerden BERKELEY (1684 — 1753) nin düşünceleri ise bazı noktalarda Dekart'ın fikirlerine benzer. Barkley'in (iftikâriye) diye şöhrat alan felsefi mesleki de şöyle hülâsa olunabilir: Eşyanın bizatihi bir hakikatı yoktur. Onların varlıkları bizim düşüncelerimizle kaimdir. Varlık, idrâk demektir. İdraki kaldırırsak varlık kalmaz.

Şu görüş, mutasavvifenin söylediklerinin muasır bir ifade şeklinden başka bir şey değildir.

Sonra (Occasionnalisme) felsefesinin müessisi Malbrang (Malebranche) da aynı noktai nazarı şöyle ifade eder : «Hasselerimiz vasıtasıyla aldığımız malûmatın, eşyanın hakikatine nüfuz edemeyeceğui, bunlarla maddenin hakikatini değil, ancak bize olan tesirlerini duyabiliriz.

Sebeb meselesine gelince : Daima sebep ile asıl illeti ayıramıyoruz. Halbuki sebep, bir şeyin zuhuruna vesile olandır. Fakat o sebebin asıl bir müsebbibi, bir illeti failiyesi vardır ki o, Allah'tır. Onun iradesi olmadıkça bizzat hiç bir şey yapmağa, hatta kolumuzu kımlatmağa muktedir değiliz» Malebranche'ın bu fikirleri, Mevlâna'nın noktai nazarına tamamiyle uymaktadır.

Kin sebep râ zan sebep âverd piş
Bi sebep key şüd sebep herkiz zi hiş
Kerdiş-i çerha resen râ illetest
Çerha kerdar ez ne diden zilletest

Birinci beyit : Bu surî sebebi o manevî sebep getirdi. Hakiki sebpsiz surî sebep kendi kendine nasıl hasil olabilir?..

İkinci beyit : Çerhin deveranına, çıkırğa sarılan ip sebeptir. Çerhi görüpte çerhi çevireni görmemek zillettir.

SPINOSA (1632-1677) ya gelince : Bu filozof tamamiyle mutasavvife gibi düşünüyor. Madde ile ruhu tamamiyle birleştiriyor ve diyor ki: (Cisim ve ruh Allah'ın iki sıfatıdır. Binaenaleyh âlemde Allah'tan başka hakiki cevher ve vücut yoktur; her ne görüyorsak her şeyin zımında o gizlidir). Görülüyor ki Spinoza ile mutasavvifenin (Vahdeti vücudu) birbirine yakındır.

KANT'ın idealizmine gelince : Numen, yani bir hakiki cevher vardır ki tecrübe ile bilinmesine imkân yoktur. Numen (şey-bizatihi) dir ve zahir olan eşyayı bize tamamiyle izhar eden odur. Kant'ın bu nazariyyesi de diğer idealistlerin ifadelerinin bir diğer şekilden başka bir şey değildir.

BERGSON : (1859-1941) Yirminci asrın büyük mütefekkeri bu günün materyalizm'ine karşı derin bir aksülâmel uyardırmıştır. Metafiziğe yepyeni bir istikamet vererek ilme de, akla da ve onun maverasında olan hads (Keşif) e de ayrı ayrı kıymet veren bu filozof, felsefe âleminde büyük bir inkılâp yapmış ve bilhassa akliyecilerin dayandığı zihniyeciliğe hücum ederek materyalizm'i kökünden yıkmıştır. Şimdi bu filozofun, Mevlâna'nın tasavvufu ile mukayesesini yapmak için kurduğu (Intuitionnisme) felsefesinin ana hatlarından birer perça alalım :

1 — Bergson'a göre ilmi bilgilerden başka bir bilgi daha var: Felsefi bilgi. Zekâdan ayrı bir bilgi vasıtası daha var : Hads.

Yani, ilmi bilgi muayyen ve her hangi bir ilme münhasırdır. Felsefi bilgi ise ilmi bilgilerin terkiibinden hasil olan daha umumî, daha kulli bir bilgi demektir. Felsefi bilgi olmadıkça bir şeyin iç yüzüne vurdamaz. Sonra hadse gelince, bu hiç bir tecrübenin mahsulü değildir, ve insan, hadsi ancak kendi hakiki benliğine döndüğü zaman duyar. İşte mutasavvifenin bir çok cehtlerle eriştiği keşifle, Bergson'un hads dediği, aynı kudret olacaktır. Nitekim Mevlâna'nın : «Senin, aklının aklı içtir; bu aklı cüz'i ise ancak bir deriden, bir posttan ibarettir, Bununla hakikata erişilemez» sözü de Bergson'un mutalâasıyla uyuşmaktadır.

2 — Zekâ, dış âlemler ve yalnız onunla uğraştığı için kendini tedkika pek az vakit bulmuştur. Bunun için zekâ, ancak madde âleminde gelişir. Asıl hayatın bilgi vasıtası ise zekâ olmadığından bu sahada mutlak hakikata ancak hads ile erişilebilir.

Şourumuzun bir kabuk, bir de iç tarafı vardır ki kabuk tarafı akıl, zekâ, mantık, ilim tabakasıdır. Bu tabaka madde ve cemiyet hayatının ameli şartlarına uyarak teşekkül etmiştir; bu kısmın faaliyetinde illiyet kanunları câridir; burada hürriyet yok, muayyenlik vardır.

İç şura gelinde : İşte asıl (Ene - Ben) budur. Evvelkisi amel, mantık, muayyenlik gibi kayıtlara bağlı olduğu halde (ene) bunun tamamen zıddıdır. Birincisi madde ve cemiyete uyarak katılmış ve mekânlaşmış, sathî bir ben haline gelip içtimaleşmiştir. Halbuki iç şura daima bir kaynaşma, sürekli bir erime ve bir hulûl hâlidir. İşte, asıl (ene) nin sahası budur.

Bu hususta Mevlâna'nın tasavvufi fikirlerine gelince : Mevlâna, Mesnevinin bir çok yerlerinde, ilmi ve cüz'i aklı daima bir kışır (kabuk) olarak alır, ve ilim kışır; asıl ene'nin taşıdığı akıl onun içidir. Sonra Ilmin görüşleri muayyen ve mahduttur; Aklı küllün hududu ise varlığını aşır taşımaktadır. Onun, ne zaman ve ne mekân kategorileriyle alâkası yoktur.

Görülüyor ki, mesele aynı görüşün iki başka ifadesi halinde tecelli etmektedir.

3 — Bergson'a göre : Hadise ve varlık diye eskidenberi kabul edilen iki ayrı şey yoktur. Bütün varlıklar fasılasız bir sürekten, daimi ve hür bir oluştan ibarettir. Kâinat (Statique) yani durgun olmaktan çok uzaktır. İlimlerin bundan böyle ideali; âlemi, (dinamique) bir şekilde mutalea etmektir:

Mevlâna'ya gelince : Mevlâna da varlığı, fasılasız bir sürekten ibaret olarak alır, ve aşağıya yazdığım mesnevileri Bergson'u teyit etmektedir, yahut Bergson Mevlâna'yı teyit etmiştir:

Her nefes nev mişevet dünya ve ma — Bihaber eztü şüden ender baka

(Dünya her nefeste yenilenmektedir; fakat bizim bu anı yenilenmeden haberimiz yoktur.) Sonra :

Ömr hemçün cuy nev nev miresed — Müstemirri mi nümayed der cesed
An zi tizi müstemir şekl amedest — Çün şirerkeş kizi cünbani bedest

(Ömür bir ırmaktan akan su gibi her an yenilenir; fakat ceset müstemir ve aynı halde görünür. Bu tıpkı, elde hızlı oynatılan ucu ateşli bir sopaya benzer ki, oynatılırken tek bir ateş hattı gibi uzar veya dairevi şekilde görülür. İşte ömür de pek çabuk akıp gittiğinden biz onun daima değişen vaziyetini hissedemiyor ve durur zannediyoruz) Yine Mevlâna :

İn dirazî müddet ez tizii sun' — Mi numayed sür'at engizii sun'

(İşte bu ömrün bize uzun gibi görünmesi Tanrı'nın ânî halketmesindeki sür'attendir; Allah'ın sun' ve halkındaki sür'at bize bir nefesi, bir çok zaman gibi göstermektedir). Netice şudur ki, yapıyla mahvoluş arasında zamana sığmayan bir sürekle olduğundan biz ömrü uzun devam ediyor zannediyoruz ve mesele bütün kâinatda da bu veçhiledir. Her anda sayıya sığmayan nice âlemler olmakta ve anide yıkılmaktadır.

4 — Sonra Bergson zaman meselesin tenkidle; şuur halleri, miktarlar ve kemmiyetler olmayıp şiddetler ve keyfiyetlerdir. Hakiki zaman, mihanikçilerin saat kadranına icra ettikleri mücerret zaman değil, tam tersine olarak her anı farklı oluşlarla beliren daimî bir değişme, durmayan bir oluştur. Bundan anlaşılıyor ki, riyazî zaman ile yaşanan zaman büsbütün başkadır. Yaşanan zaman şuur hallerinin birbiri ardından akışı ve sürekli oluşu ve değişmesidir ki asıl hakiki zaman budur.

Mevlânânın yukarıda yazdığım mesnevilerinde de aynen bu hakikat mevcuttur. Zâten mutasavvife zaman ve mekân diye bir mefhum tanımazlar. Bunun için Mevlâna da Bergson'un şuur dediğini, ruh tâbiri ile ifade ederek, şuurun içerisine teveccüh ettiğimiz, yani kesafet

benliğini atarak tam ruh oluverdiğimiz anda artık hür oluşa girmişizdir. Fakat bu giriş ne hulul ve ne de ittihatdır. Ve burada ne zaman ve ne de mekân kalır.

5 — Şimdi gelelim Bergson'un şuur ve ruh hallerinin esasları olan hâfıza bahsine : Bergson (Madde ve Hâfıza) eserinde ruhun bedenle münasebetini araştırdı. Evvelidenberi bütün filozoflar ruh ile beden arasında bir muvazilik olduğu iddiasında idiler. Bergson bunları reddederek, ruhun, bedeni aşmış ve ileri sürülen psiko-fizyoloji, ve psiko-fizik nazariyelerinin doğru olmadığını iddia etti. Şöyle ki: Bergson'a göre madde ile ruh münasebeti hâfıza ile dimağ münasebeti gibidir. İlk evvel hâfıza vardır : Otomatik veya mihaniki hâfıza, asıl hâfıza.

Mihaniki hâfıza madde âlemiyle münasebet haline aittir. İkinci hâfıza da hayal ve hâtıralardır. Bu iki hâfızayı tedkik için Bergson bir takım hâfıza hastalıkları üzerinde incelemeler yapmış ve görmüştür ki, dimağ, hâfızanın kendisi değildir. Onun dayandığı bir yer ve bir intibaka aletidir. Dimağî bir hastalıkta intiba' vasıtası bozulduğu için harici âlemle münasebetimiz kesilir. Fakat böyle olduğu halde Bergson bu hastaların hayal ve hâtıralarını muhafaza ettiklerini görmüştür. Şu halde asıl tefekkürün menbaı bu dinamik hâfızadır.

Bundan şu netice çıkıyor ki, dimağ, tefekkür gibi ruhî haletin hiç bir vakit kendisi olamaz. Zaten düşünce ve zekâ gibi gayri maddî bir varlığın, bir maddeden doğması hiç varit değildir. Karaciğerin safra ifrazı gibi dimağın da fikir ifraz ettiğini düşünmek hatadır. Çünkü maddeden madde hasıl olur, fakat vasıfları başka olan madde ve fikirden, maddenin fikri doğduğuna düşünmek dediğimiz gibi imkânsızdır. Netice olarak Bergson'a göre dimağ, ne bir düşünce, ne de bir şuur uzvudur. Dimağın vazifesi, bütün bunların realite ile temasta bulunmasına hizmet etmekten ve halin zaruretlerini intibaka vasıta olan bir âlet olmaktan başka bir şey değildir. Nitekim, delilik hallerinde zedelenen, düşünce ve hâtıralar değil sadece hale intibak, bozulmaktadır. Bundan dolayı deliler hâtıralarını pek alâ muhafaza ediyorlar ve düşüncelerinde hatta delilikten evvelki zekâlarından daha üstün fikirler ve haller gösterirler. Yalnız noksanlıkları, realiteye intibak edememeleridir.

Görülüyor ki, Bergson, maddeci filozofların nihayet tabii ilimlerle izah etmeğe kalktığı idrâk meselesini tamamen ruhî bulmakta ve hüviyyetimizde büsbütün başka ve hiç bir vasıfla tavsif edilemeyecek olan manevî ve aslî bir varlık kabul etmektedir. Esasen sufiyenin görüşü de böyledir. Onların Hakkalyakin diye tavsif ettikleri hadsi ve keşfi bilgi eşyayı dışından değil, içinden kavramaktadır.

Mevlâna'yı diğer mutasavvıflardan ayıran en mühim vasıflar

Mevlâna yalnız Şark ve İslâmlık aleminin değil, bütün insanlığın iftihar ettiği yüce bir varlıktır. Onun öyle vasıfları vardır ki, diğer mutasavvıflar da tamamıyla görülmez. Bu itibarla Mevlâna yalnız manevî cepheden bir arif değil, insanlığın maddî ve manevî bütün dertlerine deva olmuş bir hümanisttir. Şimdi bu vasıfları şöyle bir kaç noktada toplamağa çalışalım :

1 — Mevlâna, her mutasavvıf gibi bir Hak âşığıdır. Fakat bu aşk etrafında ahlâk ve san'at aşkı, ilim aşkı ve nihayet insanlık aşkı en mühim bir yer tutmaktadır. İşte Mevlâna bu aşkın hüviyetini saran ateşi içinde ne din arar, ne de millet... Hangi millet ve hangi mezhepten olursa olsun Onun, gönül ehline, yanan, duyan, gören, anlıyan insana, derin bir muhabbeti vardır; Bunun için :

Milleti aşk ez heme dinha cüdaşt
Aşkanra mezhebü millet hüdâşt

(Aşk dini bütün dinlerden uzaktır, ayrıdır; âşıkların mezhebi, milleti ancak Hüdâdır)

Bu kadar geniş bir içtimâî kültüre sahip olan Mevlânanın diğer en mühim bir vasfı da:

2 — Tolérance (tesamüh veya hoş görme) dir. Mevlâna derin bir tefekkür serbestisi içinde hiç bir kimseyi, başkasına zararı olmayan hususî hareketinden dolayı tevbih ve tenkide kalkışmaz. Zaten olgunluğun en yüksek miyarı da bu değil mi?

3 — Mevlâna bir cemiyetçidir : Mevlâna, cemiyeti, şuursuz bir kalabalık, mânâsız bir kemmiyette değil; ruhta, idrâk kabiliyetinde arar. Şu beyit bunun ne güzel misalidir :

Ger hezaran müş piş arend ser
Gurbera ni ters başed ni hazer

(Eğer binlerce fare baş kaldırırsa kedi ne korkar, ne sakınır)

Sonra diğer bir mesnevisinde «eğer farelerde cemiyet fikri olaydı nihayet beş onu bir araya gelerek kedinin kafasını gözünü dağıtırlardı; fakat onların canında cemiyet nuru yok, bunun için kedinin sesini duyunca akılları yerinde oynar.» diyorlar.

Görülüyor ki, Mevlâna; cemiyeti, hakikaten şuuruna sahip insanlardan terekkep eden bir topluluk olarak alır. Zaten bugünkü sosyolojinin cemiyet telekkisi de bundan başka bir şey değildir. İşte Mevlâna, böyle bir cemiyet ruhu taşıyan ve zaten topluluğu bu ruh ile tamamen kendisine bağlayan kudretli bir insandır. O, diğer sufiler gibi halktan uzak ve yalnız tasavvufun derinlikleri içinde kalmayı tec-

viz etmez ve böyle hareketleri papazlık sayar. Nitekim, beşinci cild mesnevisinde (İslâmda papazlık yoktur) hadisinin tefsirine ait bir hikâyede bu hakikatı ne güzel anlatıyor : Tavus kuşu kanatlarının güzelliğinden dolayı daima tecavüze uğramaktadır. Bunun için bir gün kanatlarını koparmaya başlıyor ve bunlar benim başıma belâdır, bana düşmandır, diyor. Tavusun bu sözlerine karşı Mevlâna bir filozof ağzından şu mesnevileri söylüyor ki tercemesini aşağıya dercediyoruz ;

(Ey tavus kanatlarını yolma!... gönlünü ondan, onun gururundan sök, kopar!... Çünkü savaşın şartı düşmanın gelmesidir. Düşman olmazsa harbe lüzum kalır mı? Şehvetin olmazsa ondan kaçınmak emri ne lüzum kalmaz. Meyil ve ihtiras olmazsa sabır ne demektir. Bir meyil olacak ki biz ona sabır edeceğiz.)

Görülüyor ki, bu mesneviler hayata girmeği ve orada bütün arzu ve şehvetler karşısında derin bir mücadeleyi tavsiye ediyor, yani şehvet, lars ve her nevi tuzak olacak ki onların arasında biz, nefisle mücadele edeceğiz. Yoksa papazlar gibi cemiyetten kaçarak mücadelesiz, kuru bir zühd içinde kalmak doğru ve makbul bir hareket değildir.

4 — Mevlâna'nın taassubla mücadelesi : Mevlâna, taassubla ve aşktan uzak kuru bir zühd ile daima mücadele etmiştir. Aşağıya tecremelerini yazdığımız üçüncü cilde ait bir kaç mesnevisi bunu göstermektedir :

(Ey mutaassıb kafalı softa; ben caiz olanı veya olmayanı bilirim diyorsun Acaba sen caiz misin, ey acuze! Bu lâyük o lâyük değil diyorsun. Acaba sen kendine iyi baktın mı? Sen lâyük mısın, yoksa lâyük değil misin?)

Sonra Mevlâna, diğer bir mesnevisinde, ilâhî aşk ehlini ve hakiki rindleri kasederek : (Onların dersleri aşk, bihuşluk, çerh ve zelzele dersidir; ziyadat ve babı silsile değil.)

Yani bizim dersimiz aşktır, harekettir, coşkunluktur Bizim fetva kitaplarından ziyadat ile, babı silsile ile bir münasebetimiz yoktur, diyerek asıl hayatın aşk olduğunu ve aşkla manâlandığını anlatıyorlar ve bunlardan uzak kalanlara tariz ediyorlar.

4 — Mevlânayı diğer mutasavvıfeden ayıran mühim bir vasıfta musikidir. Mevlâna'nın musikiye aşına ve rebaba bir tel ilâve edecek kadar musiki kültürüne sahip olduğu muhakkaktır. O devrin taassubu karşısında başta nây olmak üzere rebab, çenk ve saire gibi musiki aletlerinin çıkardığı lâhuti sedalar içinde sema' âlemleri tesis etmek, onun hiç bir mutasavvıfta bulunmayan sönmez aşkının en büyük delilidir Şuraya kadar verilen izahattan da anlaşılmalıdır ki, Mevlâna, yalnız eşsiz bir mutasavvıf değil, ahlâkçı, cemiyet ruhuna vakıf ve aynı zamanda yüksek bir san'atkârdır.

Tasavvufî İslâm akliyeciliği (İlmi kelâm) arasındaki görüş farkları

Bahse girmezden evvel İstanbul müftüsü Ömer Nasuhî Bilmen'in (Muvazzah ilmi kelâm) adlı eserinden aşağıdaki parçaları aynen alıyoruz:

«İlmi kelâmın tarifi :

«İlmi kelâm, Allahü Taala hazretlerinin zât ve sıfatından, nübüvvet ve risalete ait mesailden ve mebd ve mead itibarıyla mükevvenatın ahvalinden Kanun-i İslâm üzere bahseden bir ilimdir. İlmi Kelâm «mebd ve mead» kaydıyla ulûmu müsbeteden, «Kanunu İslâm» kaydıyla da felsefeden ayrılır. Çünkü ulûmu müsbete, hissen sabit olan hadisatı kevnîyeden ve bu hadisatın keyfiyetinden mevad ve anasırından, esbabı taliyesinde, tabi olduğu bazı kanunlardan bahseder. Yoksa mebd ve mead itibarıyla mükevvenatın ahvalinden vesairenden bahsetmez.

Ülumu müsbete, tecrübe ve his sahasına dahil olmayan mesaili tedkike selâhiyetten değildir.

Felsefeye gelince mebd ve mead itibarıyla mükevvenatın ahvalinden, zat ve sıfatı ilâhiyyeye ait bazı mesaili âliyeden bahsederse de bu hususta yalnız kanunu akla tabi olur, kanunu İslâma tabi olmaz.

Görülüyor ki bu ilim, mevzu bahis ittihaz ettiği mesailde hem akli düsturlara muracaat eder, hem de kanunu İslâma, şer'i kaidelere riayet eyler. Akli deliller ile isbat ettiği bir çok âli mesaili nakli deliller ile de teyide muvaffak olur. Bu sayede hem bütün mebdhasları, usulü şer'iyeye mutabık bir tarzda cereyan eder, hem de fennin, felsefenin bahsetmediği, edemeyeceği bir çok hakikatleri tefebhus ve tedkik eyler.

İlmi kelâmın gayesi sahibini taklidden kurtararak iykan şahikasına yükseltmek, müsterşit olanları irşad, inad edenleri ilzam, akaid-i islâmiyeyi bir takım muhtil kimselerin irad edecekleri şüpheler ile telzülle uğramaktan siyanet, sair şer'i ilimlere muavenet eylemek ve bu sayede saadeti dâreyne nail olmaktır. Binaenaleyh ilmi kelâm, ulum ve fûnun arasında en âli, en şerefli bir mertebeyi baizdir.»

Görülüyor ki, ilmi kelâm akliyeciliğe müstenid bir İslâm felsefesidir.

İlmi kelâmda yol :

Yukarıda da bahsedildiği gibi tahsili ilim için iki yol vardır. Biri si tarihi nazar, diğeri tarihi tasfiyedir.

Tariki nazardan maksad, delail ve asarı tahkik ve teftiş ettikten sonra neticeye erişmektir. Bunun da yegâne aleti akıldır. Mantıkta gördüğümüz talil (Déduction) yani bir hakikati külliyyeden daha az külli diğerk hakikatleri istinbat etmek ve yahut istikra' (Induction) yani üziyattan külle yükselmektir.

İşte yolu, nazar tariki olan ilmi kelâm mevzuuna dahil bütün meselelerin hallinde hem akli düsturlara yani burhanlara müracaat eyler, hem de kanunu islâma, şer'i akidelere riayet eyler.

Kelâmcılar aklın rehberliğiyle mükevvenata im'anı nazarla bakılırsa eşyanın mahiyetine nüfuz edilmemekle beraber o yola doğru gidileceğine, çünkü akıldan başka idrâk yolu bulunmadığına kanidirler.

Halbuki tasavvufun yolu olan tasfiyede riyazet ve mücahede ve diğerk şartlara riayet sayesinde insanın kalb aynası tamamen temizlenerek bütün hakikatler münceli olacaktır. Nazar yoluyla ise hakikate varılamaz.

Kelâmcılar, tariki nazarın ehemmiyetini göstermek için hazreti İbrahim'i misal veriyorlar ki, Mehmet Ali Ayni Beyin Tasavvuf Tarihinde bu hadise şöyle izah edilmektedir: Hazreti İbrahim, zühre yıldızını görünce Rab'bın bu yıldız olduğuna kani olmuş, fakat daha parlak olan ayı gördüğü zaman «Rab'bım bu olmasın» diye düşünmüş ve nihayet en ziyadar olan güneşe Allah hükmünü vermiştir. Fakat neticede hepsinin ufulünü görünce yıldızlara tapmakta olan kavmine «Ben sizin ortak yaptığınız şeylerden beriyim» demiş ve bu im'anı nazar Hazreti İbrahim'e Cenabı Hak'kın varlığını hissettirmiştir. İşte bu tedkik, tariki nazarın en parlak bir nümunesidir. Fakat dikkat edilirse bu Hak'ka vusul değil, Hak fikrine ulaşmaktır. Tariki nazar, tasfiye ile beraber gitmedikçe mahiyete erişilemez. Akli cüz'i ancak bu kadarını kavriyabilir. Halbuki, peygamberimiz hazreti Muhammedin tarikaları, tariki tasfiye idi.

Aşağıda, İslâmlar arasında tasavvufun zuhuru bahsinde Hazreti Peygamberin, zevceleri Ayşe ile tam bir istiğrak halindeyken muhaveresi bunu göstermektedir.

Şimdi tariki nazar hakkında bir de kelâmcıların serfirazı Gazâlî ve İbni Rüşd'ün mutalaalarını kısaca alalım.

Gazâlî; herkesin tahsili ilimde bulunması mümkündür, diğerk tasfiye yoluyla da maksad hasıl olur amma tariki nazar en emin bir yoldur, tasfiye herkese müyesser olmaz, buna hususî bir kabiliyet ve istidat ister, diyorlar.

İbni Rüşd'e gelince :

Büyük mütefekkirimiz Nevzat Ayasbeyoğlu, İbni Rüşd'ün Felsefesi adlı eserinin Sufiye bahsinde (Sahife : 51) tariki nazar hakkında İbni Rüşd'ün mutalaasını şöyle gösteriyorlar: İbni Rüşd «Sufiye tafesinin yolları nazarı bir takım mukaddimelerden mürekkep değildir. Cenabı Hak'ka veya Cenabı Hak'kın gayri mevcudata taallük eden marifet, nefsin şehvanî bir takım ârizalardan tecrid edilerek matlûp olan mevzuu fikretle teveccühünde kendisine ilka olunan bir şeydir.» diyor ve

müteakiben : «Bu yolun varlığını teslim etsek bile bütün insanlara, insan olmak itibarıyla şamil olacak bir yol değildir». Fikrini ilâve ederek Kur'an'ı Kerimin baştan başa nazara itibar ettiğini ileri sürüyor. Sonra kitabın 43. sahifesinde İbni Rüşd «Cenabı Hak'kın, İbrahim Aleyhisselâma «İşte İbrahime göklerde ve yerdeki hükümlerini biz gösteririz. Bu da kendisinin iykan sahiplerinden olmasını temin içindir» âyeti celilesi tariki nazarın ehammiyetini göstermektedir» diyor.

Filhakika nazar tariki marifete vasulün kuvvetli bir mebdedir. İlmün ve tefekkürün ilk marifet vasıtası bu yoldur. Fakat dediğimiz gibi Sufiyeye göre bu yolla eşyanın mahiyeti hakkında bir şey elde edilemez. Bunun üstünde bir ledün ilmi vardır ki, ilmin mertebelerinin müntehası budur. Bu ilim ancak cismanî kesafetten tecerrüt- le derin bir mücadele içinde tebdili zat ve sıfat ederek Hakkın sıfatında fanî olmaktır. İşte ancak o vakit hakikat kalbimizde tecelliye başlar. Nitekim Kur'anı Kerimde zikredildiği veçhile: Musa'ya Tur dağındaki tecelliyat bu hakikatın en yüksek bir örneğidir. Hazreti Musa Tur'da Tanrı'yı görmek istiyakındadır. Cenabı Hak Musa'ya «Beni görmezsin.. (Tur dağına işaretle) ancak oraya nazar et» buyurur. Bir anda dağ parça parça olur ve Musa derin bir haşyet içinde düşer, bayılır. Yani bu tecelli anında Musa'nın beşerî sıfatları tamamıyla Hakkın sıfatlarını iktisap etmiştir ve ancak bu tebdili sıfat ve hatta tebdili zât ile didara mazhar olmuştur.

Görülüyor ki, ne mertebe im'anî nazar olursa olsun bu nefis kesafeti içinde cüz'i aklı rehber yapan filozofların, ilim adamlarının, ülemayı zâhirenin istinad ettikleri delil ve burhanlarla hakikati kavramıya imkân yoktur. Aşağıdaki mesnevi tercemeleri bunu göstermektedir.

1 — Filozof ancak makulâta bağlanmıştır. Fakat saf ve pâk olanlar aklın, aklının şehsuvarıdır.

2 — Senin aklının aklı, yani aklıkül, iç ve aklı cüz'i ise posttan, kışırdan ibarettir.

3 — Küllî aklın kışrı olan aklı cüz'i bir şeyi anlatırken yüz delil verir. Aklıkül ise iykana mazhar olmadıkça yani Hakkalyakin marifete ermedikçe bir adım atmaz.

4 — İstidlâlcıların ayağı ağaçtandır. Ağaçtan ayak ne kadar sağlam olabilir.

Müteakiben Mevlâna, kıyasla ve delilleri çoğaltmakla kalbin hakiki bir itminana varamıyacağımı şöyle anlatırlar.

1 — Sanii, masnu'dan gayri olarak göremedin. Bilgi hususunda ancak (kıyası iktirani) ile kanaat ettin. Yani asıl müessiri göremedin. Biz Hak'kı asarıyla değil, bizatihi müşahede halindeyiz.

2 — Felsefeci delili artırır. Sufî bunun aksine delilden kaçır.

3 — Onlar için duman ateşe delildir. Bizim için dumansız olarak ateşte olmak hoştur, (yani biz ateşin bizatihi kendisiyiz. Artık delilin kıymeti kalır mı?) diyorlar.

Görülüyor ki, sufiye, zât ve hakikati eşyayı aşk ve tasfiye yoluyla müşahede etmekte ve Hakkalyakin mertebesine ulaşmakta olduğundan artık onlar için delil ve kıyas bir kıymet ifade etmez.

Bir de üçüncü cildten şu mesneviler incelleyelim :

1 — Senin için usul ilmüne vakıf olmaktan, kendi aşkı bilmek daha iyidir.

2 — O tarafın, (mutasavvıfların) derdi ziyadeleşiren aşkından Ebu Hanife ve Şafii bir ders vermediler.

3 — Onların dersi çerh ve zelzeledir. Ziyadat ve babı silsile değil.

Görülüyor ki, Mevlâna, fıkıh, usulü fıkıh ve usulü kelâm gibi ilimlerin tamamıyla ikani değil, isbatı olduğunu belirtiyorlar. Ve müteakiben didara aşkın derin hicranı içinde derdlenen, çırpınan bir aşk dersimizden Ebu Hanife ve Şafii bir şey demedi, diyorlar.

Mesnevinin bir çok yerlerinde sırası geldikçe bu bahislere uzun temas edileceğinden Mevlânamızın Fahri Râzî hakkında söyledikleri şu sözle bu bahsi bitirelim:

«Eğer akıl bu bahiste yol gösterici olsaydı, Fahri Râzî dinin en yüksek sırrına vakıf olurdu» diyerek aklı cüz'inin manevî ve ilâhî hikmeti ihata edemeyeceğini beyan ediyorlar.

İbni Rüşd'ün din ve akıl meseleleri üzerinde bir tahlili :

Bu meselede biz yine (İbni Rüşd'ün felsefesi)nden istifade ederek din ve akıl üzerinde kelâmcıların görüşüyle tasavvuf arasında bir mukayese yapmaya çalışalım.

Şimdi eserin ön sözünden İbni Rüşd'ün bu mesele üzerindeki müteakimleri şöyledir : (İslâm dininde ilim ile din arasında bir taarruz olmadığından, müslüman olmayan milletler arasındaki ilmi ve felsefi hareketlerden müstağni kalınmamalıdır. İslâm dinine göre, akıl ile nakil arasında taarruz olamaz. Nakil, akla muarız görünürse akıl esas tutulur, nakil akla irca olunur.

Kur'an'ı Kerim daima muhataplarının akıl ve tezekkür kabiliyetlerine hitap etmiştir.)

Görülüyor ki, İbni Rüşd, akla en yüksek kıymeti vermektedir ve ilim ile din arasında derin bir ittisal olduğu kanaatinde. Bu yüksek filozof serd ettiği bu mutalaalarıyla ilmi kelâmın veçhesinde kuvvetli bir değişiklik yapmıştır.

Halbuki ilmi kelâm yukarıda saydığımız bir çok meselelerde kanunu islama tabi olarak felsefedен ayrılyordu. İbni Rüşd birleştiriyor,

ve diğer garb milletlerinin felsefesinden de istifade olunmasını istiyor.

Sonra İbni Rüşd, «Bu şeriatlar Hak ise ve Hak'ka taalluku marifeti müeddi bulunan nazara davet etmekte ise biz müslümanlar biliriz ki, nazarı burhanî şeriatın tebliğatına muhalefeti müstelzim bulunamaz. Çünkü Hak, Hak'ka karşı zıd düşmez. Ancak şeriatla burhanın arasında ademi tevafuk bulunduğu zaman tevil yoluna gidilir.»

Yani İbni Rüşd; âyeti celilenin zahiri manasında şeriatla burhan arasında bir ademi tevafuk görülürse tevil yoluyla akla uygun şekle getirilir, fakat bu tevilin ancak ilimde rûsuhu olanlara münhasır kalması şarttır ve herkesin buna selâhiyeti yoktur, demektedir.

Görülüyor ki, İbni Rüşde göre dinin ve onun mihverî olan aklın halletmiyeceği mesele yoktur.

İbni Rüşd'ün din mefhumunda ve bilhassa şeriatla ilmin telifi yolunda serbest bir tefekküre malik olduğu anlaşılmalıdır.

Ancak yukarıda dediğimiz gibi mutasavvife ve bilhassa Mevlânâ, aklı cüz'inin bunu halledemiveceğini ve batini meselelerin ancak ilmi ledünle idrâk olunacağını ileri sürmüşlerdir. Çünkü burada aklı maaşın tariki nazarı kâfi değildir.

Âlemin hudusu veya kıdemi hakkında :

Bu bahiste me'hazimiz yine Nevzat Ayasbeyoğlu'nun İbni Rüşd'ün felsefesi kitabıdır. Kitabın ön sözünden sonraki, basılırken başlıklı yazının 18 inci sahifesinde İslâm Ansiklopedisinden alındığı bildirilen şu satırlar vardır. (Greklerle göre âlem Tanrı'lar gibi ezeldir. Tanrı âlemin yaratıcısı değil, yalnızca ona nizam verendir. Greklerle göre tabiatla aklı bir nizam vardır. Başka bir tabirle âlem ma'kuldur. Halbuki Saroi dinlere göre (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslâmlık) âlem yoktan var olmuştur. Allah bu âlemin yaratıcısıdır. Hadiseler mutlak nizama değil, Allah'ın iradesine tabidir.. ilâh...)

İslâm fiozofları bu iki zıd doktrini uzlaştırmanın buhranı içindedir. Kelâmcılardan Gazâlî, din yolunu tutmuş, filozoflar ise Grek mütefekkirlerinden ayrılmamışlardır. Bu filozoflardan Farabî ve İbni Sina, Eflâtun'un sudur, tecelli nazariyesinden istifade ettikleri için iki zıd görüşün yaklaştırılmasına bir dereceye kadar imkân olmuş ve bu filozoflar bu yüzden tasavvuf mesleklerine yaklaşmışlardır.

Şimdi burada sudur nazariyesinden kısaca bahsedelim : Yunanın en büyük hakimi Eflâtun'un (İdea — Kalıp, misal) nazariyesi vardır. Eflâtun, his ve şehadet âleminde gördüğümüz maddî şeyler gibi, tasavvur ettiğimiz aklı şeylerin de âlemi ezelde hakikî bir nûmuneleri vardır ki, (mutasavvifenin ayanı sabite dediği de bu olsa gerektir) onar sabit ve layetegayyerdir, yani bir şeyin sabit olan hakikî vücudu

âlemi akıldadır: Dünyadaki eşya onların bir gölgesi olup bütün varlığın suretlerinin mahiyeti işte bu misaldir. Bu misal yalnız tabii cinslerde değil, sun'î cinslerde de mevcuttur. Yani bütün san'at eserlerinin ebedî birer numuneleri de vardır.

İşte neoplatonizm'in kurucusu Ploten, Eflâtun'un bu misalini âlemi makbul diye ifade ederek diyor ki : «Her şey mahiyeti itibariyle makuldur. Zira âlemi akıldan sadır olmuştur.» Şu halde bütün eşya, ezeli mahiyetin gölgeleri olunca asla tebaan mevcuttur. Görülüyor ki, Eflâtun'un misal, Ploten'in âlemi ma'kul dediği mahiyet mutasavvifenin aklı kül dedikleri kudreti külliyeyi ezeliyedir. Nitekim Mevlânâ, 4. üncü cild Mesnevilerinde (Küllî âlem sureti akli külest) diyerek bütün mükevvenatın aklı küllün sureti olduğunu ifade etmeleri Ploten'in iddiasına uygun gelmektedir.

Şimdi gelelim âlemin icadı meselesine :

Mevlânâ Mesnevisinin yine 4. üncü cildinde (Hakk'ın, cihanı icad etmesinden zâti sübhanisine bir ziyadelik gelmemiştir. O şey ki, evvel olmadı, şimdi de olmadı).

Ankaravi, bu beyti şöyle şerh ediyorlar. (El'an âlemde zahir olan eşya ezelde Hak'kın vücudu ilmiyesinde mevcuttu. Binaenaleyh Allah'ın bu cihanı icad eylemesi, ezelde mevcut olanın vücudu ayniyye mertebesine getirilmesinden ibarettir. Bunun için cihanın icadından Hak'kın zâtine ziyadelik gelmez. Eğer bu cihan ezelde madum olsaydı ve evvelde olmıyan şey yeniden zuhura geleydi o vakit Hak Taala'nın zâtine ziyadelik gelmesi düşünülebilirdi. Lâkin böyle değildir. Bu eşya ayanı sabitenin akislerinden ibaret olup mevcudiyetleri bir emri itibaridir. Bunların masiva mertebesinde görünmeleri serabın rüyeti gibidir. Hakikati emirde âlemde Hak'kın zâtinden ve sıfatından gayri bir şey yoktur. Bu mutalaadan sarahaten anlaşılıyor ki, âlem ezeldir. Ancak mahlûk tabiri eşyanın gayri sabit olan suretine verilen bir tabirdir. Yani suretler; Hak'kın, kendisini bildirmek için muhtelif tenezzüllerden sonra âlemi şuhutta görülen sıfatları olup bu çokluk, âleminde binlerce renge bürünürler. İşte bizim mahlûk ve muhdes dediğimiz belki bu olabilir.

Bu tıpkı Kur'an, kadimdir, ezeldir; ancak onun lâfzı ve lafzı meydana getiren harfleri mahluktur, mutalaasına benzer ki, bu lâfız, ezeli olan manânın suretidir.

Cihet meselesi : Kelâmcılarla mutasavvife arasında bu hususta görüşler tamamiyle birbirinin aksinedir. Kelâmcılar — Mutezileden başka — cibeti ve mekânı kabul ettikleri halde mutasavvife cibeti ve bin-nisbe birbirine bağlı mekânı tamamen nefyetmektedirler.

Yine İbni Rüşd felsefesinde (Şeriatın bütün zevahiri cihetin isba-

tını müstelzim bulunmaktadır). Nitekim Hak'ka suresindeki «o vakit Ra'ibinin arşını onların üstünde sekiz melek veya kuvvet yüklenecektir» âyetinin zâhirine göre fevk tabiriyle cihetin sarahaten mevcudiyeti zikredilmekte ise de buradaki fevk, hakikî mânâda üst değil, her bilenin üstünde ondan daha fazla bilen var makamında, mecazen müsta'meldir.

Mutasavvifeye gelince : Mutasavvife; cihet, zaman ve mekân mefhumlarını nefyederler. Nitekim Mevlânâ bir mesnevisinde «alt, üst, ön ve arka tenin vasfıdır. Ruşen olan can cihetsizdir» buyuruyorlar.

Sonra Cenabı Pir, cihetin olmadığını şu mesnevileriyle ne yüksek, ne kadar itminan verici bir şekilde anlatıyor:

1 — Aklının sana yakınlığı keyfiyetsizdir. O, ne solda, ne sağda, ne arkada ve ne de öndedir.

2 — Parmağındaki hareket, ne parmağın önünde, ne ardında, ne de sol ve ne sağındadır.

3 — Gözün nuru ve bebekteki ışık bu altı cihetten gayri hangi yoldan geliyor.

4 — Cihet, kesafet ve şuhut âlemi içindir. Emir ve sıfat âlemini tarafsız bil...

Görülüyor ki, bütün mevcudiyetimizi idare eden akıl nerededir; kezalik parmağımızı hareket ettirmek istediğimiz zaman onu kımlatıyoruz, bu hareket parmağa nereden gelmiştir, buna hangi ciheti tayin edebiliriz.

İşte bunlar bizim iç varlığımızın yani âlemi emir ve sıfatın eserleridir. Hiç manâ âlemine cihet tayin olunabilir mi?..

Bunu şöyle bir teşbih ile de ifade edebiliriz. Cismin, cisim halinde bir hayizi, bir mekânı, bir ciheti var. Fakat yanıp tamamiyle sıfatını kaybederse, yani tamamiyle yokluğa karışırsa onun için mekân ve cihet olur mu?

İşte ârif te ilâhî aşkda müstağrak ve Hak'da fanî olarak bütün beşerî sıfatlarını kaybederse mahdudiyet ve muayyeniyetten tamamiyle hudutsuzluğa ve namütenahiliğe karışır. Hiç yokluğun mekânı, ciheti olur mu?..

Netice : Şuraya kadar verilen izahattan anlaşılmalıdır ki, âlimlerle âriflerin ilimde gidiş yolları başka başkadır.

Kaza ve Kader, İhtiyar ve Cebir :

Kader, Cenabı Hak'kın ezelden ebade kadar her şeyin vukûundan evvel levhi mahfuza olacağı veçhile yazılmasıdır.

Kaza ise; mukadderatın vakti merhununda ademden zuhur safhasına çıkmasıdır.

Kaza ve kader bahsi şer'î meselelerin en mudillerinden olup gerek âlimler, gerekse mutasavvıflar arasında hayli münakaşalara yol açmıştır.

İbni Rüşd felsefesinde deniliyor ki; kaza ve kader hakkındaki nakli ve akli deliller tedkik olununca bunların birbirine mütearız oldukları görülür. Kur'an'ı kerimde bir çok âyetler vardır ki, insanın, kendi işleri üzerinde bir iktisabı olup işlerini yaparken cebir altında olmadığına delâlet ederler. Sonra bunun aksi olarak bütün işlerin zarurî ve kadere taallük ettiğine dair âyetler de vardır. Meselâ: «Ne arzda, ne de nefislerinizde hâdis olmuş bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan evvel bir kitapta tesbit edilmiş bulunması ». (Hadid sûresi)

Bu âyet gösteriyor ki, insan Tanrı'nın tasarrufu altında olup bütün fiil ve hareketleri evvelce tesbit edilmiştir.

Sonra, «sana iyilik namına ne dokunmuşsa Allah tarafındandır. Fenalık namına yine ne dokunmuşsa kendi nefisindedir.» (Nisâ sûresi)

Bu âyette de insanın bir ihtiyara sahip olup her fenalığın kendi nefisinden geldiği bildirilmektedir. İşte bu taarruzlar, kul fiilinin halikidir, diyen Mutezile fırkasıyla, insan, bütün işlerini mecburen işler diyen Cebriye fırkasını meydana getirmiştir.

Akli delillere gelince : «İnsanın kendi fiillerini icad ve halkettiğini farzederseniz, bu dünyada Allah'ın meşiyetine taallük etmiyen işlerin de bulunması icap eder ki, bu elbette batıldır.

Bütün hareketlerimiz haricî ve dahilî bir takım sebepler tahtında cereyan etmektedir. İşlerimizin muayyen bir nizam üzere cereyan etmesi işte bu sebeplerin eserleridir. Ancak biz sebepleri bilemeyiz. Sebebin hakikî faili de Allah'tır.»

İbni Rüşd'ün bu mutalaaları bir nevi okazyonalizm'e gitmektedir. Şimdi bu İslâm filozofunun sebep felsefesine karşı cenabı Mevlânâ'nın şu mesnevilerini tahlil edelim :

1 — Ben illeti ulâ değilim. Her şeyi tasarruf eden ve tasarrufta daima baki olan benim.

2 — Benim işim sebepsiz olarak dosdoğrudur. Takdirim sebebe bağlı değildir.

3 — Zaman gelir ki, âdetimi (sünneti ilâhiye) değiştiririm, ve önümde bu âdet ve sebep tozu tamamiyle zail olur. (Mesnevi : Cild-2)

Mesnevilerden anlaşılıyor ki, Tanrı illeti ulâ değildir. İlet ve mahlûyet mahlûka munhasırdır. Binaenaleyh Allah, sebeplerin de doğrudan halikidir. O, herşeye ezelden mutasarrıf olup herşey ilmi ilâhisindedir.

Cenabı Pirin buna ait diğer bir Mesnevilerinde de buyrudukları veçhile, sebepler bizim içindir, çünkü sebep olmazsa biz maksada han-

gi yoldan gideceğiz. Bizim her şeyi zahiri sebebe atfetmekten başka çaremiz yoktur, idrakimizin hududu budur. Fakat Hâlık, bazan sebebi de yırtarak insanı doğrudan tasarrufa sevkeder. İşte ehlullah, eşyada sebepleri değil, asıl hakikatı görürler.

Şimdi gelelim cebir ve ihtiyar meselelerine :

Hazreti Pir, cebriyeti tamamen reddederek Hakkın da, bizim de yaptıklarımız vardır. Yani ef'al ve harekâtımızda kendi ihtiyarımız da mevcuttur. Hak'ın icadları da vardır. Fakat yine bizim yaptığımız fiillerin eserlerini halk etmek Tanrı'ya aittir. Yani yapmak ve istemek bizdendir. Halk, Tanrı'dandır. Çünkü bir adam bir anda hem önünü, hem ardını göremez; yine bir kimse aynı zamanda hem manâyı, hem harfi birden ihata edemez. Bu Tanrıya mabsustur.

Şimdi Mesnevilerden anlaşılıyor ki, fiil ve hareketlerde bizim yaptıklarımız da olunca bizde bir ihtiyarın mevcudiyeti meydana çıkar. Nitekim insanın «bu işi şöyle mi veya böyle mi yapayım» gibi bir muhakemede bulunması ve kendisinde tercih kudretinin olması ve yaptığı işten nedamet duyması kendisinde bir ihtiyarın mevcudiyetine delildir, ve insanın mükellefiyeti de bu sebeptedir. Fakat şurasını söyleyelim ki, ehlullah (Kul küllün min indillâh) fehvasınca her şeyi Hak'dan bilirler. Çünkü onlar, tevhidi ef'al ve tevhidi sıfat eylemişlerdir. Binaenaleyh yukarıda muteâriz gibi görünen ayatı celiledeki hikmet te budur, ve ehlullahın cebri makbul bir cebir olup cebriyecilerin cebri gibi değildir. Meselâ, «damlalar sadeplerde cevherdir amma, yılanın ağzında zehir olur. Peygamberler ve ehlullah dünya işlerinde cebridirler.» Çünkü o işlerle alâkaları kesilmiş, Hak'la beraber olmuşlardır. Fiili yapan da, halk eden de birleşmiştir. İhtiyar ve iradeye dair Mesnevinin bir çok bahislerinde uzun izahat verildiğinden burada bu kadarla iktifa ederek ihtiyar hakkında Cenabı Pirin şu düsturunu zikrederim :

(Bizim ah ve feryadlarımız ızdırarımızın delili, nedamet ve peşimanlığımız da ihtiyarımızın delilidir).

İşte bir düstur ki, hakikatten zerre kadar inhiraf etmez.

Mead ve meadın ahvali hakkında :

Mead rücu edecek yer, asla avdet demektir. Kıyamet ve haşrin vukuuyla hayata tekrar döneceğiz. Buna neş'eti uhra da denir.

Şimdi kıyamet ve haşir hakkında kelâmcılarla mütasavvifenin görüşlerini ayrı ayrı izah için evvela ilmi kelâm erbabını dinliyelim. Bu hususta Fatih dersiamlarından İstanbul Müftüsü muhterem Ömer Nasuhi Bilmen'in (Muvazzah ilmi kelâm) adlı eserinden bu mevzu a dair kıymetli mutalaalarını muhtasaran alalım : (Kıyamet bileümle halâikin hayattan mahrum ve mükevvenatın indallah mukadder olan ömrü niha-

yet bulup büsbütün harap olacağı güne denildiği gibi bileümle ölümlerin tekrar vücut bularak hayata mazhar olacağı güne de denir. Bu kıyameti kübrâdır. Her insanın ölümü ise kendi hakkında bir kıyamet olup bu da kıyameti suğrâdır) denilmekte ve buna ait birçok âyetler ve hadisler gösterildikten sonra kıyametin vukubulacağı hakkında kadim hükemanın ve erbabı fennin nazariyelerini şöyle bildirmektedir : (Bu âlemde her şeyin tebeddül ve tegayyür ettiği hissen ve tecrübeten sabittir. Bütün uzviyyat batı bir surette zeval bulmaktadır. Bir gün gelecek ne seyyarei zeminde ne de sair seyyarelerde hayatı ulviyye kalmıyacaktır) diyorlar, ve (Fezada bir çok münevver kütleler, âlemler ebediyen uful ediyor. Bu gidişle bir gün gelecek bütün gayri uzviler de zeval bularak kıyamet vücut bulacaktır).

Bundan sonra muhterem âlim: (Bilumum kâinata müstevli olan bir umumî seyyale, bir mütekasif kuvvet bir gün inbisat ederek bu yüzden bütün mükevvenat tekrar zerrata münkalip olacak ve ecrâm arasında muvazeneyi temin eden cazibe bozularak bütün yıldızlar intizamını kaybedecektir) mutalaasını ileri sürüyorlar. Nitekim Kur'anı kerimde Tekvir sûresinde (İzeşemsi küvviret, ve izennücumün kederet - Güneş bükülüp zâil olduğu ve yıldızlar döküldüğü) ve yine Kıyamet sûresinde (Ay tutulduğunda, güneşle ay bir araya geldiğinde ilâh...).

Görülüyor ki, fen erbabının âlemin muvazenesinin bozulacağına dair fikirleri Kur'anı kerimin hükümlerine uygundur.

Şimdi gelelim ilmi kelâmın haşir hakkındaki görüşlerine :

Muhterem Nasuhi Bey bu noktayı izah ederken ezcümle şöyle diyorlar:

(Halâik fenaya maruz olduktan sonra kudreti ilâhiye ile tekrar vücutta gelecek ve bu veçhile bir neş'eti uhra tecelli edecektir).

Şimdi mead yahut haşir yalnız ruha mı münhasırdır, yoksa ruh cesedle beraber mi haşrolunacaktır, meselesi âlimler arasında derin bir ihtilâf halindedir. Bazı âyatı celile haşrin ruh maalcesed olacağını gösteriyor. Nitekim bir âyette münkirlerin : «biz ölüp toprak olduktan sonra tekrar rücu mu edeceğiz; bu rücu imkândan çok uzaktır» demelerine karşı «biz bu âlemi önce yaratmadan âcizmiydik ki, onu tekrar getirmekten âciz olalım ilâh...» buyuruluyor.

Şimdi haşrin tamamıyla ruh ve cesedle beraber olacağını müdâfaa yolunda Ömer Nasuhi Beyin şu sözleri hakikaten alâkayı celbetmektedir.

«İnsanların vücudu iki kısımdır. Bir kısmı eczayı asliyedir ki, ömrünün iptidasından sonuna kadar devam eder, başkalarının eczayı asliyesiyle birleşmez ve asla tegayyür ve inhilâl etmez. Diğer eczayı zâidedir ki, me'külât ve meşrubat ile neşvünema bulur, daima tegayyür

ve inhilâl eder. Binaenaleyh bir insan bir hayvan tarafından yenilse bile onun eczayı asliyesi hayvanla ittihad etmez, Denizde boğularak inhilâl etse bile eczayı asliye yine bâkidir. Nitekim insanın vücudunu toprak yiyecektir. Ancak Ebüzzenep denilen kemik müstesna olup insan bu kemikten yaratılmış olduğu gibi öldükten sonra bundan terekküp edip hayat bulacaktır» diyorlar.

Şu halde insan tamamıyla dağılsa dahi eczayı asliyesinden hâlikın onu tekrar iade edeceği bildirilmektedir.

Nitekim (Kıyamet) sûresinde (İnsan kemiklerini toplayamayacağı mı sanıyorlar.. Evet biz onun parmak uçlarını bile düzeltmeğe kadiriz). Yine diğer bir âyette (İnsan kendisinin başı boş mu bırakılacağını zannediyor).

Şimdi bu mühim meseleye dair bir de Hazreti Pir'in yukarıda geçen, sandukaları üzerindeki gazellerinin bir beytinde şöyle denilmektedir:

(Hangi tane yere sokuldu da bitmedi. İnsan tanesi hakkında bu şüphe nereden geliyor) buyrulmaktadır. İnsanı ister yere gömsünler, ister denizde boğulsun, ister hayvan yesin, nihayet yine kâinatın içindedir. Yine binbir med ve cezirle umumî kâinata karışıyor. Oradan tekrar nema bulmayacağımı nereden kestiriyoruz. Tanrı herşeye kadirdir.

Tasavvuf erbabına gelince :

Mevlânâ şu Mesnevilerinde: (Sabahleyin kalkınca nasıl aklımız başımıza geliyorsa herkesin canı da tekrar bedenine avdet edecektir. Bizim uykumuz ve uyanmamız ölümle haşrin iki şahididir) buyuruyorlar.

Sonra, Cenabı Pir haşir ve kıyametin bu âlemde her şeyde her an vukua gelmekte olduğunu beyan ediyorlar. Şöyle ki, erbabı tasavvuf her şeyin bir halden diğer bir hale inkılap ve intikalini bir ölüm ve haşir olarak alırlar. Meselâ, kanın bir çok haller geçirerek nihayet süt olması, insanın muhtelif hallerden geçerek en mütakâmil şekli alməsi, yani bir varlıktan diğer daha üstün bir varlığa erişmesi bir ölüm ve haşirdir. Nitekim Cenabı Pir : İnsan balığ olunca çocukluğu ölür. Toprak altın olunca topraklığı kalmaz, buyuruyorlar.

Görülüyor ki bu intikal her şeyin derin bir tekâmüle doğru gitmekte olduğunu bildirmektedir. Meseleyi daha esaslî anlyabilmek için ölümle haşrin en güzel ifadesini bulduğu şu mesnevileri tedkik edelim:

(Ben cemad idim, öldüm, nebat oldum. Nebattan da ölerem hayvan mertebesine geldim. Hayvanlıktan da ölüp insan oldum. Bir hamle daha yaparak insanlıktan da ölecek, insanı kâmil ve nihayet melekûtîyet derecesine ulaşacağım.)

Şu halde insanın derece derece tekâmülü onun varlığında daimi bir kıyamet ve haşrin vukubulması demektir. İşte, ölümden evvel ölüm

sırrına ulaşarak bütün hakikatlerin tecellisini görebilmek için insanın bir çok kıyametler ve haşirler geçirmesi lâzımdır.

Nitekim Cenabı Pir, bir mesnevilerinde «Hazreti Peygamber o eşsiz dereceye erişmek için yüz kıyamet gördü» buyuruyorlar.

Yine musasavvife, hayatı ve mükevvenatı heran değişen sürekli bir oluş olarak kabul ederler. Nitekim ârifi hakikat efendimiz, şu bir kaç mesnevileriyle bu mühim meseleyi açıklıyorlar:

(Ey sâlik, sen her lâhza ölüp dirilmedesin. Bunun için Mustafa, dünya bir saattir. Cümle âlem her an fena buluyor ve tekrar peyda oluyor. Mümkünattan her bir şey daima giyinip soyunmada, fena ve bakadadırlar. Fakat biz onu durur gibi görüyoruz. Ömür bir akar su gibi daima yenilenmektedir. Fakat biz cesedimizin müstemirren bir hal üzere devam ettiğini zannediyoruz. Buna sebep Hâlık'ın halletmesindeki lâhzavî sür'atten ibarettir. Nitekim ucu ateşli bir çubuğu sür'atle çevirirsek, ateşi, uzamış gibi görürüz, İşte biz bunun gibi daima bir galatı his içindeyiz. Sen Tanrı'yı perdesiz görmek istersen iradî ölümü seç! Seni mezara götüren ölümü değil.)

Nihayet Mevlâna, haşri inkâr edenlerin bu inkârına karşı (Sen cemad halindeyken sana insanlığa yükseleceğini söyledilerdi bunu elbette inkâr ederdin. İşte senin bu inkârın haşrin sübutuna delâlet eder.)

Şuraya kadar verilen izahlardan anlaşılıyor ki; haşir, hem cismanî, hem ruhanîdir. Ancak haşrolunan cesed, dünyadaki cesedin aynı mıdır, yani haşirde; cesed, itibarıyla da ben kendi unsurunu tamamen bulacak mıyım? Yoksa cesed tabiat âleminde türlü izdivaçlar yaparak başka unsurlara karışacak mıdır?

Aşağıda Mesnevî'nin beşinci cildinde (Kocasına, eti kedi yedi diyen bir kadının hikâyesi) bahsinde uzun izah edileceği veçhile, bu tekrar gelişte öyle lâtif ve ruhânî izdivaçlar olacaktır ki, bir hadisi kudsîde beyan buyrulduğu gibi onları ne bir göz görmüş ve ne de bir kulak işitmiştir. Binaenaleyh unsurları bir kesafet ve bir mahdudiyet içinde o namütenahiliği idrâk mümkün değildir.

Şimdi gelelim haşirden sonra cennet ve cehennem meselesine :

Şurasını heman söyliyelim ki, bu âlemde ahiretten ancak isimler mevcuttur. Cennet ve onun nimetleri yalnız isim itibarıyla dünyadakilere benzetilmiştir. Fakat mahiyet itibarıyla büsbütün başkadır. Hiç, hayal âleminin mahdut ve zevale mahkûm olan bağ ve bahçeleri, kendi asılları olan nihayetsiz bedialara malik cennet bahçelerine benzer mi? Ancak Kur'anı Kerim bir çok yüksek hakikatleri halkın anlyabileceği bir surette bildirdiğinden nimet denilince halk maddî nimetleri anlar. İşte bunun için Kur'an'ı Kerim, nâsın ülfet ettiği şeyleri temsili bir şekilde beyan buyurmaktadır. Yoksa cennetin

günagün zevk ve nimetleri akıl ve hayâlden hariçtir. Bilhassa, ehlullah nazarında en büyük nimet, ilâhî didardır.

Cehennem azabı da böyle temsilidir. Ateş maddeten en keskin ve en şiddetli bir azap vasıtası olduğu için Kur'anı mübin azabı nâr ile temsil eder. Yoksa —Allah hepimizi gufranına mazhar buyursun— azabın derecesi şiddeti tasavvurlardan tamamıyla hariçtir.

Sonra sırat ve vezin meselelerine gelince :

Bunların âhirette varlıkları âyatı celile ile sabittir. Ancak bu da temsilidir. Sırat köprüsünden geçmek, bu ayaklarla maddeten bir köprüden yürüyüp geçmek demek değildir.

Nefsin şerrinden kendisini koruyabilmek, bütün ihtiraşlara derin bir sabır ile karşı durmak, başımıza gelen her türlü felâketlere göğüs germek, güzel amellerle Allah'ın rızasını tahsil etmek ve nihayet bir insanı kâmil olabilmek, öyle ince, öyle muavveç bir yoldur ki, bunu geçip Hak'ka vasil olmak kıldan ince ve kılınçtan keskindir.

Vezin de böyledir. Ahirette seyyiatımızla hasenatımız muvazene edilecek, hangisi galipse ona göre mükâfat veya mücazâtını göreceğiz. Yoksa maddî bir terazi ile manevî olan sevap ve masiyet tartılamaz.

Görülüyor ki, Kur'an'ı mübinin cennet, cehennem, sırat ve vezne vesaireye müteallik âyetleri temsili olduğu halde bazı Avrupa müellifleri ve hattâ müsbet ilimlerin tesiri altında kalan Türk ve İslâm münevverleri bu hakikate vakıf olmadıklarından inkâra gidiyorlar.

Netice şudur ki, insan daima tekâmüle doğru gittiğinden ölümden sonra kıyamet ve haşrin vukuunda, bu cesedin daha mütekâmil, melekûfî bir şekil alması ve haşrin bu şekilde ruh maalcesed olması hiç de istib'ad edilemez. Tanrı her şeye kadirdir.

— T A R İ K A T —

Tasavvufun gayesi, Hak'kın marifeti ve ona vusuldur. Bu talebin husulüne çalışanlar tarikat erbabıdır. Tarikat erbabı deyince zamanımızda görüldüğü gibi herkesi bin türlü şekilde aldatan yalancı şeyhler, üf-rükçüler değil, hakiki ehlihaldir. Biz burada uzun bir tarikat tedkiki yapacak değiliz. Ancak, şurasını söyleyelim ki, bütün tarikatların müşterek esası Allah'ı zikirdir. Tarikata girmek için hakikaten ehlihal olan bir mürşide müracaat şarttır. Bir şeyhe intisaptan sonra sülûk başlar. Sülûk, yola gitmek ve sâlik ise yolcu demektir. Yani müntesip olan kimse mânevî bir sefere çıkıyor demektir ki, bu sefer Allaha doğru gitmek ve nihayet mertebelere göre bir makama erişmektir. Şüphe yoktur ki Allah'ı derin bir huşu ile zikretmenin insan ruhu üzerinde büyük bir tasfiye ve inkişaf kudreti vardır. Bu bahsi yukarıda söylediğimiz gibi burada bırakarak islâm mutasavvıflarının ruh hakkındaki mutalaalarını inceleyelim.

RUH VE İSLÂM MUTASAVVIFLARI — Sufiyeye göre insanda dört türlü nefis vardır. Birincisi nefsi tabii, ikincisi nefsi nebatî, üçüncüsü nefsi hayvanî, dördüncüsü nefsi insanîdir.

Nefsi tabii; bir kuvvettir ki cismin cüzülerini muhafaza ederek birbirinden ayrılmasına mâni olur. Buna cemadî ruh demek yerindedir.

Nefsi nebatî veya ruhu nebatî de denilebilir. Bu bir kuvvettir ki, insanın ağaç gibi büyümesine yardım eder, gıdayı hazırlar ve nihayet neslin devamı için lâzım olan nutfe bu kuvvet sayesinde gelir.

Nefis veya ruhu hayvanî; bir kuvvettir ki, insan onun sayesinde hareket eder ve bütün zâhirî ve bâtinî duygular bu ruhtan gelmektedir.

Nefis veya ruhu insanî veya nefsi natika : Buna ruhu âzam, nefsi vâhîde, aklı evvel de denilir.

Şu tafsilattan anlaşılıyor ki, asıl ruh, ruhu insanî olup diğerleri tamamıyla cesede bağlıdır. Halbuki, ruhu insanî âlemi emirden bir emri rabbanî olup, ne mekâna hulûl eder, ne taksimi kabildir, ne beden-den hariç ve ne de ona dahildir ve ne onunla bitişiktir ve ne de ondan ayrıdır. Ruhun cisimle bu alâkası her türlü tarif ve tavsiften âridir. Fakat yine bu ruhla, ruhu hayvanî arasında, aşağıda uzun izah edeceğimiz veçhile bir alâka mevcut olup, eğer ruhu insanînin bu alâkasını, ruhu hayvanînin tamamen hükmü altına götürecek bir şekilde bırakırsak hakiki hüviyetimizi bulamayız ve diğer bir tabirle hayvanlık mertebesinden insanlık pâyesine yükselemeyiz.

Mesnevî'nin birçok bahislerinde ruh meselesine temas edeceğimizden burada bu kadarını kâfi görelim.

TECELLİ VE MERTEBELERİ

Nefsi emmarenin kötülüklerinden kaçınıp ruhi gelişmenin merhaleleri ağıldıkça insan kendinde Hak'kın tecelli nurunu basiret gözüyle görmeğe başlar. İşte tecelli budur. Tecelli üç türdür. Tecellii ef'al, tecellii esma, tecellii sıfâttır.

TECELLİİ EF'AL : Allah'ın fiillerinden bir fiilin kulun kalbinde inkişafıdır.

TECELLİİ ESMA : Hak Taalânın (Esmâi hüsnâ) sından bir ismin kulun kalbinde inkişaf etmesidir. Böyle bir tecelli vâki olunca o kimse bir hayret ve heyecana düşer. O ismin altında öyle mağlup olur ki, Allah o isim ile nida olunsa, o kimse bu nidaya cevap verir.

TECELLİİ SIFAT : Hak Taalânın sıfatlarından bir sıfatı kulun kalbine münkeşif olur ve o sıfatın bazı eserleri o kulda zahir olur. Meselâ Allah ona (semi) sıfatıyla tecelli ettiğinden o kimse cemadatin bile nutuklarını işitip manâsını anlayabilir. İşte buna Hakkalyakin

mertebesi denir. Aşağıda cematat ve nebatatın da kendi istidatlarına göre bir nutukları olduğunu mufassalan bildirmeye çalışacağımızdan şimdilik bu kadarla iktifa ediyoruz.

Tasavvufun Kısa Bir Tarihi

(Bu bahis Mehmet Ali Aynî Bey'in Tasavvuf Tarihinden hülâsa edilmiştir)

HİNDİSTAN'DA TASAVVUF

A — BRAHMAN MEZHEBİ : Hindistan'ın eski sâkinleri Aryalar da vahdeti vücuta benzeyen noktalar görülmektedir. Bunlar mabutların üstünde ezeli ve bizatihi kâin bir Allahın varlığına itikat ederlerdi ki ismi «Brahma» dır. İşte bu Brahmayı düşünmek için Hindistan'ın münzevileri bir cezbe halinde vakit geçirirlerdi. Fikirlerince, kâinat bir galatı ru'yet, bir serap, bir perdedir ki arkasında «adem» vardır, her sûret mahv olur. Binaenaleyh dünya, rüya görmektir ki Hind'in en eski mukaddes kitabı «Vedanta» tâlimatının hülâsası bundan ibarettir. Çünkü Brahman bizim hakikî hüviyetimizle Allah'ın bir olduğunu haber vermektedir ve bu fikir vahdeti vücutun ilk nüvesidir.

B — BUDDA MEZHEBİ : Bu mezhep hakikaten mühim ve bir aralık Avrupa'da bile neşir ve tamimine hayli çalışılmıştır. Bu mezhepte bizim sufîyenin itikatlarına benzeyen mühim noktalar vardır. Boudda veya Çakya-Mouni, Sakya şehrinde bir hükümdarın oğludur. Milâttan 488 sene evvel zuhur eden bu genç şehzade insanların çektikleri elemelere karşı kalbinde bir acı ve merhamet duyduğundan bütün debdebe ve ihtişamı bırakarak ormanlara çekilmiş ve senelerce süren bir inzivadan sonra tekrar insanlar arasına avdet ederek ahlâkî fesadı izale için yeni bir din neşretmiş ve 45 sene halka telkinatta bulunmuştur. Bu dinin esası şudur : Bütün hayat uzun bir ıstıraptır. Bütün ıstırapların menşei de şehvet ve ihtirastır. Şerrin, fenalığın, elemin başlıca âmili ihtirastır. Çünkü hırslar tatmin edilmeyince başımıza belâ kesilmektedirler. İnsan bu dünyanın nimetlerine nail olamayınca saadetin devamına imkân göremeyeceği kanaatındadır ve bunun için de bedbahttır. Halbuki kendisini hayata bağlayan bağları, büyük bir azim ve ceht ile kıran kimseler, hakikî hayata ulaşırlar.

Hırs ve şehveti kırmanın tek çaresi dünyevî arzu ve alâkadan tedricen kurtulmaktır. «Küllü ağzam» dan şuhud âlemine çıkan ve surete bürünen varlıklar nihayet «Hayri ekmel»e rücu ederler. Marifet ve aşk, kâinatın varlığının iki büyük âmilidir. Aşkın son menzili, her aşkın ezeli masdarı olan «Nirvana» ya kavuşmak yani mecazî hayattan sıyrılmaktır. Görülüyor ki bizim sufîyenin «Fenafillâh» ı ile Nirvana tamamiyle mutabıktır. Sonra Budistlerin nazarında hayatın bütün şekilleri değişme ve tekâmül kanununa tebean bir birice bağlıdır. Binaenaleyh cematatta dahi hayat mevcuttur ve kâinatın bir noktası hayattan

mahrum değildir. Ölüm, hayatın durmaksızın yeni bir şekil ve libas altında yenilenmesinin âmillerinden biridir. Görülüyor ki Boudda'nın koyduğu şu dinî esaslar islâmî tasavvufun esaslarına çok uygundur. Aşağıda bir çok bahislerde ölümün bir tekâmüle doğru gidiş olduğunu göreceğiz.

MISIRDA TASAVVUF

Eski zamanlarda Mısır, bâtinî ilmin esaslı kaynaklarından biri idi. Mısır kâhinlerinin en büyük mürşidi «Hermestot» dur ki bunun Peygamber İdris olduğu iddia edilmektedir. İdris, Mısırda doğmuş ve Hermesül Heranüse tesmiye edilmişti. Hermes'in talimatının hülâsası şunlardır :

1 — Düşüncelerimizden hiç birisi Allah'ı tasvir edemez. Allah, seçtiği bazı kullarına tabiatın fevkinde olarak bir istidat verir ve onu bazı tecellilere mazhar kılar. Bu zatlar, bu tecelliye, bu lisanla ifade edemezler. Allah hicaptadır. Ölmedikçe onu anlamak mümkün olmaz.

2 — Nefse hakimiyet kudretini kazanmak için insanın beden, ahlâk ve fikir itibarıyla büsbütün değişmesi lâzımdır. Bu da aklı, kalbi, iradeyi terbiye etmekle olur. Derin bir çalışma sayesinde insan, kâinatın gayp kuvvetleriyle münasebet kurar ve melekût âleminin yollarını açmağa muvaffak olabilir.

3 — Şehvet insanı tamamiyle düşüren en kötü bir kuvvettir. Bir papazın şehvetine mağlup olarak günah işleyen bir kimseye şu hitabı dikkate şayandır : «Sen hayatta ölüme, ateşe, suya galebe etmişsin; fakat nefsin hâkim olamadın.»

Bir gece Hermes, istiğrak âleminde iken mabud Oziris'i görerek kendisine eşyanın aslını göstermesini ve Allahı tanımasını rica eder ve Oziris'in muvafakatı ile Hermes yedi kat göğü seyr ve temaşa eder. Her felekte bir seyyare devretmekte ve her seyyarede bir melek bulunmaktadır. İnsana en yakın felek Ay ve Ay'daki melektir. Elinde gümüşten bir orak vardır. Doğuma ve ölüme nezaret eder. Onun üstünde de Utarit vardır bu da ilme malik olan rublora yol gösterir. Bunun daha üstünde Zühre yıldızı gelir ki, elinde aşk aynasını tutar. Daha yukarda Merih olup bunun da elinde adalet kılıcı vardır. Bunun üstünde bulunan Müşteri de aklı küllün esasını taşımaktadır. Bizim âlemimizin hududunda bulunan Zühal ise, küllî hikmeti taşımaktadır.

Sonra Hermes yine Oziris'ten insanların, bütün âlemler arasında nasıl seyahat ettiklerini sormuştur ki aldığı cevap şöyle hülâsa olunabilir : İnsanlar felekten feleğe inerek gitgide ağır bir zarfa ve bir libasa bürünüyorlar. Her libası değiştirdikçe girdikleri âlemin tabiatına uygun bir cismanî duygu kazanıyorlar. Nihayet daha kesif cisimlere

intikal ettikçe kendi semavi menşelerini unutmaya başlarlar. İşte esirden gelen ruhların sukutu böyledir. Ruhların maddeye bağlantısı artıkça nihayet toprağın hapsine düşerler. Hermes bir sual daha soruyor : Ruhlar ölebilir mi? Oziris şu cevabı veriyor : «Ruhların bir çoğu bu iniş esnasında mahvolup gidiyor. Şöyle ki, ruhun semadan inişi bir imtihandır. Şayet ruhun maddeye incizabı çok fazla olursa menşesini unuttur ve kendisinde kutsî şerara söner ve bunun üzerine kesif unsurların girdapları içinde inhilâl eder.» Bu mutalaalar da ileride birçok bahislerde göreceğimiz veçhile sufilerin ruhun menzilleri hakkındaki görüşlerine uygundur. Sonra şuhud âlemine inişin bir imtihan için olduğunu sufiler de söylemektedir. Netice olarak şu çıkıyor ki, ruh bu inişlerinde maddeye nekadar az bağlanır ve menşe'ini düşünürse o nisbette ebedî kemâl bulacaktır.

YUNANİSTAN'DA TASAVVUF

Tasavvufun bânisi Fisagor sayılmaktadır. Fisagor İsa'nın doğuşundan tahminen 584 sene evvel Sisam'da doğmuştur. Fisagor, İsrakiyye felsefesini kurmuştur ki bu felsefe şu üç esasa dayanır : Tehzip, Tahliye, İstiğrak.

Bu üç esas şöyle hülâsa olunabilir : Ahlâki kemale vasıl olmak için her türlü ihtiras ve şehvet kirlerinden temizlenmek lâzımdır. Ancak bundan sonra Allah'a vâsıl olunur.

FISAGOR'UN TALİMATI : Fisagor'un kendisine mahsus bir tariki vardır. Bir tâlibi tarika kabul etmek için Fisagor çok dikkatli davranmakta idi. Tâlip bir müddet tecrübe edilir ve uzun bir çileye tâbi tutulurdu. Çileden sonra müritliğe kabul edilenler bir dersaneye alınırlar, müride bâtinî ilmin bütün meseleleri tâlim edilirdi. Verdiği derslerin en yükseği (Havassı Ağdat) idi. Buna mukaddes riyazî denilirdi. Zira Fisagor'un riyaziyesinde adede yalnız mücerret bir kemmiyet nazarıyla bakılmayıp, belki nizamı âlemin, masdarı olan Allah'ın, zatî bir meziyeti nazarıyla bakılırdı. Daha sonra musiki ve insan ruhunun aslı vatanından iniş ve çıkışının esrarına dair dersler verilirdi.

FISAGOR'UN RUH TELÂKKİSİ : Fisagor ruhu iki şekilde mütalaa eder :

1 — İzafî veya kudsi ruh .2 — Hayvanî ruh.

1 — İzafî ruh : Bu ruh isminden de anlaşılacağı veçhile Allah'a nisbet edilir. Bâkidir ve beden onun fâni bir cüz'üdür.

2 — Hayvanî ruh : Bu ruh izafî ruhun esiri bir cisimdir ve bu esiri cisim olmasa maddî cisim hayatsız bir kitle olurdu. Ruhu hayvanî de beden inhilâlden sonra yine izafî ruhun bir matiyyesi yani bir binek hayvanî olarak kahr. İzafî ruh buna binerek yüksek feleklerle

re çıkar. Yahut bu binek onu taşıyamıyarak karanlık madde içine düşer. Binaenaleyh bu suretle insanlar iki âlem arasında çalkınır. Bu âlemin biri âlemi hayvanî ve tabiidir ki insanların toprağa mensup olan kökleri oraya dalmıştır. Diğerî ervahı mücerrede âlemi olan lâhutî âlemdir ki, insanların semavî masdarı odur. Bunun için insanlar oraya yükselmeye taliptir. Fisagor'un bu noktadaki tâlimlerinin hülâsası şudur : İnsani ruh, ruhu âzâmın bir zerresi, ruhu kudsinin bir şiraresi olan ölmez bir tektir. Bu ruhun, insanlarda haiz olduğu sifata erişebilmesi için tabiatın bilcümle unsurlarını (maden, nebat, hayvan) geçmesi lâzımdır. Mertebeleri geçtikçe ruh inkişaf eder. Madende kör ve müphem bir kuvvet iken nebatta bir ferdiyet ve hayvanda his ve garize şeklinde görünür. Binaenaleyh ruh, unsuru madenden insana kadar her şeyde mevcuttur. Bunlardan maden ve nebatların ruhu, arzdaki unsurlara merbuttur. Haşeratın ve hayvanların ruhu, ateş unsuruna müncezip olduğundan cesedini terkettiği vakit bir müddet o ateş içinde kaldıktan sonra, arzın yüzüne çıkar; tekrar cesetlenir. İşte havayı nesiminin süfli tabakaları hayvan ruhlarıyla doludur. Yalnız ruhu insanî semadan gelip beden olduktan sonra yine rücu eder. Fakat acaba iptidai ruh hangi devirde insanî ruh olmuştur? Bunun için ruhun bir çok seyahatlarda bulunması ve birçok cesetlere girmesi ve yıldızların devirlerinden geçmesi lâzımdır. Hind ve Mısırın rivayetlerine bakılırsa halihazırda beşeriyeti teşkil eden efradın evvelece bizim arızımıza nisbetle maddesi pek az kesif olan diğer seyyarelerde yine insan olmak üzere görünmeleri icap ediyor. Binaenaleyh oradaki insanlar su dumanı gibi lâtif imiş ve yalnız akıl ve düşünceleri rüşeym âleminde bulunuyormuş. Onların nazarları önünde her şey lâtif, kulakları için her şey musiki imiş. Hatta eflâkin devrindeki ahengi bile duyarlanmış. İşte gittikçe kesif yıldızlara nakil ve hicret etmeleri onları ruhanî letafetlerinden kaybettirmiş ise de buna mukabil akıl, zihin ve iradeleri pek ziyade kuvvet bulmuştur. Ruhun madde âlemine inişinin son kademesi arızımızdır ki buna cennetten çıkış deniliyor. İşte insanın akıl ve iradesini serbestçe kullanması sayesinde bazı vücut şekillerine girerek ve indi âlemleri tekrar geçerek eski ruhi hüviyetini kazanması yani âlemi asliye rücu etmesi mümkündür.

Şimdi gelelim arzdeki hayatına : Ruh burada kendisini beden in kıvrımları ve katları içinde sarmış bulur. Gittikçe cesedle ruhu hayvanî arasında sıkışarak kıvranmaya başlar. Bazan kalıp onu kendine çeker, o vakit şehvete mağlup olur. Bazan ruhu kudsinin davetine icabet ederek yüksek mânâ âlemine gider ve cismini unuttur. Böylece kâh birine, kâh diğerine temayül eder, sabit bir şey bulamaz. İşte ıstırab budur.

Bununla beraber insanların bilgi sahaları ne olursa olsun dünyaya

geliş ve oradan gidiş, insanı, bu hudud arasına kapamıştır, ve bu iki kapıdır ki, insan bundan ötede bir şey göremez. Bir kapıdan girerken insanın hayat meş'alesi yandığı halde, ötekinden çıkarken sönüyor. Acaba ruhun da meş'alesi böyle sönüyor mu? Kadim âriflerin kavline ruhu kudsî kendi amelince ruhanî bir matiye (binek hayvanı) yapar ki bu binek ölümden sonra ruhu kudsiyi yerden göğe çıkarmağa me-murdur. İşte bu ruhu hayvanıdır.

RUHU HAYVANÎ : Ruh kudsînin cismanî bir zarfı mesabesinde-dir ve bedeni ihya eden budur. Bu zarfı nuranî toprağa mensup olan bedenden pek ziyade lâtif olduğu halde, ruhu kudsî gibi bâki değildir, geçtiği muhitlere göre değişir ve saflaşır. İnsan ölünce bâki olan ruhu kudsîdir. Bu ruh parlak bir nur içinde ruhlara âlemine yükseldiğini his-seder. Fakat bu; nefsi temayüllerle ruhanî arzular arasında taksime uğramış olanlarda böyle değildir. Bunlar bir kâbus içinde yarı şuurlu-durlar. Kendilerini büyük bir korku içinde bulurlar. Şimdi temiz ve hakikate vâsıl olmuş olan ruhlara gelince :

Bu ruh artık bir yıldırım sür'atiyle göklerin derinliklerine gider. Nihayet mertebesine göre, ulaştığı esiri yıldızı birçok nuranî sûretlerle doludur. Buradaki insanların bedenleri artık ruha bir perde değildir. İşte bu sûretle ruhu lâhûtî, vatanına kavuşmuştur. Ruhun bu lâhutî, hayatı ebedî olur. Fakat bu, insanların en kemâle malik olanlarına mahsus bir imtiyazdır. Diğerleri arza inerek yeniden hayatın çilesini çekerler ve nihayet nûrânî bir rehber kendisine hangi kadının mevlu-du olacağını gösterir ve oraya giderek semavî hayatını unuttur, kendi-sini kan dalgaları, et ensicesi içinde bulur. Nihayet çocuk dünyaya gelir.

Fisagor'un görüşüne göre, doğmak, ruhun bir nevi mevti; mevt de ruhun öteki âleme doğması demektir.

Edvart Şore de buna kaidir. Bu zehabı müdafaa için uyku ile rü-yayı misal verir.

İşte çok halim ve selim ana ve babalardan doğan çocuklardan ba-zılarında pek sert ve kaba bir takım ihtirasların görülmesini yalnız ve-rasete atfetmek doğru değildir. Bunların o çocuklara, daha evvel geçir-dikleri hayatlardan intikal etmesi lâzım geleceğini Edvart Şore beyan ediyor.

Hülâsa; ruh ne kadar yüksek olursa semavî hayatının hatırasını o ka-dar ziyade hisseder. Kadim rivayetlere nazaran en yüksek mürşidler ve peygamberler eski hayatlarını hatırlarlarmış. Meşhur Budda bir de-fa cezbe halinde iken eski varlıklarını görmüş. Fisagor da o hayattan bir kaçını görmüş imiş...

Netice şudur ki, bu geliş ve gidişlerin; bunca doğuş ve ölüşlerin

gayesi Fisagor'un zehabınca ruh, maddeye tamamen galebe edinceye kadar devam eder. Galebe edince artık bedene girmesine lüzum kalmı-yacağından Allah'a vâsıl olur. Bu vusul, nehirlerin ummana karışma-sı gibidir.

NETICE : Yukardanberi devam edip gelen Fisagor'un görüşleri mühim noktalarda bizim mutasavvıfların görüşleri ile birleşmektedir. Bilhassa Mevlâna'nın (Ruhu mahcub) ve (Ruhu vâsıl) telâkkileri ve bunun hakkındaki izahları Fisagor'un mutalaalarına çok uygun görün-mektedir. Aşağıdaki bahislerde bu mühim meseleye tekrar tekrar te-mas edeceğiz

S O K R A T

Milâddan evvel 469 da Atina'da doğan Sokrat 399 da taassubun kurbanı olarak düşmanları tarafından zehirlenmek suretiyle ölmüştür.

Sokrat ahlâk felsefesinin kurucusudur. Ondaki evvelki hakimler hep kâinatla, eşyanın mebd'e ve menşei ile uğraştıkları halde Sokrat her şeyden evvel insanın kendi nefsinin tahkik ve teftiş etmesini bildirir ve (Kendini bil) düsturunu kurmuştur. Büyük hakim daima talebesini fazilete teşvik eder ve bu hizmete Allah tarafından memur olduğunu iddia ederdi ki bu itibarla Sokrat da ismi peygamberler arasında geçmi-yen bir peygamberdir. Sokrat'ın ahlâk felsefesi şu beş esas üzerine kurulmuştur:

- 1 — Kendimizi bilmek suretiyle elde edilecek olan fazilet,
- 2 — İrademizi fazilete tahsis etmekten doğan cesaret,
- 3 — Hislerimizle irademizin uzlaşmasından doğan tahammül,
- 4 — İnsanlarla münasebetimize ait fiil ve hareketler,
- 5 — Tanrı ile birleşen irade.

Şimdi bunlar üzerine kısa bir izahta bulunalım :

İnsanî kemalin başı nefsi teftiş ve murakabadır. Her an bu mura-kabayı kuvvetle yapabilirsek, başkalarına yapılması lâzım geleni kendi nefsimiz için de lâyük görür ve aksine nefsimize reva görmediğimizi başkası için de arzu etmeyiz. İşte faziletin en kuvvetli esası budur. Sonra bu düsturu bir de tasavvufî noktadan düşünürsek kendini bil-meden Allah'ı bilmek ve oraya vusul mümkün değildir. Bunun için bizi Allah'a ulaştırmanın en büyük manii, hicabı, her türlü hırs ve şehvetlerdir. Bu hicabı yırtınca ruhumuzda ilâhî tecellinin parladığını duyarız.

İkinci noktaya gelince : Faziletli insan daima cesaretlidir. Çünkü fazilet her zaman hakikatı hedef tutan bir ruh hasleti olduğu için onun ruhta yarattığı mânevî zevk, ölümle de tehdit edilsek bizi doğruyu söylemekten alıkoyamaz.

Üçüncü esası da şöyle izah mümkündür : İnsanda irade kuvvetini zayıflatan kötü temayüllerdir, ulu orta arzular, her türlü şehvet hırsları iradenin kuvvetli düşmanıdır. İşte irademizi bunların önüne gerilecek bir şekil ve kuvvette terbiye edersek hırslar şiddetini kaybeder. Hırs kalkınca, arzularımız itidâl kesbedince artık bizim için her şeye tahammül mümkündür; çünkü tahammülsüzlük arzuların elde edilmemesinden doğar. Halbuki derin bir kalb zenginliği içinde olduğumuz zaman istediğimiz bir şey yoktur ki ondan mahrum olacağız diye korkalım da tahammülümüz kesilsin...

Sonra insanlarla münasebetimizde daima iyi muamele ve hak prensibine dayanmak da faziletin esasıdır. Daha sonra, irademizi Tanrı'nın küllî iradesi önünde eriterek her şeyi ona vermek en büyük kemâldir. Zaten tasavvufun esası nefis ile mücadeledir. Arifler, bu mücadeleyi Cihadı Ekber sayarlar. Bu harpte muvaffakiyetten sonra irade bir çelik halindedir. Hiç bir şey bizi yıldıramaz. Aşkımız hakikattir, ve hak bildiğimiz her şeyde musırrız ve dönmeyiz. İşte Sokrat çok sade bir hayat içinde bu esasları nefsinde tophıyarak ahlâkî kemâlin gayesine ulaşmış bir insanı kâmil olduğu için daima talebesine ve herkese hakikatı söylemekten korkmamış, kendisine yapılan her türlü sıkıntılara tahammül etmiş, hatta ölüme mahkûm olupta baldıran zehirini içerken bile biran cesaretini kaybetmemiştir.

SOKRAT'IN ULUHİYET HAKKINDAKİ FİKİRLERİ : Sokrat her şeyden evvel Allah'ın varlığına tamamiyle inanmıştır. Felsefesinin esas mihveri de budur. Allah'ın varlığını isbat için öne sürdüğü en büyük delil, kâinatta görülen nizam ve ahenktir.

Bütün âlem büyük bir manzumedir. Her şey yerli yerince kendi vazifesini yapmaktadır.

Sonra, bedenimiz bir hazinedir. Hasselerimizin her biri memur olduğu hizmete göre ayarlanmıştır. Tabiat bütün varlığıyla bir zamana kadar bizim hayatımızı temin ve devam ettirmeğe memurdur.

Acaba bu nizam nereden çıkıyor? Şüphe yoktur ki, bunlar tesadüfün eserleri olamaz. Hayatta en basit bir şey bile bir yapıcıya muhtaç iken bu küllî heyet içindeki muazzam kudret ve hareket nasıl muharriksiz olur.

Hülâsa, kâinatta her şey bir maksat ve gayeyi temin için vazifelendirilmiştir.

SOKRAT'IN, RUHUN BAKASI HAKKINDAKİ FİKİRLERİ :

Mevcutatın ahenk ve nizamı, gayri âkıl bir kuvvet tarafından tedvir edilmediğine göre bu sûrî hayatın bir mânâsı olmak lâzım gelir. İşte bunun için asıl hayatın mânevî mihveri olan ruh, bâkidir. Bina-

enaleyh Sokrat, ruhumuzun cismanî zarfı kırıldıktan sonra da küllî bir mahve uğramayacağımıza tamamiyle kaanidir; ölümün daha serbest bir hayatın başlangıcı olduğuna inanmaktadır.

Hakikaten de öyle değil mi? Ebediyete nisbetle, zamanla ölçülemeyecek kadar kısa ve âni olan şu hayatın bir mânâsı olmak lâzım değil mi?..

İşte ölüm, hakikî hayata girmektir ve sûrî hayatın mânâsıdır.

Hülâsa Sokrat, ruh nereye giderse beraberinde de hayatı götürüyor diyor. İşte bunun için Sokrat, taassubun kurbanı olarak baldıran zehirini içerken de bu bakaya inanarak büyük bir itminan içinde can verdi.

İşte, ölüme karşı bu derin itminanın misâli olarak Sokrat'ın hâkimler huzurunda yaptığı müdafaanameden ölüm hakkındaki şu fikrini mutalaa edelim :

«Ölüm, iki şeyden biridir : Ya bir hiçlik, büsbütün şuuratsızlık hâlidir; yahut ta, herkesin dediği gibi, ruhun bu dünyadan ayrılarak başka bir dünyaya geçmesidir. Ölüm, bir şuuratsızlık, deliksiz ve rüyasız uyuyan bir kimsenin uykusu gibi bir uyku ise, o ne mükemmel, ne tam bir kazançtır. Eğer ölüm bizi bu dünyadan başka bir âleme götüren bir yolculuk ise ve herkesin dediği gibi bütün ölenler başka dünyada yaşıyorlarsa, yargıçlarım, bizim için bundan daha büyük ne iyilik olabilir.»

EFLÂTUN

Eflâtun : Her devirde yetişen dâhilerin ön safında gelen büyük filozoflardan ve ilâhî hakimlerden biridir. Milâttan 427 sene evvel Atina'da doğmuş ve 347 senesinde 80 yaşında ölmüştür. Sokrat'ın en yüksek talebesindedir.

Eflâtun, eski hakimlerden Heraklit ve Fisagor'un eserlerini okumuş ve onlardan ilham almıştır. Eflâtun'un kurduğu felsefe yalnız zamanının büyük şöhratiyle kalmamış, bugünün idealist felsefe ve onun filozoflarına dahi temel fikir olmuştur. Eflâtun'un 46 kadar kitabı vardır, ve hepsi muhavere tarzındadır ki bunlara Yunanca tabiriyle dialog (muhavere) derler.

EFLÂTUN'UN FELSEFESİ : Eflâtun felsefesinin esası şudur : Hakikî bilgilerimizin kaynağı, duyu «ihşaslar değildir. Şöyle ki : Mahsusat âleminde her şey daima bir bozulma ve değişme halindedir. Eğer ilim ihşaslara dayanırsa onunla beraber belirsiz olur. Binaenaleyh bilimüm intibalarımızın müşterek bir merkezi vardır ki, bu merkez de ruhtur. İşte Eflâtun hakikî bilgilerin ancak bu aklı nazari veya ruh ile idrâk olunabileceğine kaani olarak nazari akıldan gelen bilgilerle;

ihasalardan gelen bilgileri ayırmaktadır. İşte, Eflâtun, hakikî bilginin, ihasalarda değil, onun sabit aslı olan «Âlemi Mesel» de olduğunu iddia etmiş ve bütün fikirlerin oradan geldiğine inanmış ve buna «İdea» tesmiye etmiştir. Şimdi Eflâtun'un ideası, nedir?. Bunu biraz daha açıklayalım : Fransızca «İdea» kelimesinin manası, fikir ve tasavvur yani haricî bir şeyin zihnî sureti demektir. Bu kelime Yunanca kalıp mânasına gelir.

Eflâtun'a göre, dünyada gördüğümüz eşya gibi zihnî tasavvurlarımızın da ezeli âlemde hakikî ve ebedî bir misâlleri, sabit ve bozulmaz bir nümuneleri vardır. Dünyadaki eşya onların fânî bir gölgesi hükümdedir. İşte buna İslâm hakimleri Mezhebi Eflâtuniyye (İdea Platonique) derler.

Eflâtun diyor ki; Mahsusat âleminde her şey daima bir değişme ve sayruret halindedir. Bunun için mevcudatın aslı bir mebde'i vardır. Bu mebde veya mahiyet te Allah'ın sermedî sıfatı olup hepsi ondan gelmiştir. Bunun için eşyanın, vücudu ilâhiden gayrimüstakil bir varlığı yoktur. Unsuri hayatta insanın misâllerle doğrudan doğruya münasebeti yoktur. Fakat geçmiş hayatında yani ruh ile cesedin birleşmediği devirlerde ruhumuz semalarda uçarken bu misâlleri yüz yüze meftunane temaşa ederdi. Fakat ruh, ceset zindanına kapanınca misâlleri yani eşyanın hakikatını göremez oldu. Ancak o yüksek âlemdeki asılların yeryüzünde nakıs ve tamamlanmamış birer numuneleri olan eşyayı görünce vaktiyle hayretle temaşa ettiği yüksek hakikatları hatırlar. Bu fikir ve mutalaa, İslâm mutasavvifesinin, yaratılışın menzilleri ve âyanısabite görüşlerine mutabıktır.

Şimdi, acaba bu hatırlama nasıl oluyor? Diye bir sual akla gelebilir. Eflâtun bunu şöyle bir teşbih ile izah ediyor : «Ağzı, geniş bir ateşle tenvir olunmuş bir mağara içine atılan bir esir farzediniz. Bu esirin arkası ateşe dönmüştür. Bu adam mağaranın haricinde gelip geçen her şeyin gölgelerini mağaranın zemininde görüyor ve bu gölgeleri gerçekten var olan eşya gibi telâkki ediyor. Şimdi bu esiri zencirlerini söküp mağaradan dışarıya çıkarınız, gözleri kamaşır, ateşe değil o gölgelere bakmak ister. Binaenaleyh gözlerinin yavaş yavaş aydınlığa alışması lâzımdır. Onu birdenbire ateşe baktırmamalıdır, çünkü gözleri yorulur, bakamaz. Bunun için evvelâ suların yüzüne akseden eşyanın gölgesine bakmalı, sonra yıldızların parıltılarını göstermelidir ki, ateşe bakmağa gözleri tahammül edebilsin.» İşte, Eflâtun'un bu esirden maksadı ceset cehennemine hapsedilmiş ruhu insanî olup, bu ruh bu vaziyette gölge ve hayâllerden başka bir şey olmayan eşbah ve eşyayı, eşyanın hakikati zanneder.

İşte mağaradan çıkarılan esire nasıl derece derece diğer şeyler

gösterilirse ruhun da yüksek hakikata erişmezden evvel kat' edeceği mertebeler vardır ki, bunlar nazari aklın geçirdiği derecelerdir.

Eşyadan cinslere, cinslerden umumî kanunlara ve nihayet misâle erişilir. Nazari akıl Allah'a müteveccih şu yükselişte ilmin dört derecesini kateder. 1 — Tahmin, 2 — İtikad, 3 — İstidlâl, 4 — Akıldır.

Bu dört dereceden birinci ve ikinci zannidir, diğer ikisi ilmi teşkil eder.

Zan, ilim sayılmaz. İstidlâl ise zanna faik olmakla beraber yine hakikî ilme ulaşamaz.

Bu cihetle yalnız nazari akıl veya keşifdirki (Intuition) hakikî ilme erişebilir ve misâllerden güzelliğe, hakikata yükselerek eşyanın bizzat mebbeine girer.

VÜCUD VE İLÂHÎ SIFATLAR : Eflâtun, Allah'ın varlığını isbat için Sokrat tarafından gösterilen delilleri biraz daha ıslah ile tekrar etmektedir. Şöyleki : Hareketlerinin mebde ve sebepleri bizzat kendilerinde olmayan eşya, bir muharrike muhtaçtır. Binaenaleyh bunları tahrik eden küllî bir ruh vardır ki, kâinatın bütün fiil ve hareketlerinin hakikî faili odur. Allah, yalnız canlandırıcı bir mebde değil, bilhassa her şeyi tanzim eden küllî bir akıldır.

RUH MESELESİ : Acaba âlemin sanii, insan ruhunu nasıl halk etmiştir.

Eflâtun diyor ki : Allah, evvelâ âlemleri canlandırıcı (ruhu küllî) yi tasvir etmiş, ondan sonra bu ruhu külliden diğer ruhları ayırarak seyyarelerden her birine bir ruh tahsis eylemiştir. Buna, feleklerin ruhu denir. Dünya bir seyyare olduğundan onun da bir ruhu vardır. Binaenaleyh ruhu insanî, ruhu âzamanın bir zerresi, bir cüz'üdür. Şu halde ruhu insanî bir cesedle birleşmezden evvel de mevcuttur. Sonra arza ve nihayet ceset zindanına atılmıştır ve bu ruh bâkidir.

Mutasavvife de ruhu küllî görüşü itibariyle Eflâtun'un noktai nazarını kabul etmektedir. Bu bahsi ileride daha çok inceleyeceğiz.

EFLÂTUN'UN AŞK TELÂKKİSİ : Akl cüz'inin idrâkine sığmayan şeyleri tamamiyle idrâk ve ihata eden ruh olup, ruhun da bu tecelliye mazhar oluşu aşk iledir. Yüksek hakikatlara vusul için en yüksek esas aşktır.

Eflâtun (Banke) adlı eserinde aşkı şöyle tasvir ediyor. Güzelliği ancak güzellik için seymeli, güzelliği cisimde temaşa edince ruhun güzelliğini, vücudun güzelliğinden daha ziyade takdir etmelidir. Zaten vücut güzelliğine en yüksek ahengi veren ruhtur. Güzel bir ruh, hattâ zevkten mahrum bir cesedde bulunsa bile yine aşkı celbeder. Böyle bir manzara karşısında vücut güzelliğinin, hiç bir ehemmiyeti yoktur.

Hazreti Musa'nın tarihte büyük bir mevkii vardır. Çünkü ilk çağda Allah'ın birliğini bütün açıklığıyla ilân eden odur. (İlmi Ledün) dediğimiz manevî ilim, ilk defa Musa tarafından vaz olunmuştur.

Malûmdur ki Musa ve Tûr Dağı en yüksek manevî bir vakıdır. Söyleki : Tur dağında Musanın, Allah'ı görmek iştıyaki üzerine Tanrı dağda tecelli etmiş ve dağ, parça parça olarak bu heybetten Musa da düşüp bayılmıştı. İşte sufiler bu vak'ayı tevil ederek insan; benliğini, zati hüviyetini mahvetmeyince zati ilâhiyi göremez derler ki tasavvufun nüvesi de budur.

KABBALÂ : Musevilikte, tasavvuf noktai nazarından tetkika en lâyük olan eser Kabbalâ'dır. Kabbalâ, bir tâlimattır ki; Musa, şeriatin hükümlerini umuma tebliğ ettiği halde tâlimatın yüksek kısmını yalnız ashabının seçkinlerine bildirmiştir.

Kabbalâ, bilâhare kitap şeklinde toplanmıştır ki, bu kitabın adı (Zohar) dır. Bu kitaba göre vücud, vahidi hakiki olan Allah'tır. Ondan başka var olan bir şey yoktur. Müstakillen mevcut zannettiğimiz eşya, vücudu hakikinın suretlerinden ibarettir.

Sonra Hind mutasavvifinin ve (Néoplatonizme) e intisap eden hakimlerin mezheplerinde, eşyanın zuhuruna âlemi ulviden bir iniş nazarıyla bakılarak bu âlem menfur ve hayat bir azap telâkki edildiği halde, Kabbalâ'da telâkki böyle değildir. Kabbalâ, veya Zohar talimatına göre âlem, hikmet ve âtîfetin ve hüsnü mutlakın bir timsalidir. Bunun için hiç bir şey ebediyen kötü ve mel'un değildir. Hattâ şeytan bile bir zaman gelecek ki Allah ona meleklik hüviyetini ve vaktiyle semada taşıdığı ismi iade edecektir.

ZOHAR'IN RUH ve INSAN TELÂKKİSİ : İnsan bu talimata göre mahlûkatın bir hülâsası ve mükemmel bir eseridir. İnsan, Allah'ın sıfatlarıyla muayyen bir ölçü içinde müşterektir ve cismiyle de küçük bir âlemdir. İşte bu cihetle bedenimizin muhtelif kısımlarıyla kâinat arasında bir takım münâsebetler vardır.

İnsan üç kısımdan teşekkül eder. Birincisi nefsi nâtıkadır ki en yüksek ruhanî kuvvetimiz ona mensuptur. İkincisi ruhtur ki irade ile hissin ve faziletle reziletin velhasıl ahlâkî hayatın bilcümle sıfat ve melekeleri oraya mensuptur. Üçüncüsü ruhu hayvanidir ki doğrudan doğruya bedenimizle münâsebettedir ve hayatımızı o tanzim eder.

Zohar, insanların bütün fiil ve hareketlerinde muhtar olduklarını tasdik etmektedir. Sonra, Zohar, ölümden evvel yani ruhların lâhutî mercilerine rucu etmezden önce temizlenmeleri ve çile çekmeleri lâzımdır. Şayet ruh dünyevî hayatta böyle bir temizlenmiye ve böyle bir

marifet ve safvete erişememişse tekrar dünyaya başka bir kalıpta gelip yeniden çalışmaya mecbur olacaktır. Bu ikinci hayatında da bu marifete nail olamazsa ikinci, üçüncü defa yine hayata rucu ederek çalışmaya mecburdur. Ruhun Allah'a vusulü asıl gayeye ulaşmasıdır. Bu yükselme ölümden evvel de başlayabilir. Görülüyor ki, Kabbalâ talimatnamesi veya Zohar'ın bahsettiği hakikatlarla mutasavvife bilhasa bu noktada tamamiyle müşterektir. Mutasavvife de nefsin en büyük kemâlini ölümden evvel ölmekte görmüştür.

İskenderiyye Felsefe Mektebi (Néoplatonisme)

PLOTEN : Néoplatonisme'in kurucusu Ploten'dir. Ploten, Mısır'da Likopolis kasabasında Milâttan 205 sene sonra doğmuş ve İskenderiyye'de tahsil görmüştür. Ondan sonra Roma'ya giderek felsefe dersleri vermiştir. Hattâ bu derse Roma İmparatoru Culyanus ve zevcesi de devam etmişlerdir.

PLOTEN'İN FELSEFİ MESLEKİ : Ploten'e göre Allah'ın bilinişi mümkündür. Ancak bu marifet akıl vasıtasıyla muhaldır. İnsanın Allah'ı keşif ve müşabedesi için diğer bir vasıtası vardır ki, o da cezbe (Extase) dir.

Cezbe; insanın; duygularının üstünde akıl ile tasavvur ettiği şeyleri, cüz'iden külliye götürerek daha umumi tasavvurlara yükselmesi demektir. Böylelikle çokluk biter, şuur ve benlik mahvolarak insan Allah'ta müstehlik olur. İşte bu haldeyken ruh asıl merciine kavuşuyor. Cezbenin en büyük âmili aşkıdır.

RUHUN ALLAH'A RÜCUU : Ruhun maddeden gayri bir mahiyeti vardır ki, ruhu külliye bağlıdır. Binaenaleyh ruhlar cisimden evvel mevcuttu ve cesedle birleşinceye kadar ruh âlemi içinde kalmışlardır. Ploten'e göre ruhlardan hangileri ölüm anında şuhut âleminden yani bu dünyadan alâkalarını tamamen kesebilmişlerse yalnız onlar asli mevkilerinde yükselirler. Bu alâkayı kesemiyenler sair bedenlere hayat verirler. Şu halde hayatta her şeyden akdem gaye ruhun Allah'a rucunu temin etmekten ibarettir. Sonra Ploten'in indinde hakiki ilim tecrübe ve zandan tamamiyle ayrıdır. İlim evvelâ tefekkür ve istidlâl başlar ve sonra insan kendi zatine nazarını çevirerek kendini bilmeye çalıştıkça bila istidlâl, âlemi mâkulle yani mutasavvifenin dediği aklı-kül ile birleşir. Binaenaleyh zihni ve akli faaliyetin en yüksek derecesi cezbe ve istiğraktadır.

Bahsi bitirirken şurasını da söyleyelim ki tasavvufun ilerlemesinde ve hattâ İslâm tasavvufunun esaslarını kurmakta Ploten'i ön safta gelen bir mütefekkir olarak kabul edenler vardır. Fakat aşağıda belirte-

ceğimiz veçhile İslâm mutasavvifesiyle Eflâatun'un ve Ploten'in yolları ve görüşü birçok noktalarda ayrılır.

HIRİSTİYANLIKTA TASAVVUF

Hiristiyancılar içinde tasavvufu evvelâ (Denys) in eserlerinde görüyoruz. Bu zat birinci asrı milâdide yaşamış bir mütefekkiridir. Garp lisanlarında (Mysticisme) tabirini ilk olarak bu zat kullanmıştır. Denys'in Esmayı İlâhiye (Noms Divins) eserinde ruhun duygu âleminden tecerüt ve mâsivadan tamamiyle geçmek suretiyle Hakka ulaşacağı mezkûrdur. Bu da akli istidlâlla değil, ancak aşkla olur. Bu sırrı hiç bir muallim öğretemez.

Néoplatonisme'in garp felsefesinde büyük tesiri görülmektedir. Velhasıl zuhurundan bu tarafa bütün milletlerde olduğu gibi Hiristiyanlıktaki da tasavvufun aslı, Hak'ın akıl ve ilimle değil, ancak aşk ile bulunabileceği kanaatinden ibarettir.

Denys'ten sonra Avrupa'da yetişen maruf mutasavvıfların en kuvvetlisi (Jacob Bohme), dir. Bu zat Almanya'nın yetiştirdiği büyük mutasavvıflardandır. Bidayette kunduracılık sanatıyla meşguldu. (Fecr) ünvanlı kitabında büyük tasavvufi esaslar vardır. O kitabında der ki; bedende ruh nasılsa, âlemlerde de Allah öyledir. Allah bu mavi kubede değil, senin zatında meknuzdur. Sen Allah'ta, Allah sende yaşıyor.

Hülâsa; Allah, tabiatın bilcümle şunatı altında mesturdur, yalnız insanın nefsi natikasında maruf ve malûm olur. Mutasavvifeden Şeyhî-i Ekber Muhiddini Arabi de, Allah'ı, âlemlerin ruhu olarak bilmektedir.

İslâmlar arasında tasavvufun zuhuru

İslâm tasavvufunun başlangıcını, Hazreti Peygamber ve ashabının hayatında ve bu hayata hakim olan vasıflarda aramak lâzımdır. Peygamberin daha vahiyden evvel zaman zaman Hira Dağında bir mağaraya çekilmesi ve orada insanlardan uzak ve tam bir riyazet içinde tek başına kalarak varlığı ve Allah'ı düşünmesi İslâmî tasavvufun Peygamberde görülen ilk vasfıdır. Yine bu dağdır ki, nefis ile mücadele, vecd ve istiğrak, keşif ve nihayet vahyin merkezi olmuştur. Sonra Cenabı Peygamber'in zaman zaman vecd ve istiğrak âlemine girdiği çok görülmüştür. Şu vakıa o istiğraktan bir numunedir.

Bir gün Hazreti Muhammed, vecd halinde kendinden geçmişti. Bu sırada zevcesi Hazreti Ayşe yanına girmişti. Peygamber onu görünce aralarında şu muhavere oldu.

- Sen kimsin ?
- Ayşeyim.
- Ayşe kim ?

- Sıddık'ın kızı.
- Sıddık kim ?
- Muhammed'in kaynatası.

Bunun üzerine Peygamber derin bir istiğrak içinde :

— Muhammed kim? Demişti ki Ayşe burada sustu.

Görülüyor ki Peygamber, derin bir vecd içinde tamamiyle kendisini gaybetmişti, yahut asıl yüksek benliğini bulmuştu.

Sonra Peygamber yiyecek ve giyecek bakımından da son derece sade idi. Büyük bir zühd içinde yaşar, daima ibadetle meşgul olurdu. Günde yetmiş kerre tevbe ederdi. Peygamber gibi, ashabının da yaşayışı, bilhassa dört halife de böyle sade idiler. Bilhassa Hazreti Ali gösterişten tamamiyle çekingendi. Gömleğini kendi eliyle yamardı. Ne için bu zahmete katlanıyorsun diyenlere :

— Yamayı görünce kalp ürpersin ve müminler bizi örnek tutsunlar, demişti.

İSLÂM TASAVVUFU KAYNAĞI : İslâm tasavvufunun kaynağı Kur'anı Kerim ile hadisi şeriflerdir. İslâm mutasavvıflarının bu noktayı nazarını tahakkuk ettirmek için Kur'anı Kerim'in tasavvufi hakikatları gösteren bir çok âyetlerinden şu bir kaç âyeti alabiliriz.

Enfal sûresindeki onyedinci âyette (Attuğun zaman onu sen atmadın, ancak Allah attı) buyruluyor, Bu âyet, Bedr muharebesine işaret ederek düşmana toprak atan Peygamber, ancak bir vasıta olup hakiki atanın Allah olduğunu ifade ediyor ki ehli hale göre her şeyde ve her işde tek faili mutlak Cenabı Hak'tır. Diğer bir ifade ile Allah'a nisbetle biz; kâtibin elindeki kalem gibi bir vasıtayız, demek olacaktır. Sonra Nûr suresinde, otuzbeşinci âyette «Her nereye yüzünüzü çevirerseniz Allah'a ibadet yönü odur» buyruluyor ki, bu âyetten mutasavvıflar vahdeti vücudu çıkararak Hak'ın mahlûktaki tecellisini uzun uzadıya izah ederler.

Hadislere gelince, bilhassa şu hadisi kudsi mutasavvıflar için heman heman bütün tasavvufun esasıdır. Hazreti Peygamber bir hadisi kudside Tanrı lisanıyla diyor ki : «Ben, bir gizli hazine idim, bilinmiye muhabbet ettim ve bunun için halkı yarattım.» Mutasavvıflar bu hadisi kudsi ile yine tasavvufun en yüksek esası olan aşkı ortaya koyuyorlar ki bu noktaya aşağıda uzun temas edeceğiz.

Yine diğer bir hadisi kudsi de :«Kul, nâfilelerle bana kendini sevdirinceye kadar yaklaşır ve ona muhabbet edince ben, onun, işiten kulağı, gören gözü, dokunan eli, yürüyen ayağı olurum». Şimdi bu hadisi kudside mutasavvıflar ehlullahın bütün beşeri sıfattan geçerek tamamiyle Allah'ta fani olunca artık her şeyi Hak'ın vücuduyla idrak etti-

ği mânasını çıkarmışlardır ki, mutasavvifeden bazılarının «Enelhak» demeleri kendilerini tamamiyle Hak'da mahvetmenin bir ifadesidir. İşte Kur'anın, hakikatların en yüksek kaynağı olması, İslâm tasavvufunu zaman geçtikçe bütün dünyaya yaymış ve bu aşk, ba cûş ve hûrûş; Arabî ve bilhassa Farişî lisanıyla büyük bir Sufiyye edebiyatının meydana çıkmasına sebep olmuştur.

Bugün bütün dünya müsteşrikleri İslâm tasavvufunu ve bu yüksek edebiyatı hayretle tedkik etmektedirler. Hal böyle iken bazı Avrupa felsefe tarihi müverrihleri, İslâm tasavvufunun yabancı menbalarından ilham aldığı kanaatını ileri sürüyorlar ki şimdi onların bu iddialarını tedkik edelim:

İSLÂM TASAVVUFUNUN KAYNAĞI HAKKINDA BAZI İDDIALAR : Avrupa felsefe tarihi müverrihleri, İslâm tasavvufunun, Hind, Nevfelâtoniyye (Néoplatonisme) ve İran hikmet ve felsefelerinin nüfuzu altında geliştiğini iddia etmektedirler. Nitekim (İbnürrüşd) ün din ile felsefe arasında münasebet nazariyesine karşı mühim bir eser yazmış olan Fransız Paleograflarından (Eski eserlere ait yazılar mütehassısı) Leon Gautier (1832/1897) nin şu mutalaaları bunu göstermektedir : «İran'a belki de Hind'e mensup bir tesir şarktan gelerek İslâm felsefesi üzerine nüfuz yapmakta gecikmedi. Bu nüfuz daha evvel Nevfelâtoniyye'nin tesiri altında kalan İslâm tasavvuf ve vahdeti vücud temayüllerini daha kavileştirmiştir». Görülüyor ki, bu mutalaa, İslâm tasavvufunu Hind, İran ve bilhassa Nevfelâtoniyye kaynaklarından müteessir olmuş bir felsefe saymaktadır. Halbuki bu, tamamiyle doğru bir görüş değildir. Gerçi, yukarıda bahsettiğimiz Hind'in Brahma mezhebinde : Hakiki hüviyetimizin Allah ile bir olduğu ve eşyanın ancak Allah'a nisbetle mevcut ve onunla kaim bulunduğu iddiası; sonra Budda'nın : Şerrin, fenalığın sebebinin şehvet olduğu ve hayatın bütün ihtiraslarından geçerek hakikata giren insanı kâmilin nihayet «Nirvana» ya kavuşacağı hakkındaki görüşleri İslâm tasavvufunun akidelerine uymaktadır. Sonra Eflâtun'un mesel nazariyesi; mutasavvifenin âyanı sabite (Eşyanın Allah'ın indinde mevcut sabit hakikatı) sine benzemektedir. Sonra Nevfelâtoniyye'nin «Allah'ın bilinmesi akl ile değildir, keşifledir. Hakkın cemalini müşahede için cezbe ve Allah'ta müstehlik olmak lâzımdır.» gibi sözleriyle Hristiyan mutasavvıflarından yukarıda ismi geçen Jakob Bohme'nin «bedende ruh nasılsa Allah'ta âlemlerde öyledir.; Allah, senin zatında meknuzdur» sözü bizim mutasavvifenin, bilhassa Muhiddini Arabî'nin «Biz, Hak'kın sureti zahireyiz, Hak'ın hüviyeti bu sureti zahirenin ruhudur ki, onu tedbir etmektedir» mutalaasına tamamiyle uygundur. Fakat yabancı mütefekkirlerin bu mutalaaları İslâm tasavvufunun onlardan mülhem olduğunu isbat etmez. Şöyleki :

1 — Nefsin, ruhun tasfiyesi cehdinde ileri gidildikçe ve hangi dine olursa olsun derin bir iman besledikçe bu tecelliyi herkes ruhunda hisseder. Binaenaleyh bu noktada İslâm tasavvufunun şu veya bu kaynaktan müteessir olduğu bahis mevzuu değildir. Nitekim son zamanın büyük filozof ve Mesnevî müdekkiki Nicholson : «İki itikad arasındaki uygunluk aynı sebebin neticesi olmalarından ileri gelmiştir» diyor. Sonra yine bir İngiliz âlimi : «Muhtelif dine ve ayrı milletlere mensup olan ve ayrı asırlarda yaşayan mütefekkir ve mutasavvıflar arasında birbirine benzer ve hattâ aynı olan fikir ve mutalaalar vardır» demektedir.

Bunun için bizce bütün tasavvufi hakikatların temeli olan İslâm tasavvufu da biç bir kaynağa ihtiyaç arzetmez. Sonra tasavvuf bir ilim değildir ki, akla hitap etsin ve akıldan akıla intikal eylesin... Tasavvuf bir ruh gelişmesidir. Bunun için insan onu şuradan buradan almaz, kendinde bulur.

2 — Sonra, yukarıda tasavvuf tarihini tedkik ederken gördük ki bir çok milletlerin tasavvufi görüşlerinde müşterek noktalar vardır, fakat ayrı görüşler de mevcuttur. Sonra bunların çoğu, tasavvufu, nihayet akla dayanan bir felsefe gibi anlamışlardır. Halbuki sufiyyenin yolu birdir. Ancak mertebe farkı vardır ve hele tenasüh itikadını İslâm tasavvufu katiyen reddeder.

3 — İslâm tasavvufu, iman esası üzerine kurulmuş kudsi bir marifet mesleki olduğu için Allah'a hakiki bir hûşû içinde ibadeti ve yüksek bir takvayı, tasavvufi olduğunu mühim esaslarından sayar. Bunun için İslâm tasavvufu ilc gayri İslâmi tasavvufun görüşü birleşmez. Hülâsa ruhun tam bir tasfiye ve terbiyesiyle, hangi mezhepte olursa olsun her kâmil insan bir tecelliye mazhar olabilir amma büyük bir kemâl, ancak Kur'an'a dayanan İslâm tasavvufuna mahsustur.

BİRİNCİ CİLT

Mevlâna tarafından yazılan (Ö n S ö z)

— kısaltılmıştır —

Ey Allah'ın sırlarına agâh olmak isteyenler! . . . Bu, mesnevi kitabıdır. Bu kitap, hakikatın sırlarını açma hususunda dinin asıllarının, asıllarının, asıllarıdır. Allah'ın en büyük fıkhı ve en nurlu yoludur. Mesnevi, içinde kandil bulunan mişkâta (kandillik) benzer. Sabahlardan daha nurlu bir surette parlar ve kalbler için bir cennettir. Mesnevinin pınarları var, dalları var, budakları var. O pınarlardan bir tanesine selsebil derler ki makam sahiplerince en hayırlı duraktır. Hayırlı kimseler orada yerler, içerler, ferahlanırlar, çalar çağırırlar. Mesnevi, Mısır'daki Nil'e benzer; sabırlılar için içilecek sudur. Fir'avnin soyuna sopuna ve kâfirlere hasret... Nitekim, Hak, onunla çoğunun yolunu azıtır, çoğunu da hidayete götürür. Bunun için Mesnevi temiz kişiler için gönüllere şifadır, hüznüleri giderir; Kur'anı apaçık bir hale koyar, huy-ları güzelleştirir. Temiz kişilerden başkalarının bu kitaba dokunmasına müsaade edilmez. Mesnevi, âlemlerin rabbından inmedir. Bâtıl, ne önünden gelebilir; ne de ardından. Tanrı onu daima korur.

Mesnevinin başka lâkapları da var. Fakat biz yalnız en azını anarak sözü kısa kestik. Az, çoğa; bir yudum su bir göle; bir avuç dane bir harmana delâlet eder, Tanrı rahmetine mazhar etsin; Belh'li Hüseyin oğlu Mehmedin oğlu Muhammed, Tanrı bu mesnevisini kabul etsin; der ki :

Şaşılacak ve nadir söylenebilir hikâyeleri, büyük, veciz sözleri müstemil bulunan ve lafzı az, manası çok bu manzum Mesnevi'yi; dayandığım, güvendiğim zatın, cesedimde ruh gibi hakim bulunan kişinin dileğiyle genişletmeğe çalıştım. O zat ariflerin ulusu ve muktedası, Ahî Türk oğlu diye tanınmış, faziletler sahibi hak ve dinin hüsâmı (kılıncı) Hasan oğlu Mehmed'in oğlu Hasan'dır. Tanrı ondan razı olsun. Aslan (Urumu) ludur ve Kürd olarak yattım, Arap olarak kalktım diyen Kadri Yüce, Şeyh Ebülvefa'nın soyundandır. Tanrı onun ruhunu, soyundan gelenlerin ruhunu kutlasın. Hamd âlemlerin rabbısı Tanrıyadır.

MESNEVİ'YE GİRİŞ

(ONSEKİZ BEYİT)

Bu mesnevîler yukarıda da izah ettiğimiz gibi Cenabı Pirin en yüksek nedimi Hüsameddin Çelebi'nin ricası üzerine Mevlâna tarafından yazılıp Hüsameddin Çelebi'ye bizzat verilmiştir. Mesnevî âşıkları ve kemâl erbabı, bunlara Mesnevînin fatihası derler. Mesnevî mağzı Kur'an (Kur'anın özü) olduğuna göre bu onsekiz beyte Mesnevînin fatihası ünvanını vermek çok yerindedir. Çünkü bu beyitler, Mesnevîye girmezden evvel, onun detinliklerine açılmış birer pencerelerdir ki mesnevînin hakikat lem'aları; gören gözlere, duyan kalblere, buradan aksetmektedir. İşte bunun için bu onsekiz beyte mevlevîler, ârifler büyük ehemmiyet vermişler ve yalnız bu mesnevîler üzerine yüksek şerhler, tefsir er yazmışlardır ki Mesnevîyi mutalâa edenler ancak bu nurlu kandille içeriye girerler ve gittikçe hakikati sezerler.

Şimdi onsekiz beytin terceme ve izahına geçelim:

— 1 —

بشنو این نی چون شکایت میکند

از جدایسها حکایت میکند

(Dinle!... Bu ney, nasıl şikâyet ediyor; ayrılıklardan nasıl hikâyet ediyor.) Ankaravî şerhinde birinci mısra'da hikâyet, ikincide şikâyet yazılıdır.

İZAHI : Mesnevînin ana beyitlerinden olan bu iki beyitin birinci mısraı bir çok mesnevî nüshalarında (Bişnev ez ney) diye başlamaktadır ki uzun bir tedkikim olmadığını itirafla beraber bana; «Neyden dinle» demek, «bu ney'i dinle» demekten abenk ve mâna itibarıyla daha uygun geliyor. Söz, Mesnevînin muhtelif nüshaları üzerinde esaslâ incelemler yapan tedkik erbabıdır. Mevlâna Müzesine son hediye edilen ve (687) hicrî tarihinde yani Mevlânanın vefatından onbeş sene sonra yazılan (Hasan İbnül Hüseynelmevlevî) nin yazma Mesnevîsinde

— 1 —

yukardaki gibi yazılıdır.

Hazreti şarih İsmail Ankaravî'nin şerhinde, (Bişnev) kelimesi üzerinde uzun izahlar yapılmıştır. Biz, o izahın kısa bir mealini alıyoruz.

Mevlâna'nın, Mesnevîye (Bişnev) diye başlaması, kulağın gözden daha kıymetli bir uzuv olduğunun ve tarikat erbabının, âzâmız arasında en ziyade kulağa ehemmiyet verdiklerinin bir delilidir. Hakikaten zekânın ve anlayışın kaynağı olan işitme duygusundan mahrumiyet aynı zamanda dilsizliğe de sebep olur ki böyle bir insanda yüksek bir kabiliyet tasavvur olunamaz. İşte bunun için ârifler dinle, tavsiyesinde bulunurlar ki hakikaten hayatta olduğu gibi din ve tarikatta da vacip olan dinlemektir. Nitekim (Taha) suresinde « لا تخافا انى ممكنا اسمع و ارى » «Korkmayınız. Ben sizinle beraberim, işitirim ve görürüm» mealindeki âyeti celilede işitme görmeden evve zikr edilmiştir.

Sonra Ankaravî (ney) kelimesi üzerinde türlü tefsirler yapıyor. Bi-ze kalırsa (ney), neyden başka bir şey değildir. Yalnız hikâyeler ve şikâyetler yapması itibarıyla şahıslandırıldığından bu sebeble istiare tarikiyle insanı kâmile benzetilebilir.

Şimdi gelelim beytin uraumi izahına : Burada ayrılıktan maksat bundan sonra gelen mesnevîde de uzun izah edileceği veçhile aslı âlemden, âlemi şuhuda (bu dünyaya) iniştir. Yani ney veya ârif o âlemden uzaklaştırıldığından dolayı acı, acı şikâyetler yapmakta ve o hakikat âleminin yüksek hâtıralarını hasretle yad ve hikâye etmektedir.

— 2 —

کز نیستان تا مرا بپریده اند

از نفیرم مرد و زن نالیده اند

(Kamışlıktan kesilelidenberi benim ahü figanımdan kadın ve erkek ağlayıp inlemederler.)

İZAHI : Bu beyit birinciye tamamlamaktadır. Birinci beyitte ayrılıktan şikâyet eden ney, buradada, ben, kamışlıktan kesileliden yani aklımdan ayrılalıdanberi o kadar derin bir tahassür içindeyim ki benim feryadımdan kadın ve erkek herkes feryad etmektedir, diyor.

Şimdi meselerin tam kavranması için bu kamışlıktan kastedilen aslı makam ve mertebeleri izah edelim :

Tasavvuf ehline göre ruh, (ezeli mebde) den unsurlar âlemine inmezden evvel bir takım duraklardan geçmiştir ki, ehlullah o mertebeleri şöyle izah ediyorlar.

— 2 —

1 — AMÂ VEYA GAYBI HÜVIYYET, LÂTAAYYÜN MERTE-
BESİ : Allah'ın zati bilinemez ve her türlü düşünceden münezzehtir.

Allah bütün kâinatı yaratmazdan evvel (Amâ) da idi. Amâ hak-
kında Peygamberimize, ashabdan Ebu Rezin şu suali sarmuştu: Gökler
ve yerler halkolunmazdan evvel Rabbimiz nerede idi?

Peygamberimiz şu hadis ile cevap verdiler :

كان في عماء ما تحته هواء ولا فوقه هواء

(Allah bir Amâ'da idi ki ne altında ve ne de üstünde hava vardı.)

Amâ, yüksek ve ince bulut mânâsıdır. İlâhi zat mevcut iken
kendi varlığından başka hiç bir şey mevcut değildi. Buna (gaybi hüviy-
yet) veya (lâtaayyün) derler.

Allah, bu gaybi hüviyetten sonra (ehadiyet) mertebesine gelir ki bu-
na (taayyünü evvel) denir. Bu çok ince noktayı biraz açabilmek ve ya-
ratılışın sırrını, hikmetini anlamak için şu hadisi kudsiyi inceleyelim :

كنت كنزاً مخفياً فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف

(Ben bir gizli hazine idim; Bilinmeyi sevdim ve bilinmek için hal-
kı yarattım.) Bundan anlaşılıyor ki bütün varlığın yaratılışı Allah'ın
kendisini bildirmesi içindir. Ve Hak'ın bilinmiye olan muhabbetinden
ise bütün mükevvenatı kâhyan aşk zuhura gelmiştir. Bu sebeple kâi-
natin her zerresinde aşkın mayası vardır. İşte, Hak, kendi hüviyetini
izhar için evvelâ kendi zatiyle kendisine tecelli etti ve bu tecelliden
Hak'ın isimleri ve sıfatları zuhur etmiştir, buna (ikinci taayyün) denilir.

2) ÂYÂNİ SABİTE VEYA İKİNCİ TAAYYÜN : Mutasavvifinin
(âyânî sabite) ve tabiat âlimlerinin (mahiyeti eşya) tabir ettikleri bu mer-
tebe, bütün mevcudatın ilmi ilâhîdeki sabit hakikatlarıdır. Yani bütün
eşya, insan ve sair mahlûkat yaratılmazdan evvel Allah'ın ezeli bilgi-
sinde malûm ve sabit idi. Bu itibarla eşyanın hakikatı mec'ul (hariçte
vücudu olmayan) değildir. Yani hariçte gördüğümüz bütün mevcudatın
bizatihî bir varlığı olmayıp ancak Hak'ın varlığıyla mevcuttur. Hülâ-
sa, bütün olan ve görünen şeyler âyânî sabitenin suretleri olup âyân
bunların asıllarıdır. Böyle olunca âyân, Hak'ka nisbetle suret ve Hak
onun ruhu; sonra eşya ise âyâna nisbetle suret ve âyân eşyanın ruhu-
dur. Şu halde biz ve eşya henüz vücuda bürünmezden evvel ruhlâr âle-
minde kendi rubî istidatlarımıza göre ilâhî tecelliye mazhar idik. Ve
her ayın kendi istidat kudetine göre her şeyin aslını görmüştür. İşte Mev-
lâna'nın aşağıda izah edeceğimiz veçhile : Üzüm yaratılmazdan evvel
şarabı onun gönlünde gördük; mutlak ademde de (şey) i gördük demesi
budur.

3) MİSAL ÂLEMİ VE ECRAMI SEMAVİYE : Âyânî sabiteden
sonra ruh, bir mertebe daha tenezzül ederek misal âleminde tecelli etti.
Misal, maddî unsura sahip değilse de hayal gibi mer'î olan bir varlık-
tır ve insandaki hayal kuvvetinin bir tarafı misal âlemine ve bir cep-
hosi de bedene muttasıldır. İşte rüyalarımızdan misal âlemine ait olanı
hakiki olup bu rüyalarda geçtiğimiz mertebedeki hallerin sembollerini
görmekteyiz ve bundan istikbale ait inkişaf lar da oluyor. Fakat, çok
yemekten ve arzunun ifratından doğan bazı rüyalar vardır ki bunlar be-
dene aittir, bunlara (ezgasu ahlâm) denir ki hiç bir şey ifade etmez.

4) ECRAMI SEMAVİYE : Misal âleminden sonra ruh, ecramî se-
maviyede tecelli ederek nice zaman orada da seyirler yapmış ve niha-
yet şuhut âlemine inmiştir. Yıldızlar ile buradaki hayatımız ve mukad-
deratımız arasında bazı münasebetler olduğunu aşağıdaki bahislerde gö-
receğiz.

5) ŞUHUT VEYA UNSURLAR ÂLEMİ : Ruh, nihayet şuhut âle-
mine inerek surete bürünmüştür. Fakat bu inişten sonra da bir takım
mertebelerden geçmiştir ki Mevlâna bunları Mesnevide şöyle izah ederler:

«Ben, evvelâ cemad idim, ve cemadlıktan ölerек nebat oldum. Son-
ra nebattan ölerек hayvanlığa ulaştım; ve ondan da ölünce insan ol-
dum. Şu halde ölmekten ne korkarım ki ölümdе noksanlık değil, ke-
mal vardır İnsanlıktan da ölünce meleklik mertebesine erişirim, ve
nihayet Allah'a rucu ederim » Görülüyor ki, ruh ehadiyet mertebesinden
âlemi şuhuda inmiştir. Buradan da tekrar uruc (yükselme) etmek su-
retiyle aslına vasil olacaktır. Şimdi beytin izahına gelelim : Ney veya
ârif, kamışlıktan kesilerek yani âlemi aslıden ayrılarак kesafet âlemi-
ne düşünce o eski sonsuz hürriyeti ve yüksek tecelliye görmediği için
ona olan hasretinden ahu feryad etmektedir. Hakikaten insan bazan
bir musiki nağmesi dinlerken kendi içinde, mahiyetini bilmediği, bir
hicran acısı duyuyor. Sonra bir manzara, bir yeşillik karşısında, bir
mehtab veya bir denizin mavi suları önünde saatlerce dalıp gidiyor,
ve kendinden geçiyor. Acaba bu heyecan nedir? Muhakkaktır ki bu he-
yecan ve teessür, ruhumuzun dolaşıp geldiği eski menzillerin varlığı-
mızda yanan hasret duygularıdır. Zaten hayatta hakiki fikir ve san'at
erbabının ve bunların daha üstünde ârif ve kâmillerin daimî bir istiğ-
rak ve heyecan içinde dünya işlerine kıymet vermemeleri, dalgan ve
bihuş görünmeleri de, ruhlarında yanan bu hicran ateşindedir.

— 3 —

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

(Ayrılık yarısından delik, deşik olmuş bir sine «göğüs-kalb»
isterim ki iştîyak ve hasretin derdini ancak ona söyleyebileyim.)

İZAHİ : Ayrılıktan maksat yine yukarıki beyitlerde izah edilen kamışlıktan ayrılma yani melekût âleminde kesafet âlemine geliştirmek. Mevlâna benim derdimi; asıldan, hakiki yarıdan ayrılmış kalbi yaralı ârifler anlayabilir ve ben de böyle bir varlığın hasretini ancak onlara şerh edebilirim. Ârif olmıyan ve böyle bir iştiyakın acısını tatmıyan benim sözlerimden ne anlasın, diyorlar ki biz bunu alelâde hayatımızda da hergün görmekte ve duymaktayız. Şöyle ki : «Cins, cinse meyleder.» hükümünce fikir ve ruh itibarıyla birbirine uymıyan insanlar arasında ne konuşma ve ne de derleşme mümkündür. Sohbet zevki, ancak birbirlerinin ruhları arasında ezeli aşinâlık bulunanlara mahsustur.

— 4 —

هر کسی کو دور ماند از اصل خویش

باز جوید روزگار وصل خویش

(Aşlından uzak kalan kimse yine tekrar vuslat «birleşme» zamanını arar.)

İZAHİ : Yukarıda uzun uzadıya bahsedildiği veçhile aslından ayrılarak kesafet âlemine inen ruh, bu hayvanî ve unsurlî sıfattan kurtularak tekrar aslına dönmeyi daima ister. İşte insanı kâmil de, denize nisbetle bir köpükten ibâret olan bu suret âleminde biran evvel kurtularak o ummana karışmaya hasret çekmektedir. Çünkü bu âlemde onu hiç bir şey tatmin etmez. Hatta nâkıs olan insanlar bile boş şeylerle uğraşarak kendilerini avutuyorlar gibi görünürlerse de onlarda yine ızdırab içindedir. Çünkü benliğimizin derinliklerinde, derece derece, aslına sevgi ateşi daima yanmaktadır.

— 5 —

من بهر جمعیتی نالان شدم

جفت بد حالان و خوش حالان شدم

(Her cemiyette kötü halli ve iyi halli bütün insanlarla eş oldum, fakat yine daima ağladım, inledim.)

İZAHİ: Yukarıki mesnevide hal ehli daima aslına ister ve ona hasret çeker demiştik. Bu beyitte de yine Mevlâna, bu fena âleminde herkesle eş olup ülfet ettiğini, fakat hiç birisinin halinden memnun olmadığını beyan ediyorlar ve neticeyi aşağıdaki mesneviye bağlıyorlar.

— 5 —

— 6 —

هر کسی از ظن خود شديارمن

از درون من نجست اسرار من

(Herkes kendi zannınca bana dost oldu amma benim içimdeki sırları araştırmadı.)

İZAHİ: Beni anlamıyanlar da bana zahiren dost gibi göründüler. Halbuki benim anlaşılmağım, içimdeki sırları bilmeğe bağlıdır. Bunun için hakiki dostluk ancak birbirinin sırrını tam anlıyanlar ve aralarında ruhi aşinâlık olanlarda görülür. Şimdi Mevlâna aşağıdaki mesnevilerinde de bu sırra nasıl varılacağını izah ediyorlar;

— 7 —

سرمن از ناله من دور نیست

ليک چشم و گوش را آن نور نیست

(Benim sırrım benim nâlemden «inilti, feryad» uzak değildir. Fakat, her göz ve kulakta o nûr yok...)

İZAHİ : Mevlâna bundan evvelki beyitte, herkes zannınca bana dost oldu amma, benim içimdeki sırları araştırmadı, buyurmuşlardı, Şimdi o sırrın nasıl çözüleceğini izah ediyorlar : «Benim sırrım benim feryadımdan, yâni benim hakikat nurundan feyz alan sözlerimden uzak değildir. Beni o sözlerde arayın!... Fakat o nuru görecek ve o feryadları işitecek göz ve kulak nerede...»

«Çünkü o sırları yarabilmek için bu his gözü ve kulağı kâfi değildir. Bu aldatıcı duygulardan geçerek basiretin hakiki nuruna ulaşmak lâzımdır ki, benim sözlerim tam anlaşılsın ve sırlarım açılmış olsun...»

— 8 —

تن زجان و جان زن مستور نیست

ليک کسی را دید جان دستور نیست

(Ten candan, can da tenden gizli, kapalı değildir. Fakat kimseye canı görmeğe izin verilmemiştir.)

İZAHİ : Bu beyti izah için evvelâ ruh hakkında şu mutalâaları

— 6 —

alalım. Yüksek şarih Avni Konuk merhumun yazma Mesnevî Şerhinde, Aziz Neseffî'nin ruh hakkında şöyle bir tarifini gördüm: «Ruh, Hak'kın hayat sıfatının yine Hak'kın vücudu hakikisinin her mertebesi tenez-zülünde her bir şeyin istidadına göre zuhurundan ibarettir.» Yukarıda (Kez neyistan) beytinin izahında bahsettiğimiz veçhile bu ruh anasır âlemine indikten sonra cemaddan nebata, nebattan hayvana ve hayvandan insana kadar her şeyde istidada göre tecelli etmiştir. Bu tecelli: ruhu cemat, ruhu nebat, ruhu hayvan, ruhu insan namlarını alır. Bunun için cemaddan insana kadar her şeyde hayat mevcuttur. Sonra insan tabiatın her safhasından geçtiğinden unsur itibariyle tabiatta ne varsa insan da o mevcuttur; yani insan ruh itibariyle cematî, nebatî, hayvanî ruha maliktir. Madde itibarila da tabiatın bütün unsurlarını taşımaktadır. Bunlardan Cemadî ruh uzviyetin birbiriyle birleşmesini ve yapısını temin eder. Nebatî ruh ise büyüme ve gelişmesinde âmil-dir. Ruh hayvanî'ye gelince :

Mesnevî şarihi Ankaravî bu ruh hakkında : «Bedenin bilcümle âzasında, demirde ateşin ve semsemde yağın sereyanı gibi bir mevcudu lâtıftir, ve havassımızı (duyular) bu ruh temin eder.» der.

Sonra meşhur âlim İbni Haldun'un (Mukaddime-i İbni Haldun) eserinde ruhu hayvanî hakkında şu mutalâaya rast gelinir : «Ahlatı erba-anın ziyade lâtifinden ve hususiyle saf kandan mahlûk bir buharı lâ-tîf olup, Hak, onu nefsin âmal ve ef'alinin husulüne âlet eyledi. İşte kalbde bu ruhu hayvanî ile dolu üç mecuf «boşluk» dan göğsün sol tarafına mail olan «tecvifi eyser» bu buharı lâtifin yani ruhu hayva-ninin menbaıdır.»

Bu tariften anlaşılıyor ki bu ruh bütün hareketlerimizin, bütün kuvvetler ve hasselerimizin kaynağıdır ve nihayet psikoloji de bu hayvanî ruhun tezahürlerini inceler. Tabiplerin ve nihayet tabiat âlim-lerinin uğraştığı da ancak bu ruhtur ki bunlar bu ruhu hayvanîden baş-ka ilâhî ve kudsî vasıfları haiz bir ruh tanımazlar : İşte biz de bu ruh itibariyle hayvanla müşterekiz. Ancak insandaki istidat ve tekâmül şüp-hesiz hayvandan kat kat üstün olduğundan hayvanî ruhun bütün kuv-vet ve kabiliyetini insanda daha mütakâmil görmekteyiz. Şu izaha gö-re, bu ruhu hayvanî maddenin vasıflarını taşımaktadır. Ashında ruh bir dir. O'da insanî ve diğer bir tabirle kudsî ruh olur. İşte : Yukarıda söylediğimiz gibi cemaddan insana kadar istidada göre tecelli eden ruh, insanda yine derece itibariyle kemâlini bulmuştur. Fakat yüksek kemâl, ehlullahta görülür. Çünkü bizde hayvanî ruh daima galiptir. Mevlâ-na'nın şu mesnevileri bu hakikatı göstermektedir :

1 - غیر فہم و جان کہ در کاو و خرست - آدمی را عقل و جانی دیکرست

2 - باز غیر عقل و جان آدمی - هست جانی در ولی آن دی

(Öküzde ve eşekte bulunan candan ve anlayıştan başka olarak in-sanda, bir akıl ve can vardır. Daha sonra insanın akıl ve canından gayri olarak velide de bir can mevcuttur.) Görülüyor ki insanın canı ve idraki, hayvanın canından nasıl üstün ise, insanı kâmil olan ehlul-lahın ruhu da bizim ruhumuzdan böylece daha üstündür. Şimdi gele-lim insanî ve hayvanî ruh arasındaki vasıf ayrılıklarına :

1 - Hayvanî ruh her cismin bünyesine göre değişir; bunun için ruhu hayvanîde daima tefrika mevcuttur. Halbuki insanî ruh (Nefsi vâhit) tir ve ittihad içindedir.

1 - تفرقه در روح حیوانی بود - نفس واحد روح انسانی بود

2 - چونکہ حق رش علیہم نورہ - مفترق ہرگز نکرد نور او

(Tefrika hayvani ruhta olur; ruhu insanî nefsi vâhittir. Hak bü-tün varlığa kendi nurunu saçmıştır, onun nuru aslâ müfterik olmaz).

2 - Hayvanî ruh; gıdaya, cesede, mahalle muhtaçtır; halbuki in-sanî ruhun bunlarla hiç münasebeti yoktur. Şimdi Mevlâna insanî ve-ya kudsî ruh ile hayvanî ruhu şu teşbih ile ne güzel anlatıyorlar :

1 - شب بہر خانہ چراغی می نہند - تا بنور آن ز ظلمت را رھند

2 - آن چراغ این تن بود نورش چو جان - هست محتاج قلیل و این و آن

(Geceleri her eve bir چراغ konur; taki onun nuruyla karanlıktan kurtulalım. İşte o چراغ bu cesed olup nur da onun canı gibidir. Fa-kat bu چراغ, fitile, şuna buna muhtaçtır).

Görülüyor ki, hayvanî ruh kandilin nuruna benzetilmiş olup nur, nasıl lâmbaya, fitile, yağa muhtaçsa hayvanî ruh ta tene ve gıdaya muhtaçtır. Sonra her evin چراغı ayrı ayrı, her biri bir başka şekilde evleri aydınlatmaktadır. Şimdi Mevlâna bu tefrikayı yine چراغ teşbi-hiyle şu şekilde ne güzel anlatıyorlar :

1 - همچو آن يك نور خورشید سما - صد بود نسبت بصحن خانہا

2 - ليك يك باشد ہمہ انوار شان - چونکہ بر کیری تو دیوار از میان

(Gökteki güneşin nuru tektir, evlerdeki bölmelere göre yüz şekil

alır; fakat evlerin aralarındaki duvarı kaldırırsak sahanın nuru bir olur. Yani hayvanî ruh muhtelif istidatlara aksedince tefrika gösteriyor, fakat insanî ruhun kaynağı o, külli nurdur. Nasıl ki duvar kalkınca güneşin nuru tek olarak her tarafa yayılır ise kudsi ruha duvar olan bedenle birlikte hayvanî ruhta yıkılınca insanî ve kudsi ruhun teklifi ve bakası tamamıyla görülmüş oluyor). İşte mecazi vücudu yıkan insanî kâmil de tefrikadan kurtularak asıl nura, asıl vahdete böyle karışmış oluyor.

Hülâsa, Ankaravî'ye göre insanî veya kudsi ruh Hak'kın (hay) isminin bir tecellisi olup bu ruh bedenden ne hariçtir, ne de dahildir, ne ayırdır, ne de bitişiktir. Hayvanî ruh onun bir matiyesi (binek hayvanî, dabbe) olup bedene doğrudan ittisali vardır. Sonra ruhu kudsi bu hayvanî ruhu tasarruf etmektedir ve bütün kemalâtına bu ruhu vasıta yapmaktadır.

Netice olarak hayvanî ruh yine bütün kudretlerini ruhu kudsiden alır, ve dediğimiz gibi fanidir. Kudsi ruh ise bâkidir. İşte şu mesnevîler bunu göstermektedir:

جمله حسهای بشر هم بی بقاست - زانکه پیش نور روز حشر لاست

(İnsanın bütün hisleri bâkâsızdır ve haşir gününün nuru önünde mahvolur.) Şimdi Mevlâna, hayvanî ve kudsi ruhların faniliğini ve bakasını şu beyitlerle göstermektedir:

1 - نور حس و جان بابایان ما - نیست کلی فانی ولا چون کیا

2 - لیک مانند ستاره و ماهتاب - جمله محوند از شعاع آفتاب

(Duygularımızın, ve babalarımızın canlarının nuru, külliyan fani değildir ve ot gibi yitip, ot gibi bitmezler. Tıpkı yıldızla mehtap gibi ki bunlar güneşin ziyânı önünde tamamen mahvoluyorlar. Fakat haddi zatinde mevcuttur.)

Yine diğer bir mesnevîde :

پس کسانی کز جهان بگذشته اند - لاینند و در صفات آغشته اند

(Cihandan geçenler «Lâ» değildirler. Yani yok olmamışlar, belki Hak'kın sıfatına karışmışlardır.)

Şuraya kadar ruh ve onun vasıfları, hayvanî ve kudsi ruhlar izah edildi. Şimdi beytin umumî izahına geçelim:

«ویدشونک عن الروح : روحي من امری» Peygambere ruhun mahiyetinden suale karşı : «ویدشونک عن الروح : روحي من امری» Burada emir şein (realite) manasına alınırsa hayat sıfatı Hak'kın bir şe'ni olup şein ise tarif edilemiyerek ancak tezahürü ile anlaşılacağından ruhun mahiyeti bilinemez. Ancak bir kimsenin varlığını kıymeti ve düşüncelerinin kudreti, sözlerinin, eserlerinin derecesiyle ölçülür. Bundan anlaşılıyor ki ruhun bilinmesine izin olmamakla beraber cisimden de uzak olmadığı ve tasavvufî bir tabirle ruhun cism ile (biçün ve çigüne) yani vasfa gelmez bir şekilde alâkası bulunduğu anlaşılmaktadır.

آتش است این بانک نای نیست باد

هرکه این آتش ندارد نیست باد

(Bu neyin sedası ateştir, hava değil. Kimde bu ateş yoksa o, yok olsun).

IZAH : Mevlâna, neyin nağmeleri veya ârifin yüksek ilham eseri olan sözleri bir ateştir ve kimin ruhunda bu hakikat ateşi yanmıyorsa o yok olsun diyorlar ki, burada «yok olsun» demek bir beddua değildir. Yok olmak, ileriki bahislerde uzun tafsil edileceği veçhile hakiki hayata bir perde olan kesif vücuttan geçilerek Allah'a kavuşmaktır. İnsan fani arzu ve şehvetten ne derece geçerse, o kadar yok olmuş ve Hak'ka ulaşmıştır. Diğer bir tefsirle neyin nağmesi veya ârifin sözü «وما ينطق عن الهوى اذ هو الا وحى بوحي» âyeti celilesi veçhile bir vâhiy ve ilham eseri olup havanın ihtizazından hasıl olan bir ses*ve söz değildir, bunu idrak edebilmek bu mecazi vücuttan geçmeğe bağlıdır.

آتش عشقست کاندردنی فتاد

جوشش عشقست کاندردنی فتاد

(Aşkın ateşidir ki neyin derununa düşmüştür; aşkın coşkunluğudur ki şarabın içine düşmüştür.)

IZAH : Yukarıda (Kez neyistan) mesnevîsinde bir hadisi kudsiyi izah ederken aşk dediğimiz büyük kudretin, Allah'ın bilinmiye olan muhabbetinden doğduğunu söylemiş ve bu aşkın mayası her zerrede mevcuttur, demiştik. İşte o aşk neye veya ârifin gönlüne düşerek onları da tamamıyla teshir etmiştir. Hülâsa ileride diğer bir mesnevîde

izah edeceğimiz veçhile şarabın verdiği sarhoşluk şaraptan değil bizdeki aşkın ateşindedir. Netice olarak diyebiliriz ki kâinatta gördüğümüz bütün inkişaf ve zerreler arasındaki derin cazibe bu aşkın kudreti olup eğer aşk olmasa ne hayat, ne güzellik, ne inkişaf, ne tekâmül, ne nur, ne ziyâ her şey kapkara, cansız, uyusuk, kesin bir yığın kalırdı.

— 11 —

نی حریف هر که از یاری برید

پرده‌های ما درید

(Ney, yarından ayrılan kişinin dostu ve arkadaşısıdır. Onun «ney'in» perdeleri bizim perdelerimizi yırttı).

İZAHI : Ney veya ârif bütün hava ve hevesten geçerek saf bir kalb içinde Hak'ka bağlanmış kimselerin dostudur ve ancak onlarla hemdem olur. Sonra neyin perdelerinden yükselen feryad veya ârifin irşadı, sâlikin ilâhî nuru görmeğe mani olan hicabı yırttı ve ona her şeyin hakikatini gösterdi.

Avni Konuk merhum, beyitteki, (bizim perdelerimiz) tabirini izah ederken ezcümle şöyle diyorlar : «Neyde yedi perde vardır. Yegâh, aşf-ran, irak, rast, dügâh, segâh, çargâh'tır. Salikte de yedi türlü nefis mevcuttur. Emmare, levvame, mülheme, mutmeinne, raziyye, merzıyye. safiye....»

İşte Ney'in, yani ârifin makam veya perdeleri sâlikin perdelerini yırttı, ve onu nefsin bütün hicaplarından kurtararak (Nefsi Sâfiye) ye ulaştırdı.

— 12 —

همچونی زهری و تریاقی که دید

همچونی دمساز و مشتاقی که دید

(Ney gibi bir zehir ve bir tiryak, Ney gibi bir hemdem «dost» bir müştak «hasret çeken» kim gördü.)

İZAHI : Beyitte zehir ve tiryak kelimeleri kahır ve muhabbet yerine istiareddir. Yani ney veya ârif muhabbet ve kemâl ehli için hasret çekilen hakiki bir dosttur. Fakat ehliyetsiz ve hâvasına tabi olanlar için de kahrıdır. Bunun için ehliyetsizler neyden veya âriften bir şey anlamazlar. Hatta onlara bu nağmeler ve sözler aksi tesir yapar. Diğer bir izahla, ham kimseler musikinin ve ârifin sırları-

— 11 —

na varamadıkları için hak yoluna gireceğim derken, dalalete düşerler. Hâlâsa ney veya ârifi hâl ehline hakiki bir dost ve panzehir; nefsi emmareye tabi olanlara da kahredici bir zehirdir.

— 13 —

نی حدیث راه پر خون میکند

قصهای عشق مجنون میکند

(Ney, kan dolu bir yolun sözünü söylemekte ve Mecnunun aşkının hikâyelerini anlatmaktadır)

İZAHI : «Rahi pürhun» yani kanlı yoldan maksad, aşk yoludur ki hakikî aşk, bu yolda nefsi emmaresini öldürür. İşte neyin hicranlı nağmeleri, aşkın bu kanlı yolundan bahsetmekte ve kendisini, maşukundan ayırt edemeyecek kadar sevgilisinde fanî olan Mecnunun kıssalarını anlatmaktadır.

— 14 —

محرم این هوش جز بی هوش نیست

مرزبان را مشتری جز کوش نیست

(Bu aklın mahremi akılsızlıktan başka değildir; çünkü dile kulaktan başka müşteri yoktur.)

İZAHI : İnsan ancak akli cüz'iden geçmek suretiyle akli küllü kendisine mahrem yapabilir. İşte sâlik bunun için insanı kâmilin irşad edici sözleri önünde tamamiyle kulak kesilmiştir. Çünkü söz ile ilgilenerek ancak kulaktır. Kulak olmayınca lisan teşekkül edemeyeceğinden dilin müşterisi de ancak kulaktır, ve insanı kâmilin tam mahremi de hakikat yoluna girmeğe uğraşan sâliktir.

— 15 —

در غم ما روزها بیکاه شد

روزها با سوزها همراه شد

(Günlerimiz gam içinde geçti, akşam oldu «yani boşuna vakit geçirdik» günler yanlışlarla arkadaş oldu.)

İZAHI : Mevlâna burada bir mahiyet göstererek kendilerinin de bizim gibi günlerinin boş geçip gittiğine ve nihayet vaktin darlığına

— 12 —

teessüf ettikten sonra aşağıdaki Mesnevisiyle Tanrı'dan ümidin kesilmemesini tavsiye ediyorlar :

— 16 —

روزها کر رفت کو رو باک نیست
تو بمان ای آنکه چون تو پاک نیست

(Günler geçtiyse, geçsin gitsin korku yoktur. Yalnız, ey temizlikte eşi olmıyan, sen kal!..)

İZAHI : Yukarıdaki beyitte günlerimizin boş yere geçip gitmesinden ümidin kesilmemesi zikredilmişti. Mevlâna bu beytinde sâliklere, Hak'kın himmeti ve mürşidin yüksek rehberliğiyle kaybolan günlerin telâfi edilebileceğini ve yaptıklarımıza nedamette Hak'ka yönelebileceğimizi beyan buyuruyorlar. Bundan anlaşılıyor ki insanın derin bir ümitsizlik içinde kalmaması lâzımdır. Ümitsizlik insanı hüsrânın batağına saplar.

— 17 —

هرکه جز ماهی ز آبش سیر شد
هرکه بی روزیست روزش دیر شد

(Balıktan gayri herkes suya kanmıştır. Rızıkı olmıyanın günü uzadı «geç kaldı».)

İZAHI : Burada balıktan maksad Hak'kın muhabbet deryasına dalmış olan âriflerdir. Bunlar vuslat suyuna kanmazlar. Bütün deryayı içseler, yani heran bir makama yükselerek Hak'ka yakın olsalar, yine taleptedirler. Diğer bir kısım ise bir bardak suya kanarlar, yani çabuk dolduklarından maksada eriştiklerine kanaat ederler. Üçüncü bir kısım daha vardır ki, bunlar tamamiyle nasipsizdirler ve o manevî rızıktan çok uzak kaldıklarından Hak'ka ulaşmak için çok geç kalmışlardır.

— 18 —

در نیابد حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید والسلام

(Pişmiş «kemâle ermiş» olanların halinden hamlar ne anlar. Bunun için sözü kısa kesmek lâzımdır, vesse'lâm..)

— 13 —

İZAHI : Kemâl ehlini; ilimden, akıldan behresi olmıyanlar ne bilsinler. «Cins, cinse meyleder» vecizesine göre zahirî ve bedenî değil, ruhî ve ahlâkî yakınlık olmıyanlar arasında birbirini anlamının imkânı yoktur. Zaten cinsiyet sûrette değil, ruhtadır. Bunun için basit bir adam elbette ilim ve kemâl erbabından kaçır ve onları anlayamaz. Bunun için uzun söze ne hacet var.

Bu mesnevî üzerine Avni Konuk merhumun yazma Mesnevî Şerhinden dikkate değer şu izahı alalım :

Meşhur mutasavvıf (Aziz Nesefî) : «Bülüğ ve hürriyet» risalesinde «Alemden her şeyin bir nihayeti vardır, herşeyin bir bülüğü vardır, herşeyin gayesi hürriyettir. Meyve ağaçta kemâle geldiği vakit Araplar «Meyve hür oldu» derler. Nihayetin alâmeti o dur ki, bir şey kendi evveline vasil ola, o şey kendi aslına ulaşmıştır. Emir O'ndan başladı, O'na avdet eder» buyuruyorlar.

**

Burada, Mesnevî'nin ana beyitlerinden olan onsekiz beytin terceme ve izahını bitiriyoruz. En son beyitte Mevlâna; ham olanlar, olmuşların halini bilmezler, buyurmuşlardı. Kemâlin en yüksek ve esaslı yolu, hırstan ve dünya malına karşı olan derin bağılıktan geçmektir. Bunun için onsekiz beyitten sonra gelen ilk beyitte bu hakikati kuvvetle telkin ediyorlar.

Haris, malının bekçisidir

- 1 — بند بکسل باش آزاد ای پسر — چند باشی بند سیم و بند زر
- 2 — کر بریزی بجز در کوزه — چند کنجد قسمت یک روزه
- 3 — کوزه چشم حریصان پر نشد — تا صدف قانع نشد پر در نشد

Tercemesi :

1 — Bağrı çöz ve âzad ol ey oğul!.. Daha ne kadar altın ve gümüşün kulu ve esiri olacaksın.

2 — Denizi bir testiye dökseler nihayet ne alabilir, ancak bir günlük kısmeti!..

3 — Harislerin göz testisi dolmadı, eğer sadef kanaatkâr olmasaydı inci ile dolmazdı.

İZAHI : Mevlâna bu mesnevîlerinde harislere hücum ediyor. Bütün ömrünü yalnız mal ve altın kazanmakla geçirenlere diyor ki : «daha ne vakte kadar altın ve gümüşün esiri olacaksın.» Zaten bu kabil

— 14 —

insanlar bir fakir kadar dahi mes'ut ve müsterih yaşayamazlar; çünkü hür değildiler, altunun kuludurlar. Halbuki hayatta biz malımıza değil, malımız bize hizmet etmeli ve bütün cemiyet bundan müstefid olmalıdır. Bunun için zengin insan odur ki; çalışır, kazanır, yer, yedirir ve cemiyete faydalı olur. Aksi halde bütün ömrü paraya kölelik etmekle geçtiği için hayatı boyunca ızdırab içindedir ve mesut bir nefes alamaz. Çünkü o para ve servet kendisinin değil, onun bekçisidir. Daima zayi olmasından korkar.

* * *

Hakikî Aşk Hakkında

- 1 - هر کدرا جامه ز عشق چاک شد - او ز حرص و عیب کلی پاک شد
- 2 - شاد باش ای عشق خوش سودای ما - ای طیب جمله عثمهای ما
- 3 - ای دوای نخوت و ناموس ما - ای تو افلاطون و جالینوس ما
- 4 - جسم خاکی از عشق بر افلاک شد - کوه در رقص آمد و چالاک شد
- 5 - عشق جان طور آمد عاشقا - طور مست و خر موسی صاعقا

Tercemesi :

- 1 - Her kimin elbisesi aşktan yırtıldı ve harap olduysa o kimse hırslardan ve ayıblardan tamamiyle temizlenmiştir.
- 2 - Ey bizim sevdası hoş aşkımız! ey bütün illetlerimizin hekimi, şad ol!
- 3 - Ey kibir ve azametimizin devası! ey bizim Eflâton ve Calinosumuz.
- 4 - Topraktan olan cisim aşktan eflâke çıktı; dağ raksa geldi ve çevikleşti.
- 5 - Ey âşık! Aşk! Tûr'un canı oldu. Tûr sarhoş bir halde, Musa düşüp bayıldı.

İZAHİ : Hakikî aşk, ruhî varlığımızı sardığı zaman şu ariyet benliğimiz tamamiyle mahvolur ve bütün ayıblardan, dünya hırslarından baştan aşağı temizlenmiş oluruz. İşte bunun için Mevlâna, aşka hitaben: Ey bizim ruhî hastalıklarımızın (benlik, hırs, sahte şeref ilh) in yüksek hekimi! Ey bizim Eflâton ve Calinosumuz, diyorlar. Ve aşkın büyük kudretini tasvir ederken; toprak gibi kesif bir maddeden yaratılmış olan şu cismi, aşk göklere ulaştırdı. Koskoca Tûr onun kudretinden raksa geldi, buyuruyorlar, ve nihayet aşkın tasavvurlara sığmayan azamet ve kudretini ifade için Musa'ya Tûr dağındaki ilâhî tecelli mi-

sal veriyorlar ki Âraf sûresindeki âyeti celile bu hakikati göstermekte olup meali aşağıya yazılmıştır.

Musa ; (Ey benim Rabbim ! Bana zatini göster) dedi; Cenabı Hak da; «Beni göremezsin; lâkin şu dağa bak, eğer yerinde karar ederse sen de beni görürsün» buyurdu. Hak, dağa tecelli edince dağ parça parça oldu ve Musa düşüp bayıldı.

İşte aşkın en yüksek ve belîğ ifadesi... Bundan anlaşılıyor ki, insan bütün beşerî sıfatlardan geçmedikçe, Hak'kı görmeğe tahammülü yoktur. İşte bu âyeti celile bu hakikati göstermektedir.

H İ K Â Y E

Padişahın bir cariyeye aşkı ve onu satın alması, cariyenin hastalığı, onu iyi etmek için tedbirler

Mevlâna hikâyeye başlarken bu hikâyeyi dinleyiniz, hakikatta bu, bizim bugünkü halimizdir, diyorlar.

Vaktiyle bir padişah vardı. O, hem din, hem dünya adamıydı. Padişah bir gün adamlarıyla birlikte ava giderken yolda bir cariyeye gördü ve ona âşık oldu. Nihayet cariyeyi satın aldı. Aradan bir zaman sonra kız hastalandı. Padişah sağdan, soldan hekimleri topladı, dedi ki:

— Benim hayatım bir şey değil, canımın canı hastadır; kim ona derman ederse hazinemî vereceğim. Hekimler hepsi birden :

— Canımız fedâ olsun. Bizim hepimiz birer İsa'yız. Elimizde her hastalığın ilâcı vardır, dediler. Fakat kibirlerinden inşaallah demediler. Allahta insanlığın aczini onlara gösterdi. Hekimler ilâç ve tedavi nevinden ne yaptılarsa maksat hasıl olmadı. Cariye gittikçe kil gibi incelmışti. Padişahın göz yaşları ırmak oldu. Nihayet padişah hekimlerin âciz kaldıklarını görünce yalın ayak mescide koştu. Secde yeri göz yaşıyla dolmuştu. Allah'a canı gönülden yalvardı. Bu esnada uykuya daldı. Rüyasında bir pîr göründü, dedi ki :

— Müjde ey padişah, dileklerin kabul edildi. Yarın birisi gelecek o bizdendir.

Padişah uyandı, ve rüyada gördüğünü beklemek için pencerenin önüne oturdu. Bir de gördü ki, karşıdan bir güneş gibi parlak ve faziletli birisi geliyordu. Hemen koştu ve ona yaklaşınca kollarını açıp kucakladı. Hal ve hatır sorduktan sonra o zatın elinden tutup hareme götürdü. Evvelâ hastanın vaziyetini anlattı, sonra onun yanına girdiler. Hekim, hastayı uzun muayene etti ve anladı ki hasta, gönül hastasıdır. Padişaha dedi ki :

— Hekimler hastayı harab etmişler padişahım... Evde kim varsa çıksınlar, hepsini uzaklaştır. Ev, tamamiyle boşaldı. Hekimle hasta-

dan başka kimse kalmadı. Hekim, hastanın nabzını alarak tatlı bir şekilde :

— Memleketin neresi? O memlekette akrabandan kimler var, kimi çok seviyorsun ?

Kız, bütün sırlarını açıkça hekime söyledi. Hekim, kızın anlattıklarını dinlemekle beraber en ziyade nabzın atmasına dikkat ediyordu. Çünkü nabız, kimin adı anılınca fazla atarsa gönlünün istediği o olduğuna hükmedecekti. Bunun üzerine hekim, cariyenin memleketindeki dostlarını ve kendi memleketinden başka nerede bulunduğunu sordu. Kız, bir çok memleketler saydı. Fakat nabızda değişiklik yoktu. Hekim, nihayet Semerkand şehrini sorunca cariyenin nabızı şiddetle attı ve çehresi kızardı, sarardı, ve neticede Semerkand'de bir kuyumcudan ayrıldığını hekime anlattı. Hekim hastalığın aslına erince cariyeye :

— Kuyumcu, Semerkand'in hangi mahallesinde oturuyordu, dedi. Cariye :

— Köprü başında Gatfer mahallesinde, diye cevap verdi. Hekim büyük bir memnuniyet içinde cariyeye :

— Hastalığını anladım. İlişik etme ! Yağmur çemenlere ne yaparsa ben de sana onu yapacağım, dedi ve ayrıldılar. Hekim, padişahın huzuruna gitti, meseleyi tamamiyle anlattı ve dedi ki :

— Padişahım, bu derdin iyileşmesi için o kuyumcuyu Semerkand'den çağır buraya ge sin.

Bunun üzerine padişah derhal ehliyetli bir kaç kişiyi Semerkand'e gönderdi. Bunlar oraya varıp kuyumcuyu buldular ve dediler ki :

— Senin bütün nam ve şanın her yere yayıldı. Sen çok büyük bir san'atkâr imişsin. Padişah kuyumcubaşılık için seni seçti. Şu altınları al, gidelim. Sen şimdi koca bir padişahın nedimi olacaksın. Kuyumcu paraları ve altınları görünce hemen muvafakat etti ve yola düştüler. Nihayet şehire geldiler. Zavallı kuyumcu sevincinden arâp atını koşturarak şehire girmişti. Başına geleceği bilmiyordu. Nihayet onu padişahın yanına götürdüler, padişah ona çok ikram etti, Neticede hekim padişaha, dedi ki :

— Sultanım, bu cariyeciği kuyumcuya ver...

Padişah kabul etti. Kuyumcu ile cariyeye altı ay bermurad oldular ve bu suretle kız da tamamiyle iyileşti. Aradan bir müddet geçtikten sonra hekim bir şerbet yaptı, onu kuyumcuya içirdi. Bu şerbetten sonra kuyumcu gittikçe eriyordu. O kadar eridi ve takattan düştü ki güzelliği şöyle dursun, insanlıktan eser kalmadı ve yüzüne bakılmaz bir hale geldi. Kız, bu vaziyeti görünce kuyumcudan şiddetle soğudu. Kuyumcunun gözünden ırmak gibi kanlar akıyordu. Nihayet uğradığı derdden felâh bulamıyarak öldü, gitti.

Şimdi Mevlâna hakiki aşka ve kuyumcuya yapılan muamelenin aksi tesirini padişahın da göreceğine ve sırların saklanması, edebe riayete dair bir takım mesneviler irad buyuruyorlar ki onları muhtelif başlıklar altında aşağıya dercediyoruz:

* * *

Aşkın yüksekliği hakkında

- 1 — علت عاشق زعلتها جداست — عشق اسطرلاب اسرار خداست
- 2 — هر چه گویم عشق را شرح و بیان — چون بعشق آیم خجل باشم از آن
- 3 — چون قلم اندر نوشتن می شتافت — چون بعشق آمد قلم بر خود شکافت
- 4 — عقل در شرحش چو خرد در کل بنحفت — شرح عشق و عاشقی هم عشق گفت
- 5 — من چه گویم یک رگم هشیار نیست — شرح آن یاری که اورا یار نیست

Tercemesi :

1 — Aşk hastalığı bütün hastalıklardan uzaktır, başkadır. Aşk, Tanrı sırlarının usturlab'ıdır.

2 — Aşkı, şerh ve beyan için ne söylersem söyleyeyim, ne vakit aşka gelirim o sözlerden, o şerhlerden ben utanıyorum.

3 — Kalem, yazı hususunda çok sür'atlidir. Fakat aşk bahsine gelince çatlar.

4 — Akıl, aşkın şerhinde çamura saplanmış eşek gibidir. Aşkın, aşkın şerhini ancak yine aşk yapmıştır.

5 — O eşi olmayan yârin vasfını şerh için ben ne söyleyebilirim. Bir damarımda bile onu anlatmak için akıl yoktur.

İZAH : Hakiki aşk hâstalığı, uzvî hastalıklardan tamamiyle uzak, büsbütün başka bir mahiyet taşır. Her şeyin iç yüzüne, mahiyetine aşk ile girilebilir. Aşk, Tanrı sırlarının usturlab'ıdır. (Usturlab; dairenin dörtte biri olan bir kavistir ki bu âletle güneşin irtifa alınır ve yıldızların vaziyet ve hareketleri tayin edilir). İşte biz Tanrı sırlarını ancak bu usturlab'la çözebiliriz. Yukarıda da izah ettiğimiz gibi aşkın kaynağı Tanrı'nın sevgisi olduğuna göre onu şerh edecek ancak aşkın kendisidir. Mevlâna bunu bir teşbih ile ifade ederek kalem, her şeyin vasfını yazdı; her şeyi bildirdi amma aşka gelince onun dehşetinden çatladı, acze düştü. Aşkı akıl ile idrâk ne mümkün.. Akıl onu idrâk çalışırken çamura düşmüş bir merkeb gibi bocalar, diyorlar ve netice olarak aşkın için ne söyleyebilirim. Onu izah edecek, bir akla malik değilim. Onu anlatacak yine bizzat aşkın kendisidir.

Edeberiyet ve küstahlığın zararları hakkında

Edebi olmıyan, Tanrının lûtfundan mahrum kalır. Musa'nın kavmine Tanrı sofrası gökten inerken birkaç küstah ona kani olmıyarak, mercimek, soğan, dediler. Bunun üzerine gök yüzünün sofrası kesildi. Şimdi Mevlâna, küstahlığın ve edesizliğin cemiyet arasında ne kadar fena izler bıraktığını şu beyitlerle anlatıyorlar :

- 1 — بی ادب تنهانه خود را داشت بد - بلکه آتش در همه آفاق زد
- 2 — از ادب پر نور کشتتست این فلک - وز ادب معصوم و پاک آمد ملک

Tercemesi :

1 — Edebsizin fenalığı yalnız kendinde kalmaz, belki bütün âfâkı ateşe verir.

2 — Bu felek edebden dolayı nurla dolu; melek, edebinden dolayı masum ve temizdir.

NOT : Küstahların fenalıkları yalnız kendilerinde kalmıyarak baştanbaşa bütün cihanı sarar. Edeb ve terbiye insanlar arasında iyi bir muâşeretin esaslarını kor. İşte bunaun için meleklerin daima edeb ve terbiye içinde olmaları onları masum ve temiz yapmıştır. Ve Hak'kın bütün emrine itaat, onları yüceltmıştır. Fakat şeytan küstahlığından dolayı Allah'ın kapısından kovuldu.

**

Sırlarınızı saklayınız

- 1 — گفت پیغمبر که هر که سر نهفت - زود گردد با مراد خویش جفت
- 2 — دانه چون اندر زمین پنهان شود - سراوسر سبزیء بستان شود
- 3 — زر و نقره گز نبودندی نهان - پرورش که یافتندی زیرکان

Tercemesi :

1 — Peygamber dedi ki : Her kim ki sırrını saklarsa muradına çabuk erişir.

2 — Dane yerin altında gizli kaldığı için o'nun bu g ve bahçenin yeşillenmesine sebep oldu.

3 — Altın ve gümüş eğer yer altında gizli kalmasaydı nasıl beslenir ve kıymetli bir maden olurdu.

IZAH : Sırrını gizlemek insanın en kıymetli ahlâki vasıflarından

biridir. Sırrımız içimizde kaldıkça hayali inkişafımız orada tomurcuklanır. İçerisinde bir şey tutamıyarak daima sırrını ona buna açanların işi, toprağın yüzünde kalmış tohumlar gibi beslenemez ve hiç bir işde muvaffak olamazlar. Çünkü insanların pek çoğu olgun bir halde olmadığı için birbirlerini çekememektedirler. Bunun için gizli tutulması icap eden bir sırrı bir ehliyetsize açarsanız sizin o işdeki başarınıza mani olur. Sonra insan karakterinin sağlamlığı da sır saklamanın derecesiyle ölçülür. Ona buna söz taşıyan, kendi şahsî ve ailevî sırrlarını ona buna açanlar halk nazarında daima düşkün ve kıymetsizdirler. Bu kabil insanlara hiç kimse güvenemez ve netice olarak hiç bir işlerinde salâh ve inkişaf görülemez. Sır ancak birbirine güvenmiş iki kimse arasında kalabilir, bir üçüncü şahıs girdimi artık o, sır olmaktan çıkmış ve yayılmıştır. Hülâsa sır tohumunu gömülü olan inkişaf yerinden harice çıkaranlar, onu zayı etmişlerdir.

**

Yine hakikî aşka dair ve her ne yaparsak karşılığını mutlaka görürüz

- 1 — عشقهای کز پی رنگی بود - عشق نبود عاقبت ننگی بود
- 2 — دشمن طاوس آمد پراو - ای بساشه را بکشته فراو
- 3 — آنکه کشتتسم پی مادون من - می ندانده که نخسبد خون من
- 4 — بر منست امروز و فردا برویست - خون چون من کس چین ضایع کیست
- 5 — این جهان کوهست و فعل ماندا - سوی ما آید نداها را صدا

Tercemesi :

1 — Harici renge, harici güzelliğe olan aşklar; aşk değil, akibet ar olur.

2 — Bir çok padişahların, büyük mansıp sahiplerinin azametleri kendilerini mahvettiği gibi, Tavus kuşunun o renkli ve güzel kanatları da onun düşmanıdır ve helâkine sebep olmuştur.

3 — Beni, benden aşağı kimseler için öldürenler bilmiyorlar ki, nihayet benim kanım uyumaz.

4 — Bugün bana ise, yarın onadır. Çünkü benim gibilerin kanı boşuna zayı olmaz.

5 — Bu cihan dağdır, Bizim yaptığımız işler de sesdir. Dağda çıkardığımız sesler, yine bizim tarafımıza gelir.

İZAH : Aşk, ölmeyen, ebedi varlığa olursa hakiki aşktır; yoksa tenge, harici güzelliklere olan aşklar, bugün var, yarın yoktur. Çünkü o güzellik ebedi değildir, yarın solacaktır. Bugün sevdiğiniz güzelin bir hastalık veya ihtiyarlık yüzünden buruşan çehresi, takatsiz ve perişan vücudu, sizde o sevgiden eser bırakır mı? O halde sönen şeylere aşk nedir? Sonra güzellik, mansıp en büyük afettir. Nitekim tavus kuşunun kanatlarından, tilkinin derisinden, filin dişlerinden istifade için, nihayet onların kanlarını dökerler. Bu, insanlar için de böyledir. Güzellik, şöhret, bunlar birer afettir, yalnız bilinmelidir ki öldürülenlerin kanları katiiyen boşa akmaz. İşte Mevlâna bunu en hakiki bir şekilde ifade için dünyayı bir dağa ve bizim yaptığımız işleri de nedere benzetiyor. Dağda ses nasıl aksederse yaptıklarımız da iyi ve kötü mutlaka bize gelecek ve hareketlerimizin akislerini mutlaka görecek; yani zannetmiyelim ki yaptıklarımız yanımıza kalacaktır. Bunu böyle zannedenler en büyük gafillerdir. Ayeti celilede :

« فمن يعمل مثقال ذرة خيراً يره ومن يعمل مثقال ذرة شراً يره »

(Herkim bir zerre hayır yaparsa hayır, yine bir zerre şer yaparsa şer görecektir) buyuruluyor.

H İ K Â Y E

Bakkalla Dudu

Bir bakkalın gayet güzel bir dudusu vardı. Güzel sesli ve gayet fasih söylerdi. Dudu dükkânda bekçilik yapar ve alış verişe gelenlere nokteler söyler, lâtifeler ederdi. Bir gün efendisi evine gitmişti. Dudu dükkânı gözetliyordu. Ansızın fare tutmak için bir kedi atıldı. Dudu can korkusundan dükkânın bir köşesine kaçarken gülyağı şişesine çarptı ve yağlar döküldü. Dükkân sahibi evden gelip gördü ki, dükkân yağ içinde, gülyağı şişesi kırılmış. Çok sinirlendi ve dudunun başına bir yumruk vurdu. Dudunun dili tutuldu ve başı kel oldu. Dudu bir kaç gün hiç söz söylemedi. Dükkâncı çok müteessirdi. Yaptığına nedalet etmişti, ve kendi kendine :

— Eyvah, nimeti elimle deptim. Elim kırılıyadı da bu işi yapmaydım, diye günlerce çırpındı durdu. Nihayet birgün bakkal dükkânda otururken dükkânın önünden başı tas gibi çıplak bir kel geçti. Dudu bunu görünce hemen dile gelip adama bağırdu :

— Hey kel !. Sen neden bu hale uğradın. Yoksa sen de benim gibi gül yağı şişesi mi devirdin ?

Şimdi Mevlânâ, bu kısa fıkra üzerine baştanbaşa hikmet olan aşağıdaki mesnevileri söylüyorlar :

Kıyas Hakikatın tam ölçüsü değildir ve ezeli istidada dair

1 — کار پا کا ترا قیاس از خود مکبر — کرچه ماند در نوشتن شیر شیر

2 — هر دو کون زنبور خوردند از محل — لیک شد زین نیش ز آن دیگر عسل

3 — هر درنی خوردند از یک آنجور — این یکی خالی و آن پر از شکر

Tercemesi :

1 — Temiz kimselerin işini kendi işle kıyas etme. Gerçi arslan mânâsına gelen şir ile süt mânâsına gelen şir aynı şekilde yazılır.

2 — Her iki arı da aynı yerden yediler; fakat birinden zehir, diğerrinden bal hasil oldu.

3 — Her iki kamış bir sulaktan sulandı; fakat birisinin içi boş, o birisi şeker dolu.

İZAH : Şimdi dudû'nun başı tüysüz dervişi kendine kıyas etmesi münasebetiyle Mevlâna, Kıyasın boşluğunu anlatır. Yani kıyas insanı aldatır. Bunun için hiç bir şeyi diğeriyle bir ölçüde tutmamak lâzımdır. Kötü ruhlu bir insan, kendi hareketini, temizlerle nasıl bir tutabilir. Fakat büyük bir gaflet neticesi olarak insan herkesi kendi nefsiyle kıyas etmekte ve bütün aldanışlar, her türlü muvaffakiyetsizlikler buradan gelmektedir. Gerçi surette biriz. Fakat iş ruhta, ruhun terbiyesindedir. Süt ile arslan birbiriyle hiç münasebeti olmayan başka başka iki varlık olduğu halde aynı surette yazılır. Sonra her iki arı da bir yerden yedikleri halde aynı ruh ve karakteri taşıyorlar; birisi bal veriyor, o birisi zehir.

Her iki kamışta bir yerden sulandığı halde aynı vasıfta değildir. Birisinin içi şeker dolu, diğeri boş.

Şimdi arıdır veya kamıştır diye yalnız suretlerine bakıpta ayrı ayrı incelemeksizin kıyas yoluyla bunlara aynı vasfı verirsek elbette aldanırız. Mevlâna bu beyitleriyle ezeli istidadı anlatmak istiyorlar. Her şeyin, Allah nezdindeki ezeli aslında istidadı ne ise hayatta onu gösterecektir. Gerçi terbiye ve tahsil de ruh üzerinde bazı tâdiller yapabilir, fakat aslı değiştiremez. İşte ehlullah her şeyin iç yüzünü aynel-yakîn görürler. Fakat diğer insanlar böyle manevî bir müşahedeye kudretli olmadıklarından ve hatta ulemayı rusum dahi buna vâkıf bulunmadıklarından kıyas yoluna sapsmışlardır.

- 1 - مؤمنش خوانند جانش خوش شود - ورمناقف کوی پر آتش شود
- 2 - میم و واو و میم و نون تشریف نیست - لفظ مؤمن جز پی تعریف نیست
- 3 - حرف ظرف آمد درو معنی چو آب - بحر معنی عنده ام الکتاب
- 4 - بحر تلخ و بحر شیرین درجهان - در میان شان بر رخ لایبغیان
- 5 - وانکه این هر دوزیک اصلی روان - بر کدر زین هر دو رو تا اصل آن
- 6 - زر قلب و زر نیکو در عیار - بی محک هرگز ندانی ز اعتبار
- 7 - چون بسی ابلیس آدم روی هست - پس بهر دستی نشاید داد دست

Tercemesi :

- 1 - Mümin'e mümin derler. Ruhan hoşlanır. Eğer münafık derlerse ateş kesilir,
- 2 - Mim vav, mim nun harflerinde bir şereflik yoktur. Bu harfler ancak mümin lâfzını tarif etmekten başka bir şey değildir.
- 3 - Harf bir zarf, bir kaptır. Mâna ise su gibidir; mâna denizi de onun indinde olan (Ümmülkitap) tır.
- 4 - Cihanda acı ve tatlı denizler ve onların arasında bir berzah vardır ki suyu birbirine karıştırmaz.
- 5 - Bu iki denizin her ikisi de bir asıldan akar amma bunların ikisinden de geç, asla git...
- 6 - Kalp altunla, halis altun ayarda belli olur. Miheke vurmada itibarı olarak onları bilemezsin.
- 7 - İnsan yüzlü nice şeytanlar vardır; bunun için her ele elvermek doğru değildir.

İZAH : Harf, nihayet bir kalıp ve bir zarftan ibaret olup asıl maksad manâdadır. Meselâ, mümin ve münafık lâfızlarında yücelik veya kötülük harflerde değil, manâdadır, ve harfler birer suretten ibarettir.

Meselâ, mümin'e münafık demekle onun zatine fenalık gelmez. İş, münafık lâfzının suretinde değil, onun delâlet ettiği manâdadır. Şimdi

Mevlâna, deniz suyunun acılığı ona zarf olan denizden değil suyun kendi aslındandır. Harf, bir zarf, manâ ise su gibidir. Buyuruyorlar ve (Raad) suresinden (Ümmülkitap) mesnevilerine tazmin suretiyle alıyorlar. Âyeti celile şudur : وما كان لرسولٍ ان يأتي بآيةٍ الا باذن الله لكل اجل كتاب بحواله ما يشاء ويثبت وعنده ام الكتاب

«Hiç bir Peygamber Allah'ın izni olmaksızın kendisinden istenilen bir şeyi getirmeye muktedir değildir. Her devr için yazılmış bir emir vardır. Vakti gelmeyince o yazılan emrin hükmü zahir etmez Allah levhden dilediğini mahiv ve nesih eder, dilediğini ipka eder, ana kitab O'nun nezdindedir.»

Şimdi manâ denizi yani Allah'ın katında bulunan Ümmülkitap'dan maksad nedir, onun izahına çalışalım. (Ümmülkitap) veya (Levhikaza) ki buna (Levhi mahfuz) da derler. Buraya nakşolunan bozulmaz ve değişmez. Fakat aşağıda hususi bahsinde izah edileceği veçhile insanın gittikçe salâh kesbetmesine ve aldığı vaziyete göre Allah onun kaderi üzerinde istediği tahavvülü yapar ve âyetlerin hükümleri devire göre değişir.

Hülâsa, bütün eşya ve suretler, harfler menzilesinde olup bu harflerdeki manâ da su gibidir ki aslı manâ denizine bağlıdır. Binaenaleyh insanın said veya şaki yani iyi veya fena oluşu kalıbından değil, belki manâ denizinden yani Allah'ın indindeki levhi mahfuzdandır ki her şeyin hakikatı ve hepimizin mukadderatı oraya yazılmıştır. Yazılı olan her ne ise vakti geldiğinde hükmünü icra eder. Şimdi Mevlâna insanın said veya şaki oluşunu manevî deniz suyuna benzeterek bunların aralarında birbirine karışmaya mâni olan bir hicap olduğunu söylüyorlar ve o hicap ezeli istidad itibarıyla birbirleriyle birleşemezler, çünkü o berzah buna mânidir. Şimdi Hazreti Pir bunu şöyle bir misalle daha açıklıyorlar: Halis altunla kalp altunu ayırabilmek için mihenk taşına vurmaya lâzımdır. Bunu itibarı olarak bilemeyiz ve aldanırız. Bunun gibi insanı kâmil ile alelâde insanı ayıran vasıflar vardır. Nihayet Cenabı Mevlâna bahsi şu nasihatla bitiriyorlar: Dünyada adam suratlı öyle şeytanlar, öyle ayarsızlar vardır ki, daima onlardan sakının ve rast gele herkese el uzatmayın...

Taassup yüzünden hiristiyanları öldüren Yahudi padişahının hikâyesi

Yahudiler zamanında çok zulüm yapan ve İsa düşmanı bir padişah vardı. Hiristiyanlara çok eziyet ediyordu. Halbuki İsa ile Musa, yalnız surette ayrı ve ruhta bir, iki yar idiler. Şaşı padişah bunu iyi

görememiş, anlayamamıştı. Tıpkı bir usta ile şaşı çırağının şu hikâyesi gibi... Ustanın birisi çırağına çabuk içeriye gir, falan şeyeyi alda gel dedi. Çırak gitti ve odadan ustaya seslendi :

— Usta! Burada iki şişe var, hangisini getireyim?. Usta cevaben :

— Ulan, şişe iki değildir, dikkat et!. Buna karşı çırak, ikidir, diye ısrar edince usta :

— O halde şişenin birisini kır dedi, çırak şişeyi yere attı, ve o tek şişe de kırıldı.

İşte padişah ta öyle ruhî bir şaşı idi ki, bu körlüğünden dolayı binlerce adamı öldürtmüştü. Fakat zulüm iman ateşini gideremez. Bunun için padişahın hilekâr bir veziri vardı. Bir gün padişaha dedi ki :

— Padişahım, bunları öldürmekte bir fayda yok. Dinin kokusu zail olmaz, o bir sırdır. Bunun üzerine padişah vezire sordu :

— O halde ne yapalım. Bunun çaresi ne ? Vezir cevap verdi :

— Ben şöyle bir çare düşünüyorum. Bana yalandan öfkelenerek beni dar ağacına yolla. Tam asılacağım zaman bir kaç kişi sizin nezdimizde bana şefaata etsin ve böylelikle beni kurtarmış olun, ve bu hareketi şöyle kalabalık bir yerde yaptırın. Sonra da beni herhangi bir şehre sürgün edin. Bak ben orada ne fitneler çıkaracağım dedi. Padişah bu hileyi çok muvafık gördü, ve vezir ne dediyse yaptı. Nihayet onu uzak bir şehre sürdü. Vezir o şehirde bütün halka kendisini Hıristiyan tanıtıyor ve sürgünlüğüne sebebin de bu olduğunu ileri sürüyordu. Halk yavaş yavaş vezirin etrafında toplanıyorlar, bu da onlara vaizler yapıyor ve Hıristiyanlığın faziletini anlatıyordu. Hıristiyanlar ona tamamiyle inandılar, bağlandılar, veziri kendilerine halife yaptılar. Vezir vaziyeti zaman zaman padişaha uzun namelerle bildiriyor, padişah ta cevaben, memnuniyetini yolluyordu. Şimdi vezir artık hileye başlamıştı. İsa kavmi oniki sıbata (bölüğe) ayrılmıştı, oniki de Emir vardı. Vezir bundan istifade ederek her Emirin adına güya İncil'den alınma bir talimatname düzdü. Bu talimat ve tomarlardaki hükümler birbirine benzemiyordu. Meselâ, birisinde riyazat ve açlığın faziletini anlatırken bir diğer tomarda riyazat faydeli değildir, senin açlık çekmekliğün ma'buda şirk koşmadır, diyordu. Velhasıl buna mümasil her Emire ayrı ayrı talimatnameler düzdü ve oniki tomar yaptı. Bunları yazdıktan sonra artık vaaz ve nasihatı bırakıp halvete girdi. Tam kırk gün orada kaldı. Halk onun va'z ve nasihatından mahrum kaldıklarından dolayı deli oldular ve hepsi birden vezirin yanına giderek :

— Biz sensiz kötü bir hale düştük. Karışıklık içindeyiz. İnayet et, bizden ayrılma, diye yalvardılar. Vezir bir çok düşünceler ve yapacak hallerden sonra :

— Ey müridler, şu malûmunuz olsun ki, İsa bana : (Hep arka-

daşlarından ayrıl yalnız kal) diye vahiy etti. Bundan sonra konuşmağa izin yok. Elveda, ben artık öldüm. Yükümü dördüncü kat göğe ilettim. Orada İsa'nın yanında oturacağım, dedi. Bir müddet sonra bütün emirleri ayrı ayrı yalnızca yanına çağırttı ve her birine :

— İsa dininde Tanrı vekili ve benim halifem sensin, kim sana tabi olmaz ve diğer Emirler seni tanımazsa onları öldür, as, kes... Ama ben sağ iken bunu kimseye söyleme, dedi ve her birine bu şekilde ayrı ayrı evvelce hazırladığı tomarları dağıttı, hepsine de, benden sonra naib sensin, dedi. Bundan sonra daha kırk gün halvette kaldı, nihayet kendisini öldürüp zalim varlığından kurtuldu. Halk, vezirin ölümünü haber alınca kabrinin üstü kıyamet yerine döndü. Mezarının toprağını herkes başlarına serptiler, ve nihayet halk ayaklandı ve Emirlerinden vezirin yerine bir halife yapılmasını istediler.

Bu arada emirlerden birisi çıkıp :

— O muhterem zatın vekili benim, işte tomar, dedi.

Bunu duyan diğer emirler ayrı ayrı kendi tomarlarını göstererek halifelik iddiasına kalkıştılar ve her birinin elinde bir tomar ve bir de kılınç vardı. Emirler birbirlerine girdiler. Bu arada yüzbinlerce Hıristiyan öldü; sel gibi kanlar aktı. Vezirin ektiği bu kötü tohum bu şekilde nema bulmuş oldu.

— Kısa bir not — Hıristiyanlıkta İncil muhtelif şekiller almıştır ve herbiri başka hükümleri havi olduğundan itikad ve dinde bir takım teşevvüşler yarattığı görülmektedir.

Şimdi Mevlâna bu hikâye üzerine aşağıdaki mesnevileri söylüyorlar:

**

Hiddet, şehvet ve garazın, ruhu körletmesi ve doğru yoldan alıkoyması

- خشم و شهوت مرد را احوال کند - زاستقامت روح را مبدل کند
— چون غرض آمد هنر پوشیده شد - صد حجاب از دل بسوی دیده شد
3 — چون دهد قاضی بدل رشوت قرار - کی شناسد ظالم از مظلوم زار

Tercemesi :

- 1 — Hiddet ve şehvet insanı şaşı yapar, ruhu doğru yoldan ayırır.
- 2 — İnsana garaz gelince hüner örtülür, gönülden yüzlerce perde gözün önüne gerilir.
- 3 — Kadı, gönülünden rüşvet almağa karar verince, zalimle mazlumu nasıl ayırt edebilir.

İZAHİ : Hiddet ve şehvet öyle bir kuvvettir ki varlığımızı sardığı zaman gözlerimiz kör olur; yani basiretimiz kapanır ve hiç bir tehlikeyi göremeyiz. İşte bunun içindir ki bütün fenalıklar hatta bütün cinayetler öfkenin ve şehvetin neticesidir. Çünkü bu halde iken hareketimizin uereye varacağını bilemeyiz. Akıl ve idrakimiz tamamen durmuş ve basiretimiz bağlanmış. Zannederiz ki öfke ve şehvet anında yaptığımız işleri kimse görmüyor, bilmeyor. Halbuki hareketimiz her zaman göz altındadır. Garaz da böyle, hatta daha ağırdır. Garaz öyle bir ateştir ki varlığımızı sardığı zaman tamamen sapıtırız. Gözümüz kararır, hakikati göremiyerek her türlü kötülüğü yaparız. Garaz halinde kadı da yolunu şaşırır, hâkim de... Bunun için kadı bir defa rüşvete karar verince artık karşısındakilerin hangisi zalim, hangisi mazlum, bunu ayıramaz. Rüşvetin kuvveti önünde bütün hak ve adalet düşünceleri erimiştir. Çünkü kadı alacağı altunların zevk ve iştihası içinde bütün nefsanî hevesleri öyle kabarmış ve vicdanı öyle kararmıştır ki, artık zâlimi mazlum ve mazlumu zâlim yerine koymaktan hiç bir azap duymaz.

**

Hakiki fail ve mutasarrıf O'dur

- 1 — خفته از احوال دنیا روز و شب - چون قلم در نیچه تقلیب رب
- 2 — هر که او نیچه نیند در رقم - فعل پندارد بجنبش از قلم
- 3 — مرغ بر بالا پران و سایه اش - می دود برخاک پر آن مرغ و ش
- 4 — ابلهی صیاد آن سایه شود - میرود چندانکه بی مایه شود
- 5 — شمه زین حال عارف و نمود - خلقی را هم خواب حسی در ربود

Tercemesi :

- 1 — Ârif olanlar dünya ahvalinden gece ve gündüz uykudadırlar. Onlar, Rabbin elinde çevirdiği kalem gibidirler.
- 2 — Herkes yazan eli görmez de fiil ve hareketi kalemden sanır.
- 3 — Kuş yukarıda uçuyor, gölgesi toprağa vurmuştur.
- 4 — Ahmağın birisi de gölgeyi kuş zannederek onu avlıyacağını diye takati kesilmiştir.
- 5 — Allah, ârifin halinden insanlara pek azını gösterdi. Halk ise hissî bir uykuya dalmış ondan gaafildir.

İZAHİ : Cenabı Mevlâna, ârif yani ehlullahtan gayrilerin dünya içinde uykuda olduklarını beyandan sonra diyorlar ki : Âlemde her ha-

dise, her vakıa Rab'bin kabzasında evirip çevirdiği kalem gibidir. Nasıl ki yazıyı yazan kalem değil insandır, kalem ancak bir yazı vasıtasıdır. Bu böyle olduğu halde biz yazıyı kalemden sanırız. Bütün mükevvenatta olup biten hadiselerin asıl failini göremiyerek bunların muayyen kanunlar ve sebepler altında kendiliğinden vukua geldiğine hükmediyoruz. Halbuki yapan O'dur. Sonra Mevlâna insanın bu gafletini şöyle izah ediyor : Bu gafiller yukarıda uçan kuşun toprağa vuran aksini kuşun kendisi sanırlar da gölgeyi avlıyacağız diye takatsız kalıyorlar. Yani bütün âlem bir gölgeden ibaret olup eşyanın da hakikati vücudu yoktur. Ancak, Allah ile mevcuttur. Bu böyle iken biz bu gölgeyi vücudun kendisi zannederek hayat boyunca didinip uğraşmaktayız.

Hakikati ancak ârifler sezmede olup biz de, onların kemallerinden nihayet bir zerre mevcuttur. Çünkü, biz, cesed ve suret âleminin zahiri hisse bağlı uykusu içindeyiz.

**

Zahiri duygulardan feragat hakkında

- 1 — پنبه اندر کوش حس دوز کنید - بند حس از چشم خود بیرون کنید
- 2 — بی حس و بی کوش بی فکر شود - تا خطاب ارجعی را بشنوید

Tercemesi :

- 1 — Bu aşağılık duygu kulağına pamuk tıkayın!.. Ten gözünden duygu bağını çözün.
- 2 — Duygusuz, kulaksız, fikirsiz olun ki, (IRCI) hitabını duyabileceğiniz.

İZAHİ : Mutasavvifeye göre bizim harici beş duygumuz asıl iç benliğimizdeki mânevî hislerin inkişafına mâni olduğundan hakikati göremiyoruz. Bu harici duygular bizi maddî hayata sıkı bağlayan beş penceredir ki bizim iç varlığa dönmemize esaslı mânidirler. Zaten bu duygular birer vasıttadan ibaret olup, duyan, gören benliğimiz ve şuurumuzdur. Nitekim dalgınlık halinde iken en yüksek bir sesi bile duymadığımız, gözümüzün önünden geçeni görmediğimiz her zaman vakidir. Sonra derin düşündüğümüz veya yüksek bir musiki eseri dinlediğimiz zaman gözlerimizi yumar ve her şeyden geçerek bütün varlığımız kulak kesilir ve içimizde başka bir duygunun bizi sardığını idrak ederiz. İşte Mevlâna diyor ki : Sizi madde âlemine bağlayan bu duyguları atarak ve nefsin bütün haz ve şehvetlerinden sıyrılarak asıl hü-

viyetinize avdet etmiş olursanız o yüksek hisleri kendinizde bulur ve Allah'ın : « يا ايها النفس المطمئنة ارجعي الى ربك راضية مرضية »

(Ey nefsi mutmeinne Rab'bına dön) hitabını işitmiş olursunuz.

* * *

Biz vasıtayız, her şey O'ndandır

- 1 — ماچو چنکیم و تو زخمه میزنی — زاری ازمانی تو زاری میکنی
- 2 — ماچو ناییم نوا ازما زتست — ماچو کوهیم صدا درما زتست
- 3 — ما که باشیم ای تو مارا جان جان — تا که ما باشیم باتو در میان
- 4 — ماعد مهائیم وهستیهای ما — تو وجود مطلق فانی نما

Tercemesi :

1 — Biz bir çenk gibiyiz, sen ona mızrab vurmaktasın. İnleme bizden değil, sen inlemektesin.

2 — Biz ney gibiyiz. Bizden çıkan nevâ sendendir. Biz dağ gibiyiz, bizdeki sadâ sendendir.

3 — Biz kim oluyoruz, ey canımızın canı ki seninle beraber ortada olalım.

4 — Biz yok'uz, bizim varlıklarımız da yoktur. Sen, fanî suretler gösteren bir vücudu mutlaksın.

İZAHI : Yukarıki hikâyede vezirin bütün müridleri ona nasıl perestiş ediyorlar ve onu her şeyde işlerine vekil yapıyorlarsa Mevlâna da bu mesnevilerinde zahirden mazhar'a intikalle Hak'ka teveccüh ederek diyorlar ki : Ey Rab'bımız; biz, bir çenk'iz, bir nay'ız, bir dağ'ız. Bizden çıkan iniltiler, nağmeler, aksisedalar hep sendendir. Biz senin varlığının önünde hiç'iz. Sen, bir vücudu mutlaksın ki, varlığın, hic bir yere izafe edilemez.

Yukarıda Cenabı Pir'in tasavvufî meslekleri olan vahdeti vücudu izah ederken bu noktaya uzun temas etmiştik. Okuyucuların o bahse bir daha dikkatlerini çekerim. Şimdi meselenin daha iyi tecellisi için meşhur mutasavvıf (Fahreddin İrakî) nin (Lemeat) ından şu üç beyti alalım:

* * *

Hak her yüzde bir başka tecelli çehresi göstermektedir,

- 1 — چون جمالش صد هزاران روی داشت — بود در هر روی دیدار دگر

2 — لاجرم هر ذره را بخود باز — از جمال خویش رخسار دگر

3 — چون یک است اصل عدد از بهر آن — تابود هر دم گرفتار دگر

Tercemesi :

1 — Onun (Tanrı)nın cemâli yüzbinlerce yüze malik olunca her yüzde başka bir çehre tecelli etmektedir.

2 — Nihayet her zerreye, kendi cemalinden başka bir yüz göstermektedir.

3 — Sayıların aslı bir sayısı olduğu için her zaman başka bir kayda uğramaktadır.

Görülüyor ki Fahreddin İrakî, nihayet bütün varlığı, Hak'kın sıfatının tecellileri olarak alıyor. Yani her şey kendi istidadına göre türlü renk ve şekillerle O'nu göstermektedir. Sonra İrakî, hakimane bir buluşla nihayetsiz olan sayıların aslı bir sayısıdır. Bir sayısı kaldırılınca adetler hiç bir şey ifade etmez. Muallim Naci de şu güzel beyitleriyle bu hakikati ne güzel ifade ediyor :

Kesrette hezar renge girmiş
Her sûrete başka renk vermiş.
Bulmaz o tecelliyat gayet
Âdat nasıl bulur nihayet.

* * *

Hakiki fail ve cebir

1 — توز قرآن باز خوان تفسیر بیت — گفت ایزد «مارمیت اذ رمیت»

2 — کر بپر انیم تیر آن نه زماست — ما کجان و تیر اندازش خداست

3 — این نه جبر این معنیء جباریست — ذکر جباری برای زاریست

4 — زاریء ما شد دلیل اضطرار — خجلت ما شد دلیل اختیار

Tercemesi :

1 — Bu beytin tefsirini Kur'andan oku. Allah, (Attığın zaman onu sen atmadın) dedi.

2 — Eğer biz bir ok atarsak o bizden değildir. Biz yayız, bizden oku atan Tanrı'dır.

3 — Bu cebir değil, burada Hak'kın cebbarlığının manâsı var-

dır. Cebbarlığı anmak ta ancak Allah'a tazarru içindir.

4 — Bizim tazarru ve figanlarımız, muhtar ve kudretsiz kaldığımızın, utanmalarımızda bizde ihtiyar olduğunun delilidir.

İZAHİ : Birinci beyitteki âyeti celile surei ENFAL'dedir.

(فلم تقتلوهم ولكن الله قتلهم وما رميت اذ رميت ولكن الله رمى) «Onları siz öldürmediniz fakat Allah öldürdü, onu sen atmadın, ancak Allah attı...»

Hicretin ikinci senesine tesadüf eden (Bedr) muharebesinde düşmanlar, gerek silâh ve gerek adet itibarıyla çok üstün olduğu halde muharebeyi müminler kazanmış ve Mekke'liler darma dağınık olmuştu. Peygamber harbe başlarken bir avuç toprak alarak (Yüzleri müstekreh olsun) diye düşman cephesine doğru atmıştı. İşte o vakit nazil olan bu âyet, bu zaferin ilâhî bir kudretin eseri olduğunu ve atılanın da ancak Allah tarafından atıldığını ifade etmektedir ki, bundan Cenabı Hak'kın bizim bütün kuvvetlerimizin tamamen mutasarrıfı olduğu mânâsı çıkmaktadır. Şimdi böyle olunca acaba tamamiyle CEBRİYEciliğe gitmiş olmuyor muyuz? Yani kulun hiç bir hareketinde bir irade ve ihtiyar yok mudur? Elbette vardır ve ona İRADEİ CÜZİYE diyoruz. Şimdi Mevlâna ihtiyarımızın taalluk ettiği kısımla etmiyeni şöyle ayırıyorlar : Bizim figan ve giryanlarımız ihtiyarsız ve muhtar kaldığımızı ve utanmalarımız nedametlerimiz de ihtiyarımıza delildir. Yani ne vakit ki elimizden hiç bir şey gelmiyerek KADER'in kudreti altında inliyorsak bunda muhtarız, ve onun kaldırılması ancak yedi kudrete müteallıktır. Sûrei ENAM'da : وان يمسهك الله يضرب فلا تكشف له الا هو (Eğer Allah size bir zararla messederse onu ancak yine kendisi kaldırır.) Fakat yaptığımız her hangi bir işden nedamet duyuyorsak onda ihtiyarımız vardır. Nedamet olduğuna göre yapmıyabilirdik. Ne hacet, eğer böyle bir ihtiyara sahip olmasaydık mesuliyette bahis mevzuu olmazdı. Nitekim hayvanat yaptığı hareketten nedamet duymaz. Çünkü ihtiyar yoktur, ve bunun için sorumlu da değildir.

Netice olarak Mevlâna diyor ki : Derdülalem bizim uyanık ve agâh olmamızın yegâne sebepleridir. Böyle derdli ve agâh olanlar ise Hak'kın tasarrufunu daha esaslı anlamışlardır. Mevlâna bir mesnevîsinde:

هر که او بیدار تر پردرد تر - هر که او آکاهتر رخ زرد تر

[Her kim uyanıksa derd içindedir, her kim hakikatten agâh ise yanağı sarıdır.] diyorlar ki insanın; tasarruf ve kudreti ilâhiyeyi ancak böyle bir derd ve agâhlık içinde duyabileceğini anlatıyorlar.

***

Tekrar ihtiyar ve cebir hakkında

1 — درهر آن کاری که میست بدان - قدرت خود را همی بینی عیان

2 — در آهرن کاری که میلت نیست خواست - اندران جبری شدی کین از خداست

3 — انبیا در کار دنیا جبریند - کافران در کار عقبا جبریند

Tercemesi :

1 — Senin her hangi bir işe meylin ve arzun varsa o işde kendi kudretini apaçık görürsün.

2 — Hangi işe meylin yoksa o işde cebri olur, bu Hüda'dandır, dersin.

3 — Peygamberler dünya işinde, kâfirler ise ahiret kârında cebridirler.

İZAHİ : Çok arzu ettiğimiz bir işi yapmağa teşebbüs ederde o işde istediğimiz gibi oluverirse büyük bir zevk içinde, onu ben yaptım, diye böbürlenir ve kendimizi ihtiyara sahip görürüz. Halbuki işler bizim arzumuzun hilâfına olursa, o vakit cebriliğe meyil ederek; bu, Allah'tandır, deriz. Peygamberler ise dünyaya talip olmadıklarından dünya işinde cebridirler, yani her şeyi Allah'a verirler. Kâfirler ise ahirete meyletmediklerinden dünya işini kendilerinin yaptıklarına ve ahiret işinin de Hak'dan geldiğine kanî olarak ahiret işinde cebridirler. Çünkü Peygamberlere ahiret işi ihtiyardır. Bu sebeple dünyadan nefret etmişlerdir. Cahillere ise dünya işi makbuldür. Netice şudur ki bir kimsenin kalbinde dünya sevgisi ahiret sevgisinden ziyade olursa o kimse gafildir ve cahiller zümresindedir.

***

Suret ayrı ayrı, fakat nur birdir.

1 — چون بصورت بنگری چشم تو دوست - تو بنورش درنکر کر چشم رست

2 — ده چراغ ارحاضر آید درمکان - هر یکی باشد بصورت غیر آن

3 — فرق نتوان کرد نوری هر یکی - چون بنورش روی آری بی شکی

4 — درمعانی قسمت و اعداد نیست - در معانی تجزیه و افراد نیست

5 — صورت سرکش کذازان کن برنج - تا به بینی زیر او وحدت چوکنج

Tercemesi :

1 — Sen surete baktıkça gözün ikidir, suretten kurtulur da onun nuruna bakarsan, birdir.

2 — Bir mekânda on çırağ bulunsun: çırağlar surette birbirinden ayrıdır.

3 — Fakat nuruna bakarsan her çırağın ziyasını birbirinden ayırt edemezsin.

4 — Mânalarda taksim ve sayı yoktur, onu parçalara, fertlere ayırmak da yoktur.

5 — Serkeş olan sureti erit ki onun altında vahdet hazinesini göresin.

İZAHİ : Bütün kâinat cisim ve suret itibariyle sonsuzdur, fakat ruh itibariyle birdir. Ehlullah indinde bütün bu suretlerin hüviyet ve ruhu Allah'tır. Sathî nazarla gördüğümüz bu sonsuz çokluk, onun eşyada taayyününden ibaret olup, eğer eşyanın suretlerine değil de asıllarına bakmağa muktedir bir basirete sahip olursak onların tek bir nurun muhtelif akislerinden ibaret olduğunu sezeriz. Mevlâna bunu bir teşbih ile ifade ediyorlar. Bir yere yüzlerce lâmba konya onlardan gelen ziyayı ayıramayız. Hepsi kül halinde akseder. Fakat suret itibariyle kaç lâmba ise ayrı ayrı görülür. Bunun için manalarda taksim ve sayı yoktur. O, tecezzi de kabul etmez. Binaenaleyh Allah, kâinatın hakiki manâsı olup bir'dir.

H İ K Â Y E

İsa dinini mahve çalışan diğer bir Yahudi padişahı

Yukardaki hikâyede zikredilen ve Hıristiyanlığı mahve çalışan Yahudi Padişahının neslinden bir padişah daha zuhur etmişti. Zaten iyiler giderlerse onların iyi usul ve âdetleri kalır. Kötülerin de zulümleri, kalarak herkese kötü örnek olur. Bu mel'un Yahudi padişahı da yine Hıristiyanları mahv için başka bir tedbirde bulundu. Büyük bir ateş yaktırdı, onun yanına da bir put diktirdi ve dedi ki :

— Kim bu puta taparsa kurtulur; secde etmeyen tam ateşin ortasına atılacaktır.

Nihayet bir kadını çocuğu ile beraber ateşin önüne getirdiler. Yahudi padişahı heman atıldı ve kadının kucağından çocuğu alıp ateşe attı. Kadın bundan büyük bir korku ve teessür duyarak heman puta secde etmeğe hazırlandı. Çocuk anasının bu vaziyetini görünce ateşin içinden şöyle haykırdı :

— Ana ! . ben ölmedim, gel ! ben, zahirde ateşteyim amma, burada çok iyiyim.

Gel ! Sen de ateşe gir de buradaki gülleri ve yaseminleri gör. İb-

rahim'in sırları sana da aşikâr olacaktır. Ana!... senden doğarken ölmü görüyordum; senden ayrılmaktan pek korkuyordum. Zira senin rahminden daha geniş, daha rahat, daha ferah bir yer nerede bulacağım, diye düşünüyordum. Halbuki senden doğunca havası hoş, rengi güzel ve çok geniş bir âleme gelip dar bir zindandan kurtuldum. Fakat şimdi, şu ateş içindeki sükün ve rahatı bulunca da bu dünyayı ana rahmi gibi görmeğe başladım.

Ana!... bu ateş içinde bir âlem gördüm ki, her zerresinde bir İsa nefesi var. Şekli yok, fakat kendisi var bir cihan. O zahiren var olan dünya ise sebatsız bir şekilden ibarettir. Ana !... Analık hakkı için gel, bu ateşe gir. Artık şimdi bu ateşin ateşlik hassası mahvolmuştur. Sen orada, o köpeğin sahte kuvvetini gördün, gel de burada bir de Tanrı'nın yüce kudretini temaşa et, dedi ve ahaliye hitap ederek :

— Ey iman edenler!... hepiniz ateşe girin, diye bağıyordu. Halkbu sestem dehşet içinde kalmışlardı. Bunun üzerine kadın ve erkek, kimsenin cebri olmadığı hâlde kendilerini ihtiyarsız olarak ateşe atmağa hazırlanmışlardı. Hatta padişahın adamları, ateşe atılmak isteyenleri menetmeğe çalışıyorlardı. Yahudi padişahı yüzü kara, mahcup ve muztarip oldu. Görüyordu ki, halk eskisinden bin kat fazla imana âşık idiler. Padişah döğündü, elbisesini yırttı ve perişan bir halde ateşe yüz çevirip dedi ki :

— Neye yakmıyorsun, ne oldu senin bu yakıcılık kudretin... Hatta ateşe tapanı bile yakarken şimdi ne hale uğradın !...

Ateş cevap verdi :

— Ey Şaman !... ben yine o ateşim. Hele bir içeri gel de hararetimi gör. Benim tabiatım değişmedi. Fakat ben Tanrı kılıncıyım, izinle keserim. Benim yakışım din sultanının emriyledir.

Bunun üzerine padişaha bu inadı bırakmasını bütün nedimleri söylemişlerse de vaz geçmedi, onların da elini bağlattı ve daha bir çok kimseleri onunla beraber ateşe attı. Bu defa ateş eskisinden kırk arşın daha yükselerek atılanları anide cayır cayır yaktı.

Kısa bir izah :

Bu yüksek hikâyede Mevlâna, şu hakikatı tebarüz ettiriyorlar : Her şey ve bütün unsurlar, kendi hassalarını ızhar etmekte Hak'kın iznine bağlıdır. Evet.. Ateş yakar, rüzgâr, kasırga halinde yıkar, yumar.. Toprak bir feyz menbaıdır, her şey sudan hayat bulur ve böylece Allah'ın sünnetini kimse değiştiremez. Fakat bazan bu âdetler ve sünnetler harikülâde bir vasf alırlar. Ateş yakmaz olur; tufan istediğini boğar, istediğini selâmet sahiline çıkarır. Mesele odur ki; kalb, Hak'ka çevrilsin, onda fanî olabilelim. İman ateşi her an kalbimizde parlasın. İşte o vakit her şeyin özel hassasının ancak Hâlık'ın izniyle vücut bulduğunu görürüz.

Sonra Mevlânâ, ateşteki çocuğun lisanından şu hakikatı beyan edi-

yorlar : Çocuk ana rahminde iken oradan daha geniş ve daha lâtif bir yere çıkacağını idrâk etmiyordu. Hakikî hayattan gafil olan bizler de bu dünyanın o ebedî âleme nisbetle ne kadar dar, ne kadar sıkıntılı olduğunu bilemiyoruz. İşte bu dar idrâk ile tıpkı ana rahmindeki çocuk gibiyiz.

***

**İyilik de, kötülük de kıyamete kadar anılır;
Yıldızlar ve tesirleri**

- 1 — Herke aubnehad naXoş senti — سوی اونفرین رود هر ساعتی
- 2 — نیکوان رفتند وستنها بماند — وزلثیمان ظلم ولعتها بماند
- 3 — تاقیامت هرکه جنسی ان بدان — در وجود آید بود رویش بدان
- 4 — هرکه را با اختران پیوستگیست — مرور را با اختر خود هم تکلیست
- 5 — طالعش کر زهره باشد در طرب — میل کلی دارد وعشق وطلب
- 6 — ور بود مریخیء خونریز او — جنک و بهتان و خصومت جویداو
- 7 — آختراند از ورای اختران — کاحتراق ونحس نبود اندران
- 8 — سایر ان در آسمانهای ذکر — غیر این هفت آسمان نامور
- 9 — هرکه باشد طالع اوزان نجوم — نفس او کفار سوزد در رجوم
- 10 — خشم مریخی نباشد خشم او — منقلب رو غالب ومغلوب خو
- 11 — آنچه از دریا بدریامی رود — از هم آنجا کامد آنجای رود

Tercemesi :

- 1 — Her kim fena bir âdet koyarsa ona her saat nefret ve lânet gider.
- 2 — İyiler gittiler; iyi âdetleri kaldı. Kötülerin de zulüm ve lânetleri...
- 3 — O kötülerin cinsinden gelenlerin yüzleri, kıyamete kadar onlara meyleder.

4 — Her kimin bir yıldızla irtibat ve münasebeti vardır, o kimse kendi yıldızıyla yeler, dolaşır.

5 — O kimsenin talii eğer zühre yıldızıysa daima çalıp çağırmağa, aşka meyleder.

6 — Eğer daima kanlar döken Merih yıldızıysa cenk, iftira ve husumet arar.

7 — Fakat bu yıldızların maverasında (arkasında) yıldızlar vardır ki, onlarda zeval, nuhuset, yakıcılık olmaz.

8 — Bu yıldızlar yedi kat göklerden ayrı başka göklerde seyredeler.

9 — Her kimin talii o yıldızlardansa onun sahibi kâfirleri yakar ve taşu tutar.

10 — O'nun hışmı Merihe mensup olan avamın hışmına benzemez. Merih avama galipdir. onlara tesir eder fakat havassa galip değildir.

11 — O şey ki denizdendir, yine denize gider. Yani bir şey nereden gelmişse yine oraya gidecektir.

İZAHİ : Mevlâna bu mesnevilerinde yukarıda hikâyesi geçen zalim Yahudi Padişahını misal alarak, her kim dünyada kötü bir âdet korsa, kıyamete kadar lânetle anılır. Onların cinsinden gelenlerde kötülüğe meylederler. İyilerin de iyiliğinden daima stayişle bahsolunur. İyi su ve kötü su damar damar olup birbirine karışmaz. İyiler ve kötülerde böylece ayrı ayrı cinsdendirler.

Sonra Mevlâna eski ilmi nucum âlimlerinin fikir ve kanaatlerini bildirerek diyorlar ki : «İnsanların karakteri ve ruhi durumu ile yedi yıldızın bir alâka ve münasebeti vardır. Herkes hayatta o yıldızın tesiri altında yaşar.»

Yukarıda da dediğimiz gibi Zühre yıldızı ile alâka, aşk ve şevke, Merih ile münasebet gazap ve husumete delâlet eder. Böyle bir münasebetin bugünkü müsbet ilimle izahı mümkün değildir. Şöyle düşünülebilir ki yukarıda (kez neyistan) beytinin izahında uzun tafsilât verildiği veçhile ruhtar, melekût âleminde şuhud âlemine inerken muhtelif menzillerde ve bu arada ecrâmı semaviyede dahi uzun bir devir kaldılar. Olabilirki her menzilden diğerine geçerken o âlemin karakterinden bir şeyler alabilirler.

Sonra Mevlâna diyorlar ki, bu yıldızların arkasında öyle yıldızlar vardır ki bunlar yedi kat gökten büsbütün başka bir âlemde seyredeler ve bunların nuhusetle ve ihtirakla bir münasebeti yoktur. Her kim hakikatî Muhammediye güneşinden nur alan insanı kâmil yıldızlarından birine mensup olursa o yıldızın hassası altında terbiye görür. İşte ehlullah esma ve sıfatı Rabbanî'den nur aldığı için bu yıldızlara mensuptur ki bunlarda zeval ve tegayyür yoktur. Bunlar ne birbirine mut-

tasıl, ne de birbirine uzaktır. Nitekim bugünkü astronomî, keşfedilen bu yıldızların arkasında daha bilinmeyen nice yıldızlar olduğunu söylüyor. Sonra Mevlâna bahsi şu yüksek hakikate bağlayarak bitiriyorlar. Her şeyin ezeli hüviyeti ne ise ona doğru gider. O şey ki deryadandır, ne kadar muhtelif şekillere girerse girsün akibet yine oraya rucu edecektir. Cüz'ler kendi küllerine giderler. Meselâ, güneşin hararetiyle buhar yükselir, bulut olur ve havanın burudetiyle bulut suya inkilâp eder. Ruh da böyledir. Maddî ve manevî nice seyirler yapar, fakat akibet merkez ve medarına rucu eder.

* * *

Putların anası nefis putudur

- 1 — مادر بتها بت نفس شماست — زانکه این بت مارو آن بت اژدهاست
- 2 — آهن وسنگست نفس و بت شرار — آن شرار از آب میکیرد قرار
- 3 — سنگ و آهن ز آب کی ساکن شود — آدمی با این دو کی ایمن بود

Tercemesi :

1 — Putların anası sizin nefsinizin putudur. Çünkü surî olan put, yılan; fakat nefsin putu ejderhadır.

2 — Nefis putu demir ve taştan ibaret olan çakmak gibi olup put ise kıvılcımdır; ateş su ile zail olur.

3 — Fakat o kıvılcımı hasıl eden çakmak yıllarca suda kalsa içindeki ateş zail olur mu? Bunun için insan oğlu bu ikisi oldukça hiç bir zaman emin bir halde kalamaz.

İZAHİ : Mevlâna nefsi emmareyi ejderhaya ve surî olan putu da yılan benzetiyor. Çakmak, yani nefis putundan gelen kıvılcımı su ile gidermek yani adi putu kırmak, izale etmek mümkün ise de her an bizi dalâlete sevkeden şirare menbaı çakmağı su ile dolu ırmağa atsak içindeki şirare yine bakidir. Şu halde ateşi kendi içinde gizli olan çakmak, nefsimiz olunca bizim varlığımızda hırs ve şehvet ateşi daima mevcuttur ve bütün kötülüklerin, hırsların menbaı da budur. İşte insanı kâmil, bütün mücahedelerin en büyüğü olan Nefsi emmare ile mücadeleyi Cihadı Ekber bilerek o ejderhayı mağlûp ve kahreden en yüksek kemale sahip insandır.

Nefsi emmare mağlûp olunca insanın her türlü m'asivetlerden aza de kalarak melekleşmesi şüphes zdir.

Başkalarını İstihza ve yansılama

- 1 — چون خدا خواهد که پرده کس درد — میلش اندر طعنه پا کان برد
- 2 — ورخدا خواهد که پوشد عیب کس — کم زند در عیب معیوبان نفس
- 3 — چون خدا خواهد که مان یاری کند — میل مارا جانب زاری کند
- 4 — اخر هر کریمه اخر خنده است — مرد اخر بین مبارک بنده است

Tercemesi :

1 — Tanrı bir kimsenin perdesini yırtarsa, onu, iyi'adamlara atıp tutmağa meylettirir.

2 — Eğer Tanrı bir kimsenin ayıbını örtmek isterse, ayıplı kimselerin ayıbı için bir nefes söz söyletmez.

3 — Eğer Allah yardım etmek isterse bizi niyâza ve yalvarmağa sevkeder.

4 — Her ağlamanın sonu gülmektir. Bunu gören insan mübarek bir kuldur.

İZAHİ : Bu beyitler cenabı Peygamberi istihza yollu ağzını eğerek konuşan bir kimse için söylenmiştir. Mevlâna diyor ki : Allah bir kimsenin perdesini yırtarak onu dalâlete götürürse o kimseyi, temiz insanların ta'n ve teşniine sevkeder, onların ağızlarını yansıtır, alay eder. Eğer Hak onun aybını örtmek isterse ağmanlı kimseler için tek söz söylemez. Bir kimsenin aybıyla istihza etmek en kötü, en seni' bir huydur. Muhakkaktır ki başkasının ayıbıyla eğlenen mutlaka o aybı kendisinde bulacaktır.

Şunu da bilelim ki Cenabı Hak bize yardım etmeğe, bizimle beraber olmağa başladığı zaman kendisine daima tazarru etmeğe, yalvarmağa götürür. Ne vakit münacaata başlarsak Allah bizi kendisine çekmiştir. Sonra hayatımız bütün ahü eninden ibaret değildir. Muhakkaktır ki her ağlamanın sonunda bir gülme, bir inşirah vardır. Eğer başımıza gelenlere sabreder ve daima tazarru edersek Allah'ın en mübarek bir kulu oluruz.

Hülâsa, insanın kemali ve Allah nezdinde makbul oluşu ancak belâlara sabırla ölçülür.

- 1 — باد وخالک و آب و آتش بنده اند — بامن و تو مرده باحق زنده اند
- 2 — سنک بر آهن زنی بیرون جهد — هم بامر حق قدم بیرون نهاد
- 3 — سنک و آهن خود سبب آمد و لیک — تو بالاتر نکر ای مرد نیک
- 4 — کین سبب رازان سبب آورد پیش — بی سبب کی شد سبب هر کر ز خویش
- 5 — و آن سببها کانیا را رهبرند — آن سببها زین سببها برترند
- 6 — این سبب را آن سبب عامل کند — باز گاهی بی برو عاقل کند
- 7 — این سبب را محرم آمد عقلها — و آن سببها راست محرم انبیا
- 8 — کردش چرخه رسن راعلتست — چرخه کرد آنرا نه دیدن ذلتست
- 9 — باد آتش می شود از امر حق — هر دو سرمست آمدند از خر حق

Tercemesi :

- 1 — Rüzgâr, toprak, su, ateş kölelerdir; benimle ve seninle ölüdürler. Fakat Hak ile diridirler, ve ancak onun emrine tabidirler.
- 2 — Taş demire vurunca ateş sıçrar; fakat kıvılcımın dışarıya çıkışı yine Hak'kın emriyledir.
- 3 — Taş ve demir sebepten ibarettir; fakat, ey iyi adam, sen daha yukarıya bak.
- 4 — Bu sebebi, o sebep zuhura getirmiştir. Hakikî sebep olmadan bu zahirî sebep nasıl kendiliğinden husule gelebilir.
- 5 — Peygamberlere yol gösteren o sebepler, bu sebeplerden daha yüksektir.
- 6 — Bu sebebi meydana getiren o sebeptir, bunun için bazan o sebep bu sebebi âtil ve hükümsüz bir halde bırakır.
- 7 — Bu sebepler akılların mahremidir, o sebeplerin hakikî mahremi ise Peygamberlerdir.
- 8 — Çıkrığın dönmesi, ipin çıkrığa sarılıp, koyuverilmesine sebeptir. Fakat çıkrığı döndereni görmemek hatadır, zillettir.

İZAHİ : Maddî varlığın en mühim rükünleri olan dört unsur (Hava, su, toprak, ateş) kendi istidatlarına göre kendi hassalarını ancak Hak'kın emriyle gösterebilirler. Bunlar, bizim nazarımızda bir ölü gibi iseler de Allah'ı bilirler, ve On'unla âşinadırlar. Yani bütün eşya bizim için idrâkten mahrumdur. Fakat, Hak'dan haberdardırlar ve onu tesbih ederler. Sonra bir şeyin meydana gelmesi için gördüğümüz zahirî sebeplerin asıl halkedicisi yine Tanrı'dır. Meselâ; taşın demire vurmasıyla çıkan ateşin zuhuruna sebep zahirde demir ve taştır, amma, asıl müsebbip yine Hâlik'tır. Yine meselâ; rızıklarımızı kazanmak için çalışma ister, ona bir mekân ister; fakat bunlar birer sebeptirler. Eğer Hâlik, bu surî sebeplerin husulüne izin verirse çalışmamız müsmir olur.

Hülâsa, hakikî müsebbip irade etmeden zahirî sebepler hiç bir şey vücuda getiremez. Nitekim bazan bir çok işlerimizde her türlü sebeplere baş vurduğumuz halde istediğimiz olmuyor. Kuyu çıkırtı dönmedir ve bu suretle su çıkıyor. Fakat asıl hakikat gözü, dönen çıkırtı değil, onu döndüreni görür. Biz ancak zahirî sebebi görürüz. Peygamberler, veliler asıl sebebin mahremidirler. Sonra her unsurun bizatihi hassası mutlak değildir. Herşey tabiat ve hassasından Allah'ın izniyle ayrılır. Su, ateş; ateş suya inkılap eder. Netice şudur ki; bütün unsurlar Hak'kın irade ve tasarrufu altında kendi hassalarını değiştirirler. Hakikî fâil, onları istediği vaziyete sokar.

**

Peygamber Hûd zamanında Âd kavmini helâk eden rüzgârın hikâyesi

Hûd kavminin münkirlerine Allah rüzgârı musallat etti. Şöyle ki; Hazreti Hûd müminlerin etrafına bir hat çekti; rüzgâr hattın dışında kalanlar için bir âfet olarak münkirleri tamamen helâk etti. Fakat hattın içinde bulunan müminlere aynı rüzgâr hayat veren bir meltem oldu.

Küçük bir izah :

Yukardaki hikâyede ve onun izahında da söylendiği veçhile tabiatın dört rükünü olan su, ateş, toprak, hava veya rüzgâr Hak'kın izniyle hareket ederler. İnsanlara her şekilde hizmet eden bu dört rükün bazan yine Hak'kın emriyle korkunç bir âfet kesilirler. İşte Peygamber Hud'un kavmi, kasırga ile terbiye edildi. Deniz, Musa ve kavmi için bir şehrah oldu; fakat Fir'avini ve kavmini helâk etti. Görülüyor ki, bütün bu unsurlar Hak'dan haberdardırlar ve onun emriyle hareket eder-

ler. Gerçi müsbet ilimler ve tabiat âlimleri buna, bu harikul'adeliğe inanmazlar. Fakat bunlara şöyle denilebilir. Siz, eğer Allah'a tam inamıyor ve onun kudretini tasdik ediyor iseniz, onun irade ve tasarrufunu da teslim etmeniz lâzımdır. Eğer siz; bu unsurlar, ruhsuz ve akılsız bir tabiat eserinden ibarettir, bunlar nasıl idrâk sahibi olurlar diyor-sanız; bugün en mükemmel şekil ve sureti alan ve (ahseni takvim) üzere yaratılan insanın aslı da âdi bir çamur değil mi idi?.. Çamur-dan mükemmel bir ceset koca bir zekâ husule geliyor da yine asılları toprak, ateş, rüzgâr ve nihayet bu dört unsurdan vücuda gelen diğer bütün varlıklar neden kendi istidatlarına göre Hâlik'dan haberdar ol-masınlar ve onun emriyle hareket etmesinler. Bu size neden muhal geliyor? Hülâsa, âdet ve sebepler bize göredir. Hakikî mutasarrıfın kudreti önünde herşey bütün kudretini değiştirirler. Şimdi Mevlâna cinsiyet hakkında aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar :

**

Cins cinse meyleder

- 1 — ذوق جنس از جنس باشد خود یقین - ذوق جزو از کل خود باشد بین
- 2 — یا مکر آن قابل جنسی بود - چون بدو پیوست جنس او شود
- 3 — همچو آب و نان که جنس ما نبود - کشت جنس ما و اندر ما فرود
- 4 — نقش جنسیت ندارد آب و نان - زاعتبار آخر آنرا جنس دان
- 5 — و ز غیر جنس باشد ذوق ما - آن مکر مانند باشد جنس را
- 6 — آن که مانند دست باشد عاریت - عاریت باقی نباشد عاقبت
- 7 — مرغ را که ذوق آید از صغیر - چونکه جنس خود نیابد شد نفیر

Tercemesi :

- 1 — Kendine yakın olarak her cinsin zevki kendi cinsiyledir. Cüz'ün zevki de kendi küllünden olur.
- 2 — Yahut bir cinsten başka cinse katılmak kabiliyeti varsa ken-dinin hilâfı olan diğer bir cinsten olabilir.
- 3 — Su ve ekmek gibi ki bizim cinsimizden olmadıkları halde bi-zim cinsimizden oluverdi, ve bizi besledi.
- 4 — Su ve ekmek suret itibariyle bizimle cinsiyeti yoktur, amma onları başka bir itibarla bize cins bil.

5 — Eğer bizden gayri cinslerden bizim zevkimiz varsa o da an-cak bizimle cinsiyeti olanlara benzer.

6 — Fakat, cinse benziyenden alınan zevk âriyettir. Ariyet olan şeyin akibeti yoktur, bakî olamaz.

7 — Kuş, her ne kadar kendi ötüşüne benziyen ıslıktan bir zevk alıyorsa da nihayet kendi cinsini bulamayınca ok gibi uçar gider.

İZAHİ : Bütün mahlûkat arasında her cins kendi cinsinden zevk alır; her cinsin zevki kendi küllünedir. Yalnız şurası vardır ki, bir cin-sin hilâfı olan diğer bir cins kendisinde kabiliyet varsa kendi hilâfına da katılabilir. Meselâ; âsi ve fena bir kimse itaatli olmağa ve itaatli kimse de âsi olmağa müstaidir. Sonra ekmek ve su hiç bir vakit su-ret itibariyle bizim cinsimizden değildir. Fakat bize ulaştı, varlığımıza katıldı. Biz, yeyip içmekle beslendik ve kuvvetimizi ziyadeleştirdik. Bunun için ekmeğin ve suyun bize cinsiyeti bir başka itibarla yani bizim hayvanî hayatımızı temin etmesi hasebiyle Tanrı'nın onlara ver-diği hayatî kudret itibariyledir. Şu halde cinsiyet suretten ziyade ruh-ta, manâdadır. Şuraya kadar verilen izahıtan çıkan netice şudur ki, bi-zim ruh itibariyle cinsimiz olmayandan, fakat bize sureta benzeyenden zevkimiz olsa bile âriyettir. Meselâ, avamın havas ile ünsiyeti gibi ki, bu, muvakkattir. Çünkü bu ünsiyet ruhî değil, surîdir. Mevlâna bu ha-kikatı şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar: Kuşun ötüşünü taklid ederek şöyle bir ıslık çaldığımız zaman kuş, bir an için kendi cinsi zannıyla yaklaşır amma muvakkattir. Hilâfı cinsi olan insanı görünce kaçar. Nitekim avcının ıslığı kuşu duzağa düşürmek içindir.

H İ K Â Y E

Av hayvanlarının arslana çalışmayı bırakıp tevekkülü tavsiye etmeleri

Güzel bir vadide bir takım av hayvanları kendi civarlarında bu-lunan bir arslanın korkusundan çok sıkıntı içindeydiler. Çünkü arslan, pusudan çıkıp onlardan hergün birisini kapmaktaydı. Bir gün bu hay-vanlar bir hile düşündüler, ve arslanın yanına gelerek dediler ki :

— Biz senin gündelik yiyeceğini hergün muntazaman getirelim. Bundan sonra hiçbir av peşine düşme ki, bu mer'a bize zehir olmasın.

Arslan bunlara şu cevabı verdi :

— Eğer hile etmiyorsanız, sözünüzde sabit iseniz, istediğiniz makbu-lümdür. Zira ben, şundan bundan çok hileler görmüş, yılandan, akrap-tan zehirli yaralar almış bir mahlûkum.

Buna karşı av hayvanlarının hepsi birden dediler ki :

Ey halden haberdar olan hakim ! Sen çekinme korku insanı kade-
rin hükmünden kurtaramaz. Eğer kaderin hışmına uğramak istemezsen
onunla pençeleşmeğe kalkışma ! İlahî hükme daima teslimiyet göster-
mek lâzımdır, daima tevekkül içinde ol.

Arslan bu sözlere karşı şu cevabı verdi :

— Siz bana tevekkül tavsiye ediyorsunuz. Evet, tevekkül bir reh-
berdir amma esbabına teşebbüste Peygamberin sünnetidir. Peygam-
ber, tevekkül etmekle beraber yine devenin dizlerini bağla buyurdu.
Yalnız tevekkül edip sebebini şlememek doğru değildir.

Buna karşı hayvanlar şu cevapta bulundular :

— Tevekkülü bırakıp çalışmak ve teşebbüs etmek halkın itikadının
zayıflığındandır. Hak'ka teslim olmaktan daha güzel ne var. Bu halk
tevekkülü bırakıyorlar da belânın büyüğüne atılıyorlar. İçlerindeki sak-
lı hırsı unutuyorlar. Kapıyı kapadık, sanıyorlar amma asıl düşman içe-
ridedir. Fir'avinde tevekkülü bırakarak hile ve hırs yüzünden yüzbin-
lerce çocuk öldürdü. Halbuki aradığı çocuk evin içindeydi. Madam ki
bizim gözümüzde bir çok illetler var, hakikatı göremiyoruz, o halde
kendi görüşünü dostun görüşünde yok et.

Çocuk lâkırdı etmiye, gezip yürümeye başlamadan evvel ana ve
babasının omuzunda gezdirilir. Elini, ayağını kullanmaya başladı mı
meşakkate düşer. İnsanların eli ve ayağı halk olmadan evvel ruhları
safa içinde uçardı. (İhbito - İniniz) emriyle beden hapsine girince ga-
zap, hırs, kanaat gibi bir takım kayıtlara düştüler. Biz, Hak'kın rızık
bekliyen ailesiyiz. Halk Allah'ın iyalidir. Mahlûkat içinden Hak'kın en
ziyade sevdiği kimse ailesini ziyade seven kimsedir. Gökten rahmet
yağdıran Allah, merhamet ve ihsanından çalışmaksızın ekmek verme-
ğe de muktedirdir.

Şimdi bu söz üzerine arslan, av hayvanlarına dedi ki :

— Evet, dedikleriniz doğrudur. Fakat: Cenabı Hak ayağımızın önü-
ne bir merdiven koymuş, yani esbaba teşebbüs etmemizi ima etmiştir.
Merdivene basa basa dama çıkıldığı gibi sebebe teşebbüsle de merama
irilir. O halde elin ve ayağın var olması nedendir. Bunlar Allah'ın ça-
lışma hususunda insanlara veridiği sarîh bir işarettir. Çalışma, kudret
nimetinin şükrü demektir. Hülâsa, tevekkülü işe başladıktan sonra yap.
Evvelâ tohumu saç, sonra bereket hususunda Allah'a tevekkül eyle.

Şimdi arslanın bu sözlere karşı av hayvanları bağırarak dedi-
ler ki :

— Hırs ve tamah sahibi yüzbinlerce insan sebeb tohumlarını ekdik-
leri halde menfaatten mahrum kaldılar. Dünyanın başlangıcındanberi bin-

lerce kavim maksatlarının hasıl olması için ağızlarını açmışlar, bunca
hilelerine rağmen ezelde kendilerine verilen kismetten başka bir şey
ellerine geçirememişlerdir. Hepsi tedbirden de âciz kaldılar, çalışma-
dan da....

Arslan tekrar şu cevabı verdi :

— Evet, söyledikleriniz doğrudur. Fakat bir de Peygamberlerin ce-
hitlerine bak. Onların bu kadar cefaya katlanışlarını Allah zayi etmedi.
Çalışma ilâhî kaza ile pençeleşmek değildir. Çünkü çalışmayı da bize
yine kaza takdir etmiştir. Bir kimse iman ve itaat yolunda bir nefes
çalışır da ziyan ederse ben kâfir olmuş olayım. Cehd de hak, derd de
hak, deva da hakdır. Şunu bilin ki münkirlerin çalışmayı iptal için
çalışması da yine bir cehiddir.

Arslan bu yolda daha bir çok deliller getirdi ve nihayet av hay-
vanları buna kani oldular, ve neticede hepsi arslanla şöyle ahidde bu-
lundular. Arslanın hergün kismeti gelecek ve nihayet arslan da başka
bir teşebbüste bulunmayacaktır. Bu kararı vererek dağıldılar. Av hay-
vanları verdikleri söz veçhile hareket ederek hergün bir hayvan arsla-
na teslim oluyordu. Sıra tavşana gelince muvafakat etmedi; Bu ne zu-
lumdür, diye bağırdı. Hayvanlar tavşana hiddetle bağırdılar ve dedi-
ler ki :

— Biz ahd ettik ve bir çoklarımız bu yolda canımızı feda ettik.
Bizi tekrar belâyâ uğratma, arslana git, diye bağırdılar.

Tavşan cevaben :

— Dostlarım, siz bana biraz mühlet verin. Ben öyle bir hile dü-
zeyim ki hepimiz bu belâdan kurtulalım, dedi.

Hayvanlar cevaben :

— Sen nesin, haddini bil ! Sen ya gururlandın, yahut ta kaza ka-
pumuzun eşğine geldi. Bizim sözüme kulak ver. Durma git, diye
bağıştılar.

Tavşan :

— Ey dostlar, Allah bana ilham etti, dedi.

Ve hayvanlar tavşandan bu hususta ne düşündüğünü ısrarla sor-
dular, tavşan şu cevabı verdi :

— Her sır söylenmez; çift dersin tek olur, tek dersin çift olur.

Şimdi bu münakaşalar yüzünden tavşan arslana gitmekte biraz ge-
cikti. Arslan, av geç kaldı diye pençesiyle toprağı kazıyor ve kükre-
yordu. Kendi kendine :

— Ben, o alçakların ahitleri hamdır, sözlerinde durmazlar, demiş-
tim, Tedbirsiz emir daima âciz kalır; önünü, ardını göremez. dedi ve
kızgın bir halde etrafına bakınarak homurdanmakta iken baktı ki u-

zaktan bir tavşan geliyor. Tavşan yaklaşınca arslan bağırdı :

— Bre adam evladı olmıyan, ben ki, filleri parça parça etmişim. Bir tavşan parçası kim oluyor ki, benim emrimi ayak altına alsın.

Tavşan büzülerek şu cevabı verdi :

— Eğer efendimiz affederlerse mazeretimi söyleyeyim.

Arslan bağırdı :

— Bu ne biçim özür, Padişahların huzuruna bu zaman mı gelinir? Sen vakıtsız öten horozsun. Senin başını kesmeli, ahmağın mazereti dinlenmez.

Şimdi tavşan ezile büzüle şu cevapta bulundu :

— Padişahım, ben kuşluk vakti yola düştüm. Diğer tavşan arkadaşlarım senin için ayrıca gayet semiz bir tavşan hazırlayıp bana vermişlerdi. Onu da beraber getiriyordum. Yolda gelirken bir erkek arslan bana sataştı ve benden tavşanı istedi. Ben ona : Biz, padişahlar padişahının kuluyuz. Onun kapı yoldaşınız, ben bu emaneti ona götürüyorum; dedimse de arslan kızdı ve hiddetle bana dedi ki : Utan bir kerre, o padişahlar padişahı dediğin de kim oluyormuş. Benim huzurunda adam olmıyanın adını anma. Eğer şuradan iki adım daha atarsan seni parça parça ederim, dedi. Bunun üzerine : Beni bırak bir kerrecik daha padişahımın yüzünü göreyim, dedimse de fayda olmadı, o halde şu arkadaşın tavşanı bana rehin bırak, dedi ve tavşanı elimden zorla aldı. Fakat o tavşan o kadar semiz ve irilikte benim üç mislimdi. İşte padişahım bu küstahın yüzünden geç kaldım ve bundan sonra da yolu kapatmıştır, tahsisatından da ümidi kes, onu temizle ve o pervasız ortadan kaldır.

Bunun üzerine arslan büyük bir kızgınlık içinde şu cevabı verdi :

— Bismillah, haydi gel bakalım, nerede o nebekâr, düş önüme! Onun da cezasını vereyim. Fakat yalan söylüyorsan seni de cezalandırırım.

Bu söz üzerine tavşan :

— Şura da, yakındadır. Buyurun gidelim, dedi.

Karşıda bir kuyu görünüyordu. O kuyuya doğru ilerlediler. Nihayet kuyunun bulunduğu yere gelince arslan tavşanın geri kaldığını gördü. Dedi ki :

— Niçin ayağımı geri çektin. Haydi yürü.

Tavşan cevap verdi :

— Ayağım nerede padişahım, elim ayağım kesildi, tirtir titriyorum. Yüreğim yerinden oynıyor.

Arslan cevaben :

— Ne oluyorsun, ne için geri kaçıyorsun, çabuk söyle.

Tavşan :

— Padişahım, dediğim o erkek arslan bu kuyuda oturuyor.

Arslan cevap verdi :

— İleri yürü, ben şimdi onu kahrederim. Bir bak, şimdi orada mı? dedi, buna karşı tavşan derin bir korku içinde görünerek :

— Aman şahım, ben o ateşten bir kerre yanmışım, oraya yanasamam. Eğer sen beni kucağına alırsan ancak o vakit kuyuya bakalırlım, dedi.

Bunun üzerine arslan tavşanı kucağına aldı, kuyuya yaklaştılar. Arslan kuyuya bakınca kucağındaki tavşanla beraber akisleri kuyuya düştü. Suyun içinde bir arslanla kucağında şişman bir tavşan şekli görünüyordu. Arslan kendi aksini kendi düşmanı sandı, tavşanı bırakarak heman kuyunun içine sıçradı ve kendi kazdığı kuyuya kendi düştü. Zulmünün cezasını gördü.

Tavşan bunun üzerine ovaya av hayvanlarının yanına koştu, sevincinden zıplamakta idi. Bütün hayvanlar etrafına halka oldular ve hepsi birden onun yüzünü gözünü öptüler :

— Söyle, nasıl yaptın, nasıl inandırdın o zalimi, diye seyinçlerinden yerlerinde duramıyorlardı.

Bunun üzerine tavşan :

— Arkadaşlar, bir tavşan kim oluyor, üstünlük Hak'dan geliyor, dedi. Görülüyor ki, dinin tevekkül tavsiyesi kayıtsız ve şartsız bir meskenet değildir. Çalışmadan sonra onun semeresini Allah halkeder. Aşağıdaki bahislerde, herşeyde sebeplere tevessül etmenin lüzumundan ve cebriyenin hatalı görüşlerinden uzun açıklamalarda bulunulmuştur.

Şimdi Mevlâna bu hikâye üzerine yüksek hikmetler taşıyan şu mesnevileri söylüyorlar.

**

Düşmanın sözlerine aldanma

- 1 — دشمن ارچه دوستانه کویدت — دام دان کرچه زدانه کویدت
- 2 — کر ترا قتدی دهدان زهردان — کر بتو لطفی کند آن قهردان
- 3 — چون قضا آمد بینی غیر پوست — دشمنانرا باز نشناسی زدوست

Tercemesi :

1 — Düşman eğer sana dostça söylese ve sana dâneden bahsederse sen onu tuzak bil.

2 — Sana şeker verirse onu zehir bil, sana lûtf ederse kahir bil.

3 — Ne vakit ki başına bir kaza gelirse posttan yani her şeyin sathından, kabuğundan başka bir şey göremez ve düşmanları dosttan ayırt edemezsin.

İZAHİ : İnsanın hayatta dostla düşmanı ayırt etmesi çok müşküldür. Muhakkaktır ki düşmanlarımız dostlarımızdan kat kat fazladır. Bunun için dost zannettiklerimizin müdahenelerine aldanmamak ve onların atıkları daneleri bizi tuzağa götürmek için birer yem bilerek daima ihtiyatlı hareket etmek lâzımdır. Sonra hayatta her an kazaya maruz bulunuyor ve kaza gelince işin iç yüzünü kavrayamıyarak daima sathını görüyoruz. İşte o vakit dost ile düşmanı ayıramıyoruz. Bunun için hayatta (hezar ahab) olanlardan vefa ve dostluk umulmıyacağından onlara aldanmamalıyız. Hakiki görüştüklerimizin daima mahdut olması lâzımdır. Çünkü dediğimiz gibi ahab görünenlerin içleri fesatla doludur ve bunlar arasında samimilerini ayırmak pek müşküldür.

* * *

Zulüm etme ve mazlumlara yardımcısız sanma !..

- 1 — ای که تو از جاه ظلمی میکنی - از برای خویش چاهی میکنی
- 2 — هر ضعیفانرا تویی خصمی مدان - از نبی ذاجاء نصرالله بخوان
- 3 — از بر حق میرسد تفضیلیها - باز هم از حق رسد تبدیلیها
- 4 — حق بدور و نوبت این تأییدرا - می نماید اهل ظن و دیدرا
- 5 — هین بملک نوبتی شادی مکن - ای توبسته نوبت آزادی مکن

Tercemesi :

1 — Ey mansıp kuvvetiyle zulüm yapan ! Sen bununla kendin için bir kuyu kazıyorsun.

2 — Sen zayıfları yardımcısız bilme, Kur'andan (İzâ câe) yi oku.

3 — Bütün üstünlükler, kuvvet ve kudretler bize Allah'tan gelmektedir. O kuvvetleri geri almak, değiştirmekte yine Cenabı Hak'ka aittir.

4 — Allah bu kudreti zan ve basiret ehline nöbetle göstermektedir.

5 — Ağâh ol, nöbetle gelen milk ile sevinme.. Ey Nöbete bağlı, kendini başıboş zannetme, hürlik taslama

İZAHİ : İktidar mevkiinde bulunanlar mansıbın verdiği gururla bu

muvakkat kuvvetlerine güvenerek halka zulüm yaparlar ve adaletten ayrılırlarsa hiç şüphe yoktur ki bunlar kendileri için bir kuyu kazıyorlar, akibet o karanlık kuyuya kendileri düşeceklerdir. Uzun izahlara ne lüzum var. Tarihin ilk devrinden düne gelinceye kadar zulüm yapan hükümdarların, padişahların velhasıl bileümle iktidar erbabının zulümleri yanlarına kaldı mı? Tamamen o azamet ve istibdatlarının acı aksülamelini gördüler. Muhakkaktır ki en ufak bir fertten en üstün hükümdara kadar kimsenin yaptığı yanına kalmaz.

Sonra şunu bilelim ki kendisine zulüm yapılan kimseler arkasız, yardımcısız değildir. Bunların dayandığı kudret, ilâhîdir. Nitekim (İzâcâe) suresinde buyurulduğu gibi en zayıf, en biçare görünen fert ve milletlere Allah'ın nusratı, yardımı geldiği zaman en kavi, en kahhar görünen zalimler mağlup olurlar. Netice şudur ki bizim bütün kuvvet ve kudretimiz Allah'ın lütfudur. Allah isterse onu derhal geri alır, değiştirir. Üstünler kahre uğrar, zayıflar gördükleri acı zulümlerin mükâfaatına erişirler. Onun için dünyada mal, mülk, mansıp her şey nöbetlidir. Bugün sende ise yarın başkasındadır. Gururlanma! Bu muvakkat mal ve mansıba güvenerek sevinme!.

* * *

Azrailin birisine bakması ve o kimsenin Süleyman Peygamber'in sarayına kaçması

Saf bir adam, bir kuşluk vakti Peygamber Süleyman'ın sarayına geldi. Adamın yüzü sapsarıydı, ve her iki dudağı morarmıştı. Süleyman ona sordu :

— Hoca nen var, sana ne oldu ki bu derece benzin bozulmuş, perişan bir haldesin.

Adam cevap verdi.

— Azrail bana öyle bir öfke ile baktı ki, dedi.

Süleyman cevap verdi.

— Peki şimdi ne istiyorsun.

O da dedi ki :

— Ey canlar koruyucusu.. Rüzgâra emret, beni buradan ta Hindistana iletsin. Belki bu sebeple canımı kurtarırım.

Süleyman rüzgâra emretti, rüzgâr da onu Hindistanda bir adaya anide götürdü. Ertesi gün Süleyman divan vakti halkla görüştüğü sırada Azraile dedi ki :

— Ey Azrail.. O müslümana ne için hışmîle baktın. O canından korkuyor.. Azrail cevap verdi.

— Ey cihanın zevalsız padişahı. O yanlış anladı, vehme kapıldı.

Ben ona hışmîle bakmadım. Önu, böyle yol uğrağında görünce şaşırđım. Çünkü Hak bana daha evvel: Haydi, git, o adamın canını Hindistanda al; buyurmuştu. Taaccüp ettim. Dün burada gördüğüm bu adamın yüz kanadı olsa Hindistana gidemez.

İşte bu hikâye münasebetiyle Mevlâna aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar :

* *

Kaza Ve Kaderle Pençeleşmek Mümkün Değildir

- 1 — توهمه کاری جهانرا همچین - کن قیاس و چشم بکشا و بین
- 2 — آنکه بگریزیم از خود ای محال - ازکه بر بایم از حق ای وبال
- 3 — با قضا پنجهزدن نبود جهاد - زانکه این راهم قضا بر مانهاد
- 4 — چیست دنیا از خدا غافل بدن - نی قماش و نقره و فرزند و زن
- 5 — مال را کر بهر حق باشی حمل - نعم مال صالح خواندش رسول
- 6 — آب در کشتی هلاک کشتی است - آب اندر زیر کشتی پستی است
- 7 — جهد حقست و دوا حقست و درد - منکر اندر نفی جهدش جهد کرد

Tercemesi :

1 — Sen bütün dünya işlerini buna göre kıyas et, ve gözünü aç da gör.

2 — Kimden kaçıyoruz, kendimizden mi? Bu muhal bir şey, kimden kapıp kurtarıyoruz, Hakdan mı? Ne boş bir vebal.

3 — Kaza ve kaderle pençeleşmek savaş değildir. O Savaşı yaptırın da yine kaza ve kaderdir.

4 — Dünya nedir? Tanrı'dan gafil olmaktır. Kumaş, para, ticaret, oğlan, kadın değildir.

5 — Her hangi bir malı ki onu Tanrı yoluna sarfetmek için taşıyorsun, Peygamber ona ne hayırlı mal demiştir.

6 — Su geminin içinde olursa helâke sebeptir. Altında olursa geminin yürümesine yardımcı olur.

7 — Çalışma da Hak'tır, deva da Hak'tır, derd de Hak'tır. Münkir olanların çalışmayı nefy ve inkâr için gayret sarfetmeleri de yine cehdin lüzumunu isbat eder.

İZAHİ : Mevlânâ burada Azrail hikâyesini hatırlatarak: Ey dünya işlerine haris olan kimse.. Çalışıp çabalamakla mukadder olanı bozmak ve ondan kurtulmak mümkün değildir; ölümden kaçyorsun, bu olacak bir şey midir? Mukadder olan ecel seni, nerede olsa bulur. Onunla savaşın ne faydası var. Eğer, kaza ile pençeleşiyor ve uğraşıyorsan, bu mücadeleyi yaptıran da yine kazadır.

Şimdi mevlâna bu noktada dünyayı ve ona olan muhabbeti, ve dünya malını ele alarak diyorlar ki : Dünya dediğimiz, Tanrı'yı unutmaktır. Yoksa mal, kadın, evlâd muhabbeti, dünya sevgisi değildir. Yani tamamıyla bunlara dalarak Hak'kı unutmak dünya sevgisidir. Yoksa Tanrı korkusu ve onun rızasını tahsil arzusu kalbde oldukça dünya nimetlerinden de istifade et. Bunun için Peygamber, Allah yolunda sarfedilen mal, ne güzel maldır; buyurmakla zenginliği ve bu yolda sarfedilen malı takdir ediyorlar. Sonra Mevlânâ, dünya muhabbetini şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar : Su, geminin içine girerse gemi batar, yani yalnız dünya malı, yalnız mal hırsı ve dünya şevhleriyle meşgul olursak ömrü boşuna helâk ederiz. Fakat, o sevgileri kalbinde tutmaz ve hırs beslemezsün, geminin altındaki su gibi gemiyi selâmet kenarına korkusuz çıkarırsın.

Netice şudur ki; Hüda'dan gafil olmamak şartıyla cehd eylemek te Hak'tır, hastalıklarımıza karşı deva da Hak'tır. Cehdi inkâr ederek tembel bir cefrî vaziyetinde kalmıyacağız, çalışacağız. Hasta olan hekime koşacak ve tedavi ettirecektir. Burada cehdin ne faydası vardır diye cefrîlik ataleti içinde kalamayız. Biz, tedavi esbabına tevessül edeceğiz. Allah da takdir etti ise şifasını verecektir. Hülâsa; içtimaf nizam sebebe ve çalışmaya dayanır.

* *

Üç Şeyin Gizlenmesi Lâzımdır.

- 1 — در بیان این سه کم جناب لبث - از ذهاب و از ذهب و زمذهب
- 2 — کین سه را خصمست بسیار عدو - در کیت ایستد چون داند او
- 3 — و ربکونی بایکی دو الوداع - کل سر جاوز الاثنین شاع

Tercemesi :

1 — Şu üç şeyin ifşası için dudagını kıvıldatma!

Gittiğin yol, mevcut paran, salık olduğun mezheb.

2 — Bunun üçünün de çok düşmanı vardır. Düşmanın bunları bildimi sana pusu kurar.

3 — Sonra bir iki kimseye söyledinmi o sırta veda et! Çünkü her sır ikiye geçtimi şuyû bulur.

İZAHİ : İnsanın hayatta hemen hakiki dostu yok dense mubalağa edilmemiş olur. Herkes birbirinin düşmanıdır, birbirini hasudlar, çekemez. Çünkü; başta hırs olduğu halde bu kötü huylardan azâde kalmak büyük bir kemal işidir ki böyle bir insana tesadüf etmek enderdir. Bunun için gittiğin yolu veya mecazi manasıyla düşüncelerini gizlemek lâzımdır. Sonra bilhassa bugünkü cemiyette para büyük bir rol oynadığı için onun düşmanı da çoktur. Bu itibarla altınlarının miktarını da gizli tutmalısın. Sonra mezheb ve itikadlarımızı da herkese açmamalıyız. Nâse akli miktarınca söz söylemek en büyük ihtiyatkârlıktır. Herkesin itikad ve düşünceleri çok farklı olduğu için meselâ sizin daha geniş fikirleriniz bir başkasının havsalasına sığmaz. Bunu da gizlemek ve erbabı ile konuşmak yerinde olur. Sonra sırrı bir iki kişiye söyledinmi yayılır, hatta bazılarınca daha itiyatlı hareket ederek sırrımızın kendi içimizde kalması tercih olunduğu için burada (iki) den maksadın (iki dudak) olduğu ve sırrın iki dudak arasından çıkmaması lâzım geldiği kanaatına varılmıştır. Ancak müşavere için ehline lisani hal ile veya kinaye tarikiyle söylenebilir. Hülâsa daima ihtiyatlı ve hazımlı olmak hayatın en şaşmaz düsturudur.

***

Temaruz Eden (Yalandan hasta olan) Mutlaka Hasta Olur Hadisi

کفت پیغمبرکه رنجوری بلاغ رنج آرد تا بمیرد چون چراغ

Tercemesi :

Hazreti Peygamber buyurdu ki : «Yapmacık olarak yani şakadan kendisini hasta gösterenler, gerçekten hasta olur; nihayet Çırağın söndüğü gibi, o kimse de söner, gider»

Kısa Bir İzah :

Hiç bir hastalığı olmadığı halde vazifeden kaçmak veya her hangi bir menfaat saikasıyla kendisini hasta gösterenlerin nihayet büyük bir hastalığa tutulacaklarını ve bir lâmbanın sönmesi gibi sönüp gideceklerini Cenabı Peygamber bu hadiste beyan buyurmuşlardır. Bu hareket nefse bir iftiradır. İftira edenler, iftiraları cinsinden muhakkak olarak cezaya uğrarlar.

***

Sineğin Tevilinin Değersizliği

Tamamiyle nefsi emmarenin hükmü altında heva ve hevesine ka-

pılarak batıl teviller semtine giden ve Kur'anı kendi kendine tevil eden küstahlara karşı Mevlâna diyorlar ki : Ey batıl tevil sahibi! Kendi hevan üzere Kur'anı tevil edersen, Allah'ın ve Rasulün muradına varamazsın. Senin bu halin o sineğe benzer ki; eşeğin sidiği üzerinde yüzen bir saman çöpünün üstüne o sinek binmiş ve bir gemi kaptanı gibi baş kaldırarak :

— Ben, bir zaman deniz ve gemi hikâyesini okumuştum. İşte şu deniz, bu da gemi; ben de ehliyet sahibi bir kaptanım; diyor, ve azametle salınıp gitmektedir. Evet o sidik, sineğe göre hudutsuz bir ummandır. Sinekte, onu olduğu gibi görecek göz nerede. İşte batıl tevili de tıpkı bu sinek gibidir. Eğer sinek saplandığı tevilden geçse sinek değil, hüma kuşu olur. İşte insanların bir çoğu da bu sinek kabilinden aczini görmiyerek bir saman çöpünü büyük bir şey farzeder ve böbürlenir durur.

***

Aklıkül Hakkında

- 1 — تاجه عالمهاست درسودای عقل — تاجه با پنهانست این دریای عقل
- 2 — صورت ما اندرین بحر عذاب — می دود چون کاسها بر روی آب
- 3 — تا نشد پر بر سر دریا چوطشت — چونکه پر شدطشت در روی غرق کشت
- 4 — عقل پنهانست و ظاهر عالمی — صورت ما موج یا ازوی نمی
- 5 — هرچه صورت می وسیت سازدش — زان وسیت بحر دور اندازدش

Tercemesi :

- 1 — Akıl karaltısında nice âlemler vardır. Bu akıl denizi ne kadar geniştir.
- 2 — Bizim suretimiz bu şirin derya içinde suyun yüzündeki kâşeler gibi yüzer.
- 3 — Kabın içi dolu olmazsa suyun yüzünerdir. Doldu mu deryaya garkolur.
- 4 — Akıl gizlidir, âlem zahirdir. Bizim suretimiz o denizden bir dalga veya nemdir.
- 5 — Suret o deryaya (aklıkül'le) ulaşmak için neyi vesile tutarsa tutsun deniz, o vesile yüzünden onu daha uzağa atar.

İZAHİ : His gözünden gizli ve ruhlar âlemine mülhak olan akılda

öyle âlemler mündemiçtir ki onlar ancak suret âlemine mensup olduğu zaman meydana çıkarlar. İşte bütün mükevvenat o aklıkül'lün gölgesidir. Ve bütün âlemlerin intizamında doğrudan doğruya müessir olan aklıküldür. Şimdi bunu şöyle bir teşbih ile ifade edebiliriz :

Meselâ; gayet güzel bir binaya bakılınca gözönünde evvelâ binayı görüyoruz. Sonra da mimarın aklının derecesi meşhud olur. Şimdi bu mutalaadan şu netice çıkıyor. Binanın vücudunda mimarın akli gizli olduğu gibi, suret âleminin hüviyetinde de aklıkül gizlidir ve her şey bu aklıkül'lün eseridir. Sonra Mevlâna aklıkül deryasıyla bizim suretimizin münasebetini şöyle ifade ediyorlar. Bizim suretlerimiz o nihayetsiz aklıkül ummanında yüzen bir kâse gibidir. Eğer bu suret kâsesi aklıkül'den dolarsa deryada gark olur, yani hakikat âlemine karışır. Dolmazsa deryanın yüzünde avâre dolaşır durur. Yani hakikatı görmiyerek nakışların, renklerin fanî cazibesine kapılır kalır. Hülâsa, aklıkül bir umman, biz ondan bir dalgayız. Bizi bu hakikat deryasına ulaştırmak için suret âleminden neyi vesile yaparsak aklıkül onu kendinden uzaklaştırır. Zira bizi oraya götürecekt yine aklıkül'lün nurudur. Şimdi aşağıdaki mesneviler bu hakikatın izahını tamamlamaktadır.

* * *

Bize En Yakın Olan Canı Göremiyoruz

- 1 — جان زیدائی و نزدیکیست کم - چون شکم پر آب و لب خشکی چو خم
- 2 — کی بینی سرخ و سبز و فوررا - تانه بینی پیش ازین سه نوررا
- 3 — لیک چون در رنگ کم شد هوش تو - شد ز نور آن رنگها رو پوش تو
- 4 — چونکه شب آن رنگها مستور بود - پس بدیدی دید رنگ از نور بود
- 5 — نیست دید رنگ بی نور برون - همچین رنگ خیال اندرون
- 6 — این برون از آفتاب و از سها - و اندرون از عکس انوار علا
- 7 — نور نور چشم خود نور دلست - نور چشم از نور دلها حاصلست
- 8 — باز نور نور دل نور خداست - کوز نور عقل و حس پاک وجداست
- 9 — شب نبی نور و ندیدی رنگها - پس بضد نور پیدا شد ترا

- 10 — رنج و غم را حق پی آن آفرید - تابدین ضد خوش دلی آید بدید
- 11 — پس نهانها بضد پیدا شود - چونکه حق را نیست ضد پنهان بود
- 12 — لاجرم ابصار ما لا تدرکه - وهو یدرک بین تو از موسی و که
- 13 — صورت از معنی چو شیراز بیشه دان - یا چو آواز و سخن ز اندیشه دان
- 14 — چون زدانش موج اندیشه بتاخت - از سخن و او از او صورت بساخت
- 15 — از سخن صورت بزاد و باز مرد - موج خود را باز اندر بحر برد
- 16 — صورت از بی صورتی آمد برون - باز شد کانا الیه راجعون

Tercemesi :

- 1 — Can apaçık ve insana çok yakın olduğu halde gizlidir, görünmez. İnsan içi su ile dolu, dışı kupkuru bir küp gibidir.
- 2 — Kırmızı, yeşil ve sarı... bu üç renkten önce Ziyayı görmezsen bunları nasıl görebilirsin.
- 3 — Fakat senin aklın renklere müstağrak olduğundan o renkler senin nuru görmene mâni bir hicap oldu.
- 4 — Gece gelipte renkler örtülünce rengin ancak nurla görülebileceği meydana çıktı.
- 5 — Haricî nur olmadıkça renk nasıl görülmezse içimizdeki hayalî rengi de aynıyle böyledir.
- 6 — Dışarıdaki renk güneş ve süha yıldızının nuruyla görülür. İçerideki renkler ise yüce nurun aksiyle müşahede olunabilir.
- 7 — Senin gözünün nurunun nuru gönül nurudur. Gözün nuru gönüllerin nurundan hasıl olmuştur.
- 8 — Gönül nurunun nuru da Hüda'nın nurudur ki bu nur akıl ve hissin nurundan tamamıyla uzaktır ve hissin nurundan tamamıyla temizlenmiştir.
- 9 — Gece nur olmayınca renkleri görmedin. Nurun zıddıyla sana sabit oldu ki...
- 10 — Tanrı elem ve gamı da, gönül hoşluğu meydana çıksın diye yarattı; yani elem ve gam olmasa gönül hoşluğu zahir olmaz. Her şey zıddıyla meydana çıkar.
- 11 — Binaenaleyh gizli olan şeyler zıddıyla aşikâr olur. Hak'kın da zıddı yoktur. Onun için gizlidir.

12 — Nihayet bizim gözlerimiz onu idrâk edemez. O, bizi idrâk eder. Sen bunu Musa ile Tûr kıssasında gör.

13 — Suretle manayı arslanla orman, yahut ses ve sözle düşünce gibi bil.

14 — Bilgiden düşünce dalgası zuhura gelince söz ve sestən bir suret düzdü.

15 — Sözdən suret doğdu, tekrar öldü. Dalga kendisini yine denize ilettilti.

16 — Suret, suretsizlikten çıktı, gerisin geriye suretsizliğe döndü. Biz de yine Tanrı'ya döneceğiz.

IZAHİ : İnsana en yakın kendisi olduğu halde haricî görür ve anlamaya çalışırsa kendisini ve kendisine en yakın olan canı göremez. İnsan, içi su ile dolu dışı kupkuru bir halde olan bir küpe benzer. İnsana canının canı yani Hak (وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ) « Biz size şah damarınızdan yakınız » ayeti celilesi veçhile o kadar yakın iken onu göremiyoruz. Çünkü onun şiddeti zuhuru zatine hicaptır. Mevlânâ bu mühim noktayı renklerle nuru misal vererek izah ediyorlar. Malûmdur ki renklerin zuhuru ziyanın vücuduna mütevekkiftir, ve ziya renklerden daha açık olarak meydana iken renkleri görüyor ve nuru görmiyoruz. Şöyle ki, renklerin zuhuru üç türlü nurdan ikisinin vücuduna bağılıdır. 1 — Gözün nuru, 2 — Güneşin veya ayın nuru. İşte bu nurlar olunca renk meydana gelir. Meselâ: kırmızıyı, yeşili, sarıyı görürüz. Bir de üçüncü nur vardır ki, o da akıl veya kalbin nurudur. Bu nur yalnız rengi ve eşyayı görmekte kalmaz, bizi her şeyin idrakine de götürür. İşte bu akıl ve kalb nuru hayvanda yoktur. Görür amma idrâk edemez. İşte Elhullah'ta kemalini bulan bu nur, bizde tam tecelli etmediği için biz ancak renklere kapılmış bir haldeyiz. Bunun için asıl nuru göremiyoruz. Ehlullah ise bizim gibi evvelâ rengi, sonra zıyayı değil; evvelâ zıyayı, sonra rengi görmektedir. Yani onlar evvelâ Hak'kı müşahede ettikleri için müessirden esere gidiyorlar. Biz ise eserden müessire yani renkten zıyaya intikal ediyoruz. İşte Mevlânâ bu nur hakkında: Senin gözünün nurunun nuru gönül nurudur. Gönül nurunun nuru ise Hûda'nın nurudur, diyor.

Sonra Mevlânâ, her şey zıddıyla meydana çıkar, gönül hoşluğu elem ve gamle hissedilir. Gam olmasa gönül hoşluğunu nasıl anlarız, diyorlar ve tekrar, gerçi her şey zıddıyla inkişaf ediyor amma Hak'kın zıddı olmadığı için onu his gözleriyle görüp ihata etmek mümkün değildir. buyuruyorlar. İşte Musa'nın Allah'ı his gözleriyle görmeği istemesi ve nihayet Hak'kın Tûr'da tecellisi onu gaşyetmiş ve ayıldığı zaman Zati Hak'kın ancak kalb gözleriyle müşahede edilebileceğini anhyarak tövbe etmiştir..

Sonra Mevlânâ, bu hakikatı bir de şu şekilde izah ediyorlar : Nasıl manâ, surette zuhur ederek suretten manâya intikal ediyorsak Hak'ka da bizatihi değil, sun'u ile varabiliriz. Yani eserden müessire intikal eyeriz. Bunu şöyle bir misâl ile izah mümkündür: Suret âlemi ses ve söz, manâ âlemi de fikirdir. Bu söz fikirden hasıl oldu amma fikir denizi nerededir, onu bilemeyiz. O insana ne dahil, ne hariç, ne ayrı ve ne de bitişiktir. Nihayet Mevlânâ bu yüksek bahsi şöyle bitiriyorlar : Suret, suretsizlikten gelmiştir. Ve nihayet yine oraya rucu edecektir. Manâ, lafz ve harflerden bir suret düzdü, Fakat bunlar arazdır. Araz iki zamanda baki kalmaz. Söz ve ses dalgası da manâ denizine karışacaktır.

**

Hayatın bize uzun görünmesi Tanrının halketmesindeki sūr'atten'dir

- 1 — پس ترا هر لحظه مرگ و رجعتیست - مصطفی فرمود دنیا ساعتیست
- 2 — جمله عالم می شود هر دم فنا - باز پیدا می نماید در بقا
- 3 — هست عالم دائما در سیرو و جلس - نیست خالی یک نفس از خلع و لبس
- 4 — هر نفس نو می شود دنیا وما - بی خبر از نو شدن اندر بقا
- 5 — عمر همچون جوی نو می رسد - مستوری می نماید در جسد
- 6 — آن تیزی مستمر شکل آمدست - چون شرر کش تیز جنبانی بدست
- 7 — شاخ آتش را بجنبانی بساز - در نظر آتش نماید پس دراز
- 8 — این درازی مدت از تیزی صنع - می نماید سرعت انکیزی صنع

Tercemesi :

- 1 — Sen her an ölüp dirilmedesin: Mustafa, dünya bir andan ibarettir buyurdu.
- 2 — Bütün âlem her dem fânî olmakta ve tekrar zuhur etmektedir.
- 3 — Âlem daima bir seyir ve hareket içinde olup bu giyinip soyunmadan bir nefes hali değildir.
- 4 — Dünya her nefeste yenilenmektedir. Fakat biz onu bir tarzda durur gibi gördüğümüzden bu yenileşmeden haberdar değiliz.

5 — Ömür, bir akar su gibi daima yenilenip durduğu halde cesede bir daimlik görünmektedir.

6 — Bu, elde tez tez çevrilen ucu ateşli sopanın uzayan şekli gibi ki :

7 — Nasıl bir ateşli çubuğu sür'atle çevirirsek ateş gözümüze uzun görünür.

8 — Bu ömür uzunluğu Tanrı'nın halletmesindeki sür'attendir. Yani kâinatta hiç kesilmeyen daimî bir oluş vardır.

IZAHİ : Ey insan ! Sen kendine hakikat gözüyle bakarsan her göz açıp kapamada ölüp dirilmedesin. Senin varlığında her anda idam ve icad vardır ki buna (teceddüdü emsal) denir; yani cihanda her şey ânide ölmekte ve yine ânide kendi mislinden tekrar yenilenmektedir. İşte bu hakikatı izah için Hazreti Peygamber, dünya bir saat yani bir andır buyurdu. Bunun için her şey her anda giyinip soyunmada, bir anda baka ve bir anda fenâ içinde bulunmaktadır, ve bundan bir nefes hali değildir. Fakat bu oluşlardan biz haberdar değiliz. Ömür, bir akar su gibi her an yenilenmekte olduğu halde biz onu cesedimiz itibariyle aynı halde devam ediyor zannediyoruz. Bu, tıpkı ucu ateşli bir çubuk sür'atle döndürüldüğü zaman vaziyete göre kıvılcım, nasıl uza-
nıp tekerleniyorsa, Tanrı'nın yaratıcılık kudret ve saa'atındaki tezlik ve mütemadî bir oluş, bize, bir ânı uzun bir zaman gibi göstermektedir.

* *

Hüdhüd Kıssası

Kaza gelince aydın gözler bile bağlanır

Süleymanın büyük divanı kuruldu. Bütün kuşlar geldiler. Hepsi cik cik ötmeyi bırakarak en fasih bir lisanla Süleymanla konuşmaya başladılar. Kuşların hepsi bütün sırlarını, hünerlerini Süleymana anlattılar.

Sıra Hüdhüd'e gelmişti. Dedi ki :

— Padişahım, en küçük bir hünerimi kısaca anlatayım.

Süleyman cevaben :

— Söyle bakalım, o, hangi hünerdir.

Hüdhüd cevap verdi :

— Gayet yükseklere uçtuğum zaman havadan bakınca yerin ta dibindeki suyu görürüm. O su nerededir, derinliği ne kadardır, rengi nedir, topraktan mı kaynakıyor, taştan mı ? Hepsini görür ve bilirim. Ey

Süleyman; ordu kurulacak yeri tayin etmek üzere sefere çıktığın zaman beni de beraber götür.

Süleyman cevap verdi :

— Ey yoldaş !. susuz ve uçsuz bucaksız çöllerde sen bize arkadaş ol ! Bu suretle su bulur, seferde yoldaşlara saka olursun.

Şimdi Hüdhüd'ün bu sözlerini karga işidince ilerliyerek Süleymana:

— Padişahım. Hüdhüd çok aykırı şeyler söylüyor. Padişah huzurunda böyle atıp tutmak, hele yalan söylemek çok küstahlıktır. Eğer onun böyle bir görüşü olsaydı bir avuç toprak altındaki tuzağı nasıl görmezdi. Nasıl olurda o tuzağa tutulurdu, sonra kafese nasıl girerdi, dedi.

Bunun üzerine Süleyman Peygamber dedi ki :

— Ey Hüdhüd !.. daha ilk kadehte böyle bulanman lâayık mı ? Ayran içen kendini nasıl olurda sarhoş gösterir. Huzurumda böyle niçin yalan söylüyorsun ?..

Şimdi Hüdhüd Süleymana şu cevapta bulundu :

Padişahım, Allah aşkına, bu çıplak, yoksul düşmanın söylediği sözü dinleme ! Eğer ettiğim dava yalansa işte başımı koydum. Boynumu vur !..

Şimdi Mevlâna Bu sözleriyle Kaza hükmünü inkâr edenler için : Binlerce akılsa yine kâfirdir, diyorlar, ve Bu hikâye üzerine aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar.

* *

İlâhî kaza hakkında

1 — من بینم دام را اندر هوا - کز نپوشد چشم عقلم را قضا

2 — چون قضا آید شود دانش بخواب - مه سیه کردد بکیرد آفتاب

3 — این قضا ابری بود خورشید پوش - شیر و از درها شود زوهمچوموش

4 — کز قضا پوشد سیه همچون شبت - هم قضا دستت بکیرد عاقبت

5 — کز قضا صد بار قصد جان کند - هم قضا جانت دهد درمان کند

Tercemesi :

1 — Eğer kaza akıl gözünü kapatmazsa ben duzağı havada da görürüm.

2 — Ne vakit kaza gelirse bilgi, gaflet uykusuna dalar; ay kararır, güneş tutulur.

3 — Bu kaza, güneşi örten bir buluttur; kaza gelince arslan ve ejderha fare gibi olur.

4 — Her ne kadar kaza seni bir gece gibi örter ve karanlık içinde bırakırsa da âkibet senin elini tutacak yine odur.

5 — Kaza, eğer senin canına yüz kerre kasetse de yine sana can veren, derdine derman olan odur.

IZAHI : Meselenin esası bir şekilde açıklanabilmesi için evvelâ kaza ve kaderi anlatalım : Şeyhi Ekber Muhiddini Arabî Fusus'unda kazayı şöyle tarif eder : « Kaza, ezelde Allah'ın eşyada hükmüdür. » İlim, malûma tabi olduğu için Hak'ka her şey, ezeli istidatları icabı olarak nasıl taayyün ederse Hak'da ona göre hükmeder. Meselâ; ayânı sabiteleri itibarıyla kemâl, noksan, saadet, şakavet, iman, küfürden Hak'ka ne vermişlerse kazayı ilâhî de onların ayınlarının verdiği ahval ile hükmeder

Hülâsa; kaza, kabiliyet ve istidada bağlıdır.

Kaderâ gelince : Kader, eşyanın aynı iktizasınca Hak'kın verdiği hükmün muayyen ve mukadder bir zamanda izhar ve icra edilmesidir. Kaza ve kadere bazan müşterek manâ veriliyor. Görülüyor ki, herkesin kaza ve kaderi ezeli istidadına tabidir. Meselâ; istidadı olmayan bir ferd için büyük bir ilim sahibi olmak veya büyük bir mansıp ve mevkie erişmek mümkün değildir. Çünkü Hak'kın takdiri, zatî istidada bağlı olup Hak, ezellerin ezeline hepimiz hakkında ne hüküm etmişse mukadder zamanda o olacaktır ve o kaza hükmünü icraya başladığı zaman hiç bir şey yapmaya muktedir değiliz, vurulmuş gibi oluruz. İşte Mevlâna, Hüdhüd lisanından bu hakikatı şöyle anlatıyorlar :

İlâhî kaza bizim akıl gözümüzü kapatmazsa o akıl ve muhakememizle mümkün mertebe selâmet yolunu görebiliriz. Fakat, kaza hükmünü icra ettiği zaman öyle bir gaflet uykusuna dalarız ki; ay kararır, güneş tutulur, her şey karanlık içindedir. Bunun için kaza geldiği zaman en kudretli hayvan olan arslan ve ejderha bile fareye döner. Fakat her ne kadar kaza, bizi derin bir gaflet içinde tazyik ederse de nihayet bizi selâmet yoluna çıkaracak olan yine odur. Yani, kaza bir işaret ve bir ilâhî tenbih olup başımıza gelenlerden eğer mütenebbih olmayı bilirsek, Hak, bizi salâha götürür ve selâmet yoluna çıkarır. Bundan şu netice çıkarılabilir ki, bizim herşeyden ibret alarak ve intibah göstererek Allah'a bağlanmamız kazanın seyrini değiştirebilir. Hülâsa, kaza bir taraftan cana kasdeder amma, bir taraftan da bize her türlü dermanı veren yine odur.

Dil ve gönül beraberliği hakkında

1 — همزبانی خویش و پیوندیست - مرد بانامحرمان چون بندیست

2 — پس زبان محرمی خود دیگرست - همدلی از همزبانی بهترست

3 — غیر نطق و غیر ایما و سجل - صد هزاران ترجمان خیزد زدل

Tercemesi :

1 — Dilde beraberlik yakınlıktır ve birleşmenin, bağlanmanın amilidir. İnsan kendine mahrem olmayanların yanında âdeta mahbus gibi kalır.

2 — Bunun için mahremlik dili başka bir dildir. Gönül beraberliği, dil beraberliğinden daha iyidir.

3 — Gönülden nutuksuz, işaretsiz, yazısız konuşan yüzbinlerce terceman zuhur eder.

IZAHI : Lisan birliği şüphe yoktur ki insanları birbiriyle birleştirmekte büyük âmilidir. Bunun için lisan, millî duyguların esası bir unsuru olarak sayılmaktadır. İnsan kendi lisanını bilmiyenlerin arasında o kadar sıkılır ki âdeta kendisini mahbusta zanneder. Fakat şurası muhakkaktır ki insanları birbirine tam bağlayan gönül birliğidir. Çünkü gönül lisanı diğer dilimizle ölçülemez. Gönülün bu lisanla ifade edilemeyecek öyle sırları vardır ki bu sırları ancak yine gönülün ne söz, ne işaret ve ne de yazı ile ifade edilemeyecek olan tercemanları anlatabilir ve bu sessiz ve sözsüz lisandan ancak ezeli gönül aşınası olan ârifler, hakikî âşıklar anlayabilir. İşte bu lisandır ki kâinatın her zerresinde mevcuttur. San'atın' aşkın bütün heyecanlarını bu lisan doğurmuş ve mutasavvıf, san'atkâr, şair, derece derece duyabildiği kadar bu ilham sesinin, âşık ve sarhoşu olmuşlardır.

Küçük savaş, büyük savaş

—Biz küçük savaştan büyük savaşa döndük—

Hazreti Peygamber ne vakit bir kazadan dönseler daima küçük savaştan büyük savaşa döndük, buyururlardı. Şimdi Mevlâna, bu hadisi şerifi alarak, insanın en büyük düşmanı nefsi emmaredir, diyorlar.

Nefis bir cehennemdir ve cehennem öyle bir ejderhadır ki onun ateşi üzerine yedi derya dökülse sönmez. Onu doyuracak, teskin edecek ancak Hak'tır. Şimdi Mevlâna şu mesnevilerle bu hakikatı izah ediyorlar :

- 1 — چونکه و اکشم زپیکار برون - روی آوردم به پیکار درون
 2 — قوت ازحق خواهم و توفیق و لاف - نابسوزن برکنم این کوه قاف
 3 — سهل شیرى دانکه صفها بشکند - شیر آنست آنکه خود را بشکند

Tercemesi :

- 1 — Şimdi dış savaştan feragat ederek iç savaşına yüz tuttum.
 2 — Tanrı'dan öyle bir kuvvet isterim ki Kaf dağına iğne ile yerinden koparıp atayım.
 3 — Şunu bil ki safları dağıtan arslanla cenk etmek kolaydır. Arslan o kimsedir ki nefsi emmaresini kırarak ona galip olmuştur.

İZAHİ : Mevlâna bu mesnevilerinde en büyük savaşın nefsi emmare ile yapılan iç savaş olduğunu izah ederken onun güçlüğünü şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar: «Bu mücadele iğne ile Kaf dağına kaldırıp atmak kadar güçtür. Ben Allah'tan işte böyle bir kuvvet ve sabır isterim» diyorlar ve tekrar bu savaşın azametini izah için «Şunu biliniz ki bütün safları darma dağınik eden arslanla savaş, nefis ile mücadeleden kolaydır. Asıl arslan işte bu mücadeleyi yapan kimsedir». buyuruyorlar.

Rum Kayserinin elçisiyle Hazreti Ömer

Hazreti Ömerin halifeliliği zamanında Rum Kayserinden Medineye bir elçi geldi. Medine halkına halifenin sarayını soruyordu. Halk dediki :

— Onun sarayı yoktur. Ömerin köşkü ancak aydın kalblerin içindedir. Bu esnada bir bedevi karısı, onun yabancı olduğunu ve Ömeri aradığını anladı, ona dedi ki :

— Ömer işte şurada, şu hurma ağacının altında..

Elçi hemen oraya doğru koştu ve ağacın altında yapayalnız uyan Ömer'i görünce bir korku içinde titremeğe başladı. Ömer ona bir haşyet ve dehşet vermişti. Kendi kendine :

— Padişahlardan hiç birisi bana bir korku ve heybet vermedi amma bu zâtin dehşeti benim aklımı kaptı. Arslan ve kaplanların ormanına gittim, zerre kadar rengim bile uçmadı. Şimdi bu ne haldir diyordu ve bu heybet, Hak'kın heybetidir, halktan değildir, dedi; ve Ömer'in yanına vararak ayakta durdu. Nihayet Ömer uykudan uyanı. Elçi ona selâm verdi, Hazreti Ömer nezaketle onu yanına oturttu. Konuşmağa başladılar. Ömer, elçiye Allah'ın sıfatlarından, makamdan,

halden uzun bahisler yaptı, can menzillerini söyledi, ruhun seferlerini anlattı.

Hülâsa, o büyük müşid, ölçide irşad edilmeğe bir kabiliyet gördü ve temiz tohumu tam yerine ekti, Nihayet elçi Ömer'e şöyle bir sual sordu :

Sual : 1 — Ey mü'minlerin büyük emiri!.. Bu can bu kadar yücede iken yere nasıl indi ve hiç bir şeyle mukayyed değil iken ten kafesine nasıl girdi.

Ömer şöyle cevap verdi :

— Tanrı, gözü kulağı olmıyan yerlere efsunlar okuyunca onlar costular ve ademden onun efsunuyla varlık âlemine geldiler. O, cisme bir âyet okudu, can oldu. Güneşe bir şey söyledi parladı. Zamanı geldiğinde yine güneşe bir şey söyler, yüzüne yüzlerce perde iner.

Elçi tekrar şu suali sordu :

Sual : 2 — Ya Ömer, o saf ve nurani olan ruh ne hikmettir ki bu bulanık yerde, kesif ve süfli bedende habsolunmuştur.

Ömer cevap verdi :

— Ey elçi ! Sen çok ince bir bahse giriyorsun, Bunun hakikî olarak izahı mümkün değildir. Yalnız şurasını söyleyeyim ki saf olan bu ruhun kesif bedene gelmesinde çok fayda vardır.

Birinci faide - Bir mânâyı harflerden meydana gelen bir kelimeye bağlarsın. Senin derunundaki mânâ onunla anlaşılır ve insanlar bundan büyük faide görürler. Böyle olmasa mânâ senin ruhunda kalıp gidecekti ve herkes bundan bir faide görmeyecekti. Mânânın harflere bağlanmasında yüzbinlerce fayda vardır! İşte hakîm-i mutlakda mânâ âleminde olan ruhları cesed, harf ve suretiyle fiile getirmekle kendisini bildirmiş oldu. Bu şöyle bir teşbihle de izah olunabilir. Ayna kesafetsiz olarak yani arkasını sırlamak suretiyle kendisine bir kesafet verilmedikçe akis hizmetini yapamaz. Sırlanınca ona bakanın yüzü derhal görülür. İşte bunun gibi saf olan ruhlarda, ilâhî sıfatları tam kemaliyle görmek mümkün olmadığından aynanın arkasındaki kasafet gibi Tanrı kesif cesedleri saf ruhlara ilâve edince sıfatı ilâhiye insan cesedinde zohura geldi ve vücud aynasında göründü.

Hülâsa ruhlar âleminde bilkuvve mevcut olan hasuslar; cisimler âleminde fiile gelir ve görülür.

İkinci faide - Ruh, ruhlar âleminde iken vuslatın zevkinive o melekût âleminin kadrini bilmezdi; hicranın tadını tatmamıştı. Şimdi Hak, ruhu, tabiat cehennemine habsedince ayrılığı anladı ve evvelki makamındaki hudutsuz serbestliğin kadrini öğrendi.

Üçüncü faide - «Ben gizli bir hazine idim, bilinmiye muhabbet et-

tim ve bilinmek için halkı halkettim» hadisi kudsi veçhile ruhun bu cesede gelmesi Allah'ın kemalile bilinmesi içindir. Sonra ruh, böyle bir âleme gelmeseydi Hak'kın yüce sıfatları aşikâr olmazdı. Hak'kın, öldüren ve diriltirici sıfatı meçhul kalırdı. Çünkü ruhlar âleminde böyle bir ölüm ve dirim yoktur.

Hülâsa, ruhun mânâ âleminde kalıba gelmesi zamirimize olan mânâın elfaz ve hurufa gelmesi gibidir ki onunla fikrimizi ifade edebiliriz. Elçinin bu yüksek hakikatler karşısında kalbi nurlandı ve derin bir istigrak ve aşk içinde iman zevkini buldu. Şimdi Mevlâna bu bahse taalluk eden şu mesnevileri irad buyuruyorlar.

.*

Adam gözdür, bakisi postdur.

- 1 — دوسر انکشت بردو چشم نه — هیچ بینی از جهان انصاف ده
- 2 — کر نه بینی این جهان معدوم نیست — عیب جز انکشت نفس شوم نیست
- 3 — آدمی دیدست و باقی پوستت — دیده آنست آنکه دید دوستت
- 4 — چونکه دید دوست نبود کور به — دوست کو باقی نباشد دور به
- 5 — کوش جان و چشم جان جز این حسست — کوش عقل و کوش حس زین مفلست

Tercemesi :

1 — İki parmağının ucunu gözünün üstüne koy. Dünyayı hiç görebilir misin, insaf et!..

2 — Sen bu durumda dünyayı görmiyor isen bu cihan madum değildir, ayıp, kusur, kötü nefsin parmağındadır.

3 — Adam gözdür, bakisi postdan, deriden ibarettir. Göz ise ancak dostu gören gözdür.

4 — Dostu görmiyen göz kör olsun daha iyi; bâki olmıyan dost uzak olsun daha iyi.

5 — Can kulağıyla, can gözü, zahiri duygudan büsbütün başkadır. akıl ve hissin kulağı burada iflâs eder.

İZAHİ : İnsanın en kıymetli iki uzvu vardır ki; birisi kulak, diğeri gözdür. Hatta Mevlâna Mesnevisine başlarken (Bişnevin ney) demekle kulağı göze tercih etmiştir. Yalnız maddî mânâda alarak insanı gören, işiten bir mahlûk olarak telâkki etmemeliyiz; Bu duygular hayvanda da mevcuttur. Bunun için insanda his gözünün maddî duygu-

sunu mukabil bir de can gözü yani basiret olduğu gibi, kulağın harici duygusuna karşılık ta bir can kulağı mevcuttur İşte bu can gözü ile can kulağı karşısında beş duygunun harici göz ve kulağı daima iflâs eder. Şurası muhakkaktır ki insan, maddî âlemden sıyrılarak kendisini iç duygusuna çeviren bir hidayete erişirse, bu his göz ve kulağıyla bu fani âlemi görme ve duymalarının ne kadar basit ve ne kadar mahdut olduğunu anhyacaktır. Cesedin dar hududu içinde hapsolan ruh, hürriyetini aldığı zaman, insan kâinata karışıyor ve o vakit nihayetsiz bir umman içinde her şeyin ashını görüyor duyuyor. İşte Mevlâna bu sebeplerdir ki; insanı gerek dünya ve gerek uhrada mükerrer kılan yüksek vasfın başında manevî gözü almış ve adam yalnız gözdür ve bakisi postdur, demiştir.

.*

İhtiyar ve cebir hakkında

- 1 — فعل حق و فعل ما هر دو بین — فعل مارا هست دان پیداست این
- 2 — کر نباشد فعل خلق اندر میان — پس مگو کس را چرا کردی چنان
- 3 — خلق حق افعال مارا موجدست — فعل ما آثار خلق ایزدست
- 4 — ناطق یا حرف بیند یا غرض — کی شود یکدم محیط دو غرض
- 5 — کر بمعنی رفت شد غافل ز حرف — پیش و پس یکدم نه بیند هیچ طرف

Tercemesi :

1 — Hak'kın yaptıklarıyla bizim yaptıklarımızın her ikisini de gör ve bizim yaptığımız işler olduğunu da bil,.. bu zaten meydanda.

2 — Eğer halkın yaptığı işler yok ise bir kimseye «bunu niçin böyle yaptın» demel..

3 — Fakat, bizim fiillerimizin de meydana gelmesi yine Allah'ın halketmesiyledir, O'nun eserleridir.

4 — Söz söyleyen ya harfi görür yahud maksad ve mânâyı... bir anda ikisini birden ihata edemez.

5 — Eğer mânâ tarafına gider onu düşünürse harften gâfildir. Nasıl ki bir kimse aynı anda önünü ve arkasını birden göremez.

İZAHİ : Bütün fiil ve hareketlerimizde müstakil bir ihtiyara mâlik değiliz, ancak Allah'ın iradesiyle o işleri yaptığımız ve bizim an-

cak bir iradei cüziyeye sahip bulunduğumuz akaid kitaplarında yazı-
lıdır.

Mevlâna bu çetin irade ve ihtiyar meselesini şu şekilde halledi-
yorlar : Her şeyin hâliki Cenabı Hak'tır. Bu arada bizim de yaptıkla-
rımız vardır. Eğer bütün fiil ve hareketlerimizde bizim hiç bir ihti-
yarımız olmasaydı, hiç bir kimseye, bunu sen niçin böyle yaptın? de-
meye hakkımız olmaz ve yaptıklarımızdan da maddî ve mânevî mesul
bulunmamaklığımız icap ederdi. Yalnız şurasını açıklamak lâzımdır ki
bizim ihtiyarımızda olan amellerin dahi hâliki yine Allah'tır. Fakat
istiyen, yapmağı arzu eden biz olduğumuz için Allah hayır ve şer istediğimizi zuhur sahasına getirir ve kötü hareketlerimizden dolayı da
mesul oluyoruz. O halde bize Allah şerri talep ettirmeseydi de mesul
olmasaydık gibi bir sual sorulamaz. Âlemdede her şey zıddıyla münkeşif olur. Binaenaleyh şer olmasa hayır nasıl tahakkuk edecektir. Onun
için bu dünya bir meşherdir; ve bu (Darül'imtihanda) nefsimizi şerden
vikaye bize düşer. Sonra bizim ihtiyarımız altında olan fiilleri Allah
halk etmiyerek o fiilin hâliki münhasıran bizim olamayacağımızı, Mev-
lâna şöyle izah ediyor : «Söz söyleyen bir adam, ayrı ayrı ya harfleri,
veya manayı görür; aynı zamanda ikisini birden görmiye imkân yok-
tur. Sonra aynı anda önünü ve arkasını birden görmesi de mümkün
değildir. Bunun için hem halk etmek, hem de icra eylemek ancak Hâ-
liki Hakiki'ye mahsus olup mahlûkta müstakil böyle bir kudret yoktur.»

Yine ihtiyar ve cebir hakkında

- 1 — يك مثال ای دل پی فرقی پیار — تابدانی جبر را از اختیار
- 2 — دست کان لرزان بود از ارتعاش — وانکه دستی را تو لرزانی زجاش
- 3 — هر دو جنبش آفریده حق شناس — ليک نتوان کرد این با آن قیاس
- 4 — زین پشیمانیکه لرزانیدیش — مرتعش را کی پشیمان دیدیش
- 5 — جبر را ایشان شناسد ای پسر — که خدا بکشاد شان در دل بصر
- 6 — غیب و آینه بر ایشان کشت فاش — ذکر ماضی پیش ایشان کشت لاش
- 7 — این معیت باحقست و جبر نیست — این تجلیء مهست این ابر نیست
- 8 — اختیار و جبر ایشان دیکرست — قطرها اندر صدفها کوهرست

Tercemesi :

- 1 — Ey gönül cebrile ihtiyarı ayırdetmek için bir misal getir.
- 2 — Eller vardır ki titreme illetinden dolayı titrerler, birde senin titrettiğin el vardır.
- 3 — Bu hareketin ikisini de Allah yaratmıştır, fakat biri diğerile kıyas edilemez.
- 4 — Kendi ihtiyarile elini titreten yapmaya bilir, peşiman olabilir. Fakat bu illete uğrayanlar için pişmanlık nasıl mümkün olur.
- 5 — Ey oğul, Hüda kimin gönül gözünü açıtsa cebrin hakika-
tini de onlar anlarlar.
- 6 — Gayb ve istikbal onlara faş olmuş, yani apacık görünmektedir, onlar için geçmişi anmak kıymetsizdir.
- 7 — Onların ihtiyar ve cebirleri başkadır ve bu; Hakla beraberliktir, Cebir değil, bu; ayın tecellisidir, bulut değil.
- 8 — Onların ihtiyar ve cebirleri başkadır. Katralar yani yağmur damlaları sadefte inci olurlar.

İZAHİ : Mevlâna, CEBR ile İHTİYAR'ı ayırmak için şu misali veriyor : Bazan irtiaş denilen hastalığa tutularak İRADE'miz haricin-
de ellerimiz titredigi gibi böyle asabî bozukluk olmadığı halde kendi-
miz de ihtiyarımızla titretebiliriz. Yukarıda söylendiği gibi hastalık
halindeki titremede mecburiyet vardır. Fakat kendimiz titrettiğimiz za-
man bu fiili yapmıyabiliriz. Her iki titremeyi de Halk halketmekte-
dir. Fakat ikisi birbiriyle kıyas olunamaz. Elimizi kendi titrememiz-
den nedamet duyabiliriz. Fakat hastalıktan titremede nedamet nasıl
mevzu bahis olur. O titremede zaruridir. Şimdi şurasını söyleyelim ki
cebir ve ihtiyar ancak bizim için bir mevzu olabilir. Ehlullahın gönül
gözleri açık olduğu için, Allah'ın varlığında erimiş ve kendilerine her
şey münkeşif olmuştur. Binaenaleyh onlar için mâzi ve istikbal kayıdı
yoktur. Olanın ve olacak olanın tamamıyla içinde buldukları için
dünyanın fiil ve amellerinden tamamıyla uzak ve Allah ile beraber-
dirler. Binenaleyh asıl yapanla beraberlik olunca CEBİR nasıl bahis
mevzu olur?

Sonra Mevlâna, Ehlullah'ın cebrini şöyle bir teşbih ile ifade edi-
yorlar : Yağmur damlaları sadefin dışında damla halinde kalıyor,
fakat bu damla sadefin içinde gevherdir

Hülasa; Ehlullah'taki ezeli istidad ve kendilerine erişen Rabbanı
Hidayet onları bizden tamamıyla ayırmakta olup onlar için şahsî fiil
ve cebir bahis mevzuu olamaz.

Adem'in, günahı kendisine isnadı;
Şeytan'ın ise Tanrı'ya izafe etmesi

Mevlâna bu bahiste ihtiyarı inkâr eden eebriyyeye tariz ediyorlar. Hazreti Âdem memnu'meyveyi yediğinden dolayı cennetten çıkarıldığı zaman Allah'a karşı günahını itirafı (Surei Ağraf) daki âyeti celilede buyurulduğu veçhile ... رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا «Ey bizim Rab'bımız, bu men'olunan şeyi bizzat yapmakla nefsimize zulmettik» diyerek Hak'ka yalvardı ve günahı kendi üstüne aldı. Halbuki şeytan bütün kötü hareketlerinde ve insanları doğru yoldan çıkarmak hususunda kendisinin suçu olmadığını ve bütün bunları Hak'kın iğvasıyla yaptığını iddia etmiştir ki, bu büyük küstahlık kendisinin, Hak'kın kapısından kovulmasına sebep olmuştur. Surei Ağraf'da (قَالَ يَا آدَمُ اسْكُنْ أَهْلًا مَعَكَ وَزَوْجَكَ الْجَنَّةَ) âyeti celilesi buna işaret eder. Âdem işlediği suçtan dolayı Cenabı Hak tarafından kendisine karşı :

— Ey Âdem, o cürmü sende halkeden ben değil miyim? Senin hareketin benim kaza ve takdirim eseri değil midir? Mâzeret vaktında ne için bunları serdetmedin? buyurduğu zaman Âdem cevaben :

— Yarabbi, senden havf eyledim ve böyle bir sözü sarfetmeği edebe aykırı gördüm, dedi ve bu sebeple nihayet rahmeti ilâhiye mazhar oldu.

Küçük bir izah

Gerçi bütün fiillerimizin halkedicisi Allah'tır. Hayır ve şer; fayda ve zarar hepsi Allah'tan zuhur eder. Fakat, edebe riayetle hasenei, Hak'ka ve kötülüğü nefesine isnad lâzımdır. Zaten mutlak adaletin sahibi olan Allah ne halketmişse onun hepsi yerindedir. Hayır da, şer de yine bizi ıslah ve uyandırmak içindir. Esasen hayır da, şer de birdir, böyle bir ayırma bize göredir. (وهو معكم أينما كنتم) (Her nerede ve ne halde olsanız Allah sizinle beraberdir)

Bu âyeti celile (Sûrei Hadid) dedir, Yani cehil mertebesinde iken onun zindanında, ilim mertebesinde ise onun sarayındayız. Ağlarsak Hüda'nın su ile dolu bulutuyuz. Gülersek onun şimşegiye. Gazab edersek Allah'ın kahr sıfatının, sulh halinde ise şefkat ve muhabbet sıfatının eseri bize vurmuştur. Elhasıl biz surette hiçiz. Bütün hareket ve sükûnumuz onun esma ve sıfatının iktizasıdır.

Mevlâna bu hikmetleri yine Hazreti Ömer lisanından elçiye söylemektedir. Aşağıdaki bahisler yine Hazreti Ömer'in elçi ile konuşmalarına ait bulunmaktadır.

***

Bir kimse Allah ile oturmak dilerse tasavvuf ehli ile otursun

Tasavvuf, ehlullahın vasıflarının ve sırlarının aynasıdır. Onlar ken-

dilerinde fani, hakla bakidirler. Bunun için ehlullah ile oturmak Allah ile beraber olmaktır. İşte yukarıda bahsettiğimiz elçide Hazreti Ömer'in musahabetinde bu yüceliği kazandı. Elçi bir hale geldi ki Allahın kudretine hayran oldu. Sel deryaya geldi karıştı ve derya oldu. Dane, ekinliğe vardı, ekin oldu. Ekmek, âdemin vücuduna karışınca ölü iken dirildi. Mum ve odun yanınca nursuz vucutları nurlandı. Ne mutlu e adama ki kendisinden kurtulmuş, diriye ulaşmıştır. Yazık o diriye ki ölü ile oturmuş, ebedî hayatı kaybetmiştir.

İşte bunun için sen de daima sana hayat verenlerle beraber ol ve ölülerin sohbetini terket.

**

Bir Tacirin Ticaret için Hindistana gitmesi ve Dudusunun onunla Hindistan dudularına selâm yollaması

Bir tacirin bir dudusu vardı. Onu kafeste hapsedmişti, Gayet güzel bir duduydu. Tacir bir gün ticaret için Hindistana gitmek üzere yol hazırlığına başladı ve ev halkının her birine ayrı ayrı : Size Hindistandan ne getireyim, ne arzu edersiniz diye sordu, her biri bir şeyler istediler. Sonra duduya sordu: Sen ne armağan istersin? Dudu cevap verdi:

— Oradaki duduları görünce benim halimi anlat, deki: sizin hasretinizi çeken falan dudusu, Tanrının takdiri ile bizim evde bir kafeste hapsedilmiştir. Size selâm söylüyor ve sizden yardım istiyor: Sonra revamıdır ki siz böyle yeşilliklerde ağaçlar arasında dolaşmanızda o mahbus olsun. Dostların vefası böylemi olur?.. diye benim vaziyetimi etrafıca bildir.

Tacir, pekâlâ, dedi ve yola çıktı. Bir kaç gün sonra Hindistan uçlarına girdi. Etrafı temaşa ederken oralarda bir kaç dudusu gördü. Atını durdurup onlara seslendi. Dudunun selâmını ve kendisine emanet ettiği sözleri anlattı. Bu sözler üzerine o dudulardan birisi, bir hayli titrediyordu ve düşüp nefesi kesildi. Tacir bu haberi verdiğinden çok müteessir oldu ve kendi kendine: bu işi niye yaptım, yazıklar olsun bir cana kıydım, diye bir hayli döğündü.

Nihayet tacir Hindistanda altı verişini bitirip memleketine döndü ve hepsine armağanlar getirdi. Şimdi dudusu sordu :

— Bu kuşun armağanı hani? Ne gördün, ne dedinse söyle. Tacir cevaben :

— Söylenemem. Zaten cahilliğimden dolayı böyle saçma haberi niye götürdüm diye halâ peşimanım, dedi. Dudu buna karşı :

— Efendim, bu peşimanlık neden? Bu hiddete ve kederinize sebep ne? Tacir dedi ki :

— Ne olacak, şikâyetlerini sana benziyen dudulara söyledim. İçlerinden biri, senin derdini duyunca ödü patladı, düşüp öldü. Şimdi ben ne yaptım da bu sözü söyledim diye peshiman oldum amma bir kerre oldu. Ağızdan çıkan söz, yaydan fırlayan ok gibidir.

Şimdi dudu tacirden bu sözleri işidince titriyerek düştü ve kaskatı kesildi, tacir bunu görünce külâhını yere vurdu, yakasını yırttı dedi ki:

— Ey güzel sesli dudum, sana ne oldu, ne için bu hale geldin vah yazık, diye feryada başladı. Nihayet duduyu kafesten çıkarıp attı. Dudu hemen uçarak bir ağacın dalına kondu. Tacir şaşırıp ve yüzünü yukarıya çevirip :

— Ey bülbül, bu halin nedir, bu sırrı bana da bildir.

Dudu cevaben dedi ki :

— Hindistandaki dudu bana şu nasihati verdi. Güzelliği, söz söylemeği, neş'eyi bırak!.. Çünkü senin söz söylemekliğün, seni hapse tıkmıştır, sen de benim gibi öl ki kurtulasın. Kim güzelliğini mezada çıkarırsa ona yüzlerce kaza yüz gösterir, dedi. Dudu daha buna müma-sil bazı nasihatler verdi. Sonra Allah'a ısmarladık diyerek uçup gitti.

Şimdi Mevlâna, bu hikâye üzerine aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar.

***

Sözün te'sirinin Şiddet ve kuvveti hakkında

- 1 — این زبان چون سنک و هم آهن و شیبست - و آنچه بجهت از زبان چون آتشیست
- 2 — سنک و آهن را مزن برهم کذاف - که ز روی نقل و که از روی لاف
- 3 — زانکه تاریکست و هر سو پنبه زار - در میان پنبه چون باشد شرار
- 4 — نکته کان جست تا که از زبان - همچو تیری دانکه جست او از کمان
- 5 — وانکردد از ره آن تیر ای پسر - بند باید کرد سیلی را ز سر

Tercemesi :

1 — Bu dil çakmak taşıyla çakmak demiri gibidir. Dilden sıyrılan (çıkan) şey de ateşe benzer.

2 — Düşüncesiz ve tedbirsiz boş laflar ve nakiller yüzünden taşla demiri birbirine vurma.

3 — Çünkü bu tabiat âlemi karanlık ve her tarafta pamuk doludur, Parıuğun arasında kıvılcım nasıl olur.

4 — Dilden sıçrayan bir nükteyi yaydan fırlayan bir ok gibi bil.

5 — Ey oğul, o ok yolundan bir daha geri dönmez. Seli başından bağlayıp kapamak gerek.

İZAHİ : Mevlâna, Dudu hikâyesinde bezirgânın kendi dudusunun sözünü başka dudulara iletlemekle onların felâketine sebep olduğundan dolayı büyük nedamet duyduğunu anlatmıştı. Bu mesnevilerde de tedbirsiz ve düşüncesiz söylenen saçma sapan sözlerin cemiyete kötü te'sirini izah için diyorlar ki : Söz, çakmak taşından sıçrayan ateş gibidir. Dünya ise bir pamuk tarlasına benzer. Yani kötü söz halkı birbirine katar ve nihayet cihanı baştan başa yakar, büyük fitneye sebep olur. Tarihin bütün faciaları fitne saçan sözlerin eseridir. Bunun için söz söylerken çok dikkatli ve şuurlu olmak lâzımdır. Çünkü bir kerre ağızdan çıkan söz yaydan çıkan ok gibi bir daha geri gelmez, ve telafisi kabil olmaz.

Hülâsa, ıslah yolunda söylenen sözler insanlık için ne kadar faydalı ve kalblere ekilen en güzel bir tohum ise kötü söz de şerrin, fesadın kaynağıdır. Güzel bir darbe mesel vardır. Bülbülün çektiği dilinin belâsıdır, derler. Şimdi Mevlâna sözlerimizin, fiillerimizin gayb âlemindeki eserleri hakkında aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar.

***

Fiillerimizin gayb âlemindeki eserleri hakkında

- 1 — فعل را درغیب اثرها زادنیست - وان موالیدش بحکم خلق نیست
- 2 — بی شریک جمله مخلوق خداست - آن موالید ارچه نسبتشان بماست
- 3 — زید پرانید تیری سوی عمرو - عمرو را بکرفت تیرش همچونمر
- 4 — مدتی سالی همی زاید درد - دردهارا آفریند حق نه مرد
- 5 — زید رای آن دم ار مرد از وجل - دردها میزاید آنجا تا اجل
- 6 — زان موالید وجع چون مرد او - زید را ز اول سبب قتال کو
- 7 — آن وجمها را بدو منسوب دار - کرچه هست آن جمله صنع کردکار
- 8 — همچنین کشت و دم و دام و جماع - آن موالیدست حق را مستطاع
- 9 — اولیارا هست قدرت از اله - تیر جسته باز کرداند ز راه

- 10 — بسته درهای موالید از سبب - چون پشیمان شد ولی زان دست رب
 11 — از همه دلها که آن نکته شنید - آن سخن را کرد محو و نابید
 12 — فرع دید آمد عمل بی هیچ شک - پس نباشد مردم الامر دمک

Tercemesi :

1 — Yapılan işlerin gayb âleminde eserleri doğmaktadır ve bu eserler halkın hükmüne tabi değildir. Yani söz ve iş bizden zuhur etmekle beraber eseri, bizim tarafımızdan meydana getirilmiş değildir. Belki bu suretlerin gayb âleminde zuhuru Hak'ın yaratmasına bağlıdır.

2 — Gerçi sözler ve işler bize nisbet ediliyorsa da hepsi yine şeriki olmıyan Tanrı tarafından yaratılmıştır.

3 — Meselâ, zeyd (her hangi bir şahıs), amr'e (diğer bir şahıs) bir ok attı ve ok Amr'i kaplan gibi yaraladı.

4 — Bir sene müddetle Amr'in vücudunda ağrılar, sızılar husule getirdi. Derdleri yaratan Hak'tır, insan değı .

5 — Oku atan Zeyd o esnada korkudan öldü. Halbuki Amr'in vücudunda daima veca' devam etmektedir.

6 — Derd ve ağrıların eserleri Zeyd'dendir. Buna sebep olduğundan dolayı Zeyd'e kaatil demek lâzımdır.

7 — Bütün derd ve ağrıların hepsi Hak'ın sun'u ise de sen o ağrıları Zeyd'e nisbet et.

8 — Ekin ekmek, nefes almak, tuzak kurmak, çiftleşmek te böyledir. Onların eserleri hep Hak'ka itaat ederler. Yani bütün bunları yapan kul, fakat eseri meydana getiren Hak'tır.

9 — Evliyanın Allah tarafından verilmiş kudretleri vardır ki fırlamış oku yoldan geri çevirirler.

10 — Veli pişman olur, yani eserlerin zuhurundan kendisine bir huzursu luk gelirse sebeplere karşı eserlerin kapılarını Tanrı eliyle bağlar ve fiiller neticesiz kalır.

11 — Veliler bütün kalblerdeki nükteleri işitirker ve lüzumunda gönüllerden o sözü yok ederler.

12 — Hiç şüphesiz amel (yapılan iş), nazarın (görüşü) fer'idir. Bunun için insan göz bebeğinden ibarettir.

İZAHİ : Yukardaki bahiste, bir söz ki ağızdan çıktı, onu bir ok gibi bil : bir daha geri dönmez ve onun tesiri bütün cihanı sarar demiştik.

Şimdi Mevlâna, bu mesuevileriyle sözlerin ve fiillerin gayb âleminde doğurduğu eserleri izah ediyorlar. Şöyle ki :

Yapılan her hareket ve söylenen her sözün tesiri zahirde bize nisbet ve izafe edilirse de bütün bu söz ve fiillerin gayb âleminde eserleri vardır ve bu eserlerin hâlikı Allah'tır. Mevlâna bunu şöyle bir misal ile izah ediyor.

Meselâ, bir kimse diğeri bir kimseye bir ok atsa ve atılan ok o kimseyi yaralıyarak onun vücudunda bir takım ağrılar ve derdler hasıl etse; o derdlerin hâlikı Allah'tır. Eğer oka hedef olan kimse o anda korkudan ölürse yahut o ağrılardan, o illetlerden bir sene sonra ölse ölümlüne zahiren sebep olması dolayısıyla oku atan kimse kaatil sayılır. Gerçi her şey Hüdânın sun'udur, onun icadıdır. Bizim bir sun'umuz yoktur amma yine bize nisbet edilir. Çünkü zahiren fiili yapan biziz. Sonra Mevlâna şu misal ile bu hakikatı daha iyi açıklıyorlar. Tohum eken kimse, toprağa tohumu atmıştır. Fakat onun bitmesi ve kemâli Hak'ka aittir. Yalnız ektiğinden dolayı fiil ona nisbet ediliyor. Alıp verdiğimiz her nefes, tutulduğumuz tuzak ve çiftleşmeler neticesi olarak meydana gelen çocuk hâlikın sun'u eseridir. Amma fiil bizimdir. Hak isterse bunun aksini de yapar.

Hülâsa her fiilin bir sebep ve eseri ve her şeyin kendine göre bir hassası mevcuttur, ve âdetullah böyle câri olmuştur. Fakat acaba sünnet ve âdeti - ilâhiyenin değiştirilmesi mümkün müdür? Zahiren değil. Bütün her şey bir sebebe bağlıdır ve bu da bize göredir. Fakat Allah'ın velilerinde yine Hak'ın verdiği öyle bir kudret ve kuvvet vardır ki onlar bu sebepleri yırtarlar. Meselâ atılmış bir oku yolundan geri döndürebilirler. Avni Konuk merhum henüz basılmamış mesnevi şerhlerinde bunu şöyle izah ediyorlar: İlâhi kaza ikidir. Birisi (kazayı muallâk) tır ki zuhuru şarta bağlıdır, diğeri (kazayı mübrem) olup zuhuru kat'idir.

Kazayı muallâkta veliler Hak'ın kudretiyle bir kimse hakkın da zuhur edecek belânın kapısını kapatabilirler. Kazayı mübremde ise belânın zuhurunu men'etmek mümkün olmadığından o belânın zaman ve mekânını tedbdil edebilirler.

Meselâ, bir kimsenin her hangi bir zamanda falan yere gittiği halde yaralanması ve bu yara sebebiyle hastalanması gibi o kimsenin başına bu şekilde şarta muallâk bir kaza gelecekse veli onu seferden men eder ve o belâda başına gelmez.

Fakat o kimsenin her hangi bir zamanda sefere gitmesi ve başına bir belânın gelmesi kazayı mübrem ise veli o seferin o zamanda icrasından kulu men eder ve o belâyı rüya ve hayal âlemine nakleder. Ve o kimse rüyada o seferi icra eder, yaralanır ve yaranın sızısından has-

talanır. Fakat sonra uyandığı vakit kendisini sıhhatta bulur: Zaten rüya ile bu ariyet hayatın ikisi de hayal olmakla kaza yerine gelmiş olur. Fakat dediğimiz gibi bu kudretler velinin kendisinden değil, Rab'ın eliyledir. Çünkü veli öyle bir makama erişir ki o makamda, bir hadisi kudsi veçhile Allah onun eli, ayağı, gözü, kulağı olur. Artık velinin şahsiyetinde bütün hareketleri yapan Allah'tır.

Diğer bir misâl : Şeyhi Ekber Muhiddini Arabî'den rivayet olunuyor :

Bir kış günü bir mecliste tabiiyundan biri ile birleşmiştik. Bir ara söz, İbrahimi ateşin yakmadığı bahsine intikal etti. Hakîmin bu iddia garibine gitti ve dedi ki; tabiatında yakıcılık olan ateş, nasıl olurda yakmaz?. Bunun üzerine bende ilâhî bir gayret zuhur etti ve Hak ateşi bana musahhar kıldı. Ona dedim ki : Eğer şu ateş seni yakmazsa bu hakikata iman eder misin?. Hakîm; Evet, dedi ve onun elini ateşe koydum, kat'iyen yakmadı ve o da iman etti.

Velinin tasarrufatından biri de, gönüldeki hatıraları mahvetmek ve söyleyeceği sözden onu men'etmektir. Yani Evliyaullah kalblerin mutasarrıfıdır. Bunun için Hudanın izniyle veli o kimseye söyleyeceği sözün bir zaman için unutturur ve bu şekilde o sözün fena aksinden onu kurtarır. Hülâsa veliler, Allah'ın izniyle bütün eşyada olduğu gibi halkın kalblerine de mutasarrıftırlar, Razi oldukları kimselerin kalblerinden kötü söz ve düşünceleri nesh ederek yerine iyi düşünceler korlar, razi olmadıklarına da aksini yaparlar.

Zahirde müsbet ilme aykırı olan bu olaylara tabiat âlimleri inanmayacaklardır. Onlara bu mes'ele için şöyle deyebiliriz: Âdeti koyanın, yani hakiki mutasarrıf ve müsebbibin ancak Allah olduğuna inanıyorsanız, sebebi koyanın kendisine yakın olanlar vasıtasıyla icabında o sebebi yırtabileceğine de inanmak lâzım ve zaruridir. Nihayet Mevlâna bu mühim bahse şu yüksek mesnevisiyle son veriyorlar.

Bütün amellerimiz görüşlerimizin kudreti nisbetindedir. Bunun için insan ne kadar görebilirse o kadar kudrete sahiptir. Ve nihayet insan ancak gözden ibarettir.

* * *

İsbat ve nefi hakkında

- 1 — ماچه باشد در لغت اثبات و نفي - من نه اثباتم منم بی ذات و نفي
- 2 — من کسی درنا کسی دریاقم - پس کسی درنا کسی دریاقم
- 3 — هر که عاشق دیدکش معشوق دان - کربنست هست هم این وهم آن

Terçemesi :

1 — «ma» kelimesi lûgatte nasıl bir kelimedir? İSBAT'a da, NEF'ye de delâlet eden bir kelime!... Halbuki BENim zatım ve varlığım yoktur ki isbat olunsun. Yok olanın isbatı da, nefyide mümkün değildir.

2 — BEN kimseliği (varlığı) kimsesizlikte (yoklukda) buldum ve mukayyet varlığı hakiki varlık içinde sarf ve feda eyledim.

3 — Her kimi âşık görüyor isen onu maşuk bil. Çünkü o âşık, nisbetle hem budur, hem odur. Yani o' âşık olmakla beraber maşuku tarafından sevildiği cihetle maşuktur da...

İZAHİ : Mutasavvifenin esas görüşleri şudur : Biz ve bütün mükevvenat Zati Hak ile mevcut ve onsuz müstakillen bir varlığa sahip değildir. Böyle olunca bizim ve bizim varız veya yok'uz demekliğimiz ancak mecaz mânadadır. Bunun için Mevlâna : «Ben, bu mecazi varlığı asıl varlık içinde eriterek temamiyle yok ettikten sonradır ki hakiki varlığa karıştım. Yani mecazi olan cesedi varlığım ve onun bütün hevesleri, arzuları Allah ile benim aramda derin bir hicaptı, o hicabı, bu nefsanî şehvetleri atmamakla yırttım, ve nihayet onun müstakil varlığına girdim.» diyorlar,

Sonra Cenabı Plr, hakiki aşkın iç yüzünü şöyle izah ediyorlar : Bir kimse hakiki âşık ise maşuku tarafından da mutlaka sevilir demektir. Savilmese, sevmezdi. Bu itibarla âşık olan kimse bir taraftan da maşuktur, Binaenaleyh hakiki benliğimizi idrâk edebilmek; O'na aşk ile ve varlığımızı onun mevcudiyetinde fanî kılmakla mümkündür. Bizim ona aşkımız zaten onun da bize aşkı demektir.

* * *

Hakîm Senâi'nin bir sözünün tefsiri

Hakîm Senâi buyururlar ki : Hangi şey seni Allah yolundan alırsa o ister küfür, ister iman olsun hiç fark yoktur. Seni dosttan uzak düşüren nakış, ister çirkin, ister güzel olsun, ikisi de birdir. Eğer iman tam bir hulusu kalb ile olmazsa o bizi Hak'tan uzak eyler. Bunun için tam bir hüsnü niyet ve hulusu kalb ile olmıyan imanımız küfürle beraberdir.

Şimdi Mevlâna, bunun üzerine şu hadisi şerifi alıyorlar. Peygamber buyurmuştur ki; Sa'd kıskançtır, ben Sa'ddan daha ziyade kıskançım. Allah ise benden de kıskançtır. İşte bunun içindir ki, Allah zahir ve bâtın bütün fuhşu haram eyledi. Aşağıdaki mesneviler bu kıskançlığı ve hakiki şuhud ile imanı izah etmektedir.

- 1 — جمله عالم زان غيور آمد که حق - برد در غیرت برین عالم سبق
- 2 — او چو جانست وجهان چون کالبد - کالبد از جان پذیرد نیک و بد
- 3 — هر که محراب نمازش کشت عین - سوی ایمان رفتنش میدان توشین
- 4 — شاه را غیرت بود بر هر که او - بر کریند بعد از آنکه دید رو
- 5 — اصل غیرتها بدانید از اله - آن خلقان فرع حق بی اشتباه
- 6 — نالم ایرا نالها خوش آیدش - از دو عالم ناله و غم بآیدش

Tercemesi :

- 1 — Hak, kıskançlıkta cümle âlemden ileri gittiği içindir ki bütün âlem kıskançlığı O'ndan almıştır.
- 2 — O, can gibidir. Cihan ise o canın kalıbıdır. Kalıp iyiyi, fenayı bütün candan alır.
- 3 — Her kimin namazının mihrabı ayn yani Hak'ın cemali oldu, onun artık iman tarafına gitmesini sen onun için ayıp bil.
- 4 — Bir kimse Şahın yüzünü gördükten sonra bir başkasına temayül ederse Şah onu kıskanır.
- 5 — Kıskançlıkların aslını Allah'tan bil. Halkın kıskançlığı şüphe yoktur ki Hak'ın kıskançlığının bir fer'idir, bir cüz'üdür.
- 6 — Feryad edelim, çünkü. Bu feryatlar onun boşuna gidiyor. İki âlemde de ona nâle ve gam lâzımdır.

İZAHİ : Gayret, burada bir şeyi kendine hasretmek, onu başkasından menetmektir, manasına alınca; Allah, gayretinin yüksekliğinden dolayı kullarının ancak kendisine bağlı olmaları için bütün fevahiği (kötülükler, iffetsizlikler) menetti. Çünkü bu kötülükler insanı Hak'tan uzaklaştırır.

Bunun için « ان الله نور » âyeti celilesi veçhile Allah bütün kullarından daha gayretli ve daha kıskançtır. Zaten can o, cihan ise bir kalıptan ibaret olduğundan, kalıp, bütün iyiyi, kötüyü; hayır ve şerri o hakiki candan almaktadır. Her şeyde hakiki müessir O'dur. Halkın gayreti yani kıskançlığı da onun gayretinin bir cüz'üdür. Bunun içindir ki şühud ehlinden yani her şeyin hakikatini müşahede eden ehlullahtan, hakiki cemale muhabbetin gayri bir noksanlık, bir

zillet sadır olursa bu zillet gayretullahı dokunur ve Allah onu müşahede mertebesinde iman derecesine indirir ki bu iniş mükâşefe ehli için bir şeyn, bir küçüklük olur. Çünkü mükâşefe aynen görmek olduğu halde imanda yalnız inanmak vardır. Görenin imana ihtiyacı yoktur.

Netice şudur ki, Allah kendisinden gayriye aşırı muhabbeti görürse gayrete gelir ve derecesine göre o kimse çok muhabbet ettiği şeyden mahrum olur. İşte bir çok sevdiklerimizin gözümüzde kalması gayretullah'ın büyük darbesinin eseridir. Bunun içindir ki daima Hak'ka muhabbet ve daima korku ve rica mevkiinde kalmak, onun yüksek varlığına karşı tutacağımız en hidayetkâr, en salim yoldur. Aşağıdaki mesneviler, hakikati hakkiyle görüşün en yüksek izahıdır.

**

Ehlullah Fânide Aslı Görürler

- 1 — در دل انکور می را دیده اند - در فنای محض شی را دیده اند
- 2 — پیشتر از خلقت انکورها - خورده میبها و نموده شورها
- 3 — باده از ما مست شد نی ما ازو - قالب از ما هست شد نی ما ازو
- 4 — ما چو زنبوریم و قالبها چوموم - خانه خانه کرد قالبها چوموم

Tercemesi :

- 1 — Üzümün gönlünde şarabı, fenayı mahz (mutlak yokluk) da varlığı gördüler.
- 2 — Üzüm halk olunmazdan çok evvel şarabı içmişler ve sarhoş olmuşlardır.
- 3 — Bâde bizden sarhoştur, biz ondan değil. Kalıp bizden var olmuştur, biz ondan değil.
- 4 — Biz arılar gibiyiz, kalıplarımız mumlar gibidir. Allah kalıplarımızı bal mumu gibi ev ev yaptı.

İZAHİ : Filozoflar indinde bedeni varlığımız, ruhi hayatımızın vücut bulmasına illettir; yani hayat bedeninin icabıdır. Mutasavvife ise bunun aksine olarak nefis veya hakikatı vahide veya aklıkül her şeyden evvel mevcuttu. Yani biz cesedi varlığımız itibariyle mütechhiriz. Ruhî hüviyetimiz itibariyle ise ezeltiyiz. İşte ehlullah bu ezeli varlığı kavramışlar ve eşyadaki bu ezeli istidadı daha vücude bürünmezden evvel müşahede ederek her şeyin aslını temamiyle ihata etmişlerdir. İşte Ce-

nabı Peygamberin : «Âdem ma' ile tıyn yani su ile çamur beyninde iken ben nebi idim», buyurmaları bu ezeli ve külli ihatanın en güzel misalidir. İşte Mevlâna'nın Ehlullah için, üzümün gönlünde şarabı gördüler ve her şey mutlak yokluk içindeyken varlığı müşahede ettiler demeleri ve üzüm yaratılmazdan evvel şarap içerek mest oldular buyurmaları bu ezeli ihatanın yüksek bir ifadesidir.

Çünkü (ahseni takvim) üzere yaratılan insanı kâmil, istidadı külli itibariyle bütün mevcudatı ezelden kaplamış olmasına göre eşyadaki istidat onlarca daha evvel malûmdur. Bunun için üzümdeki mestlik ve aşk hassasını daha evvel görmüş oluyorlar. Sonra bâde bizden sarhoştur; kalıp ta bizimle vardır demeleri de yine yukarıdaki beytin diğer bir ifade şeklidir. Yani ayanı sabite itibariyle her şeyi muhit olan insan ruhu, şaraba da mestlik hassasını vermiş ve cesede de varlığı bahşetmiştir. Çünkü ruhumuz asıl olup bu taayyün âlemine sonradan girmiş ve vücudu müteayyinemiz asıl hüviyeti vahide olan ruhu setretmiştir ki işte fanî olan bu kalıp o ruhla mevcuttur.

Sonra Mevlâna, ruhu bir arıya ve bedeni de bal mumuna benzettiyor. Nasıl arı göz göz olan o mumu balla dolduruyorsa ruhta o evleri yani fen istilabınca hüceyrelere istidada göre ilahî nurla, ilim ve marifetle doldurmaktadır. Görülüyor ki Mevlâna bedene hane hane demekle hüceyrelere ve onların her birerlerinin başlıbaşına hayatı kudretlerini asırlarca evvel tamamiyle sezmiştir.

* *

Halkın bir kişiyi büyütmesinin ve o kimsenin parmakla gösterilmesinin kötülüğü

Ten kafese benzer. Girenlerin, çıkanların ve bizimle dostluk edenlerin bizi aldatmasıyla can badende diken haline gelir. Birisi gelir, ben benim sırdaşımın, der. Öbürüsü, ben senin en iyi dostunum, diye hitap eder. Bir diğeri de, varlık âleminde fazilet ve cömertlik bakımından senin eşin yok, der.

Hülâsa, insanın yüzüne karşı böyle sözler ve dalkavukluklar onları değiştirir, kibirlendirir, hakiki benliğinden uzaklaştırır. İşte bu yüzden en mütevazı, en iyi bir adam kendisinde bir fevkaladelik vehmetmeğe başlar. Elden avuçtan çıkar.

Küçük bir not :

Hakikaten hayatta bunu her an görmekteyiz. Bir adamı zaman bir mevkie getirir. Bir müddet o adam iyilik ve faziletini devam ettirir. Fakat dalkavuklar etrafını almıya başlayınca o âdil, mütevazı zat gitmiş bir ifrit kesilmeğe başlar. Ne adalet kalır, ne de himaye.. İşte

bunun için büyük mevkide olanların adaletsizliklerinde, fena idarelerinde, etrafının dalkavukluğunun te'siri büyüktür.

Şimdi aşağıdaki beyitler bu hakikatı ne güzel izah ediyor :

* *

Daima alçak gönüllü ol

- 1 — نفس از بس مدحها فرعون شد - کن ذلیل النفس هونا لاتسد
- 2 — تا توانی بنده شو سلطان مباش - زخم کش چون کوی شو چوکان مباش
- 3 — ورنه چون لطف نماید وین جمال - از تو آید آن حریفانرا ملال
- 4 — آن جماعت کت همی دادند ریو - چون بیستندت بکویستت که دیو

Tercemesi :

1 — Nefis çok medholunmaktan Fir'avunlaştı. Alçak gönüllü ve hakir ol, efendilik taslama.

2 — Gücün yettiği kadar kul ol, Sultan olma. Top gibi zahmet çek; çevkân yani cirit değneği olma.

3 — Ne vakit senin bu lâtafetin, bu cemalin kalmaz; bu herifler senden usanır ve kaçarlar.

4 — O cemaat ki seni evvelce medh ve sena ile aldatırlardı, sonra seni düşkün görünce veya o güzelliğin kalmayınca bu şeytandır derler.

İZAHİ : İnsan çok öğülür, namı dillerde dolaşırsa ve bir mansıp sahibinin etrafında dalkavuklar çoğalırsa nefis azmağa başlar ve Fir'avum gibi kendisine bir gurur gelerek nihayet Allah'lık davasına kalkar. Bunun için insan nefsi emmareyi ezmeli ve daima mütevazı bir halde yaşayarak kendisine yapılan dalkavukça öğmelere inanmamalıdır. Hele bilhassa nefis azgınlığıyla vurup kırıcılık büyük nedametlere sebep olur. Çünkü iktidar ve mansıbın ve güzelliğin nüfuz ve cazibesi kalmayınca etrafında dolaşanlar derhal ayrılırlar. Vaktiyle seni öğrenler, şimdi bu şeytandır demeye başlarlar. İşte insanı kâmil odur ki, hangi halde olursa olsun daima aynı mutavazı ruhu taşır ve nefisini daima hâkir görür.

* *

« O şeyi ki Allah diledi oldu, dilemedi olmadı »

Hadisinin tefsiri

Allah'ın inayeti olmaksızın hiç bir şey olmaz. Havaya giden bir

damla tekrar toprağa dökülür. Onun kudret hazinesinden hiç bir şey eksilmez. Ve hiç bir şey mahvolmaz.

Hülâsa, bir katra yüz kat mâdum olsa onu tekrar yeni baştan o vücuda getirir. O dilemedikçe hiç bir şey olmaz.

Şimdi Mevlâna bunun üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar :

- 1 — از عدمها سوی هستی هر زمان - هست یارب کاروان در کاروان
- 2 — خاصه هر شب جمله افکار و عقول - غرق میکردند در بحر نغول
- 3 — باز وقت صبح آن آلهیان - بر زبند از بحر سرچون ماهیان
- 4 — باز فرمان آید از سالار ده - مرعدم را آنچه خوردی باز ده
- 5 — آنچه خوردی واده ای مرک سیاه - از نبات و دارو و برک و گیاه
- 6 — ای برادر عقل یکدم با خود آر - دمبدم در تو خزانست و بهار
- 7 — باغ دلرا سبز و ترو تازه بین - پرزغنجه و ورد و سرو و یاسمین
- 8 — این سخنهایی که از عقل کلست - بوی آن کلزار و سرو و سنبلست
- 9 — بودوای چشم باشد نورساز - شد زبوی دیده یعقوب ساز
- 10 — بوی بد مریدده را تاری کند - بوی یوسف دیده را یاری کند
- 11 — از بهاران کی شود سرسبز سنک - خاک شو تا کل بروید رنگ رنگ

Tercemesi :

- 1 — Ademden (yokluktan) vücut (varlık) tarafına her zaman katar katar kervanlar gelmektedir.
- 2 — Hususiyle her gece bütün fikirler ve akıllar o nihayetsiz denize garkolurlar.
- 3 — Sabah vakti Allah'a mensup olan bütün bu akıllar ve hâtıralar gark oldukları deryadan tekrar balıklar gibi başlarını yukarı kaldırırlar.
- 4 — Köyün sahibinden ademe emir gelir. Ne yedinse onu geri ver.

5 — Ey ölüm; otlardan ilâç olacak köklerden neyi yedin ve mahvettinse geri ver diye emrolunur.

6 — Ey birader; aklını başına al, sende de heran hazan ve bahar vardır.

7 — Gönül bahçesinin terü taze goncalar, güller, serviler, yasenlerle dolu olduğunu gör.

8 — Akl külden gelen bu sözler o gülzarın, o servi ve sümbüllerin kokusudur.

9 — Koku, göze nur veren bir ilâç oldu. Yakub'un gözü hokudan açıldı.

10 — Kötü koku gözü karartır; Yusuf'un kokusu göze nur verir.

11 — Bahar gelince taş yeşerebilir ve tazelenebilir mi? Toprak ol ki, renk renk güller açılsın.

İZAHİ : Her şey her an varlıktan ademe gitmekte ve ademden vücuda yüzbinlerce kervan gelmektedir. Meselâ, geceleri uykuda iken bütün akıl ve düşüncelerimiz adem deryasına karışır. Sabah vakti uyanığımız zaman bütün o fikirler o nihayetsiz ummandan balıklar gibi tekrar baş gösterir, tekrar zuhur ederler. Hazan zamanı yüzbinlerce dal, yaprak ölüm deryasına gark olmuş iken bahar gelince hakiki milkin sahibinden ademe emredilir : Ey kara ölüm!.. Ot, yaprak, ilâç, nebat ne yedinse bunları geri ver. (Bu emirle bütün bunlar tekrar zuhura gelirler. (اذا اراد الله شيئاً ان يقول له كن فيكون) . Şimdi bu bahar ve hazan bizde devardır. Bast ve neşatımız (ferah ve bolluk) bahar, kabz ve ıztırabımız, hazandır. Sıhhatımız bahar, hastalığımız hazan mevsimi gibidir. Sonra ariflerle diğer insanların neşrettiği kokular başka başkadır.

Avni Konuk merhum yazma mesnevi şerhlerinde bu hakikatı şöyle izah ederler : (Maarif ve hakayıkı ilâhiye âlemi mânâda ve ruhaniyet âleminde türlü çiçeklere temessül ederler ve onların çok lâtif kokuları vardır ki ruhi meşamı açık olanlar bunları duyarlar. Bu kokular bazan suret âlemine de intikal ederek cesed şammesi ile de duyulmaktadır, fakat enderdir. Fakir, evliyaullahtan bazılarının meclisinde bunu duydum).

Görülüyor ki Avni Konuk merhum bu manevî kokuyu ariflerin meclisinde maddî olarak ta hissetmiştir. Sonra nas ile sabittir ki Yusuf'un firkatinden dolayı senelerce göz yaşı döken babası Yakub'un âmâ olan gözleri Yusuf'un gömleğinin kokusunu hisseder etmez derhal açılmıştır.

Netice şudur ki gönül bahçesinden gelen güzel koku göze nur ol-] duğu halde kötü kokular da gözü o nisbette karartır ve bulandırır.

Nitekim fuhuş ve menhiyatla meşgul olanlardan kötü kokular intişar etmekte ve bilhassa fuhuş evleri ne kadar temizlense yine yanına yaklaşılmıyacak bir pis koku içindedirler.

Şimdi Mevlânâ, bu hakikatleri beyandan sonra diyorlar ki, toprak gibi her türlü terbiye kabul eden bir unsur ol ki ehlullahın irşad tohumu sende güller çiçekler açsın. Taş gibi soğuk ve sert bir cisimden ne hasıl olabilir.

* *

Hazreti Ömer zamanında, bir ihtiyar çalgıcının hikâyesi

Hazreti Ömer zamanında bir ihtiyar çalgıcı vardı. Pek güzel çenk (rebab) çalardı. Bülbül onun sesinden kendisini kaybederdi. Meclislerde, cemiyetlerde onun nağmesinden kıyametler kopardı. O öyle bir çalgıcı idi ki, âlem onun yüzüden neş'yle dolmuştu. Uzun seneler böyle devam etti. Fakat zaman geçip ihtiyarlayınca doğan kuşuna benziyen ruhu, âcizlikten sinek avlamağa başladı, sırtı kamburlaştı, sesi bozuldu; nihayet kazançsızlıktan ekmeğe muhtaç bir hale geldi. Kendi kendine dedi ki: (Tanrım, bana çok ömür verdin, yetmiş yıldır isyandayım, bir gün bile ihsununu kesmedin. Fakat bugün kazanç yok. Senin konuğum. Çenki sana çalacağım).

Nihayet çalgıcı çenki omuzlayıp Medinenin büyük mezarlığına gitti ve orada bir hayli çenk çaldı. Bu sırada şiddetli bir uyku bastı ve çenki yastık yaparak şöyle bir mezara yaslandı, uyuyup kaldı. O sırada Hak, Ömere de bir uyku verdi, kendinden geçti. O da başını koyup uyudu. Rüyasında Ömerin kulağına bir ses geldi. Öyle bir ses idi ki, o sestten başka sesler aksi sada idi. Türk, Kürd, Arab, Acem, Zenci bütün milletler kulağına ve dudağına muhtaç olmadan bu sesi anlamışlardı. Hatta yalnız bunlar değil; dağlar taşlar bile bu sesi işitmişti. Bu ses heybetlice bir daha geldi.

— Ya Ömer.. Bir kulumuz var, onu ihtiyaçtan kurtar. O has bir kulumuzdur. Mezarlığa kadar git, onu orada bulacaksın. Beytülmalдан ona yediyüz dinar ver ve bitince tekrar istemesini söyle..

Ömer derhal kalktı, mezarlığa gitti ve bir hayli dolaştı. Orada bir ihtiyardan başka kimse yoktu. Her halde bu değil, dedi ve kendi kendine: (Hak bana dedi ki, bizim saf bir kulumuz var. Şimdi bu ihtiyar çalgıcı nasıl Tanrının has kulu olur. Fakat mezarlıkta uzun uzadıya dolaşıpta ihtiyardan başka kimseyi görmeyince artık aradığının bu olduğun anladı ve uyuyan ihtiyarın yanına oturarak şöyle bir aksırınca ihtiyar sıçradı ve korkudan çebresi sarardı. Ömer ona şöyle hitap etti.

— Benden korkma!.. Sana Hak'tan müjde getirdim. Şöyle yanıma otur. Sana bazı sırlar söyleyeceğim. Şimdilik şu bir kaç dinarı ebrişim parası olarak al, bitince yine buraya gel.

Ihtiyar bu sözü işidince kendini yerden yere vurdu, bir hayli ağladı, nihayet çalgıyı şiddetle yere vurup kırdı, ve kendi kendine şöyle söylendi: (Ben her nefeste ömrümü zir ve bem perdelerine harç ederek yele verdim. Arap, Acem tarzını anmaktan Irak perdesiyle meşgul olmaktan ayrılık zamanı hatırımdan çıktı. Eyvahlar olsun).

Şimdi Ömer, çengiye şunları söyledi:

— Şenin bu feryadın aklı cüz'inin işidir. Hak'kın aşkıyla fani olanın yolu başkadır. Mâzi ve müstakbel seninle Huda arasında perdedir. Brak Şimdi bugüne kadar yaptıklarını ve her ikisine de bir ateş ver.

Bunun üzerine çalgıcıya öyle bir hayret geldi ki, yerden ve gökten dışarıda kaldı, canı gitti, bambaşka bir canla hayat buldu.

Hikâye üzerine küçük bir not:

Mevlâna bu hikâyesinde çenginin senelerce ve hatta ihtiyar olunca kadar çenk çaldığı halde Allah'ın makbul kulu oluşu, günahın çenkte değil, iç kötülüğünde, kalb fenalığında olduğunu anlatmaktadır. Nitekim Hazreti Ömer, çenginin feryadına karşı: Bırak geçmişi ve geleceği, onları ateşe ver, Allah'ta fani ol demisti.

Netice şudur ki, insan kul hakkı hariç, her türlü menhiyata karşı bir zaaf gösterebilir. Fakat gönül yüksek olunca bir gün nedametle hepisinden geçerek Hak'kın makbul kulu olabilir.

Hülâsa; iş, niyyette ve gönüldedir. Kaldı ki, musikinin o ezeli nağmeleri gönül ehlinin hakiki gıdasıdır.

Şimdi Mevlâna bu hikâye üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar:

1 — انبیارا در درون هم نعمهاست — طالبانرازان حیات بی بهاست

2 — نشود آن نعمهارا کوش حس — کرستمها کوش حس باشد نجس

3 — نشود نعمه پری را آدمی — که بود زاسرار پریان اعجمی

4 — کرچه هم نعمه پری زین عالمست — نعمه دل برتر ازهر دو نفست

5 — کرپری و آدمی زندانیند — هر دو در زندان این نادانیند

6 — معشر جن سوره رحمان بخوان — «تستیطعوا تفذوا» را بازدان

Tercemesi:

1 — Peygamberlerin derunlarında öyle nağmeler vardır ki, o nağmelerden saliklere baha biçilmez bir hayat gelir.

2 — His kulağı o nağmeleri duymaz. Çünkü bu kulak zülümünden ve kötülüklerden pis bir hale gelmiştir.

3 — İnsan oğlu perinin nağmesini duymaz. Çünkü onların sırlarına yabancıdır.

4 — Gerçi perinin nağmesi de bu âlemdendir amma gönül nağmesi her ikisinden de daha yüksektir.

5 — Çünkü peri de, insan da zindanda ve her ikisi de gaflettedirler.

6 — Rahman sûresinde « یا معراجن والانس » âyetini oku « تستطیوا ان تغنوا » aın mânasını iyice bil!

İZAHİ : Cenabı Pir ihtiyar çengiyi misal olarak Peygamberlerin derununda öyle nağmeler vardır ki o nağmelerden salıklere çok yüksek bir hayat kudreti erişir. Fakat his kulağı dünyanın asılsız mel'abelerden ibaret hayatı içinde murdar bir hale geldiğinden onları işitmeğe muktedir değildir. Hatta bu kulak, değil başka âleme ait nağmeleri duymak, bu âleme aid olan cin ve perinin nağmelerini bile duymağa muktedir değildir, ve nihayet peygamberler ve ehlullah kalblerinde yükselen nağmeler âdem ve perilerin nağme ve sözlerinden daha âlidir. Çünkü âdem de, peri de hakikî hayattan uzak ve cesedin zindanı içindedirler, buyuruyorlar; ve bu hakikata Rahman suresindeki şu âyeti celileyi işhad ediyorlar :

« یا معراجن والانس ان استطتم ان تغنوا من اقطار السموات والارض فانغوا لا تغنوا الا بسطان »

(Ey ein ve ins cemaati! Yer ve göğün her hangi bir tarafından çıkmağa muktedir iseniz, çıkınız. Fakat çıkamazsınız. O kudret sizde yoktur. Ancak sultanın izniyle çıkabilirsiniz) Bu âyeti celiledaki kudret ve kuvvetten kasıd Peygamber ve velilerin yüksek ilmi kudretleridir ki insanlar bu zindan hayatında mahsur bir halde kaldıklarından ancak mahsüsâtı idrâk edebilirler. Başka bir kudrete malik değillerdir. İşte bunun için hakikî âleme şuurları yoktur. İnsan bu yer ve göğün muayyen kutru içindeki zindan hayatından sıyrılıpta sonsuzluğa girebildiği zamandır ki hakikatleri ancak o vakit yine derecesi nisbetinde idrâk edebilir. Şimdi Mevlâna aşk ve güzel ses üzerine tekrar aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar :

- 1 — عقل جزئی عشق را منکر بود - کرچه بنماید که صاحب سر بود
- 2 — او بقول و فعل یارما بود - چون بحکم حال آیی لا بود
- 3 — جان کمالست و ندای او کمال - مصطفی فرمود ارحنا یا بلال

3 — ای بلال افراز بانگ سلسلت - زان دمى کاندردمیدم دردلست

Tercemesi :

1 — Aklı Cüz'i sır sahibi gibi görünürse de aşkı inkâr etmektedir.

2 — O sözde ve işde bizim dostumuzdur amma (hâl) e gelince orada mahvolunur.

3 — Can bizatihi kemaldır ve onun nidası da kemaldır. Mustafa; Ya Bilâl bizi dinlendir ve ferahlandır, buyururlardı.

4 — Ey Bilâl, senin kalbine verdiğim feyzin eseri olan ulvi sadanı yükselt.

İZAHİ : Aklı cüz'i veya aklı maaş, hakiki aşkın ulviyetini kavrayamayacağı için onu inkâr eder. Zaten bu akıl bize ancak alelade iş hayatımızda kılavuzluk edebilir. Hâl yani bu müstear hayattan cezbe ve istiğraka geçildiği zaman artık aklı cüz'inin kudreti buraya yetiştirmez. Şimdi Mevlâna burada tekrar güzel sesin tesirini ele alarak canın kendisi bizatihi kemâldır. Onun noksan oluşu ruhu hayvanînin galebesi itibariyledir. Hakikî hayattan gelen sesler, nidalar da kemâl olur. Nitekim Cenabı Peygamber bir çok kudsi mesainin yorgunluğundan sonra emri ilahiye ifa için Bilâli Habeşi'ye; Ya Bilâl, bizi dinlendir, buyururlardı ki, sesi harikulâde güzel olan Bilâli Habeşi'nin o güzel sada ile ezan okumaları Cenabı Peygamberi gaşyeder, kendinden geçer ve rahata ererlerdi.

Görülüyor ki, güzel ses, candan gelen ses, doğrudan ruha hitap etmektedir, ve bunun bize tesiri de ahlımızdan ayrılığın hicranını ifade etmesindedir.

***

Hak indinde ayıb yoktur

- 1 — عیب باشد که نه بیند جز که عیب - عیب کی بیند روان پاک غیب
- 2 — عیب شد نسبت بمخلوق جهول - نی نسبت با خداوند قبول
- 3 — کفر هم نسبت بمخالق حکمتست - چون بمانسبت کنی کفر آفتست
- 4 — وریکی عیبی بود با صد حیات - بر مثال چوب باشد در نبات
- 5 — در تراز و هر دورا یکسان کشند - زانکه آن هر دو چو جسم و جان خوشند

Tercemesi :

1 — Ayıptan başka bir şey görmiyen kimseye ayıp olsun. Gayib âleminin pâk ruhu nasıl ayıp görür.

2 — Ayıp çok cahil olana nisbetle ayıbdır. Tanrıya nisbetle ayıp yoktur.

3 — Küfür bile Halika nisbetle bir hikmettir. Fakat bize nisbetle bir âfet, bir felâkettir.

4 — Bir kimsede yüzlerce faziletle beraber bir de ayıp bulursa o ayıp otun sapı mesabesindedir.

5 — Terazide her ikisini de beraber çekerler. Çünkü her ikisi de cisim ile can gibi birbirinden hoşlanmıştır.

IZAHİ : Asıl ayıp her şeyde ayıptan başka bir şey görmiyen kimse içindir. Ve nihayet böyle bir görüş cahillere ve suret âleminde kâlanlara mahsustur. Yoksa Tanrıya nisbet edilirse ayıp ve noksan diye bir şey yoktur. Allah hiç bir mahlûkunda ayıp ve bâtil bir şey yaratmamıştır. Nitekim şu âyeti celile buna şahittir. (وما خلقت السماء والارض وما بينهما باطلاً) «yer ile gök de ve onun arasında biz batıl bir şey yaratmadık»

Görülüyor ki kâinatta abes bir şey yoktur. Bize böyle noksan ve abes görünen şeylerin mutlaka gizli bir hikmeti vardır ki onu herkes müşahede edemez. Mevlâna bu hakikati şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar :

Meselâ yüz hasenat ve kemâle sahip bir insanda tek bir ayıp, otların sapına benzer ki, ot ile beraber tartılırlar. Ve birbirine kaynaşmışlardır. Hülasa, kemâlli bir insan her şeyi olduğu gibi görür ve ayıp aramaz.

***

Cihet Tenin Vasfıdır

- 1 — کر تو خود را پیش و پس داری کجان - بسته جسمی و محرومی زجان
- 2 — زیر و بالا پیش و پس وصف تست - بی جهتها ذات جان روشنست
- 3 — که همینی در غم و شادی و بس - ای عدم کو مر عدم را پیش و پس

Tercemesi :

1 — Eğer sen kendiinde, ön, arka gibi taraflar olduğunu sanıyorsan, cisme bağlanmışsın ve hakikî candan mahrumsun.

(F. 11)

2 — Alt, üst, ön, arka gibi cihetler tenin vasfıdır. Hakikî ve nurani olan can, cihetsizdir.

3 — Senki ön ve arka vehim etmekteisin, gam ve neşe âleminde-sin. Ey yoklukta olan!.. Yokluk için ön ve arka nerede?

IZAHİ : Ehlullah, şu izafi varlıktan geçerek Allah'ta fanî olunca cismi varlığın zarureti olan cihet kaydından vâreste kahr. İnsanı kâmil hakikî deryaya karışarak bütün mükevvenatı muhit olduktan sonra ön, arka, yukarı, aşağı, sağ, sol gibi cihetler artık ne mâna ifade eder. Her şey o hakikî varlıkta müstağrak olunca mekân diye bir heylâ kalmaz. Biraz daha açalım. İnsan ve bütün var gibi gördüğümüz eşya, taayün âleminde, yani kendi fanî kisvelerine bürünmezden evvel Allah indinde sabit ve asil bir varlığa sahipti. Buna tasavvuf istilâhında (âyanı sabite) hükema tabirince (mahiyet) denilir ki bunlar izafi vücuda bürünmemiştir. İşte fanî bedenden ve onun bütün arzularından sıyrılarak yok olan insan için artık izafi olan mekân ve cihet de tamamıyla yok olmuştur. Velhasıl insan, felsefecilerin makulât (category) dedikleri keyfiyet, izafet, araz, azlık, çokluk, zaman, mekân, hudut, sebebiyet vs.. gibi tenin vasıflarından tamamıyla sıyrılmış olursa bunların birer vehim ve gölgeden ibaret olduğunu anlar.

***

Hazreti Ayşe'nin Cenabı Peygamber'e «bugün yağmur yağdı, sen mezarlığa gittiğin halde niçin elbisen ıslak değil» diye sorması

Hazreti Peygamber birgün dostlarından birinin cenazesıyla mezarlığa gitti. Onun mezarına toprak doldurdu ve ona şefaet ederek tohumunu yer altında diriltti. İşte bu münasebetle Hazreti Mevlâna aşağıdaki mesnevilerde haşr ve berzahın sırlarını anlatıyor ve fikirlerini ifade ederken ağaçların büyümesini temsili istiare olarak alıyor:

- 1 — این درختانند همچون خاکیان - دستها بر کرده انداز خاکدان
- 2 — سوی خلاقان صد اشارت میکنند - کوشداران خوش عبارت میکنند
- 3 — بازبان سبز و بادست دراز - از ضمیر خاک میکوبند راز
- 4 — در زمستانشان اگر چه دادمرک - زنده شان کرد از بهار و داد برک
- 5 — منکران گفتند هست این خود قدیم - این چرا بندیم بر رب کریم

6 — کوریء ایشان درون دوستان - حق برو یانید باغ و بوستان

7 — منکران همچو جعل ازبوی کل - یاچونازک مغز ازبانک دهل

Tercemesi :

1 — Bu ağaçlar toprak altındaki insanlar gibi ellerini topraktan çıkarıp.

2 — Halka yüz türlü işaretler etmekte ve anlıyan kulaklara hoş sözler söylemektedirler.

3 — Bunlar yeşil dilleri ve uzun elleriyle toprağın sırlarını söylüyorlar.

4 — Tanrı kış zamanı onlara ölüm vermişse de bahar gelince dirilirlir ve yapraklanırlar.

5 — Fakat münkirler derler ki : Bu eskidenberi olagelmiş şeylerdir. Bunu ne için Tanrıya isnad etmeli.

6 — Fakat o münkirlerin körlüklerine rağmen Tanrı, dostların derununda bağlar ve bahçeler bitirmiştir.

7 — Münkirler gül kokusuna karşı karaböcek gibidirlir, dayanamazlar, kaçarlar, yahut davulun karşısında beyni zaif kimselere benzerler.

İZAHI : Kışın baştanbaşa ölüm halinde olan ağaçlar, bağlar, bahçeler bahar geldiğinde tekrar hayat bularak yerin altından bir insan gibi nasıl baş kaldırıyor ve halka bir takım işaretler yaparak sıralar söylüyorsa, insan tohumu da hasırde tekrar fıskıracaaktır. Bir ot burudetin şiddetinden perişan bir hale geldiği halde baharın nasıl diriliyorsa koskoca bir insan için bu neden varid olmasın?

Rûm suresindeki şu âyeti celile bu hakikati göstermektedir.

(فانظر الى اثار رحمة الله كيف يحيي الارض بعد موتها ان ذلك لمحي الموتى وهو على كل شىء قدير)

«Allah'ın rahmetine nazar eyle. Arz öldükten sonra nasıl diriliyor. O, ölüleri diriltici ve herşeye kadirdir.» Kâinata hiçbir şey gaybolmaz. Fakat, tabiiyyun bu hakikati inkâr ve eşyanın her hareketi eskidenberi böyle devam eden bir tabiat kanunudur; ölümden sonra iade yoktur, derler.

Ne gaflettir ki, mutlak bir ademden baştanbaşa bir ahenk ve intizam için koskoca bir cihan vücuda gelsinde sonra neden râcu ve yine neden tekrar hayat bulmasın. İşte bunun için Mevlânâ, bu münkirleri karaböceğe teşbih ederek, onlar gülün kokusundan kaçarlar, münkirlerde o göz, o iman nerede... Onlar, hakikat ehlinin gönlünde yerleşen gülzarı nasıl görebilirler, diyorlar.

Şimdi Cenabı Pir, cesedlerin haşri hakkındaki bu beyanından sonra tekrar hikâyeye dönüyorlar. Peygamber mezarlıktan dönünce Sıddika'nın yanına gitti. Sıddika, Peygamberin elbisesi üzerinde ellerini gezdirerek «bugün yağmur yağdı, elbisenizde hiç bir ıslaklık yok». Peygamber buyurdular ki : «Yağmur yağarken başına ne örtmüştün». Sıddika : «Senin ridanı örtmüştüm» dedi. Bunun üzerine Peygamber; «İşte Tanrı onun için senin gözüne gayb yağmurunu gösterdi. O yağmur bu buluttan değil, başka bir semanın başka bir bulutundandır» buyurdular.

**

Hakım Senaî'nin şu beyitlerinin tefsiri

1 — اسمانہاست در ولایت جان - کار فرمای آسمان جهان

2 — در ره روح پست وبالاہاست - کوههای بلند و دریا ہداست

Can elinde cihan göklerle iş buyuran gökler var.

Can yolunda nice inişler ve yokuşlar, nice yüksek dağlar ve denizler var.

Mevlânâ şu beyitleriyle bu iki beytin izahını yapıyorlar:

1 — غیب را ابری وآبی دیگرست - آسمان و آفتابی دیگرست

2 — نابدان الا کہ برخاصان بدید - باقیان فی لبس من خلق جدید

Tercemesi :

1 — Gayb âleminin başka bir bulutu, başka bir yağmuru, başka bir göğü ve güneşi vardır.

2 — O ancak havassa görünür. Başkaları öldükten sonra tekrar yaratılıp dirileceklerinden şüphe ederler.

İZAHI : Hakım Senaî, ruhlar âleminde öyle gökler vardır ki, o gökler bu cihan asumanına iş buyururlar; yani ruhlar âleminde bu âlemin göklerine hükmeden ne gökler vardır. Ruh yolunda ulvî ve süflî nice mertebeler mevcuttur ki, herkesin ruhu kendi mertebesine göre seyir yapacaktır; buyuruyorlar.

Nitekim ehlullahâ göre fanilikten göçen ruhlar, dört merhaleden geçerler. Ondaki sonra lahût şehrahı açılır. Orada neler görüleceğini fanilere anlatmak mümkün değildir. Çünkü söz, O'nu anlatmaktan âciz ve bu duygular O'nu idrâkten kasırdır.

Şimdi Mevlânâ yukarıdaki mesnevilerinde Hakım Senaîyi teyitten

sonra O, ancak ehlulaha âyandır, diyorlar ve haşre inanmayan münkir-
lere Kaf sûresinden şu âyeti celileyi işhad ediyorlar.

(الهينا بالخلق الاول بل هم في ليس من خلق جديد)

«Biz ilk yaratmada aciz mi gösterdik ki, ölümden sonra iade hu-
susunda âciz kalalım. Onlar ilk yaratıştaki kudretimizi inkâr etmezler.
Fakat tekrar dirilip haşrolunmak hususunda şüpheye düşüyorlar».

Âyetteki «halkı cedid» den maksad haşrdır. Fakat ehlullah, halkı
cedit veya haşri, yukarıki bahislerin birinde uzun izah ettiğimiz gibi
şöyle anlatıyorlar :

Bu âlem her anda ademe gidip onun misli tekrar vücuda gelmek-
tedir. Fakat biz bu «teakubu emsal»den yani ölenlerin yerine misille-
lerinin gelmesinden gafil bulunduğumuz için bu ânî değişmelerden ha-
berimiz yoktur ve bu sebeple bütün kâinatı bir tarz üzere devam edi-
yor, zannediyoruz. Halbuki herşey heran ölüp yerine misli gelmek su-
retiyle dirilmektedir. Nitekim vücutu beşerde hüceyrelere değişip dur-
duğu ve bu ânî ölüş ve gelişten haberimiz olmadığı için vücutu bir
minval üzere görmekteyiz. Hülâsa bu halkı cedidden biz gafil işekte
bu hakikat Allah'ın has kullarına aşikârdır.

**

(اغتنموا برد الربيع)

« Bahar serinliğini ganimet bilerek istifade edin »

Hâdisi şerifinin mâna ve tefsiri

- 1 — گفت پیغمبر ز سرمای بهار - تن میوشانید یاران زینهار
- 2 — زانکه باجان شما آن میکند - که بهاران بادرختان میکند
- 3 — لیک بگریزید از سردی خزان - کان کند کو کرد با باغ رزان
- 4 — راویان این را بظاهر برده اند - هم بر آن صورت قناعت کرده اند
- 5 — یخبر بودند از جان آن گروه - کوه را دیده ندیده کان بکوه
- 6 — آن خزان نزد خدا نفس وهو است - عقل و جان عین بهارست و بقا است
- 7 — مر ترا عقلست جزوی در نهان - کامل العقلی بچو اندر جهان
- 8 — جزو تو از کل او کلی شود - عقل کل بر نفس چون غلی شود

9 — پس بتأویل این بود کافاس پاک - چون بهارست و حیات برک و تانک

Tercemesi :

- 1 — Peygamber buyuruyor ki bahar serinliğinden vücudunuzu sa-
kın örtmeyiniz.
- 2 — Zira bahar ağaçlara nasıl tesir ediyorsa sizin canınıza da onu
yapmaktadır.
- 3 — Fakat hazanın soğğundan kaçınız ki o soğuk bağa ve asma-
lara ne yaptıysa sizin bedenlerinize de onu yapar.
- 4 — Bu hâdisi rivayet edenler zahiri mânasını ileri sürmüşler ve
anunla kanaat etmişlerdir. (Halbuki hadisin birde içyüzü vardır.)
- 5 — Onlar dağı görmüşler amma dağın madenini görmemişlerdir.
- 6 — Hadisi şerifte vaki olan hazan Ehlullahın nezdinde nefis ve
havadır. Hakiki akıl ve canın ehli aynı bahar ve aynı bekadır.
- 7 — Ey nefis ve hava sahibi, sen bir akli cüz'iyeye sahipsin; fakat
bu cihanda bir akli kâmilî iste ki akıl ve can mertebesine ulaşasın.
- 8 — Senin cüz'i aklın onun külli aklından küllileşir. Çünkü akli
kül nefsin üzerinde bir zencir gibidir, nefsi emmareyi bağlar.
- 9 — Binaenaleyh, hadisi tevil edersek, pâk olan nefesler, bahar
gibi, insanın ruh ağacının hayatıdır.

İZAHI : Terceme sarîh olduğundan hadisi şerifin yalnız bâtını
mânâsını alarak şöyle izah edebiliriz: güz mevsimi ve onun soğğundan
maksat nefis ve heva; bahar serinliğinden kasıt ta akıl ve candır. Bi-
naenaleyh varlığımızdan manevî filizler ve yeşillikler zuhur edebilmesi
yani ilahî feyze maẖzar olabilmemiz için, külli akla sahip insanı kâmil
aramamız lâzımdır. Çünkü aklîkül, nefsi emmareyi temamiyle zencirle-
yen ve onu harekettten alıkoyarak bizi salâha götürecektir olan akıldır.
Biz bu akılla her şeyin iç yüzünü müşahede edebiliriz, bunun için
yalnız dağı gören his gözü kâfi değildir. Asıl göz onun madenini de
gören yüksek kudrete sahip basiret gözüdür.

Bahsi bitirirken ehli halden İmdadullah'ın şu yüksek sözlerini
alalım: «Nefis diri oldukça gönül ölüdür. Gönül dirildiği vakit nefis
ölür.»

**

Bu âlemin direği gaflettir

- 1 — استن این عالم ای جان غفلتست - هوشیاری این جهانرا آفتست
- 2 — هوشیاری زان جهانست چو آن - غالب آید بست کردد این جهان

- 3 — هوشیاری آفتاب و حرص و یخ - هوشیاری آب این عالم و سخ
 4 — زان جهان اندک ترشح میرسد - تا نغزد درجهان حقد و حسد
 5 — کر ترشح بیشتر گردد زغیب - نی هنر ماند درین عالم نه عیب

Tercemesi :

1 — Ey can! Bu âlemin direği gaflettir Akıllılık bu dünya için bir âfettir.

2 — Akıllılık o cihandandır. Eğer akıllılık galip gelirse bu dünya alçalır.

3 — Akıllılık güneştir, hırs ise buzdur. Akıllılık sudur, bu âlem ise kirdir.

4 — Bu âlemde hırs ve hased kükremesin diye o hakikî cihandan akıllılık ancak sızıntı halinde gelmektedir.

5 — Eğer gayb âleminden sızıntı fazla olsaydı bu âlemde ne hüner kalır dı, ne de ayıb...

İZAHİ : İnsanlar gaflet içindedirler. Bu gaflet bizi Hak'dan ve imandan mahrum etmemek şartıyla bir nimettir. Eğer bu gaflet olmuştuk her şeyin hakikati bilinse âlem atalet içinde kalırdı. Bunun için bu gaflet cihanın mamur olmasına sebep olmuştur. Eğer gaflet olmasa akıl ve hakikat o manevî cihandan zerre zerre inmeseydi bu dünya harap olurdu. Nitekim Peygamber bir hadisi şeriflerinde (لولا الحماة «ahmaklar (gafiller) olmasa dünya harap olurdu» buyururlar. (حرث الدنیا)

Çünkü külli akla sahip olarak hakikata erişince bu rüya âlemine kıymet vermek imkânı olur mu? Olmayınca her şey atalete uğrar ve dünya harap olur. İşte bunun için Tanrı bazı kulları müstesna büyük bir çoğunluğa akıl ve basireti can âleminden azar azar bir sızıntı halinde ihsan etmiştir, eğer sızıntı fazla olsaydı manevî intibakta o nisbette yükselerek ne hüner kalırdı, ne âlem...

Hannane direğinin inlemesi ve Peygamberin direk ile müshabesi

Hazreti Peygamber Mescidi Şerifte hitabet eylediği vakit bir hurma ağacının dalı olan bir direğe dayanırlardı. Vaktaki mescitte cemaat çoğaldı, ashap Peygambere : — Biz senin mübarek yüzünü göremiyokuz, diyerek bir minber yaptılar. Peygamber hitabeti minberde yapmak için dayandıkları direktan ayrılınca, direk bir akıl sahibi gibi feryad ve figana başladı. Şimdi Peygamber direğe sordu :

— Ey güzel ağaç!.. Ey sırrı bahta yoldaş olan!.. Söyle ne istiyor-

sun? Dilersen seni yemişlerle dolu bir hurma fidanı yapayım ki doğuda ve batıda senin hurmanı yesinler, yahut Tanrı seni o âlemde bir servi yapsın da ebediyen terü taze kal, dedi.

Hannane direği cevaben dedi ki : -- Ben daim ve baki olanı isterim. Nihayet Peygamber kıyamet günü insanlar gibi dirilmesi için o ağacı yere gömdü.

Şimdi bu fıkra üzerine Mevlâna şu mesnevileri irad ediyorlar :

**

Taklid ehli zanna bağlıdır, daima aldanır

- 1 — صد هزاران اهل تقلید و نشان - افکند شان نیم وهمی در کمان
 2 — که بظن تقلید و استدلال شان - قائمست وجهه پرو بالشان
 3 — پای استدلالیان چوپین بود - پای چوپین سخت بی تمکین بود
 4 — دست و پای او جماد و جان او - هر چه کوید آن دو در فرمان او
 5 — بازبان کرچه که تهمت می نهند - دست و پاهاشان کواهی میدهند

Tercemesi :

1 — Yüzbünlerce taklid ehlinin en küçük vehimleri kendilerini şüpheye düşürür.

2 — Onların taklid ve istidlâlleri ve bütün kol ve kanaatları zan ile kaimdir.

3 — İstidlâlcilerin ayağı tahtadır. Bu ayak ise kudretsiz ve metanetsizdir.

4 — Onların el ve ayakları cemad gibidir. Can ne söylerse her ikisi de onun emrine tabidir.

5 — Felsefeciler, istidlâlciler töhmet dilini uzatarak cemadın nutkunu inkâr ederlerse de canın hükmünde olan el ve ayakları buna şahitlik edip durmaktadır.

İZAHİ : İlim erbabı ve felsefecilerin kâinat üzerindeki araştırma yollarında kendilerine rehberlik eden ancak tercübedir. Fakat zahir ilmin hakikat yolunda yaptığı araştırma hiç bir zaman tam ve katî neticeye varamıyacağı için ilmi zahir üleması daima zan ve vehime kapılmışlardır. Mutasavvife gibi ilmi bâtın salikleri ise tecrübeye değil, iman ve şuhuda bağlıdır. Bunların bilgileri zahir üleması gibi istidlâli değil, şuhudîdir. Yani ilmin verdiği kararsız ve görmeksizin ve-

hime bağlı bir bilgi değil, hakikatı doğrudan doğruya müşahade eden mânevî bir idrâktir.

Bunun için Mevlâna : istidlâlcilerin dayandığı ilmî mesnedi ağaçtan bir ayağa benzetiyor ki tahtadan, ağaçtan bir ayak ne kadar dayanabilir? Elbette temkinsizdir. İşte zahir ülemasının zan ve şüpheleri kendilerini hakikattan uzaklaştırmış ve imandau alıkoymuştur. Nitekim Surei Necimde : « وما لهم به من علم ان يتبعون الا الظن وان الظن لا يلقى من الحق شيئاً »

«Onların bu hususta ilimleri yoktur. Ancak zanna tabi olmuşlardır. Zan ise hakikatten bir şey vermez» âyeti celilesi bunu teyid etmektedir. Bunun için filozoflar ilmin ve tecrübenin haricinde kalan asıl hakikata iman etmediklerinden bütün cemadın kendilerine mahsus bir nutka malik olduğunu kabul etmezler. Halbuki asıl canın hükmü altında bir cemad mevkiinde olan el ve ayağımız yaptıklarımıza lisanı hal ile şahadet etmektedir. Bunun gibi bütün mükevvenat ve eşya dahi canların canı olan Zati Hakkın hükmünde olmasına göre her şey ondan haberdar ve bir nutka sahiptir.

Şimdi şu neticeye ulaşmış oluyoruz ki; insan da dahil olduğu halde, bütün varlık, Hak'ın mutlak zati ile kaim ve ondan gelme bir oluştur. Hakkın kelâm sıfâtı her şeyi muhittir ve her şey, istidatlarının derecesine göre insandaki kabiliyetin cüz'i bir kısmına sahiptir. Bunun için onların da konuşmaları ve Allah'tan haberdar olmaları hiç bir vakit inkâr edilemeyecek bir hakikattır ve aklın hükmüne de aykırı gelmez. Bunun için konuşma, cemadda ve nebatda batin, hayvanda hissölünür derecede noksan, insanda ise mütekâmildir.

Ve Ehlulâh, eşya ve nebatın bu konuşmalarına vâkıftır.

***

Eşya nutka sahiptir, fakat felsefeci bunu münkirdir

- 1 — نطق آب ونطق خاك ونطق كل — هست محسوس حواس اهل دل
- 2 — فلسفی کومنکر حنانه است — از خواص اولیا بیگانه است
- 3 — کوید اوکه بر تو سودای خلق — پس خیالات آورد در رأی خلق
- 4 — بلکه عکس آن فساد و کفر او — این خیال منکری رازد بر او

Tercemesi :

1 — Suyun, toprağın, çamurun sözünü gönül ehli olanlar hakikat duyularıyla duyarlar.

2 — Filozoflar hannane direğinin feryadını inkâr eder. Onlar velilerin duygularına yebancdırlar.

3 — Münkir olan filozof der ki : Halkın kara sevdaları onların ruhunda bir takım evham ve hayaller doğurur.

4 — Halbuki felsefecilerin bu inkârı kendi fesat ve küfürlerinin kendi üzerlerine vuran aksidir.

İZAHİ : Suyun, toprağın ve bütün eşyanın kendilerine mahsus bir nutukları olduğu ve daima Allah'ı tesbih ettikleri ancak ehlullah içinde malûmdur. İşte Mevlâna; yukarda bahsettiğimiz veçhile, «felsefeciler hannanenin feryadını inkâr ederler. Çünkü onlar velilerin büyük kudretlerine yabancdırlar» diyor. Sonra bazı ruhi hastalıklar vardır ki, bunlara kara sevda tabir olunur. Tıb lisanında (Hallucination) denilen bu hastalığa tutulanlar bir takım hissî dalâletlere uğrıyarak bir şeyi görür veya duyar gibi olurlar. Filozofların fikrinde eşyanın nutuk ve tesbihi esassız olup böyle bir ses duyuluyorsa bir hastalık eserdir demelerine karşı, Mevlânâ felsefecilerin bu kanaatı, kendi fesat ve küfürlerinin bir neticesidir, onlar bir hayal ve bir hâdise olan maddenin dış yüzüne bağlanarak eşyanın hakikatını bilmekten mahrumdurlar diyor. Nitekim : (وان من شيء الا يسبح بحمده ولكن لا تفهون تسبیحهم) Âyeti celilesi, eşyanın bu nutuk ve tesbihini göstermektedir. Ancak bu hal lisanını, ehli keşiften maadası duyamaz, anlıyamaz.

***

Hazreti Peygamber'in Ebucehil'e karşı bir mucizesi

Ebucehil'in elinde taş parçaları vardı. Hazreti Peygamber'e karşı gelip dedi ki :

— Ey Ahmed ! şu avcumdaki nedir, çabuk söyle?. Madem ki göklerin sırlarına vakıfsın avcumda saklı olan şeyi de bil,

Peygamber cevap verdi :

— Onlar nedir ben mi söyleyeyim yoksa onlar mı benim doğru olduğumu söylesin ve bizi tasdik etsin. Hangisini istersin.

Ebucehil cevaben :

— Bu ikincisi daha yüksektir dedi ve derhal Ebucehil'in avcumdaki taşların herbiri şehadet getirmeğe başladılar. Ebucehil taşlardan bu şehadeti işidince hiddetle onları yere vurdu ve Peygambere senin gibi bir sihirbaz görülmemiştir, diye yine inkârda kaldı.

***

Yoksul bir arap bedevinin hikâyesi

Bir gece bir bedevî karısı, kocasıyla otururken dedi koduyu artırdı ve kocasına dedi ki :

— Bütün bu yoksulluğu bu cefayı biz çekiyoruz. Âlemin ömrü hoşlukla geçiyor; Ekmeğimiz yok, katığımız derd ve hased; Testimiz yok, suyumuz göz yaşı; Gündüzün elbisemiz güneş ziyası, geceleyin döşek ve yorganımız ay ışığı.. Bizim halimiz ne olacak! Hele bir misafir gelsin: geceleyin uyuyunca elbisesini soymazsam adam değilim. Şimdi kocası bu acı sitemlere cevaben dedi ki :

— Be kadın daha ne vakte kadar gelir arayıp duracaksın!.. Önümüzde ne kaldı. Çoğu geçip gitti. Akıllı kişi artığa eksige bakmaz, çünkü her şey sel gibi geçer gider, sen gençken daha kanaatli idin, şimdi altın istiyorsun.

Hülâsa erkek, sabaha kadar karısına bu yolda sözler söyledi ise de kadın ona tekrar haykırdı :

— Ey namustan gayri hiç bir şeyi olmıyan! artık senin afsununu istemem. Ne vakte kadar böyle tımtraklı sözler devam edip gidecek! Halimizi bir görde utan! Bana kanaatten bahsediyorsun; ey örümcek ağı gibi evi olan adam! ne vakte kadar bu çalım ve azamet!.. sen kanaatten ne vakit canını nurlandırdın!.. sen kanaatin ancak adını öğrenmişsin. Peygamber kanaat nedir.. bir hazinedir, dedi. Sen hazineyi mihnet ve meşakkattan ayırt edemiyorsun.

Buna karşı kocası cevaben dedi ki :

— Ey kadın sen kadın mısın yoksa hüznün ve keder atası mı? Yoksulluk benim için iftihar edilecek bir şeydir.. Başıma kakma.. Zengin, kulağına kadar ayıp içine dalmıştır, fakat malı vardır ve o mal ayıbını örtmektedir. Ey kadın! kavgayı darılmayı bırak! bırakmıyacaksan beni bırak! eğer susamıyacaksan şimdi evimi barkımı bırakır giderim.

Şimdi kadın onu böyle titiz ve hiidetli görünce ağlamağa başladı. Zaten ağlamak kadının tuzağıdır, bunun üzerine birdenbire tavrını değiştirdi ve :

— Ben senin karın değil ayağının toprağıyım! Cismim canım nem varsa senindir. Hüküm de senin ferman da . Yoksulluk yüzünden sabrım tükendi ise bu kendim için değil senin için.. Seni böyle bana aykırı görünce altına da toprak saçtım gümüşe de.. küfür söylemişim, işte imana geldim. Can ve gönülle sana tabi oldum.

Bedevî arap söylediğine pişman oldu ve dedi ki :

— Ey kadın «pişman oluyorum».. sana karşı suçluyum «bana acı» beni kökümünden tamamıyla söküp atma.. «ayrılıktan vaz geçtim».. hüküm senin, ne dersen onu yapacağım.. «senin uğruna feda olayım».. çünkü seni seviyorum.. sevgi insanı kör eder, sağır yapar.

Şimdi kadın dedi ki :

— Sahi beni seviyor musun, yoksa hile ile sırtımı mı öğrenmek istiyorsun !

Erkek dedi ki : Gizli sırları bilen ve âdemi yaratan Tanrı hakkı için seviyorum.

Bunun üzerine kadın dedi ki: Bir güneş doğmuş bütün cihan ondan aydınlanmıştır. O da Tanrı vekili, Tanrı halifesidir. Bağdad şehri onun yüzünden bahar gibidir. Eğer o Padişaha ulaşabilirsen sen de Padişah olursun. Ne vakte kadar ikbal sahibi olmıyanların yanına gidip duracaksın.. İkbal sahiplerinin dostluğu kimya gibidir. Bunun için Bağdad'a git, o padişahı bul!..

Şimdi kocası cevaben dedi ki : — Ben Padişah huzuruna nasıl kabul olunurum.. bir bahanesiz onun yanına nasıl giderim. Buna bir münasebet lâzım. Hiç bir sanat aletsiz meydana gelmez.

Kadın cevap verdi : —Kerem sahibi padişah kendisini gösterirse âletsizlik, âletin ta kendisi olur. Doğruluk, kendi fanî varlığından tamamiyle arınarak isteği terk etmektir.. testimizde yağmur suyu var, malın mülkün, sermayen bundan ibaret.. bu su destisini al o padişahlar padişahının huzuruna var, ve de ki : (Bizim bundan başka hiç bir malımız, mülkümüz yok.. çölde de bundan iyi su bulunmaz.. Gerçi padişahın hazinesi ağır elbiselerle doluyorsa da bunun gibi suyu yoktur..) Arap, kimin böyle bir hediyesi var. Hakikaten bu armağan böyle bir padişaha lâyük, diye gururlanmaktaydı. Kadın da bilmiyordu ki yol üzerinde şeker gibi Dicle, şehrin ortasından gemilerle, balık ağlarıyla dolu olarak deniz gibi akıp gitmektedir.

Nihayet arap : — Peki, dedi, testinin ağzını kapa, keçeye sar sarmala, Padişah, orucunu bu armağanla acsın. Çünkü dünyada bunun gibi su yoktur. Bu halis şarap ve zevku safı menbaidir. Halbuki onlar acı suları içmekten daima hastadırlar.

Hülâsa arap, destiyi alıp yola düştü. Gece gündüz onu taşımaktaydı. Destiyeye bir ziyan gelecek diye korkusundan titriyerek çölden ta şehre kadar götürdü.

Kadın da evde seccadesini yaymış, namaz kılıp dua etmekte idi. Kadının ağlayıp yalvarması, erkeğin derdi ve ağır yükü bereketiyle arap, destiyeye hırsızlara kaptırmadan durup dinlenmeksizin ta hilâfet şehrine kadar götürdü. Orada bir kapı gördü ki nimetlerle doluydu. Haceti olanlar oraya birikmişlerdi. Süleymandan karıncaya kadar herkes neş'e içinde idiler. Bedevî, kapıya yanaştı, içeriden bir ses gelmekteydi : — Ey istekli gel, hacetini söyle !..

Daha Bedevî ihtiyacını söylemeden onun dileğini anladılar. Zaten onların işi istetmeden ihsan etmekte.

Bedevî kapıdan su destisini uzatıp dedi ki : — Bu armağanı o sul-

tuna götürün. Padişahın murad isteyeni ihtiyaçtan kurtarın.

Padişahın kullarının, arabın bu sözüne karşı gülecekleri geldi. Fakat o armağanı can gibi kabul ettiler. Çünkü basiret sahibi bir padişahın tabiatındaki lûtf ve kerem bütün saray erkânına da sirayet etmişti.

Nihayat halife, Be'cevi'nin destisini görünce memnun oldu, o destiyi altınla doldurdu ve daha bir çok ihsanlarda bulundu. O ulu padişah adamlarından birisine dedi ki :

— Bu altın dolu destiyi ona verin ! Dönerken de onu Dicle yoluya götürün ! O, çöl yolundan buraya gelmiş. Halbuki Dicle yolu yurduna daha yakındır.

Bedevi gemiye binip Dicleyi görünce utancından iki büklüm olmaya, yere kapanmaya başladı. «Bu ihsan sahibi cömerd padişahın lûtfuna şaşıttım, daha ziyade şaşılacak şey de şu ki o cömerdlik denizi öyle hor ve hakir armağanı nasıl oldu da kabul etti» diyordu.

Hikâye üzerinde küçük bir tahlil

Mevlâna bu hikâyede şu hakikatleri ortaya koyuyor :

1 — Hazreti Peygamber'in; kanaat fena bulmaz bir hazinedir, fakirlik benim iftiharımdır, hadislerini alarak, kanaat bir hazinedir amma daimî bir mihnet içinde bulunmak, en basit bir ihtiyaçtan mahrum olmak değildir. Kanaat, hırstan azâde bir kalb zenginaliği içinde yaşamaktır. Yoksa hased ve ihtiras ruhumuzu sardıkça milyarder de olsak hayat zehirlenir. Sonra Peygamber'in, fakirlik iftiharımdır, buyurmaları herkese fakirliği tavsiye değildir. Burada fakirlikten maksad hakiki bir kanaat içinde nefsin arzularını kırmak ve serbest yaşamaktır.

2 — Sonra hikâyenin içinde geçmiştir ki, kadının feryad ve şikâyeti bedevi arabı yumuşatıyor. Bundan şu netice çıkıyor ki, kadının erkeklerin hislerine hitabı onları teshir etmektedir.

3 — Bu hikâyenin asıl gayesi nefis ile aklın mücadelesini göstermektir. Nefis te, akıl da bir toprak yurdda mahfuzdurlar. Gece gündüz savaşta ve macera içindedirler. Nefis, kadın gibi her işe bir çare bulmak üzere gâh toprağa döşenir, gâh ululuk diler. Akıl ise bu düşüncelerden uzaktır. Onda Tanrı gamından başka bir şey yoktur.

Şimdi Mevlâna bu hikâye üzerine aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar.

***

Erkeğin kadına galip oluşu zahirîdir, uzvîdir

1 — رستم زال اربود وزحمزه بیش - هست در فرمان اسیر زال خویش

2 — آنکه عالم مست کفتش آمدی - کلینی یا حمیرا می زدی

3 — آب غالب شد بر آتش از نهیب - آتش جوشد چو باشد در حجیب

4 — ظاهر! برزن چو آب ارغالی - باطنا مغلوب ز ترا طالبی

5 — کفت پیغمبر که زن بر عاقلان - غالب آید سخت و بر صاحبدلان

6 — باز برزن جاهلان چیره شوند - زانکه ایشان تندوبس خیره روند

7 — مهر و رقت وصف انسانی بود - خشم و شهوت وصف حیوانی بود

Tercemesi :

1 — İnsan yiğitlikte Zâloğlu Rüstem olsa hatta Hamzadan da ileri gitse yine karısının hüküm ve emri altındadır.

2 — Âlemi sözünden mest eden Peygamber bile (bana söyle ya Hümeýra..) derdi.

3 — Su ateşe galiptir, onu talan eder. Fakat hicapta kalınca yani bir kaba konunca ateş onu coşturur.

4 — Zahirde er, su gibi, kadına galipse de hakikatte ona mağluptur ve onu istemektedir.

5 — Peygamber dedi ki: Kadın, akıllı ve gönül ehli olan erkekler üzerine galiptir.

6 — Fakat cahiller sert ve küstahça muamele yaptıklarından kadına hâkim ve galiptirler.

7 — Sevgi ve acıma, insanlığın; gazab ve şehvet te hayvanlığın vasfıdır.

İZAHİ : Rüstem Zâl, eski İranlıların en meşhur kahramanıdır. Bütün ecdadı yiğitlikle meşhur ise de kendisi hepsine üstün gelmiştir. İran hurafelerine göre Rüstem Zâl bir takım devler ve fillerle karşı karşıya mücadele ederek hepsini perişan etmiş, halkı bunların hücumundan kurtarırmış .. Hamza da büyük sahabelerden olup Peygamberimizin amcası idi. Kendisi de yüksek şecaati ile tanınmıştır.

Bedr ve Uhud muharebelerinde büyük yararlığı görülmüştür. İşte Mevlâna kahramanlığın iki büyük şahsiyetini misal vererek; insan diyor, Rüstem ve Hamza da olsa, hatta onlardan ileri gitse yine karısının hükmü altında kahr.

Peygamber bile bütün âlemi yüksek buyruklarından mest ve hayran

ettiği halde karısı Hazreti Ayşe'ye bazan istiğrak anlarında (Bana söyle ya Hümeýra.. «Beyaz tenli») buyurlardı. Bu gösteriyor ki, ka dın erkeğin en emin bir arkadaşı ve elemli, düşünceli zamanlarında onu teselli eden vefalı bir dostudur. Mevlâna bunu bir tesbih ile ifade ederek diyorlar ki su, ateş üzerine galiptir; fakat hicap altına girdiğinde yani ateşle kendi arasına su dolu bir kab konduğunda ateş suyu coşturur,

Bundan şu neticeye varıyoruz ki erkek zâhirde yani maddî kuvveti itibarıyla kadına galiptir. Fakat daima erkek kadına talip ve onun cazibesi altında olduğundan erkeğin kadına rubî temayülü gittikçe ziyadeleşir ve nihayet coşar. Şu hale nazaran erkek manen ve ruhî olarak kadına mağlup oluyor. Bunun için Peygamber : «Tab'an ince ve şefkat sahibi kadın, yobaz ruhlu insanlar karşısında büyük bir korku içinde kahr; fakat gönül ehli ve ince ruhlu erkeğin kalbini teshir eder. Nihayet Mevlâna bu mutalaalasından sonra bizi şu neticeye ulaştırıyor» Muhabbet ve incelik insanlığın sıfâtı olduğu gibi gazab ve şehvet te hayvanlığın vasfıdır.

* * *

Yalnız manevî beyan kâfi değildir

- 1 — کر بیان معنوی کافی شدی - خلق عالم عاطل و باطل بدی
- 2 — کر محبت فکرت و معنیستی - صورت روزہ و نمازت نیستی
- 3 — تا کواهی داده باشد ہدیہا - بر محبتہای مضر در خفا
- 4 — شہادت کہ راست باشد کہ دروغ - مست کاهی از می و کاهی زدوغ
- 5 — ان مرایی درصیام و درصلاست - تا کجان آید کہ اومست ولاست
- 6 — حاصل افعال برونی دیکرست - تا نشان باشد بر آنچه مضرست
- 7 — کرا سر نبود سبب ہم مظهرست - همچو خویشی کر محبت مخبرست
- 8 — تا محبت در درون شعلہ زند - زفت کردد و زائر فارغ کند

Tercemesi :

1 — Eğer yalnız mânaya ait beyan kâfi olsaydı halk tamamiyle

atalet içinde kalır ve âlemin nizamı bozulurdu.

2 — Eğer Allah'a muhabbet yalnız içimizde manevî bir şekilde kalsaydı nihayet bir suret olan namaz ve oruç olmazdı. (Zahiri ibadete lüzum kalmazdı.)

3 — Yaptığımız hediyeler içimizde gizlenen sevgilerin birer şahididirler.

4 — Fakat bu şahitlik gâh doğru ve gâh yalan olur. Şarabın verdiği sarhoşluğu bazan ayran içen de yalan bir şekilde gösterebilir.

5 — Murai namaz kılar ve oruç tutar. Taki herkes o'nu ilâhi sevginin sarhoşu sansınlar.

6 — Hülâsa dışımızdaki hareket ve fiiller içimizden nişan verirse de dış yine başkadır. (Bu zahiri nişanın gerçek veya yalan olması muhtemeldir.)

7 — Harici eser olmasa dahi, sebeplerde içimizin mazharı olabilir. Meselâ insanın fikir ve ruh itibarile yakınları bir muhabbet sebebidir.

8 — Asıl muhabbet içde parlarsa o muhabbet tetricen büyür o kimse artık eser göstermekten feragat etmiştir.

İZAHİ : Mücerret ve amelsiz yalnız manevî beyan kâfi gelseydi halk büyük bir tenbellik içinde işsiz ve güçsüz kalırdı.

Nitekim gizli bir hazine olan Allah dahi kendisini bildirmek için birer suret olan âlemi ve halkı yaratmıştır, Bunun için hayat suretle kaimdir. Hayatta namaz ve oruç dahi Allaha iman ve muhabbetimizin bir harici suretidir. Eğer böyle bir ibadet şekil ve sureti olmasa bu iman ve muhabbet nasıl taayyün edecekti.

Sonra yaptığımız bütün hediyeler, ikramlar dahi iç sevgilerimizin birer şahidi oluyorlar. Fakat acaba her suret ve harici her tezahür içimizin tam bir aynası mıdır? Mevlâna bunu bir teşbih ile ifade ederek diyorlarki: Bazan ayran içen bile şarap içmiş gibi yalandan sarhoşluk gösterir, namaz ve oruç ile herkesi aldadan bir riya şeklinde tezahür edebilir. Bunun için harici işlerimiz deruni hallerimizin bir nişanı da olsa mutlak ve kat'i değildir, yalan veya doğru olmak ihtimali vardır. Bunun için muhabbetin eserleri olmasa bile sebep varsa meselâ o kimsenin yakınları ehli takva iseler o zatta muhabbete mazhardır. Fakat herkes iç hali sezemeyeceği için zahire hüküm zarurî oluyor. Bunun için Mevlâna içlerinde ilahî muhabbetin şûlesi yanan kimseler, harici sebep ve eser görmekten fariğ olan insanı kâmillerdir ki bunlar sebepsiz ve suretsiz içi gördükleri için harici fiillere aldanmaz ve kıymet vermezler.

Tezahür ve surete hüküm ancak bizim içindir.

- 1 — خوی شاهان در رعیت جا کند - چرخ اخضر خاک را خضرا کند
- 2 — شه چو حوضی دانه چشم چون لولها - آب از لوله روان در کولها
- 3 — چونکه آب جمله ارحوضیست پاک - هر یکی آبی دهد خوش ذوقناک
- 4 — وردران حوض آب شورست و پلید - هر یکی لوله همان آرد بدید

Tercemesi :

- 1 — Padişahların huyu halk üzerinde müessirdir. Yeşil gök toprağı yeşillendirir.
- 2 — Padişah havuz gibidir. Onun bütün maiyeti de lülelere benzer. Su, lülelerden göllere akar.
- * 3 — Havuzdan bütün lülelere giden su temizse, her lüleden akan su da hoş ve zevklidir.
- 4 — Eğer havuzun içindeki su bulanık ve çorak ise her lüle o suyu akıtır.

İZAHİ : Padişahların ahlâk ve hareket tarzları kendi erkân ve maiyetine de tesir yapar. Mevlâna bunu şöyle bir teşbihle ifade ediyorlar :

Yer yüzünün yeşil veya kurak kalması yine yeşil göke bağlıdır. Gök ne verirse yer onu kabul eder ve o vaziyeti alır.

Mevlâna diğer bir ifade ile hükümdar veya devlet reisini bir havuza ve havuzun sularını götüren lüleleri de onun hükümet erkânına ve maiyetine benzetiyor. Eğer havuzun suyu berrak ve temiz ise yani hükümdar yüksek adalete ve ahlâki mekremetlere sahip ise o berrak suyu akıtan lüleler yani maiyetleri de o nisbette salih ve yüksek ruha malik olacaklardır ki bu sebeple devletin işi de daima düzenli gidecek ve millet te büyük bir refah içinde yaşayacaktır.

Bunun aksi olarak eğer havuzun suyu çorak ve bulanık ise lüleler aynı suyu nakledeceklerinden yani padişahın veya devlet reisinin bu fena suya benzetilen zulüm ve ihtirası ve her şekilde ablâksızlığı aynen maiyetinde de görülecek ve nihayet hükümdarın bu fenalığı idare erkânına ve millete de tesir edeceğinden binnetice devletin de izmihlâline sebep olacaktır. Hülâsa bir idarede başta bulunan zat tabaka tabaka bütün idare cihazları üzerine müessirdir. ان الله يأمرکم ان تؤدوا الامانات ان الله الی اهلها ayeti celilesi bu hakikatı teyit etmektedir. Allah bütün işlerin ve emanetlerin ehline tevdi edilmesini emir buyurmaktadır.

Herkes âleme kendi görüş dairesinden bakar. Mavi cam güneşi mavi gösterir, kırmızı cam da kırmızı... Camların rengi olmazsa beyaz olurlar. Beyaz cam öbür camlardan daha doğru olarak herşeyi olduğu gibi gösterir. Mevlâna bunun üzerine şu fıkrayı yazıyorlar :

Ebucehil, Ahmedi görünce «Beni Haşim'den ne çirkin bir çehre zurbur etti» dedi

Ahmed ona dedi ki : — Haddini tecavuz ettinse de doğru söyledin.

Sonra Ebubekir görüp : «Ey güneş, sen ne doğudansın, ne batıdan... lâtif bir surette parla!.. âlemi nurlandır» dedi.

Ahmed dedi ki : «Ey aziz !.. ey değersiz dünyadan kurtulan !.. doğru söyledin».

Orada bulunanlar : «Ey halkın ulusu!.. iki si de birbirine zıd sözler söyledi; ikisine de doğru söyledin buyurdunuz. Bu nedendir?» diye sordular.

Peygamber cevap verdi : «Ben Tanrı eliyle cıralanmış bir aynayım... herkes bende kendi aksini görür.. Türk, Hindli nasılsalar, bende kendi suretlerini görürler».

Küçük bir not :

Herkes âlemde herşeyi kendi görüş zaviyesinden ölçmektedir ve hükmü de kendine göredir. Bunun için âkil adam kendi görüşüne heman inanmaz ve hüküm vermez. Kendinden daha üstünlerinin fikirlerini alır. Bunun için « herkes, herkesin aynasıdır » sözü hakikate uygundur.

Şimdi Mevlâna bu fıkradan sonra şu mesnevileri irad ediyorlar:

**

Her şeyin hakikatı, mânevi duygularımızın kuvvetine bağlıdır.

- 1 — هر که را خوب و خوش و زیبا کنند - از برای دیده بینا کنند
- 2 — کی بود آواز چنک زیروم - از برای کوش بی حس اصم
- 3 — مشک را حق بپهده خوش دم نکرد - بهر حس کرد و پی اخشم نکرد
- 4 — مرد سفلی دشمن بالا بود - مشتری هر مکان پیدا بود

Tercemesi :

- 1 — Bütün güzel ve hoş şeyler, gören gözler için yapılır.

2 — Çenkin zir ve hem nağmeleri nasıl olur da sağır kulaklar ve hissizler için olur.

3 — Tanrı misk'i beyhude yere güzel kokulu yapmadı. Onu, kokuyu duyan için yarattı, kokuyu almıyan için değil.

4 — Aşağılık kişi yukarının düşmanıdır. Her mekânın müşterisi meydana çıkar.

IZAHI : Âlemde herşey ehline âyandır. Âlemin maddî ve manevî bütün güzellikleri, gören gözler içindir, Mutlak bir körlük içinde kaplanlar bu güzellikleri anlayamazlar. Çengin nağmeleri, duyan ruhlar içindir Hissiz ve sağır olanlar bu nağmelerin hakikatına erişemezler. Güzel kokular da böyledir. Bu kokular şamme kuvveti yerinde olanlar içindir. Bu kuvveti muhtel olan kimseler bu kokuyu duyamazlar.

Hülâsa, san'atın, hakikatın iç yüzü erbabına açıktır. İşte bundan dolayıdır ki süfli olanlar, yani aşağılık kimseler yükseklerin düşmanlarıdır. Çünkü o mertebeye ulaşamadıkları için ilim ve hal ehillerini anlayamazlar ve sevmeyiz. Bunun için âlemde herşey, o şeye ehl olanlara mahsustur. Bu itibarla bir şeyin haram ve helâllığı ehliyete göre taayyün eder.

**

Velinin yaptığı şey mürid için küstahlıktır

Yüksek kemal sahibi velinin yaptığı her hangi bir hareket, mürid için küstahlık olur. Meselâ helva doktora zarar değil, amma hastaya muzırdır. Soğuk, üzüme zarar değil amma kuruğu harap eder. Şimdi bu hakikat üzerine Mevlâna, Peygamber Hazreti Süleyman'ı misal alarak şu mesnevileri irad ediyorlar :

Hazreti Süleyman'ın münacatı

- 1 — رب هبلى از سليمان آمدست - که مدہ غیر مرا این ملک و دست
- 2 — تو ممکن باغیر من این لطف وجود - این حسد را مانداما آن بود
- 3 — نکته «لاینبغی» میخوان بجان - سر «من بعدی» زبخل او مدان
- 4 — بلکه اندر ملک دید او صد خطر - مویم و ملک جهان بدیم سر
- 5 — یم سر با یم سر با یم دین - امتحانی نیست مارا مثل این
- 6 — پس سلیمان همی باید که او - بگذارد زین صد هزاران رنگ و بو

Tercemesi :

1 — Yarabbi benden başkasına bu saltanatı verme.

2 — Benden gayrisine bu lütuf ve ihsanda bulunma. Bu söz hasede benzer amma değildir.

3 — (La yenbaği) nüktesini canla oku. (Min bâ'di) sırrını onun bahil ve hasedi olarak bilme.

4 — Belki Süleyman yüz tehlike gördü. Cihan milk ve saltanatı baştanbaşa baş korkusu oldu.

5 — Saltanatı ve sûri olan devletde baş korkusuyla can ve din korkusu vardır. İnsan için bu, misline tesadüf edilmeyen bir imtihandır.

6 — Süleyman himmet ve kudretine sahip bir kimse lâzımdır ki bu yüzbinlerce renk ve kokudan vaz geçsin.

IZAHI : Dünya saltanat ve devleti, kemale gelmemiş olanlar için bir âfettir. Çünkü bunun ikisi de nefsi azdırır ve insanı perişan bir hale sokar. Fakat adalet sahibi insanlar için servet ve mevki bir nimettir. Çünkü onlar cemiyete en büyük hizmeti yaparlar. İşte Hazreti Süleyman, cihanın en büyük saltanat ve servetine sahip, âdil bir hükümdar ve bir peygamber iken o bile bu mazhariyetinden daima endişe içinde kalmış ve «bu mülkü saltanatı bana verdin, benden sonra da bunu kendisine adalet ve dürüstlük bahşettiğin kimseye ver» diye Hak'ka yalvarmıştır.

Nitekim yukarıki mesnevilerde tazmin suretiyle işaret buyurulan (Sad) suresindeki şu âyeti colile bunu göstermektedir :

(قال رب اغفرلى وهبلى ملكا لا ينبغى لاحد من بعدى انك انت الوهاب)

(Yarabbi, beni yarlığa, bana öyle bir saltanat ve milk ver ki benden sonra bir kimse buna lâyük olmaya).

Süleyman'ın bu şekilde başkasına saltanatın verilmemesini istemesi hasede benzer bir söz gibi görünüyorsa da Süleyman'a böyle bir hased isnat olunamaz. Bu söz, Süleyman'ın, mülk ve saltanat idaresinin güçlüğü dolayısıyla halka acımasındandır. Sonra yerine geçecek olan oğlu (Rehoboam) ın liyakatsizliği de, ona bu endişeyi vermiştir.

Nitekim Mevlânâ yukarıdaki mesnevilerinde Süleyman ağzından (İlâhî, bu devleti bana verdin, benden sonra başkasına verme) demelerinden; öyle bir kimseye bahşet ki, o daima adalet ve iffet sahibi olsun. Böyle bir kimse zaman itibariyle benden sonra da olsa yine benimle hemzaman demektir, bunda ikilik yoktur ve her adalet yapan Süleyman demektir; mânâsı çıkarılmalıdır.

İşte Mevlâna, bunun için bir devlet ve mansıba geçecekler himmet

sahibi bir Süleyman olmak lâzımdır ki; cihan saltanatının geçici alâ-yişine aldanmasın ve adaletten ayrılmasın, diyorlar.

Tanrıya susamış ve ona müştak kimse ile Tanrıdan başkasını dileyen kimse arasındaki fark

Hakikî derviş daima Tanrı'ya bağlı ve onun müştakıdır. Ondan başkasına talip, ve heva ve hevesine tabi olan derviş değildir.

Şimdi Mevlâna bu hakikat üzerine aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar :

- 1 — نقش درویشست او نی اهل جان - نقش سگ را تو میند از استخوان
- 2 — فقر لقمه دارد او نی فقر حق - پیش نقش مرده کم نه طبق

Tercemesi :

1 — O, dervişin kendisi değil nakşidir. suretidir; canı yoktur. Köpeğin nakşına, resmine kemik atma.

2 — O, Tanrı fakiri değil lokma fakiridir. Ölü suretin önüne yemek tabağını koyma.

Kısa bir izah :

Mevlâna, bu bahiste Hudaya bağlı ve yüksek bir ahlâk ve haslete sahip hakikî dervişle zahiren derviş kisvesinde olan lokma esirlerini ayırıyorlar ve ikincilere «derviş değil, dervişin nakşi, suretidir.. hiç köpeğin nakşına kemik atılır mı» buyuruyorlar ki, şimdi aşağıdaki mesneviler bu hakikati daha esaslî bir şekilde incelemektedir.

Suret ve ruh

- 1 — نقش ماهی را چه دریا و چه خاک - رنگ هندورا چه صابون و چه زاک
- 2 — نقش اگر نمکین نکاری بر ورق - او ندارد از غم و شادی سبق
- 3 — صورتش نمکین و او فارغ از آن - صورتش خندان و او زان بی شان
- 4 — وین غم و شادی که اندر دل خطیست - پیش از آن شادی و غم جز نقش نیست

Tercemesi :

1 — Balığın resim veya nakşına deniz olsa ne, toprak olsa ne... Hindli'nin kara rengine sabun ne, kara boya ne..

2 — Bir kâğıt üzerine gamlı bir insan resmi yaparsan onun gam ve neşe ile ne alakası var.

3 — O resim sureta gamlıdır. Fakat hakikatte resimde gam veya neş'eden hiç bir eser görülmez

4 — Suret ehlinin bir gönül halinden ibaret olan neş'e ve gamı, asıl manevi zevk ve kedere nisbetle bir nakış ve suretten başka bir şey değildir.

İZAHİ : Mevlâna hakikate ve iç âlemine vakıf olmayan gafilleri cansız suretlere benzetiyor. Meselâ hakikî balığın karşısında balığın resim ve sureti ne ifade edebilir? Böyle bir nakış ve suret denizde olmuş, karada olmuş ne kıymeti var. Sonra bir Hindli'nin kara yüzü için sabunla kara boya aynı şeydir. İkişyle de yıkansa o siyahlık gitmez. Yine bir kâğıt üzerine gamlı bir insan resmi yapılırsa bir gönül hali olan o neş'eden ve gamdan resmin haberi var mıdır? İşte surete bağlanarak asıl ruhun yüksek ve ilâhî neş'e ve gamından habersiz olanlar tıpkı bu resimler gibi cansızdırlar ve akıllara sığmayan yüksek neş'e âleminden habersizdirler. Çünkü vücudumuzun harici sureti ile kâğıt üzerine nakşedilen resim arasında hiç bir fark yoktur.

Asıl insanlık surette değil, ruhda ve gönüldedir.

Dünyaya âşık olan, güneş vurmuş duvara âşık olan gibidir

Dünyaya âşık olan kişi üstüne güneş vurmuş bir davara âşık olmuş gibidir. Bu parlaklık, ve bu ziyanın duvardan olmayıp güneşten olduğunu anlamak için hiç zihnini yormamıştır, halbuki güneşin ziyası gidince o parlaklık ta gider. Bu kimsenin hali, gölge avlayan avcıya benzer. Meselâ bir avcı kuşu değil, kuşun gölgesini avlamağa uğraşır. Halbuki kuş da ağacın dalından ona şaşmakta ve «bu akılsız adam neye seviniyor?» demektedir. Asıl âşık, cüz'ün değil küllün âşığıdır. Çünkü cüzü' nihayet külle rücu edeceğinden bu sahte âşık neticede mashara olur, ve ömrünü bihude yere zayi eder.

Nahivci ile Gemici hikâyesi

Bir nahiv âlimi bir gemiye binmişti, O kendini beğenmiş âlim yüzünü gemiciye dönüp dedi ki ;

— Sen hiç nahiv okudun mu?

Gemici : Hayır : deyince ona dedi ki :

— O halde senin yarı ömrün hiçe gitmiştir.

Gemici bu söze kızdı, fakat susarak derhal cevap vermedi. Der-

ken bir fırtına çıktı, rüzgâr gemiyi bir girdaba düşürdü. Şimdi gemici o nahiv âlimine bağırdı.

— Yüzmeyi bilir misin? söyle.

Nahivci cevap verdi :

— Bilmem, bende yüzgeçlik arama.

Şimdi gemici cevaben :

— Gemi şimdi bu girdapta batacak, sen ömrünü boşa vermişsin. İyi bil ki burada nahiv bilgisi değil, mahiv bilgisi lâzım. Eğer mahiv bilgisini biliyorsan tehlikesizce denize dal.

Küçük bir not :

Mevlâna, bu fıkrasında Ledün ilminden hiç nasibi olmayarak yalnız sarf ve nahiv gibi zahiri ilimlerle uğraşanlara tariz ediyorlar. Yani asıl ilim, ilmi zahir değil, nefsin ihtiraslarını mahvetme ilmi olduğu halde bu ilimden behresi olmayanlar, ömrünü yalnız sarf ve nahivle geçirenler, tam bir ruhi terbiye almamışlar ve Hûda'da fanî olmamışlardır. Bunlar hakikatin nuru içinde değil, lâfı güzafın bataklığına dalıp gitmişlerdir.

Nitekim yukarıdaki hikâyede Bedevî arabın kendi destisini ve ona doldurduğu suyu büyük bir hediye zannederek Bağdaddaki halifeye iletmesi gibi sarfçı ve nahivci de nihayet kelimelerin binası, lâfızların ıslahı gibi yalnız lisan ilminden ibaret olan bu surî ilmi, hakikî ilim zannetmişlerdir. Halbuki zahiri ilimler bizi hakikata ulaştıramazlar.

Pir kimdir ve pirin vasıfları

Mevlâna bu bahiste Hazreti Hüsameddin'e hitap ederek diyorlar ki: «Ey Hüsameddin, bir iki kâğıt fazla al da pir'in sıfatlarını anlatayım. Piri seç ve onun yolunu, hakikat yolunun ta kendisi bil. Pir, yaz mevsimidir, halk ise güz ayı.. Halk geceye benzer, pir aya. Genç ve terütaze olanlara pir adını taktım. Pir, Hak tarafından pirdir, günlerin geçmesiyle değil. Beyaz kıllar ve yaşlılık pirlük demek değildir. Eski şarap esasen kuvvetlidir, hele «Min ledün» şarabı olursa.. Piri bul ki hakikat yolculuğu pirsiz pek tehlikeli, pek korkuludur. Ne hacet, bildiğin ve defalarca gittiğin yolda bile kılavuz olmazsa şaşırırsın. Kendine gel, hiç görmediğin o yola yalnız gitme, sakın yol göstericiden baş çevirme»

NOT : Hakikat yoluna giren insanın behemehal bir mürşide muhtaç olduğu ve rehbersiz olarak o yolda bir adım bile gidilemeyeceği Mevlânanın yukarıdaki beyanlarından anlaşılıyor. Hakikaten öyle değil mi? Alelâde yolda bile ekseriya bir klavuza muhtacız. Hiç şüphe yoktur ki mâneviyat ve hakikat yolu çok ince ve çok çetrefildir. İnsan

hakikate erişeceğim derken büyük bir dalâlete sapabilir. Bunun için behemehal bir mürşide ihtiyaç vardır. Çünkü nefis bir merkeb gibi daima doğru yolu bırakarak mer'a semtine gider. Acıkmış bir eşek, yolun düşmanı ve yem'in sarhoşudur. İşte nefsin bu azgınlığı üzerine Mevlâna şu mesnevileri irad ediyorlar :

Nefsimmareye uymayınız

1 — شاوروهن وانکه خالفوا — ان من لم يعصهن تالفوا

2 — باهوا و آرزو کم باش دوست — چون یضلك عن سبيل الله اوست

3 — این هو ارا نشکند اندر جهان — هیچ چیزی همچو سایه هم رها ن

Tercemesi :

1 — Nefsinizle müşavere edin, fakat ne derse ona muhalif hareket edin. Nefislerine isyan etmeyen kimseler helâk oldular.

2 — Heva ve hevesle, nefsin arzularıyla dostluğu az yap. Çünkü seni dalâlete düşüren odur.

3 — Bu heva ve hevesi ve nefse uymayı bizden kaldıracak ancak Allah yolunda olan (insanı kâmil) lerin sâyeleri, onların himaye ve terbiyeleridir.

İZAHİ : İnsanı doğru yoldan saptıran ve türlü belâlara uğratan nefsi emmaredir. Bu nefsin bitmez, tükenmez arzuları, heva ve hevesleri vardır ki bunlar yerine getirildikçe o da azar ve tuğyan eder. Bu azgınlık yolunuzu saptırır, belâdan belâyaya uğratarız. Bunun için bu kötü nefsin isteklerinin aksini yapmalıyız. Bu nefsin şerrinden kurtulabilmek ancak ruhi kemale sahip insanlarla ünsiyet etmekle mümkündür. Mahakkaktır ki nefsin azgınlığını artıran kötü akrandır. Konuşuklarımız, dostlarımız hakikaten kemal sahibi iseler biz de pek az zamanda onların bizi salâha götüren gölgesine sığınır ve eski yaptıklarımızdan nedamete başlarız.

NOT : Sayın Veled Çelebi İzbudağın mesnevisinde yukarıdaki birinci mısraı (Kadınlarla müşaverette bulunun, ne derlerse aksini yapın) şeklinde terceme etmişlerdir. Fakat (Ankaravi) bu beyti nefisle müşavere diye terceme ediyorlar. Bu terceme daha uygun olsa gerektir. Nefis kadına benzetilmiştir.

Vücutuna arslan resmi döğdürmek isteyen Kazvinli'nin hikâyesi

Kazvinlilerin âdetleridir; vücutlarına, kol ve omuzlarına kendileri-

ne zarar vermeksizin iğne ile mavi döğmeler döğdürürler. Bir Kazvinli, tellak'ın yanına gidip «Bana bir döğme yap; fakat canımı acıtma» dedi. Tellak : «Ne resmi döğeyim» diye sorunca, «Bir kükremiş arslan resmi döğ» dedi. «Benim taliim arslandır, onun için arslan resmi olsun, gayret et iyi yap».

Tellak «Vücudunun neresine döğeyim» dedi. Kazvinli : «İki omuzumun arasına» dedi.

Tellak iğneyi saplamağa başlayınca yiğidin sırtı acıdı ve : «Aman usta, beni öldürdün, ne yapıyorsun» diye bağırdı.

Usta : «Arslan yap dedin ya» deyince Kazvinli sordu : «Neresinden başladın?.. Usta «Kuyruğundan» dedi. Kazvinli dedi ki : «Aman iki gözüm, bırak kuyruğunu, kuyruk olmayıversin, iğne yarasından yüreğime fenalık geldi, bayılacağım».

Usta, arslanın bir başka tarafını döğmeye başladı. Yiğit yine bağırdı : «Burası neresi». Usta : «Kulağı» dedi.

Kazvinli : «Bırak kulaksız olsun, orasını yapma» dedi.

Usta bu sefer başka bir yerine başlayınca Kazvinli yine feryad etti : «Neresini döğüyorsun». Usta : «Azizim karnı» dedi.

Kazvinli : «Fena acıyor, iğneyi bu kadar çok batırma, olmazsa bırak, karınsız olsun» deyince tellak şaşırıldı ve iğneyi yere atarak «Ben böyle adam görmedim. Kuyruksuz, başsız, karınsız arslanı kim gördü, Tanrı böyle bir arslan yaratmamıştır» dedi.

Şimdi Mevlâna bu hikâye üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar :

Nefsin iğnesine sabr eyle..

- 1 — ای برادر صبر کن بر درد نیش - تارهی از نیش نفسی کبر خویش
- 2 — کان گروهی که رهیدند از وجود - چرخ و مهر و ماه شان آرد سجود
- 3 — هر که مرداند زن او نفس کبر - مرورا فرمان برد خورشید و ابر
- 4 — هستیت در هست آن هستی نواز - همچو مس در کیمیا اندر کداز
- 5 — درمن وما سخت کبر دستی تودست - هست این جمله خرابی از دوهست

Tercemesi :

1 — Kardeş, iğne yarasına sabreyle ki kâfir nefsinin iğnesinden kurtulasın.

2 — O kimseler ki vücuttan kurtulmuşlardır; çerh, güneş ve ay da onlara secde eder,

3 — Vücudunda nefsin kibri ölen kimsenin emrine güneş te tâbidir, bulut ta.

4 — Varlığını, o varlığı meydana getirenin varlığında; bakırı kimya içinde eritir gibi erit, yok et «altun ol».

5 — Sen sıkı sıkıya ben'e, biz'e, yapışmış «yokluğa ve birliğe ulaşmamış» sın. Bütün bu bozuk düzen işler, bütün bu perişanlıklar ikilikten meydana çıkıyor.

İZAHİ : Yukarıki hikâyede vücudana iğne ile döğdürme yaptıran Kazvinlinin bu hareketini Mevlâna, bütün şerhlerin menbaı olan nefsi emmarenin bizi daima iğnelemesine benzetiyor ve diyorlar ki : Nefsin bu ihtiras nişterine daima sabrederek nihayet ondan kurtulmak için bu mecazî varlığı Hak'kın varlığında eritmek lâzımdır, Halbuki sen, daima Hak'kın varlığı karşısında hiç olan ben ve bize yani bu gölge varlığa yapışmış ve bu sebeple derin bir şirk içinde kalmışsın. İşte başına gelen bütün felâketler, bütün perişanlıklar bu ikilikten ve bu gururdan gelmektedir.

Ava giden arslan, kurd ve tilki hikâyesi

Bir arslan, bir kurd ve bir tilki avlanmak için dağlara düşmüşler, birbirlerine yardım ederek av hayvanlarını yakalamayı ve onların yolunu kesmeyi kurmuşlardı. Üçü de beraberce o geniş ovada bir çok av elde etmek istiyorlardı. Arslan, onlarla beraber avlanmaktan âr ediyor- sa da yine onlara yoldaş oldu, ve onlara uydu. İşleri rast geldi, bir dağ öküzü, bir dağ keçisi, bir de semiz tavşan avladılar. Ölmüş, yaralanmış, kan içinde bulunan avlarını dağdan çeke çeke ormana getirince bunları paylaşmak istediler. Kurd ile tilkinin tamamı arslan anladı ve kurdla hitaben : «Ey koca kurd! bunları pay et ve pay etmede benim vekilim ol» dedi. Kurd : «Padişahım, yaban öküzü senin payın. O büyük; sen de büyük, iri ve çeviksin. Keçi, orta boyda, orta irilikte; o da benim. Tilki! sen de tavşanı al, o da sana münasip» dedi.

Bunun üzerine arslan dedi ki : «Ey kurd, hele bir daha söyle, ne dedin?.. ben varken sen pay etmek istiyorsun ha!»

«Kurd ne köpek oluyor ki, benim gibi eşi olmıyan bir arslanın huzurunda kendisini görüyor, varım sanıyor».

«Ey kendini beğenen eşek, şöyle ileri gel».

Kurd ileri gelince arslan bir pençe vurup onu parçaladı, derisini yüzdü, ve iki baş, iki üstünlük kalmasını diye kurdun başını da kopardı.

«Ey koca kurd, mademki padişahın huzurunda kendini ölü saymadın, cezanı gör».

Sonra yüzünü tilkiye dönüp : «Haydi, bunları yememiz için sen pay et» dedi. Tilki secde edip dedi ki : «Bu semiz öküz, ey emin padişahım! senin kuşluk yemeğin.. o keçiden padişahıma gün ortasında yemesi için bir yahni olur.. şu tavşan da padişahımın akşam yemeğidir».

Arslan : Tilki.. adaleti parlattın, bu çeşit pay etmeği sen kimden öğrendin» deyince, tilki dedi ki : «Padişahım, kordun halinden».

Bunun üzerine arslan : «Mademki sen bizim aşkımıza kendini feda ettin, bunların üçü de senin olsun. Artık sen; senlikten çıkarak biz oldun.. alçak kurttan ibret aldığın için artık sen tilki değilsin, benim arslanımsın» dedi.

Hikâye üzerine kısa bir not :

Bu hikâyede arslanın kudret ve kuvveti önünde kurdun, kendi varlığının hiç olduğunu unutarak kendisine pay çıkarmağa cesaret etmesi nihayet parçalanmasın sebep olmuştur. Bunun gibi Hak'kın her şeyi muhit olan varlığı ve azamet ve kudreti karşısında kendimizde bir benlik, bir varlık tevehhüm ederek Allah'a şirk koşmamızda nihayet bizi nefsin zulmüne uğratar ve türlü felâkete duçar oluruz.

Şimdi Mevlâna, bu hikâyenin tefsiri yolunda bir de şu kısa hikâyeyi anlatıyorlar:

Bir dostunun kapısını çalan kimsenin hikâyesi

Birisi bir dostunun kapısını vurdu. Dostu içeriden (kim ol!) deyince (Benim) diye cevap verdi. Dostu: (Git, senin gibi bir ham adamın burada makamı ve sofrası olamaz) dedi. Adameğiz gitti, tam bir yıl dostunun ayrılığıyla yanıp yakıldı. Bir sene sonra yüzlerce korkuyla edebli edebli tekrar kapıyı çaldı. Dostu: (Kim ol!) deyince, (Gön-lümü alan sevgili, sensin) diye cevap verdi. Bunun üzerine ev sahibi: (Ey tamamıyla kendinden geçen, içeri gir! Vücut sarayı içinde iki benlik yoktur, sen yeşillikteki gül ve diken gibi suret'â aykırı değilsin).

Şimdi Mevlânâ bu fıkra üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar :

Her şey fâni, ancak O'bakidir; adem ve hayal âlemleri hakkında

1 — کل شیء هالک جز وجه او — چون نه در وجه او هستن مجو

2 — هر چه اندر وجه ما باشد فنا — کل شیء هالک نبود جزا

- 3 — زانکه در الاست اوزلا گذشت — هر که در الاست اوفانی نکشت
 4 — هر که بر در او من و ما می زند — رد بایست او و بر لا می تند
 5 — نیست سوزن را سر رشته دوتا — چونکه یکتایی درین سوزن دار
 6 — رشته را با سوزن آمد ارتباط — نیست درخور با جل سم الحیاط
 7 — کی شود باریک هستی جل — جز بمقراض ریاضات و عمل
 8 — ناطقه سوی دهان تعلیم راست — ورنه خود آن لطق راجوی جداست
 9 — می رود بی بانک و بی تکرارها — تحتها الانهار تا کلزارها
 10 — ای خدا جانرا تو بنما آن مقام — که درو بی حرف می روید کلام
 11 — عرصه بس با کشاد و با فضا — وین خیال وهست یابد زونوا
 12 — تنکتر آمد خیالات از عدم — زان سبب باشد خیال اسباب غم
 13 — باز هستی تنکتر بود از خیال — زان شود دروی قره همچون هلال
 14 — باز هستی جهان حس و رنگ — تنکتر آمد که زندان نیست تنک
 15 — علت تنکیست ترکیب و عدد — جانب ترکیب حس ها می کشد
 16 — زان سوی حس عالم توحیددان — کریکی خواهی بدان جانب بر آن
 17 — امر کن یک فعل بود و نون و کاف — در سخن افتاد و معنی بود صاف

Tercemesi :

1 — Tanrıdan başka her şey fanidir. Eğer sen onun zatinde fanî değilsen kendinde varlık arama.

2 — Her hangi şey ki bizim hakikatımızda fanî olur, ona helâk olmak yoktur.

3 — Çünkü o fanî olan kimse (illa) dadır. Her kim ki illadadır, o fanî olmaz.

4 — Hak'kın kapısında dolaşan, (ben) den. (biz) den dem vurursa kapıdan sürülür; (Lâ) makamında dolaşır, durur.

5 — Bir iğne için iki ayrı iplik ucu olamaz.. Çünkü iğnenin deliği birdir. İpliğin ucu iki olsa yani iplik katlanmazsa o delikten girmez Madem ki birsin, gel bu iğnede geç, ikilikten kurtul!..

6 — İpliğin iğne ile münasebeti vardır, geçer. Fakat deve iğne yordamından geçemez.

7 — Devenin vücudu riyazat, amel ve ibadet makasından başka bir şey ile incelir mi ?

8 — Ağızdan çıkan söz öğretmek içindir. O söz için ise ayrı bir mecra vardır.

9 — O manevî natıka sessiz sadasız tekerrür etmeden manevî ırmakta akar. O nehrin altında daha nice hakikat ve mâna nehirleri akmaktadır, ve onlar hakikat gülzarına kadar giderler.

10 — Ey Tanrı.. O harfsiz ve sözsüz beliren makamı bizim camımıza sen göster.

11 — Yokluk âlemi veya âlemi hakikat pek geniş ve hududsuz bir âlemdir ki bu hayal ve bu varlık âlemi, o âlemden nasip ve gıda alır.

12 — Hayaller âlemi ise yokluk âlemine nisbetle çok dardır. Bunun için hayal, gam ve sıkıntıya sebep olur.

13 — Varlık âlemi de hayal âleminden daha dardır. O Yüzden aylar, bu âlemde hilâl gibi görünür.

14 — Duygu ve renk yani bu şahadet âlemi ise hayal ve yokluk âlemine nisbetle büsbütün dardır, ve âdeta daracak bir zindandır.

15 — Âlemdaki terkîp ve sayı, darlığın illetidir. Fakat bizi, duygularımız terkîp âlemine çekmektedir.

16 — O duygularla birlik âlemini bil. Eğer birlik âlemini diliyorsan o tarafa yürü.

17 — (Kün) emri, bir tek iş yapar, fakat sözde kâf ve nun harflerinden meydana gelmiştir, manası yine tek ve saftır.

İZAHİ : Yukarıki mesnevilerin ilk beytinde işaret buyurulan âyeti celile (Kasas) sûresinin son âyetidir *كل شيء حاله الا وجهه له الحكم واليه* (Onun veçhinden gayri her şey helâk olacaktır. Hüküm ve tasarruf onundur. Onâ rucû edersiniz).

Bu âyeti kerimeye motasavvife, e her şey helak olur; Ancak o şey'in veçhi, hakikati kalır manasını vermişlerdir ki hec ikisi de aynı maksada varır. Çünkü bilumum eşyanın hakiki vücudu yoktur. Ancak Allah ile mevcuttur. Hakiki varlık Hak'kın varlığı olunca bizim vücudumuz mevhumdur. Bu mevhum varlığı kaldırmadıkça Hak aşikâr olmaz İşte bunun içindir ki Hak'kın kapısına ulaşarak nihayet ona vasil ol-

mak «La» ile değil «İlla» ile olur. Yani mevhum varlığı ifade eden ben ve bizi «La» ile nefyederek ancak isbatı vücud mertebesi olan «İlla»ya varmak lâzımdır ki fanilikten bakaya yönelmiş olalım.

Sonra Mevlânâ benlikten geçmenin ne derece müşkil ve ne kadar ince bir cehd olduğunu şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar :

Bir iğne yurdusu için iki iplik ucu yoktur, delik birdir. İki iplik ucu o deliğe giremez. Sonra iğne ile ancak ipliğin münasebeti vardır. Deveyi iğne yurdundan geçirmek ne mümkün,

Şimdi burada deveden maksad; azgın nefis ve koskoca bedendir. Bu vücud, riyazat ile, ibadet ve taat ile, Hak'kın korkusuyla o kadar incelmek, o kadar erimek, o kadar zaif ve nahif bir hale gelmek lâzımdır ki iğnenin yurdundan geçebilsin. İşte bu teşbih Allah'ta fani olmanın ne kadar ince, ne kadar derin bir mazhariyet olduğunu göstermektedir.

Şimdi Mevlânâ benlikten geçmeyi bu şekilde izahtan sonra dostunun kapısını çalan kimsenin (Benim) demesi üzerine ev sahibinin kapıyı açmaması hikâyesine işaret ederek söz hakkında şu izahta bulunuyorlar : Ağızdan çıkan zahiri söz ancak talim ve irşad içindir. Bu sözden başka kalbin, lisana gelmiyen ve bâtında cereyan eden öyle gizli sözleri vardır ki o sözler en yüksek idrak ve müşahededir. Bu: sessiz, sedâsız ve tekrarsız olan bâtinî sözler bir başka mecradan akararak hakikat âleminin gülzarına kadar giderler, diyorlar ve o nihayetsiz hakikat âlemile adem, hayal ve şuhud âlemlerini şu şekilde izah ediyorlar: (Bütün âlemler o hakiki âlemden gıda alır ve gelişirler.) Meseleyi biraz daha açalım. Yukardaki beyitte Cenabı Pir'in (Arsa) buyurdıkları ehadiyet mertebesidir ki bu âlem nihayetsiz bir genişliktedir. Sonra ehadiyet mertebesinin madunu da derece derece âyanı sabite, ervah ve misal ve şahadet âlemleridir ki bu mertebelerin cümlesi asil hakikat olan ehadiyet mertebesine nazaran hayaldir. Bu hayal mertebeleri birbirine nazaran lâtif ve kesiftir. Bunlardan en kesifi şahadet mertebesi, en lâtifi de âyanı sabite mertebesidir. Âyanı sabite de, vahidiyet mertebesine nisbetle ademdir. Ruhlar ve misal âlemi ise âyanı sabiteye nazaran madum ve hayaldir.

İşte Mevlânâ bu âlemler arasındaki genişlik ve darlığı izah ederken âyanı sabiteye nisbetle ruhlar ve misal âlemi dardır. Sonra kâinat içinde mevcut ve bize görünmeyen âlemler vardır ki bu âlemlerde diğer hayal âlemlerinden daha dardır. Bu âlemlerde ay bir hilâl gibi görüldüğü halde, diğer hayal âleminde çok büyüktür. Çünkü bu varlık âleminde insanın maddî ve manevî hasseleri dar ve basittir. Bunun için koskoca ayı ancak bir hilâl gibi görür. Daha sonra his ve renk yani bizim âlemimiz diğerlerinden daha çok dar daha çok ıztırap vericidir. Bunun için Mevlânâ bu âlemi, bir zindan diye tavsif ediyor ve bizim

Âlemi mizin bu kadar dar ve kasvet verici görülmesine sebepte terkip ve adettir diyor, çünkü anasır mürekkeptir ve adetlerle mahsurdur. Bunun için biz bu âlemde vahdeti mürekkep ve adet haline yani kesret içinde görmekteyiz. Bizim hasselerimiz bu âlemden vucut bulduğu için ne vakit vahdet âlemine gitmek istersek hasselerimiz bizi bu çokluk âlemine çekmektedir. Bu tıpkı manaları bir olan lâfızların muhtelif harflerden mürekkep olması gibidir. (کن) emri (kâf ve nun) harflerinden mürekkep iken mana yine tek ve saftır. Bunun için kesret surettedir, mânâ birdir.

Şimdi Mevlana aşağıdaki bahiste tekrar adem mevzuuna temas ederek şu yüksek izahlarda bulunuyorlar :

Peygamber Hz. Yusuf'a bir misafir gelmesi ve Yusuf'un ondan bir armağan istemesi

Peygamber Hazreti Yusuf'a uzak yerlerden bir misafir gelmişti. İkisi de çocukluktan beri birbirlerini tanırlardı. Misafirle Yusuf çok konuştular ve bilhassa Yusuf'a, kardeşlerinin yaptığı eefaları ortaya döktüler. Dostu, Yusuf'a (Zindanda ve kuyuda ne haldeydin) dedi. Yusuf cevap verdi «Ay bedr halinden çıkar, gedilir ve eski ay haline gelir ya.. İşte öyle» Eski ay görülmez, sonra hilal olur da iki büküm bir halde görünür. Fakat sonunda yine bedr yine haline gelmez mi ?

İnci danesini havanda döğseler kadri yücedir, ya ilâç olarak göze çekilir, yahut macun haline getirilerek kalbe ferah vermek için yenir.

Buğdayı toprak altına atırlar amma neticede topraktan başaklar çıktı. Ondandır sonra değirmende öğüttüler, değeri arttı, can veren gıda oldu. Nihayet ekmek haline gelince diş altında ezdiler, hayat ve idrak verdi.

Yusuf böylece başından geçenleri anlattıktan sonra (Eh.. bize ne armağan getirdin bakalım) dedi, mirafir cevaben :

«Ey ulu kişi, dostları görmeğe eli boş gitmek, değirmene buğday-sız gitmeğe benzer. Ulu Tanrı bile mahşer günü halka : kıyamet günü için armağanınız nerede, ne getirdiniz» der. Bu sözler üzerine nihayet Yusuf : (Haydi, armağanı çıkar) deyince misafir bu istekten utandı, ve dedi ki (Sana getirmek için ne kadar armağan aradıysam hiç bir şeyi beğenmedim, lâayık görmedim.

Bir daneyi alıpta mâdene, bir katrayı alıpta ummana nasıl götürebilirim,

Sana nihayet gönül nuru gibi bir ayna getirmeği lâayık gördüm. Ey gök yüzünün ışığı olan güzel.. Ona baktıkça güzel yüzünü görürsün, ve beni hatırlarsın.

Koynundan aynayı çıkarıp sundu.

Şimdi Mevlâna bu hikâye üzerine çok derin hakikatleri ihtiva eden şu mesnevileri irad ediyorlar :

Noksanlar, her şeyin kemâlinin aynasıdır

- 1 — آینه هستی چه باشد نیستی — نیستی بر کر تو ابله نیستی
- 2 — هستی اندر نیستی.توان نمود — مالداران بر فقیر آرند جود
- 3 — آینه صافی نان خود کرسنهست — سوخته هم آینه آتش زنتست
- 4 — نیستی و نقص هر جایی که خاست — آینه خوبی جمله بیشهاست
- 5 — چونکه جامه چست و دوزیده بود — مظهر فرهنگ درزی چون شود
- 6 — ناتراشیده همی باید جذوع — تا دروگر اصل سازد بافروع
- 7 — کی شود چون نیست رنجور و نزار — آن جمال صنعت طب آشکار
- 8 — خواری و دونی مسها بر ملا — کرنباشد کی نماند کیمیا
- 9 — نقصها آینه وصف کمال — وان حقارت آینه عز و جلال
- 10 — هر که نقص خویش را دید و شناخت — اندر استکمال خود ده اسبه تاخت
- 11 — زان نمی پرد بسوی ذوالجلال — کو کمانی می پرد خود را کمال
- 12 — علتی بدتر زیندار کمال — نیست اندر جان تو ای زودلال

Tercemesi :

- 1 — Varlığın aynası nedir?.. yokluktur. Eger ahmak değilsen, yok ol.
- 2 — Varlık ancak yoklukta görülür. Zenginler ancak fakire cömertlik yapabilirler.
- 3 — Ekmeğin saf aynası, aştır. Kav da çakmak taşının aynasıdır.
- 4 — Bir yerde yokluk ve naksan oldu mu, bu noksanlık bütün sanatların güzelliğine aynadır.
- 5 — Meselâ, elbise biçilmiş ve dikilmiş olursa terzinin mahareti nasıl görülebilir?

6 — Budaklar yontulmamış olmalı ki marangoz onu yontsun ve traş etsin ve ondan asıl ve ferî olarak bir şey meydana getirsin. Eğer kereste zaten traş edilmiş olsaydı marangoza muhtaç olmazdı.

7 — Eğer hasta veya derdli olmasa, tıbban'atının cemali nasıl aşikâr olurdu? (Yani tıbbın zuhuru hastalığın vücuduna mevkuttur)

8 — Bakırların horluğu, bayağılığı olmasaydı kimya nasıl zahir olurdu?

9 — Noksanlar kemal vasfının aynasıdır. Yani kemal noksanla meydana çıkar. O horluk ululuğa aynadır.

10 — Kim kendi noksanını görür anlarsa yedeğinde dokuz at olduğu halde tekâmül yolunda koşar.

11 — Kendisini kâmil sanan kimse ululuk sahibi Tanrı'nın yolunda uçamaz.

12 — Ey mağrur ve sapık! canında kendisini, kâmil sanmaktan daha beter bir illet yoktur.

İZAHİ : Her şey zıddıyla inkişaf eder, Hakikatı mucibince varlığın aynası yokluktur. Yani varlık yoklukta görülür. Yukarıda dediğimiz gibi hakiki varlık Hak'ın varlığı olup Hak'ın zahir olması için izafi varlığın kaldırılması lâzımdır. Mesnevinin en yüksek şarihî Avni Konuk merhum, henüz basılmamış mesnevi şerhlerinde adem hakkında şu izahatı veriyorlar : «Adem, varlığın yokluğudur. Tıpkı çekirdek içindeki ağaç gibi ki ağacın yokluğu mutlak ve hakiki yokluk değil, belki de ağacın varlığının çekirdekte mahv ve müstehlik olmasından ibaret bir yokluktur».

Şimdi tekrar izaha gelelim :

Vücudun aynası nedir, yokluktur. Hak'da mahv ve müstehlik olduğumuz zaman varlık meydana çıkacaktır.

Şimdi Mevlâna yokluğun, varlığın aynası olduğuna dair şu misalleri veriyorlar :

1 — Zenginlik, fakr ile aşikâr olur. Yani zenginin cömertliği fakiridir, Binaenaleyh fakir zengin aynasıdır.

2 — Ekmeğin en saf aynası, aç olandır. Çakmağın aynası kavidir.

3 — Bütün san'atlar noksan ve iptidai maddeleri işliyerek vücuda gelmiştir. Meselâ; marangoz, budaklı, eğri büğrü keresteyi yontarak, cılabarak güzel eserler meydana getirmiştir. Sonra bakırın iptidai vasfı onun üzerinde nice amelîyeler yapan kimyanın aynasıdır.

4 — Hasta, tabibin kudret ve hazakatına aynadır. Hülâsa, noksanlar, iptidaiîlikler bütün beşerî kemalların aynasıdır.

Şu misaller gösteriyor ki âlemde noksan olmasaydı kemal zuhur

etmezdi. İşte bunun gibi kendisini, kendisinin noksanlık aynasında görüp incelemiyen kimseler kemale erişemez, Allah'a vasil olamazlar.

İşte Mevlâna; «Noksanını görmiyerek kendisinde daima kemal varzan eden kimsenin ruhundaki illetten daha beter bir illet yoktur» diyorlar.

Bu marazdan halâs olmakta; gözden, gönülden kanlı yaşlar akıtma ve Hak yolunda mücadele ederek nefsi öldürmiye bağlıdır.

Vahiy kâtibinin irtidadı (Dinden çıkması)

Hazreti Osman'dan önce bir vahiy kâtibi vardı. Peygamber kendisine vahyedilen âyetleri söyler söylemez, o hemen yazardı. Vahyin ışığı kâtibin kalbine vurunca gönlüne bazı hikmetler doğmaktaydı. Peygamber, onun gönlüne doğanları aynen söylerdi. O küstah bu kadarlık bir tecelliden azdı ve yoldan çıkıp ; (Tanrıdan nur alan peygamber ne söylüyorsa benim gönlüme doğmaktadır) dedi. Bu düşüncesinin ışığı Hazreti Peygambere aksetti. Tanrı'nın kahır o kâtibin canına gelip çattı. Hem kâtiplikten çıktı, hem dinden.. Büyük bir kin içinde Peygambere ve dine düşman oldu.

Şimdi Peygamber ona (ey inâdetçi kâfir.. Madem ki nur senden di, niçin şimdi kapkara kesildin? Eğer senin kalbin Tanrı ırmağının kaynağı olsaydı böyle bir karasuyun bendini açmaz, akıtmazdın) dedi.

Şimdi eski vahiy kâtibi mürted o hale geldi ki bu yüzden içden yanıp yakılıyordu. Fakat şaşılacak şurası ki, tevbe de edemiyordu.

Nice kâfirler vardır ki din sevdasındadırlar. Fakat namus, kibir, şu, bu; onların hailleridir. O hailler demirden beterdir. Demirbağı kırmak, kaldırmak ne de olsa yine mümkündür. Fakat gayıptan bağlanan başa kimse çare bulamaz.

Kardeş, sana akıp duran hikmet, Hüda'dandır. Sende hasıl olan hassa senden değildir.

Demir kıpkırmızı oldu amma o kızılık kendisinden değildir. Bir ocağın ona verdiği ariyet kızılıktır.

Her hangi bir ev nurlanırsa, ışık verirse o parlaklık kendisinden değil, güneştedir.

Hülâsa; her kapı ve duvar; ben, zatımdan parlağım, başkasının nurundan değil; diyorsa, güneş ona : (Ey ham, hele ben bir batayım da o vakit ne olduğun meydana çıkar) der.

Şimdi Mevlâna bunun üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar :

Güzellik ruhtadır

- 1 - تن همی نازد بخوبی و جمال - روح پنهان کرده فروبرو بال
- 2 - کویدش کای مزبله تو کیستی - یک دو روز از پرتومن زیستی
- 3 - غنچ و نازت می نکنجد درجهان - باش تا که من شوم از توجهان
- 4 - کر مدارات ترا کوری کنند - طعمه ماران و مورانت کنند
- 5 - بینی از کند تو کیرد آن کسی - که به پیش تو همی مردی بسی

Tercemesi :

1 — Ten daima güzelliği ile öğünür, naz eyler. Ruh ise kendi lâ-tifliğini, nurunu, bütün kolunu kanadını gizlemiştir.

2 — Ruh cesede der ki : Ey mezbele, sen kimsin!... Bir iki gün ancak benim nurumla dirisin.

3 — Senin naz ve işven dünyaya sığmıyor. Sabreyle ben senden sıçrayıp ayrılayım.

4 — O vakit senin daima yüzüne gülen, müdara edenler; kabrini kazarlar ve yılanlara, karıncalara lokma ederler.

5 — Senin önünde çok defa ölüme razı olduklarını söyleyenler, sen ölünce pis kokudan burunlarını tıkarlar.

İZAHİ : Mevlâna bu mesnevilerinde asıl hayatın ve hayatın icabı olan güzelliğin ruhta olduğunu anlatıyor ve ruhun cesede şöyle hitap ettiğini ifade ediyor : «Ey çöplük ! Senin bu naz ve gururun cihana sığmıyor. Sen, bu güzelliğini kendinden mi sanıyorsun? Nihayet şu bir kaç günlük hayatında benim nurumla, diri olduğunu unutma ! Bak bir kerre senden ayrılayım, senin daima yüzüne gülen, riyakârlık yapanlar seni kabir denen çukura atarlar da yılanlara, karıncalara lokma olursun. Sana derin bir aşk beslediklerini ve senin için bin kerre ölüme razı olduklarını söyleyenler, ben ayrıldıktan sonra senin korkunç bir şekil alan yüzüne bakmaktan korkarlar ve etrafa yığıldığın pis kokudan burunlarını tıkar ve kaçarlar.»

Görülüyor ki; kendisine taptığımız cesed ruhla güzeldir. O'nun için kâmil insan, evvelâ ruhun terbiyesine çalışır, kötü nefsin şeytanî işva-larına aldanmaz. Allah'a bağlanır. Bilelim ki her nevi günahın kirli işleri saf ruhumuza akseder. Halbuki biz aksine olarak fani cesedi her türlü nimetlerle besliyor, ruhun gıdasını veremiyoruz. Ruhun gıdası

kısaca; doğruluk, riyasız ve gösterişsiz ibadet ve nihayet Allah'a bağ-lanmaktadır.

Sağırın hasta komşusuna hatır sormıya gitmesi

Hatırşinas bir adam bir sağıra : «Komşun hasta diye haber verdi».

Sağır kendi kendine dedi ki : «Ben bu sağır kulağımla hastanın sö-zünü nasıl anhyacağım. Hususiyle hastanın sesi de pek çıkmazsa sözle-rini nasıl duyacağım. Fakat mutlaka gitmek lâzım. Ben onun sözlerini kıyas yolu ile anlayabilirim. Evvelâ; hastaya nasılsın derim, O, elbet-te iyiyim diyecek. Ben de şükürler olsun, diye cevap veririm. Sonra, ne çorbası yiyorsun, diye sorarım. O, meselâ, mercimek çorbası diye cevap verir. Ben de afiyet olsun, derim. Daha sonra doktorlardan kim geliyor, kime tedavi ettiriyorsun, derim. O da, falanca doktor deyince; çok iyi, o çok hazıktır, cevabını veririm.»

İşte sağır kıyas yoluyla tasarladığı bu cevapları düzerek hatır sor-mıya gitti. Hastanın yanına vardı. «Nasılsın?» dedi. Hasta «öldüm» de-yince, dedi ki «Çok şükür». Hasta bu sözden fena halde sıkıldı. Bu ne biçim şükür, dedi. Sonra sağır tekrar sordu : «Ne yedin?» Hasta «Ze-hir» dedi. Sağır «Afiyet olsun» der demez hasta bütün bütün çileden çıktı. Tekrar sağır : «Doktorlardan kim geliyor» diye sordu. Hasta kızgın bir tavırla «Hadi be, def'ol.. Azrail geliyor?» diye cevap verince sağır «Onun ayağı pek kutludur» dedi .

Sağır, çok şükür hasta komşunun hatırını aldım, diye sevinerek dışarı çıktı. Sağır böyle iyi bir iş yaptığına kani iken diğer taraftan hasta bu adam « bizim canımıza düşmanmış » diye müteessir olu-yordu. Hatta sabrı tükenerek «Nerede bu kötü sözlü köpek, ben onun haddini bildireyim, bu hatır sorma değil düşmanlık.... dedi».

***

(Nas) karşısında ilk olarak kıyası ileri süren şeytandır.

Tanrı nurlarına karşı bir takım kıyaslar yapan ilk defa iblis'di. Dedi ki : «Ben ateşten yaratıldım, Âdem kapkara topraktan. Şüphe yok ateş topraktan daha üstündür. Eğer fer'i asla nisbetle mukayese edersek o zulmettedir, biz nurdan» diye gururlandı.

Tanrı : «Hayır, soy sop yok. Bu fani dünyanın mirası değildir ki soy sop yüzünden onu elde edesin. Bu, can mirasıdır. Ebucehil'in oğlu müslüman oldu; Peygamber Nuh'un oğlu ise yolunu şaşırdı. Topraktan yaratılan, ay gibi nurlandı; Ateşten yaratılan sen, bu kıyaslarınla kap-kara yüzlü oldun, de'fol » buyurdu..

Şimdi Mevlâna bu fıkralar üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar :

Vahy ve gayb üzerine kıyas yapılamaz

- 1 — از قیاسی که بکرد ان کر کرین — صحبت ده ساله باطل شد بدین
- 2 — خاصه ای خواجه قیاسی حس دون — اندر آن وحی که هست از حدفزون
- 3 — گوش حس تو بحرف اردر خورست — دانکه گوش غیب گیر تو کرست
- 4 — این قیاسات و تحری روز ابر — یابش مر قبله را اگر دست حبر
- 5 — لیک با خورشید و کعبه پیش رو — این قیاس و این تحری راجو
- 6 — چون صفیری بشنوی از مرغ حق — ظاهرش رایاد گیری چون سبق
- 7 — وانکه ای از خود قیاساتی کنی — مر خیال محض را ذاتی کنی

Tercemesi :

- 1 — Sağırın yaptığı kıyas yüzünden onyıllık dostluk ve konuşma hiç oldu gitti.
- 2 — Ey ulu kişi, hele bu kıyas, tavsifi mümkün olmayan vahy üzerine olursa hadden ezun aşağılıktır.
- 3 — Ey kıyas ehli, senin his kulağın eğer lâyıık ise, ancak harfleri yani harflerden mürekkep kelimelerin mânâsını anlayabilir. Şunu bil ki, gayb kulağın sağırdır.
- 4 — Bu kıyaslar bulutlu bir gün veya karanlık bir gecede kibleyi bulmak için yapılır.
- 5 — Fakat güneş mevcut iken ve Kâbe de karşıda iken böyle bir kıyas ve taharriyi isteme.
- 6 — Tanrı kuşundan bir ötüş duyunca onu yalnız zahirini bel- lersin.
- 7 — Sonra da kendi zannınca bir takım kıyaslar yaparsın. Haya- lin ta kendisini hakikat sanırsın.

İZAHİ : Kıyasın insanı ekseriya aldattığına ve bu yüzden bir çok yanlışlıklar vuku bulduğuna her zaman şahid olmaktayız. Kıyas, ancak zahiri ilmin işidir. Halbuki ehlullah idrâk ve müşahade halinde olduklarından onlar için kıyas bahis mevzuu olamaz. Bunun için her şeyde kıyasa gitmek bizi aldatır. Hele bilhassa nas ve vahy karşısında kıyaslar yürütmek dalâlete gitmektir. Çünkü bizim his kulağımız ancak zahiri sözleri duyabilirse de gayb âleminin hakikat seslerinin idrâk edilmesi mümkün değildir. Fakat bazı hallerde kıyas tarafına gidilir. Meselâ, bulutlu bir günde veya karanlık bir gecede kibleyi bu-

larak dinî farizayı eda için kıyas yapmak caizdir. Fakat, Kâbe karşı da iken ne kıyası yapacağız.

Sonra Mevlana, bu kıyası şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar :

Bir kuşun ötüşünü duyunca onun zahirini beller ve taklid ederiz. Fakat kuşun ne dediği hakkında bilgi edinmek mümkün değildir. Eğer burada kıyasa kalkarsak çok aldanırız. İşte, zahiri ilim yoluyla yani kıyası rehber yaparak hakikate varabileceğimizi sanmak ve maneviyatı maddî kıyaslarla anlamağa çalışmak boş bir uğraşmadır. Bunun için kıyasa çok düşkün olanlar ekseriya hayalin kendisini hakikat sanırlar.

Kendi halini, neş'e ve sarhoşluğunu, daima cahillerden saklamak lâzımdır.

Hakim Senai'yi dinle.. İçtiğin yere baş koy. Kimseye sırrını açma. Sonra onların ta'n ve teşniine uğrarsın. Meselâ, meyhaneden çıkıp yolu yanılan sarhoş, çocukların maskarası olur. Oyuncağı terk etmedikçe çocuksun. Ruh arınmadıkça nasıl temiz olabilirsin.

Şimdi Mevlâna, bu mevzu üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar :

Hüdanın sarhoşlarından gayrı bütün halk çocukdurlar

- 1 — خلق اطفالند جز مست خدا — نیست بالغ جز رهیده از هوا
- 2 — گفت دنیا لعب و لهوست و شما — کودکیدوراست فرماید خدا
- 3 — جنك خلقان همچو جنك کودکان — جمله بی معنا و بی مغز و مهان
- 4 — جمله باشمشیر چوپین جنکشان — جمله در لاینفعی آهنکشان
- 5 — جمله شان کشته سواره بر نی — کین براق ماست یادلدل پی
- 6 — حاملند و خود زجهل افراشته — را اکب محمول ره پنداشته
- 7 — باش تاروزی که محمولان حق — اسب تازان بگذرند از نه طبق
- 8 — تخرج الروح الیه و الملك — من عروج الروح یهتر الفلک
- 9 — همچو طفلان جمله تان دامن سوار — گوشه دامن گرفته اسب وار
- 10 — از حق ان الظن لاینفی رسید — مرکب ظن بر فلکها کی دوید

11- وهم وفكر وحس وادراك شما - همچونى دان مركب كودك هلا

12- علمهای اهل دل حاملشان - علمهای اهل تن احوالشان

13- علم چون بر دل زند یاری شود - علم چون بر تن زند باری شود

14- علم كان نبود ز هو بی واسطه - آن نه باید همچو رنگ ماشطه

Tercemesi :

1 — Tanrı sarhoşlarından başka bütün halk çocuktur. Heva ve hevesten kurtulmuş olan kimseden gayrisi bâliğ değildir.

2 — Tanrı dünya faydasız bir oyuncaktan ibarettir, dedi. Siz de çocuklarıdır.. Tanrı doğru buyurmuştur.

3 — Halkın savaşı da çocukların savaşı gibi tamamiyle mânasız ve esassızdır.

4 — Bu çocukların hepsinin cenkleri ağaçtan kılınçlardır. Hepsi faydasız şeylerle uğraşır dururlar.

5 — Hepsi de bir kamışa binmişler, bu bizim (burak) ımız veya düldülümüz, derler.

6 — Arkalarında yük var; fakat bilgisizliklerinden kendilerinin yüksek bir mevkiye olduklarını sanıyorlar.

7 — Ey çocuk tabiatlı olan suret ehli.. sabreyle.. Tanrı atlıları yani Hak'kın hidayetini taşıyan kulları, at koşturarak dokuz kat felekten geçsinler de bak..

8 — O gün ruh ve melek Tanrı'ya yükselmiştir. Ruhunun yükselmesinden felek titrer.

9 — Siz ise çocuklar gibi eteğinize binmişsiniz ve ata binmiş gibi eteğinizin ucunu tutmuşsunuzdur.

10 — Tanrı buyurmuştur ki zan faide vermez. Zan merkebi nerede göklere koşacak.

11 — Sizler; vehm, fikir, his ve idrakinizi, çocuğun merkebi olan kamış gibi biliniz.

12 — Gönül ehlinin ilimleri, kendilerinin hammalıdır. Ten ehlinin ilimleri ise onlara yüküdür.

13 — İlim gönle vurursa yardımcı bir dost olur. Fakat tene vurursa bir yüküdür.

14 — Tanrıdan vasıtasız olarak verilmeyen ilim, (düzgünün) rengi gibi kararsızdır, uçar, gider.

İZAHİ : Mevlâna bâliğ olmayı; gençlik çağının yalnız fizyolojik bir icabı olarak maddî gelişme değil, fikir ve maneviyat itibariyle bir yetişme olarak telâkki ediyor. İnsan ne kadar mütekâmil ve geniş idrake sahipse o kadar bâliğdir. Bilhassa manevî ilim ile zât ve sıfatını süslüyerek heva ve hevesten geçen ve Hüdanın âşığı ve sarhoşu olan ehlullah, bâliğ olmakta bütün kemalâtın üstünde gelir. Böyle maddî ve manevî bir olgunluğa erişmiyenler senelerce yaşamış pir de olsalar yine çocuk sayılırlar.

Sonra Mevlâna, dünya bir oyuncaktan ibaret olup, talipleri de birer çocuktur, diyor ve bunu şöyle bir teşbihle ifade ediyorlar:

«Halkın birbiriyle mânasız cidal ve münazaaları, oğlan çocuklarının ağaçtan kılınçlarla birbiriyle kavgası gibidir. Sonra çocukların kamışı at farzederek üzerine atlayıp kamışla beraber koşması ne ise, derin bir hırs içinde mânasız koşup duran halkın cenk ve cidali de bunun gibidir. Çocuklar kamıştan atı kendileri sürükledikleri halde kamışın kendilerini götürdüğünü zannederler. İşte cihan halkıda maddî ve şehvî hayatın yükü altında bu zaviyelere sürükleniyorlar»

Sonra diğer bir teşbih ile çocuklar, nasıl eteklerini tutarak ata binmiş gibi koşuyorlarsa maneviyattan behresiz kalmış suret ehilleri de boş olan nefsi hazlarının eteğine binmişler boyuna koşuyorlar.

Hülâsa; gönül ehlinin ilimleri kendilerine hammallık ediyor, ten ehlinin ilimlerine de, ona müntesip olanlar hammallık etmektedir. Sonra Mevlâna; (urûc) yani Allaha yükselmeden bahsediyorlar ve âriflerin ruhlarının yükselmesinden felekler ihtizaz ederler, buyuruyorlar. Bu urûc meselesini meşhur mutasavvıf İmamı Kâşânî (Tevlât) nam eserinde şöyle izah ediyorlar: Terakki mertebeleri şöyledir. Mevcudat, evvelâ tabiat makamından maden makamına, madenden hayvana ve sonra insana intikal eder, ve nihayet insanı kâmilde kemalini bulur. Yani insani kâmil mertebesi nefsin ve kalbin menzillerini geçerek nihayet bütün beşerî ef'al ve sıfatlardan sıyrılıp zati Hak'ta fanî olmaktır. Bunun için maddî ilmin zanna dayanan merkebiyle hakikate erişilemez. Nitekim şu âyeti celîle bunu göstermektedir. « وما يجمع أكثرهم الاطلاً ان الظن لا يبنى من الحق شيئاً »

(Zan, Hakikatin marifetinden bizi müstağni kılmaz. Halbuki ehli-zahir ancak zanna tabi olmuşlardır.)

Şimdi urucu, yani ruhun, aslî ve ebedî varlığına ulaşmasını daha vazih bir şekilde izah için Avni Konuk'un yazma Mesnevi şerhlerinden şu kısmı alalım:

«Nüzul: Her ferdin ilmi ilâhî mertebesinden (esfeli safilin) e indikten sonra mertebesi insaniyete kadar seferi, nüzuldur. Bu nüzulda her geçtiği mertebeden bir renk ve meşreb alır ve insaniyet mertebesinde bütün mertebelerin ahkâmını cemedir.

Uruca gelince: Bundan sonraki seferi yine ilmi ilâhiye urucdur. Bu seferi uruc, ya âcil olur (acele olur) veya âcil (gecikme olur.)

Urucu âcil (sur'atlı yükselme) Hak'kın inayeti ve insanı kâmilin terbiyesiyle dünyada olur.

Urucu âcil (yükselmede gecikme): hayatı dünyeviye'nin iakıtından, kıyameti kübranın zuhuruyla, istidadı ezeliye göre, berzah. ba's, haşr, mizan, hesab, ağraf, cennet, cehennem mûtinlerinden murur suretiyle olur. Bu mûtinlerin mururu, dünya seneleriyle uzun tevhürden sonradır. Her ferd için yok olmak yoktur, ebediyet vardır.

Binaenaleyh ondan sonra yine seferler vardır. Bu nüzul ve uruc ila nihaye devanı eder. Fakat her iki uruc ashabının zevki birbirinden başkadır.»

Görülüyor ki uruc herkeste bir değildir. Velilerin Hak'ka vusulü yukarıki mesnevide izah edildiği gibi tasavvura sığmayan bir sür'atle, dünyada vaki olur. Çünkü onlar ölümden evvel ölmüş ve bütün menzilleri tamamiyle kat etmişlerdir. Velilerin irşad ve terbiyeleri altında olanlar da bu uruca tabidirler.

Ehli surete gelince : Maaric sûresinde *«مرج الملائكة والروح اليه في يوم كان مقداره خمسين الف سنة»* (Melekler ve ruh ona, miktarı elli bin sene olan bir günde yükselir.) Yinb diğer bir ayeti celilede *«ان يوماً عند ربك كالف سنة بما تعدون»* Rabbinin indinde bir gün bin senedir» buyurulmasına göre veliler ve onların terbiyesi altında olanlardan madasının yükselebilmesi milyonlarca seneye mütevekkiftir. Çünkü bu çok ağır olan uruc, dünyevî hayatın bitmesinden sonra yani büyük kıyametin zuhurundan itibaren ezeli istidada göre yukarıda gösterilen berzaktan cehenneme kadar bütün mûtinlerden murur suretiyle olacaktır. Şöyle ki tabii mevt ile ölünce, kıyametin zuhuruna kadar berzatta bekliyeceğiz. Kıyametten sonra berzaktan cennete kadar yukarıda gösterilen menzilleri geçeceğiz. Fakat bunların hiç birisi, hatta cennet dahi didarı ilâhiye ulaşmak değildir. Bunun için hiç bir kimse bir menzilde ebedî kalmıyacaktır. Hakiki tekâmüle vusul ile didara ulaşmıncıya kadar bu nüzul ve suûd daima devam edecektir.

İşte Kur'an'ı Kerim'in hükümlerine bağlanarak, ehlullah, didarı ilâhiden başka hiç bir şeye talip değillerdir. Onlar için gaye cennet değil, didardır.

Yunus Emrenin şu beyti bu hakikate en güzel bir örnektir:

«Cennet, cennet dedikleri — Bir kaç köşkle bir kaç hurl,
İsteyene vergil anı — Mevlâm seni isterim, sen!»

Bahsi bitirirken Cenabr Pir'in: Hak'ka vasıl olmak için yalnız harfler ve kelimelerle Allah'ı sureta zikir kâfi değildir. Çünkü harfler ve lafızlar taayyün, Hak ise lataayyüdüdür. Fakat yine suretler Hak'ka vusule bir vasitadır; yolundaki şu mesnevileri bu hakikati tamamiyle inkişaf ettirmektedir :

1 — از هواها کی رمی بی جام هو — ای زهو قانع شده بانام هو

2 — از صفت و زنام چه زاید خیال — وان خیالش هست دلال وصال

3 — هیچ نامی بی حقیقت دیده — یازکاف و لام کل کل چیده

4 — اسم خواندی رومسمی را بجو — مه بیالادان نه اندر آب جو

Tercemesi :

1 — (Hû) Tanrı kadehi olmaksızın nefsin bir çok heva ve hevesinden nasıl halâs olabilirsiniz, ey (Hû) ismine kani' olan...

2 — Sıfattan ve isimden hayal doğar ve bir şeyin hayali, o'na vasıl olmanın bir dellâhdır.

3 — Hiç, hakikatsız bir isim gördün mü?.. yahut gülün (kâf) ından ve (lâm) ından gül topladın mı?

4 — İsmi okudun, git müsemmayı ara, (ay) ı yukarıda bil... Irmağın suyu içinde değil.

İZAHİ : Yukarıda mufassalan izah edildiği veçhile nefsin arzularından geçilmedikçe, yani Hak'da fanî olmadıkça Hak'kın didarına ulaşamaz. Her şeyin isim ve sıfatı başka, hakikati başkadır. Bunları zikretmekle o şey elde edilmez. Nitekim gülü zikretmekle gül toplamış olmuyoruz. Çünkü gül, gülün harf ve lâfzında değildir. Sıfatlar ve isimler bir şeyin hayalini doğurduğundan, o şey'i tam hulusu kalb ile arzu edersek, isim ve sıfat ona vusulün vasıtası olur. Fakat sathî bir zikir ve muhabbetle arzumuza vasıl olamayız. Nitekim ehli suret her gün sevdiğini yarın sevmez olur. Bunun için ismi okumak kâfi değil, müsemmayı aramalıdır. Harfe mânânın aksi gibi, ay da ırmağa akseder. Fakat ırmaktaki ay, hâhiki ayın kendisi değildir.

Hülâsa, harfler ve lafızlar sûret aleminden, bunların hakikati ise O bir âlemdendir. Bunun için bir şeyin hakikatini arştırmaksızın yalnız sözünü yapmak o şeye varmak değildir. Bilhassa yüksek hakikate vusul, ona tam manasıyla bağlanmaktır.

Meselâ, Mesnevinin yalnız beyitlerini okuyarak ve hatta onun mâ-nalarını tamamiyle anlayarak mesneviden bahsetmek, bize Mesnevinin gösterdiği (hâl) yoluna girmek değildir. Mesnevinin engin deryasına gar-kolmalıyız ki, yola girmiş olalım. Yoksa Mesnevinin beyitleri birer su-rettir. Yükseklik o beyitlerde gizli olan derin hakikattir. Bahse ri-hayet vermezden evvel, unutulmuş şu noktayı hemen açıklayalım. Yukarıda bahsi geçen uruç, mânevî ve ruhî bir vakıa olup, zaman mefhu-muna sığmaz. Âyetteki sene tâbiri, ruhî seyirdeki tekâmülün bir sem-bolü olsa gerektir.

Rum ressamaları ile Çin ressamalarının bahse girişmeleri

Çin ressamaları biz resim sanatında daha ileriyiz, dediler. Rum res-samları da dedi ki : Bizim maharetimiz daha üstündür.

Nihayet Padişah onlara : Sizi imtihan edeceğim, bakalım hanginiz davasında daha haklı, dedi.

Her iki diyarın ressamaları hazırlandılar. Rum diyarının ressamaları sanatlarına daha vakıf idiler. Çin ressamaları Padişaha: «bize bir hususi oda verin, bir oda da Rum ressamalarına ayrılın,» diye rica ettiler. Ni-hayet kapıları karşı karşıya iki oda verildi. Çinliler Padişah'tan yüz türlü boya istediler. Padişah derhal emretti, istedikleri verildi. Rum ressamaları ise bir şey istemediler. Onların iddialarınca «pas gidermek-ten başka ne resim işe yarar, ne boya» dediler. Rum ressamaları kapı-yı kapayıp duvarı cilâlamağa başladılar. Duvarı gök gibi tertemiz, ber-rak bir hâle koydular. Çinli ressamalar işlerini bitirdiler, hepsi de yap-tıkları resimlerin güzelliğine seviniyorlardı. Şimdi Rum ressamaları hiç bir resim yapmadan Çin ressamalarının yaptıkları resimleri, kapıyı açar-ak duvara aksettirdiler.

Padişah kapıdan içeri girip odadaki resimleri gördü. Hakikaten bu resimler akıldan hariç çok güzel bir sanat eseri idi. Çin ressamalarını takdir ettiler. Ondaki Rum ressamalarının odasına gittiler. Öbür odada Çin ressamalarının yapmış oldukları resimler cilâlanmış duvara çok güzel aksetmişti. Orada ne varsa burada daha iyi görünüyordu. Resimlerin aksi âdeta göz kamaştırıyordu.

Şimdi Mevlâna bu fıkra üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar :

Renk ve renksizlik hakiki ayna, sûret aynası

1 — از دو صدر رنگی به بی رنگی ره نیست - رنگ چون ابرست و بی رنگی مهیست

2 — هر چه اندر ابرضو بینی و تاب - آن زختردان ماه و آفتاب

- 3 — رومیان آن صوفیاند ای پدر - بی زتکرار و کتاب و بی هنر
4 — لیک صیقل کرده اند آن سینها - پاک ز آزو بخل و حرص و کینها
5 — آن صفای آینه وصف دلست - صورت بی متنها را قابلست
6 — نقش و قشر علم را بکداشتند - رایت عین یقین افراشتند
7 — رفت فکر و روشنایی یافتند - نحر و بحر آشنایی یافتند
8 — کرچه نحو و فقه را بکداشتند - لیک محو و فقر را برداشتند

Tercemesi :

1 — İkiyüz çeşit renge boyanmaktansa renksizlik daha iyi. Renk bulut gibidir. Renksizlik ise ay...

2 — Bulutta parlaklık ve ziya görürsen bil ki o ziya yıldızdan aydan veya güneştedir.

3 — Oğul, rum ressamaları, sofilerdir. Onlar, kitaptan, tekrardan, hünerden müstağnidirler.

4 — Amma, gönüllerini mükemmel cilâlamışlar, hırstan, kinden, bahilden temizmişlerdir.

5 — O aynanın saflığı, berraklığı gönlün vasfıdır. Gönüle hadsiz hesapsız suretler aksedebilir.

6 — Onlar ilmin kabuğundaki nakşı bırakmışlar, aynelyakin bay-rağını çekmişlerdir.

7 — Düşünceyi bırakmışlar, aşinalık denizini bulmuşlar ve yok olmuşlardır.

8 — Onlar, fıkı ve nahvi terketmişler, bunun yerine mahvolmayı ve yokluğu ihtiyar etmişlerdir.

İZAHİ : Yukarıdaki hikâyede Çin ressamalarının daha ziyade renge kıymet verdiklerini, Rum ressamalarının ise onların renkli resimlerini duvara aksettirmek suretiyle daha muvaffak olduklarını zikretmiştik.

Esasen başlı başına renk diye bir şey yoktur. Gördüğümüz renkler güneşten gelmektedir. Bunun gibi asıl hakikat surette değil ruhtadır. Ruh her türlü fenalıklardan temizlenir ve parlatılırsa oraya hakikat ancak o vakit aksedebilir.

İşte Rumilerin duvarı tamamiyle saf bir ayna haline sokmaları kal-bin gillüğüsten temizlenmesinin maddî bir misalidir ki gayb âleminin

hadsiz olan suretsiz sureti gönül aynasından böyle yaldıramaktadır. Musanın (Yed-i beyza) sı işte o gayb âleminin suretsiz sureti olup bu suret ne feleğe ve ne de arşa sığar. İşte bu gönül ehilleri ilmin nakış ve kışırını bırakarak aynelyakin ve Hakkalyakin mertebelerine eriştiler. Onların gönüllerine akseden bu surete kimseden zarar gelmez. Gerçi ehllullahın bir kısmı halktan zarar görmüş ve hatta katledilmişlerdir. Fakat zarar sadef üzerindedir. Asli cevher bundan katiyen müteessir olmaz.

Sonra bu yüksek insanlar zahiri ve nahiv ve fıkıh ilimlerini terk ederek mahiv ilmini ihtiyar etmek sûretiyle Hekka ulaşmışlardır.

HÂMIŞ : Bu bahse ait mesnevilerden, unutulmuş şu dört beyti, ehemmiyetine mebnî izahlarıyla birlikte aşağıya alıyoruz.

Gayb ve sûret

- 1 — صورت بی صورت بی حد غیب۔ زاینه دل تافت بر موسی زجیب
- 2 — کرچه آن صورت نکنج در فلک۔ نی بعش و فرش و دریا و سمک
- 3 — زانکه محدود دست و معدود دست آن۔ آینه دل انباشد حد بدان
- 4 — عقل اینجاسا کت امد یا مضل۔ زانکه دل با اوست یا خود اوست دل

Tercemesi :

- 1 — Gayb âleminin hududsuz olan suretsiz sureti, Musanın gönül aynasında parladi, koynuna sokup çıkardığı elde göründü.
- 2 — O sûret; feleğe, arşa, ferşe, denizlere ve denizin dibindeki balığa kadar hiçbir şeye sığmaz.
- 3 — Çünkü, bütün bunların hududa ve sayısı vardır. Halbuki gönül aynasının hududu olmaz bunu bil !.
- 4 — Akıl burada ya susar ya dalâlete düşer. Şu cihetten ki; gönül O'nunla mıdır, yahut gönül O'mudur?.

İZAHİ : Mevlâna burada, Hazreti Musa'ya Hak'ın tecellisinden bahsediyor. İlâhî tecelli Musanın gönül aynasında parlayarak nihayet eline vurmuş ve o el, bu tecelliyle « yedi beyza » adını almıştır. « ادخل بلك في جيبك تخرج بيضاء من غير سوء » âyet-i celilesi bunu gösteriyor. İşte Mevlâna gaybın suretsiz sureti yani ilâhî suretin bu tecellisini şöyle izah ediyor : «Bu ilâhî sûret; bu fâni sûret âlemi gibi mahdut ve mâdut olmadığından o, ne arşa; ne semaya; ne de deryalara sığar. Gönül aynası hududsuz olduğundan hakkın azametini kaplayabilecek ancak âriflerin gönlüdür»

Sonra Mevlâna, bu yüksek tecellinin mâkesi olan gönülün yüceliğini şöyle tasvir ediyorlar :

«Akıl, bu tecelliye o kadar hayrandır ki, bu derin hayret icinde acaba Hak gönülde midir yahut gönül dediğimiz bizatihi Tanrı'nın kendisi midir? Bunu ayırmaktan âciz kalmaktadır».

Hakim Lokman ve turfanda meyveler

Hakim Lokman, efendisinin hizmetinde bulunan köleler arasında hor ve hakir görünmekte idi.

Bir gün efendi kullarını meyve getirmek üzere bağa gönderdi. Köleler, topladıkları meyveleri tamamen yediler. Avdetlerinde efendilerine topladıkları meyvelerin hepsini Lokman yedi, dediler. Efendi, Lokmana yüzünü ekşitti. Lokman bundan alındı. Efendiye dedi ki ; Ey kerem sahibi!.. hepimizi bir imtihan et.. Bize fazlasıyla sıcak su içir, ondan sonra büyük bir sahraya çıkar, sen atlı olarak koş, bizi de ya ya olarak koştur. İşte o zaman iş meydana çıkacaktır, dedi.

Efendi Lokmanın dediğini yaptı. Hepsi sıcak suyu içtiler. Sonra onları koşturmağa başladı. Nihayet iyice yoruldu, kumağa başladılar. İçtikleri su yedikleri meyvenin hepsini çıkardılar. Yalnız Lokmanın karnında halis sudan başka bir şey çıkmadı. Bu suretle Lokmana hiyanet edenler rüsvay oldular.

Küçük bir izah:

Haris ve hain olanların kalpleri hiyanet mezbelesidir. Onların hainlikleri bir gün kusulan meyveler gibi haklıların önünde meydana çıkacaktır. İşte Mevlâna bu gibilerin bütün sırları kıyamet gününde meydana çıkacaktır, diyorlar ve günahkârların cehennem azabına uğramalarındaki hikmeti şöyle bir teşbihle izah ediyorlar : (Taş ateşle ısınacağı için kâfirler ateşe atılırlar, onların azabı ateşle olur. Çünkü taş eritebilecek ancak ateştir).

Hazreti Peygamberin, Zeyd'e :

«Bugün nasılsın ve nasıl kalkdın?» diye sorması

Hazreti Peygamber oğulluğu Zeyd'e sordu : «Bu sabah nasıl kalktın». Zeyd cevap verdi : «Sabaha mü'min olarak girdim ya Rasulallah.»

Şimdi Cenabı Peygamber Zeyd'e tekrar şöyle buyurdular : «Senin iman bağı yemiş ve orada çiçekler açmışsa onun alâmeti nedir?». Zeyd cevap verdi : «Gündüzleri susuz geçirdim, geceleri aşktan, yamp

yakılmadan uyumadım. Mızrak kalkandan nasıl geçerse ben de gündüzlerden gecelerden öyle geçtim».

Şimdi Mevlâna bu muhavereden sonra Zeyd lisanından şu mesnevileri söylüyorlar.

Hakikat tecelli edince her şey bir olur.

- 1 — که ازان سو جمله ملت یکیست - صد هزاران سال و یک ساعت یکیست
- 2 — هست ازل را و ابد را اتحاد - عقل را ره نیست آن سو ز افتقاد
- 3 — الشقی من شقی فی بطن ام - من سمات الجسم يعرف حالهم
- 4 — تن چو مادر طفل جانرا حامله - مرک درد زادنت و زلزله
- 5 — جمله جانهای گذشته منتظر - تاچه کونه زآید آن جان بطر
- 6 — زنکیان کویند خود از ماست او - رومیان کویند بس زیباست او
- 7 — چون بزاید در جهان جان وجود - پس نماند اختلاف بیض و سود
- 8 — تازاد او مشکلات عالمست - آنکه تازاده شناسد او کمت
- 9 — او مکر ینظر بنور الله بنود - کاندرون پوست او را ره بود
- 10 — اصل آب نطفه اسپیدست و خوش - لیک عکس جان رومی و حبش
- 11 — میدهدرنک احسن التقویم را - تا باسفل می برد آن نیم را

Tercemesi :

- 1 — Bütün milletler bir ve yüzbinlerce yılla bir saat aynı oldu. (burada millet, din ve şariat mânâsındadır)
- 2 — Ezelle ebed birleşti. Fakat bu aklın araştırmak için bu tarafa yolu yoktur.
- 3 — Şaki ana karnında şaki olur. Cismin alâmetlerinden ruhun halleri anlaşılır.
- 4 — Vücut ta ana gibi can çocuğuna gebedir. Ölüm, doğmak derdi ve kıyamettir.
- 5 — Bu dünyadan ahirete göçenlerin cümlesi, o ferahlı can acaba ahiret âlemine nasıl doğacak diye beklemektedirler.

6 — Zengiler, o mutlaka bizdendir, derler. Rumiler ise, o çok güzeldir, bizim cinsimizdendir; derler.

7 — Vücudun canı ahiret âlemine doğunca artık beyaz ve kara ihtilâfı kalmaz.

8 — Fakat doğmadan anlamak âlemin müşkil işlerindedir. Çünkü doğmamış çocuğun nasıl olduğunu bilen azdır.

9 — Ancak Tanrı nuruyla nazar eden kişiye O, postun içinde batına yol olur.

10 — İster Rumînin, ister Habeşin olsun, nutfenin aslı beyazdır ve hoştur. Fakat gerek Rumînin, gerek Habeşin canının o nutfeye aksi.

11 — Rumiye, (ahseni takvim) olan en güzel rengi verir; Habeşi de aşağılık bir renge iletir.

IZAHİ : Zeyd gibi «ölümden evvel ölünüz» sırrına mazhar olanların nazarları önünde herşey, bütün dinler, şeriatlar bir olur. Nihayetsiz yıllarla bir an aynıdır. Çünkü zaman diye bir mefhum kalmamış, ezelle ebed birleşmiştir. Fakat akli cüz'inin o tarafa, yani hakikat âlemine yolu yoktur.

Müteakiben Mevlâna, ezeli istidada temas ederek şakinin ana karnında şaki olduğunu beyandan sonra «çocuk doğmadan bilinmez amma doğunca cismin harici alâmetleri, simalar insanın ne olduğunu gösterir. Çocuğun ne olacağını keşfetmek müşküldür. Henüz vücuda gelmeyen bir şeyi bilmek ancak Allah nuruyla ayânı sabiteye nazar eden ehlullahı munhasırdır».

Sonra, ölümden ahirete bir doğuştur. İnsanın ölerken kıyameti koptu mu, o âlemde her şey münkeşif olur. Nutfe haddi zatında beyazda da, zencide de beyaz renktedir. Fakat Rumi ile Zenciyi beyaz ve siyah yapan, canın o nutfeye aksidir. Çünkü cisim cana bağlıdır.

Şimdi Zeyd, Hazreti Rasulü Ekreme, tekrar duygularını şöyle anlatıyor : «Ya Rasulallah !. kıyamet gününde herkesin sırları nasıl aşikâr olacaksa ben şimdi onları öylece görüyorum. Herşey bana ayan oldu» deyince Rasulü Ekrem buna karşı dudaklarını ısırıldılar, sırrı faş etme, demek istediler. Fakat Zeyd derin bir aşk içinde devam edince Rasulü Ekrem : «Ya Zeyd, senin kalbinin aynası ten gılafından tışarıya sızdırdı. Ayna ve mizan nasıl hilâf söyleyebilir.» buyurdular.

Şimdi Mevlâna, bunun üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar.

Ayna yalan söyleyemez

Bütün varlığımız kalbin emrine bağlıdır.

1 — آینه و میزان کجا بندد نفس - بهر آزار و حیای هیچ کس

- 2 — آینه و میزان محکهای سنی - کردو صد سالش تو خدمتها کنی
- 3 — هر طرف که دل اشارت کردشان - می رود هر پنج حس دامن ریشان
- 4 — دل بخواد پا در آید زو برقص - یا کزید سوی افزونی ز نقص
- 5 — دل بخواد دست آید در حساب - با اصابع تا نویسد او کتاب
- 6 — دست در دست نهانی مانده است - او درون تن را برون بنشانده است
- 7 — گر بخواد بر عدو ماری شود - ورنخواهد بر ولی یاری شود
- 8 — دل چه می گوید بدیشان ای عجب - طرفه وصلت طرفه پنهانی سبب
- 9 — پنج حسی از برون میسوراو - پنج حسی از درون مأموراو
- 10 — ده حسست و هفت اندام و دگر - آنچه اندر کفت ناید می شمار

Tercemesi :

- 1 — Ayna ve terazi, kimse incinmesin, utanmasın diye nefes bağlar mı? (Hakkı saklar sükût eder mi?).
- 2 — Ayna ile teraziye yüzlerce yıl hizmet etsen onlar yüce mihenklerdir (Yine doğrunu söylerler.)
- 3 — Gönül ne tarafa işaret ederse beş duyguda eteklerini topluyarak o tarafa gider.
- 4 — Gönül isterse ayak derhal rakseder, noksanlık ve hüsrân tarafından kemal tarafına kaçır. Yahut yavaş giderken adımını ziyadeleştirir.
- 5 — Gönül isterse el, parmaklarıyla hesap yapar, yahut kitap yazar.
- 6 — Zahirî el, gizli bir elin hükmündedir. O gizli el içeridedir. Teni dışarıya âlet olarak koymuştur.
- 7 — Gönül dilerse el bir ejderha kesilir. Yine gönül arzu ederse dosta yardımcı bir arkadaş olur.
- 8 — Gönül, onlara (bu âzaya) acaba ne söyler?.. Bu ne acip vuslat, ne gizli sebep.
- 9 — Beş zahirî duygu dışarıda onun mahkûmudur. Yine beş batini duygu da içeride onun memurudur.

10 — On duygu, yedi endamdan başka, ruhun dille söylenemeyecek daha nice kuvvetleri gönül hükmü altındadır.

İZAHİ : Tercemeler sarihtir. Umumî olarak şu neticeye varıyoruz. Bizim bütün harici her nevi hareketlerimiz, bizde kâmin (gizli) bulunan iç kuvvetin yani kalbin, ruhun eseridir.

En son beyitte zikredildiği gibi on zahir ve batın duygu, yedi endam (iki el, iki ayak, baş, arka, karın), hülâsa bütün haricî, dahilî, maddî ve akli kuvvetlerimiz gönlün emrinde birer âlettirler. Şu halde bütün kudret gönülde olup insanın şeref ve tekrimi, haricî uzviyeti itibariyle değil, gönül bakımındadır.

Mütesakiben Mevlâna, Hazreti Peygamber lisanından Zeyde hitaben tekrar şu mesnevileri irad buyuruyorlar:

Gayba imanın büyük fazilet ve kıymeti hakkında

- 1 — ناطقه چون فاضح آمد عیب را - می درانه پرده های غیب را
- 2 — غیب مطلوب حق آمد چندگاه - این دهل ز زرا بر آن بر بند راه
- 3 — تک مران در کش عنان مستور به - هر کس از پندار خود مسرور به
- 4 — حق همی خواهد که نومیدان او - زین عبادت هم نکرداند برو
- 5 — حق همی خواهد که هر میر و اسیر - با رجا و خوف باشند و حذیر
- 6 — این رجا و خوف در پرده بود - تا پس این پرده پرورده شود
- 7 — چون دریده پرده کو خوف و رجا - غیب را شد کر و فری بر ملا
- 8 — یؤمنون بالغیب می باید مرا - زان بستم روزن فانی سرا
- 9 — چون شکافم آسمان را در ظهور - چون بگویم «هل ترى فیها فطور»
- 10 — تادیرین ظلمت تحری کسترند - هر کسی رو جانی می آورند
- 11 — بندگی در غیب آید خوب و کش - حفظ غیب آید در استعباد خوش

Tercemesi :

- 1 — Söz kuvveti ayıbı rüsvay eder, kaybın perdelerini yırtar.
- 2 — Tanrı nice yerlerde gaybı ister. Sen şu davuleuyu sür, yo u bağla.

3 — Atını hızlı sürme, yuları çek... Herkesin kendi zannından memnun olması (sırların gizli kalması) daha iyidir.

4 — Hak, kendisinden ümidi kesenlerin de kulluktan yüz çevirmelerini ister.

5 — Her emir veya esirin daima bir korku ve rica içinde kendisinden çekinmesini arzu eder.

6 — Herkes bu perdenin ardında beslensin ve yetişsin diye korku ve rica o perdenin ardına girmiştir.

7 — Perdeyi yırttın mı, korku ve rica nerede?... Gaybın nuru tamamen aşikâr olur.

8 — Bana imân edenler gerektir... Onun için bu fani sarayın penceresini örttüm.

9 — Nasıl, izhar eder de gökleri yarar, açarım... Eğer hakikatleri meydana korsam, bunda ne gibi bir ayıp ve noksan gördün, diye nasıl sorabilirim.

10 — Ta ki, halk bu zulmet âleminde araştırmaya girsinler ve herkes yüzünü o tarafa çevirsinler diye (diğer sırlar gizli kalmıştır).

11 — Hizmet ve kulluk gaybda, daha hoş bir bendelik olur. Yan (gaybda bendelik, huzurdaki kulluktan evlâdır.)

IZAHI : Eşyanın hakikatlerinin aşikâr olmıyarak gayb âleminde örtülü kalması Tanrı'nın matlubudur. Bunun için sırrın muhafaza edilmesi lâzımdır. Bir kerre her kalb hakikati ihata edemez. Kötü teviller yapar, dalalete sürüklenir. Sonra hakikatlerin örtülü kalması, kulları daima havf ve rica mevkiinde bulundurmak içindir. Perde yırtılınca korku ve rica kalır mı?

İşte Peygamberin Zeyd'e karşı gayba imanı öğmeleri bunun içindir. Nitekim, Bakara sûresinin evvelinde: (Ellezine yü'minune bilgayb... o kimseler ki, gayba iman ederler.)

Sonra Surei Mülk'de (Halaka seb'a semavatin tıbaka, mâ tera fi halkırrahmani min tefavütin, ferciilbasar, Heltera min fütur — Gökleri yedi tabaka halketti, Allah'ın halkında tefavüt ve ademi münasebet olmaz gözünü göklere çevir bir noksan görüyor musun), buyurulmaktadır.

Yani, Tanrı buyuruyor ki, kıyametin zuhuruyla bütün mükevvenat tamamıyla yıkıldıktan sonra hangi asumana nazar edilecek. Ahiretin sırrı aşikâr olduktan sonra ahirete iman edin, denilir mi? İşte gayb bunun içindir.

Netice şudur ki, gayb bu karanlık âlemde herkesi araştırmalara sevk eder. Hizmet ve kulluk efendinin önünde belki korkudan veya

riyadan olabilir. Çünkü, yüze karşı medh yapılır da, giyabi olarak zeme gidilebilir, halbuki gaybda bağlılık elbette daha samimidir.

Mevlâna, bu noktada şöyle bir misal veriyorlar : Uzakta, kal'anın öbür ucunda bulunan bir kal'acı, o kal'ayı düşmandan muhafaza için çalışır ve nihayet can verenlerden daha yüksektir. Çünkü padişah hazır değilken onun giyabında emre imtisal etmek daha yüksek bir bendelik olur. Bunun için İbni Mes'ud, asrı nübüvvetten sonra gelip Hazreti Peygambere gaibane iman edenlerin imanını, Rasulü Ekremi görüp iman edenlerin imanına tercih etmektedir.

Müteakiben Hazreti Pir, yine bir mesnevilerinde sırların gizlenmesi hakkında : (Ey kardeş, elini sözden geri tut; dilini, ilmi ledün nakletmeden hıfzet) buyuruyorlar. Yani ledün ilminin, kilûkal ile nakletmekten zevk ve hâl ile elde edilmesi evlâdır. Çünkü bu ilim kalbe Allah'ın bir atıyyesidir. İşte Hazreti Peygamber bu derin hakikatlerden dolayı Zeyd'e sırrın fâş edilmemesini emrettiler.

Yine Cenabı Peygamber bir hadisi şeriflerinde : (Ashabım yıldızlar gibidir. Yola gidenlere ışık, şeytanlara taştır) buyuruyorlar.

Cenabı Peygamberin sahabelerine yıldız demeleri şunun içindir. Herkesin güneşten doğrudan doğruya nur almıya istidadı yoktur. Eğer herkes bu nurun doğrudan aksine mütehammil olaydı, yıldızlar, güneşin nuruna delil olmazdı. İşte sahabeler, ârifler, âlimler, yıldızlar gibidir; Ledün ilminin güneşi olan Peygamberden nur alırlar. Biz de istidadımız nisbetinde bilvasıta o yıldızlardan nurlanmaktayız.

Nihayet hakikatin yüksek ârifi olan koca Pir şu mesnevileriyle meseleyi nur gibi aydınlatıyorlar:

Hakikat güneşinden nûr almak için

heva ve hevesten geçmek lâzımdır.

- 1 — ماه می کوید بخاک و ابروفی — من بشر بودم ولی «یوحی الی»
- 2 — ظلمتی دارم بنسبت باشموس — نور دارم بهر ظلمات نفوس
- 3 — زان ضعیفم تا تو تابی آوری — که نه مردی آفتاب انوری
- 4 — همچو شهید و سرکه درهم باقم — تا سوی رنج جگر ره یافتم
- 5 — چون زعلت وا رهیدی ای رهین — سرکه را بکنارومی خور انکین
- 6 — تخت دل معمور شد پاک از هوا — بروی «الرحمن علی العرش استوی»

Tercemesi :

1 — Ay; buluta, toprağa, gölgeye der ki : «Ben de sizin gibi insanım, fakat vahiy sahibiyim»,

2 — «Güneşlere nisbetle karanlığım, fakat nefislere, yani insanlara nisbetle nurluyum».

3 — «Bana tahammül edesin diye karanlık ve zaifim. Çünkü sen parlak güneşin merdi değilsin» (Onun nuruna tahammül edemessin).

4 — «Balla sirkenin birleşmesinden hasil olan sirkenkebin (Bir ilâç) ile ciğer hastalığına yol buldum».

5 — «Ey hasta adam, bu hastalıktan kurtulunca sirkeden geç de bul ye»

6 — «Gönül tahtı heva ve hevesten temizlenip mamur olunca (Errahmanü alelarşisteva) sırrı zuhur etti».

IZAHI : Mevlâna, birinci beyitte surei Kehf'deki âyeti celileye işaret buyuruyorlar. «... قل انا بشر مثلكم يوحى الى ...» — Ya Muhammed onlara, ben de sizin gibi bir insanım de. »

Beyitteki aydan maksad; sahabeler, ârifler ve âlimler olup onlar hakikat güneşi olan Peygambere nisbetle karanlıktırlar. Fakat bize nisbetle nurludurlar. Yukarıda dediğimiz gibi biz, o parlak güneşin nuruna tahammül edemeyeceğimizden bütün feyizleri bunlardan alıyoruz.

Sonra beyitteki sirkeden murad beşeri sıfatlardır. Bal ise sıfatı ruhaniyedir. Yani nefsi emmarenin arzu ve heveslerinden halâs olursa o vakit gönül tahtı tamamıyla mamur olur ve Tanrı'yı kendi gönlümüzde buluruz.

***

Hazreti Ömer zamanında şehre ateş düşmesi

Hazreti Ömer zamanında bir yangın oldu. Ateş, taşları bile kuru bir ağaç gibi yakmaktaydı. Yapıları, evleri yakmağa hatta kuşların kanadlarını bile tutuşturmağa başladı. Alevler şehrin yarısını sardı. Bir çok akıllı adamlar ateşe kovalarla su ve sirke döküyorlarsa da yangın gittikçe alevini artırıyordu. Halk Ömer'e koşa koşa gidip niyâz ettiler. Yangınımız su ile sönmüyor, dediler. Ömer : (O yangın Tanrı ulâmetlerindendir; sizin hasislik ateşinizden bir şü'ledir; o, su ile sönmeyiz, yoksullara eklemek dağıtın ve hasisliği derhal bırakın) dedi. Halk Ömer'e : (Bizim kapılarımız açık, cömerd kişileriz) dediler. Ömer dedi ki : (Siz, âdet olduğun için yoksullara eklemek veriyorsunuz. Tanrı için eli açık olmadınız).

Mevlâna bu hakikatı şu mesnevileriyle çok güzel izah ediyorlar :

- 1 — Behr fıxır ve behr buş ve behr naz — نه از برای ترس و تقوی و نیاز
- 2 — مال تخمست و بهر شوره منه — تیغ را دردست هر رهزن مده
- اهل دین را بازدان ز اهل کین — همنشین حق بجو با اونشین

Tercemesi :

1 — Öğünmek ve görünmek için cömerdlik etmektesiniz; korkudan ve Tanrıdan çekindiğinizden değil..

2 — Mal tohumdur, her çorak yere ekme. Kılıcı her yol vurucunun eline verme.

3 — Din ehlini kin ehlinden ayırd et. Hakla oturana ara, onunla otur.

IZAHI : Aşağıdaki bahislerde daha uzun izah edeceğimiz veçhile her şeyde ehliyet aranmalıdır. Zenginlik, ilim, mansıp ehliyet sahibinin elinde oldukça cemiyete faydalıdır. Ehliyetsiz ve kötü ruhlu insanların gerek servet ve gerek mansıp ve ilim sahibi olmaları halka muzırdır. Bunun için kılıcı yol vuranın eline vermemek lâzımdır. Sonra cömerdlik dahi gösteriş için değil, Allah'ın rızasını tahsil için olmak lâzımdı. Öğünmek için, görünmek için, yapılan sahavet hiçbir vakit Allah'ın rızasına uygun gelmez. İbadet te böyledir. Gösteriş için yapılan ibadetler riyadan başka bir şey değildir. Bu ibadet nasıl Allah nezdinde makbul değilse, sair iyilikler de böylece makbul olmaz. İnsanda her şeyden evvel kalb selâmeti ve hasbîlik olması şarttır.

**

Bir düşmanın, Hazreti Ali'nin yüzüne tükürmesi ve Ali'nin kılıncı elinden atması

Hazreti Ali savaşta bir yiğidi alt etti; ve hemen kılıncı çekerek üstüne saldırdı. Mağlûb olan düşman birdenbire Ali'nin yüzüne tükürdü. Bunun üzerine Ali derhal kılıncı elinden attı ve savaşmadan vaz geçti. Mağlûb düşman bu merhamete şaşı ve dedi ki : (Bana kılıncını kaldırmıştın, şimdi neden bıraktın, ne gördün ki bu derecede kızgınken bu öfken yatıştı?)

Ali şu cevabı verdi : (Ben kılıncı Tanrı için vuruyorum. Fakat hakikatda vuran o güneştir. Hiddet padişahlara bile padişahlık eder, fakat bize köledir. Ben hiddete gem vurmuş, üstüne binmişimdir. Şehvete kul olan, Tanrı indinde köleden beterdir. Çünkü köle bir sözle sahibinin kulluğundan çıkar, hür olur. Şehvete kul olansa öyle bir ku-

yuya düşmüştür ki bu kuyu onun kendi suçudur. O kuyuya kendi atılmıştır. Ona ne cebr eden var, ne ısrar eden...)

Şimdi bunun üzerine düşman Ali'ye dedi ki : (Ey mü'minlerin emiri! vurda, can tende, ana karnındaki cenin gibi canlansın, oynasın.)

Ali cevap verdi : (Ben mademki hürüm, hiddet beni nasıl bağlar. Beri gel.. Tanrı'nın ihsanı seni azad etsin. Çünkü onun rahmeti gazabından üstündür. Beri gel!.. Şimdi tehlikeden halâs oldun. Kimya, seni cevher haline soktu. Küfürden ve onun dikenliğinden kurtuldun. Artık Tanrı bahçesinde bir gül gibi açıl.. Öyle bir suç işledin ki her türlü ibadetten iyi. Bir anda gökleri baştan başa aştın.)

Şimdi ceninin ana karnında canlanması münasebetiyle Ankaravî şerhinde şöyle bir izaha tesadüf ettim: Meni, ana rahmine düşünce yedi yıldızdan her biri münavebe ile cenin üzerine tesirde bulunurlar. Bu yıldızlardan birinci ay zühal, ikinci ay müşteri, üçüncü ay merrih, dördüncü ay güneş, beşinci ay zühre, altıncı ay utarit, yedinci ay kamerdir.

Yıldızların herbirinin ayrı ayrı tesirlerine dair bir izahat verilmiştir. Yalnız dördüncü ay içinde ona ruh ve hayat veren güneştir. Cenin, güneşin tesiriyle harekete gelir. Acaba çocuk güneşle olan bu alakayı hangi yoldan kazanmıştır. Bu bizim duygumuzdan gizli olan bir yoldan gelmektedir. İşte bu gizli yol; taşı, yakut ve laal yapar. Yine bu yol meyveleri oldurur. Bu yol, korkaklara kalb kuvveti verir, yani insan gündüzün, geceden elbette daha cesur olur.

Velhasıl, güneş ve su hayatın esasını taşırlar. İlim ancak bunların tesir derecelerini ölçebilir. Fakat tesirin yol ve mahiyeti belli değildir. Gerek su, gerek güneşin hayatîyet kudretinin izahına imkân yoktur.

* *

Hazreti Peygamber'in, Hazreti Ali'nin seyisinin kulağına :

(Ali'nin şahadeti senin elinle olacak) demesi

Hazreti Peygamber bir gün Ali'nin seyisi Murad İbni Mülcem'in kulağına, Ali senin elinle öldürülecektir, dedi.

Şimdi Hazreti Ali'nin ağzından Mevlâna şu hakikati ifade ediyorlar:

Hazreti Ali diyordu ki : O, daima «Beni önce öldür de, benden bu kötülük sadır olmasın» Ben de ona «Madem ki ölümüm senden olacak, ben kaza ve kadere karşı ne yapabilirim» diyordum.

O, daima önümde yerlere kapanarak : Ey kerem sahibi !. Beni Tanrı hakkı için ikiye böl, ki ben bu akibete uğramıyayım» derdi.

Ben de ona karşı daima : (Yürü git, kader kalemi bunu yazdı; olan

oldu.. Gönlümde sana hiç bir düşmanlık yok. Çünkü bunu, ben senden bilmiyorum ki.. Sen Tanrı âletisin, yapan Tanrı eli... Hakkın âletini ben nasıl kınayabilirim) diyordum.

O, «öyle ise kısas niçin» dedi. Ben ona cevap verdim : «O da Hak'dan, o da gizli bir sır.. Âletini kırarsa, kırılanı tekrar eyileştirebilir. Nitekim Tanrı buyurdu : «Ey ulu kişi hiç bir âyeti değiştirmedik ki ardından daha hayırlısını getirmiyelim, Sırrını bil, O gönüller alan sevgili Peygamber, âlemdeliklerin başları aman bulsun diye yüzbinlerce baş kesti. Bahçivan fidanlar büyüsün, meyve versin diye mazır dalları budar. Hayvanın boğazı kesilince insânın boğazı gelişir. Ağrıdan, hastalıktan kurtulması için doktor, çürük dişi çekip atar. Kimin haddi vardır ki Tanrı hükmüne esir olmamış bir kişiye kılıç vurabilsin. O takdir kimin boynuna geçmişse kendi oğlunun başına bile kılıç vurmıştır. Yürü !. takdirin hükmüne karşı aczini bil. Ben düşmanımı gözümle görmekte ve ona bakıp durmaktayım. Böyle olduğu halde hiç kızmıyorum. Ölümün, görünüşü ölüm, iç yüzü diriliktir, ebediliktir.»

Seyis bu sözlere karşı şöyle cevap verdi : (Ya Ali.. beni tez öldür ki o fena zamanı görmiyeyim. Sana helâl ediyorum.. kanımı dök ki gözüm o kıyameti görmesin)

Buna harşı Hazreti Ali şunları söyledi : «Eğer, her zerre bir kanlı kaatil olup üzerine gelse, yine senin bir tek kılıcı kesemez. Çünkü kader kalemi bunu böyle yazmıştır. Sen, beni öldüreceksin. Fakat tasalanma. Senin şefaatin benim. Benim yanımda bu tevin bir kıymeti yok. Hançer ve kılıç benim çiçeğim.. Ölüm; bağım, bahçemdir» O kimse ki kendi tenini bu kadar mahvettikten sonra nasıl halifelik hırsına düşer. O, ancak emirlere yol göstermek, hilâfet ve emaret mertebesini kemale getirmek için bu işlerle meşgul olur. Bu sebeple emirliğe zâhilde çalışır. Ta ki adaleti talim etmiş olsun.

Kısa bir not :

Açık olarak görülüyor ki Hazreti Ali'nin bu sözleri, kaza ve kaderin bozulamayacağını ve asıl hayatın ölümde olduğunu teyid etmekle beraber, bir taraftanda mülk ve milleti idare edenlere hakiki rehberdir. Adalet gösterildikçe ve her şekilde Hazreti Ali'nin yolunda gidildikçe mülk de, memleket te daima ileriye gider. Buna başka ilâve edilecek tek bir söz yoktur.

Şimdi Mevlânâ bu bahsin mütemmimi olarak şu bahsi ele alıyorlar:

Peygamber'in Mekke'yi ve diğer yerleri fethetmesi, dünya mülkünü sevdiğinden değil, Tanrı emriyledir. Çünkü Peygamber, dünya cifedir, demiştir.

Bahse başlamazden evvel şurasını söyleyelim ki Peygamber'in dün-

ya cifedir, buyurmaları; dünyayı tamamiyle terkederek yalnız ve yalnız ibadet etmek demek değildir. Bundan maksat, tamamiyle Hak'kı unutmak ve derin bir hırs içinde yalnız dünyaya sarılmaktır. Eğer böyle olsaydı dinimizin de emrettiği bir çok dünyevî çalışmalara lüzum kalmaması icap ederdi.

Şimdi bahse gelelim.

Peygamber, Mekkeyi fethe uğraştı diye nasıl olurda dünya sevgisiyle ittiham edilir. Göklerin, akılların hazineleri bile Peygamber'in gözüne bir çöp kadar ehemmiyetsiz görünürse artık Mekke, Şam ve Irak ne oluyor ki onlar için savaşsın, onlara iştihak çeksın.

Sarı camdan bakarsan güneşin nuru sapsarı görünür. O camı kırdı güneşi hakikatiyle gör. İşte iblis de hakikati göremedi. O, yalnız toprağı gördü. Topraktan yaratılan büyük Âdemdeki asli cevheri sezemedi.

NOT : Bir çok müşrikler ve hatta zamanımızın tam araştırmalarında bulunmamış bazı Avrupa âlimleri bile Hazreti Muhammedi hakiki hüviyetiyle tanımadıkları için onu da kendilerinin beşerî hırslarıyla mukayesede bulunuyorlar ve tarihin diğer hükümdarları, kumandanları gibi onuda beldeler fethetmek, saltanat sürmek emeliyle yaşadığını ve bu uğur da bir çok kanlar döktüğünü iddia ediyorlar.

Halbuki tarih, Hazreti Muhammed'in hayatını bütün teferruatıyla apaçık gösteriyor. O, ne bir saray ve ne de bir zevk ve safa adamıdır. Onun tek ideali, mahviyetkâr ve mütevazı bir hayat içinde ancak ve ancak bir hidayet kaynağı olan Kur'anın hükümlerini neşr ve tamim ederek insanlığı doğru yola sevk etmektir. Yaptığı bütün harpler, çektiği bütün eziyet ve meşakkatler hep bu ideal için, hep insanlığın itilası içindir. Ne hacet.. bu hakikat gittikçe daha iyi anlaşılacaktır. Bugün; medenî dünyanın en yüksek fikir ve ilim adamları Kur'an'ın azameti önünde hayret duymağa başlamışlardır. İngilizler, Amerikalılar bunu en canlı örneğini veriyorlar. Kur'an, bütün inceliğiyle terceme ve tefsir ediliyor ve onun, na mütenahî istikbali kavrayan hükümleri önünde eğiliyorlar.

Eminim ki neticede bütün dünya Muhammed'in ve İslâm dininin hakikatini idrak edeceklerdir. Zaten Kur'an'ın bir mucizesi de budur.

Hiç böyle bir mucizenin sahibi alelâde bir muhteris olur mu?.. Artık başka söze hacet yok.

Birinci Cildin Sonu